قد جاء الحق وزهق الباطل ان الباطل کان زهوقا

رسالہ

امتناع النظیر صلی اللہ علیہ وسلم

لفضل حق الخیرآبادی علیہ رحمۃ الباری

فی

تردید اقوال

مولوی حیدر علی رامپوری مولداً والٹونکی مسکناً

بتحشیہ وتصحیح راس المحدثین ورئیس المتکلمین مولانا سید شاہ سلیمان اشرف صاحب القادری الچشتی

دو فی اللہ نبو طبع شد
جا بزنس جو خلیہ پور

بسم الله الرحمٰن الرحیم

الله حامدًا والیه متضرعًا وبحبیبه الوجیه الذی هو افضل ماسواه الیه متذرعًا وعلیه وعلی
آله وصحبه مصلیًا ومسلمًا وبهم الیه مستشفعًا وبحول الله وقوته لمکائد الشیخ النجدی
واتباعه النجدیة مستدفعًا افادًا استاذنا العلام حالا دعوی میکنم که شخصے که برابر آنحضرت صلی الله
علیه وسلم در کمالات باشد ممتنع بالذات است وهرچه ممتنع بالذات است تحت قدرت
الٰهی داخل نیست **قال** الجاهل الذاهل از تفصیل جواب دریافت خواهد شد
انشاء الله تعالی که صغرے محض کاذب است وکبرے هم محل کلام است فی الجمله
نتیجه صرف فساد اعتقاد است بلکه محض الحاد در صفات وآیات حضرت رب العباد
جل وعلا انّ الّذین یلحدون فی آیاتنا لا یخفون علینا در کریمه انّ الله علی کل شیء قدیر
مساوی مذکور داخل کل شیء است مدعی معاند تاویل امتناع ذاتی آن کرده ازان
خارج میکند وخواهی دانست انشاء الله تعالی که همین تاویل الحاد در صفات
وآیات است **اقول** اگر این جاهل ذاهل از جهت غایت غوایت او وتناهی او در
بلادت در صغری که فی الجمله براذهان قاصره سطحیان نافهم خفای دارد ترددی روداد

عبارتش عذر خواہ او تواند بود اما قول او کبری ہم محل کلام است کاشف است
ازین کہ شمردہ شدن این قائل از افراد نوع انسان از قبیل مجاز بعلاقہ مشاکلت
صوری است و بس چہ مصحح مقدوریت امکان است و ہر چند این معنی از بدیہیات
اولی است مگر چون قائل را دران کلام است و ذہن او این بدیہی اولی را
نمی پزیرد و قصاری امر این چنین اغبیا خواندن الفاظ کتب متداولہ و ترجمہ آنست
بحسب این چنین کسان کہ ہمت آنہا در علوم برخواندن عبارت و ترجمہ آن مقصور
است و در دیدن عبارات کتب متداولہ محصور است نقل بعض عبارات ضرور افتاد
قال فی شرح المواقف المصحح للمقدوریۃ ہو الامکان لان الوجوب والامتناع الذاتیین
یحیلان المقدوریۃ وفی موضع آخر منہ علمہ تعالی یعم المفہومات کلہا الممکنۃ والواجبۃ
والممتنعۃ فہو اعم من القدرۃ لانہا تختص بالممکنات دون الواجبات والممتنعات وفی
شرح العقائد العضدیۃ المصحح للمقدوریۃ ہو الامکان و ازین قول این قائل کہ کبری ہم محل
کلام است الحاد این قائل ظاہر است چہ ممتنعات بالذات در امتناع ذاتی متفاوت
نیستند باینکہ در بعض ممتنعات بالذات امتناع ذاتی بیشتر باشد و در بعض ممتنعات
بالذات امتناع ذاتی کمتر پس این معنی متصور نمی تواند شد کہ بعض ممتنعات بالذات
تحت قدرت داخل باشند و بعض ممتنعات بالذات تحت قدرت داخل نباشند
پس ازین کلام قائل ظاہر است کہ او داخل بودن شریک الباری و عدم واجب
سبحانہ و عجز و جہل و تجسم و تحیز او سبحانہ تحت قدرۃ تجویز میکند حالا کسیکہ فہم دارد
تواند دانست کہ فساد اعتقاد و الحاد چیست و فاسد العقیدہ و ملحد کیست ہزاران
ہزار مفہومات آنچنان ہستند کہ مصادیق و معنونات آنہا ممتنع بالذات اند قول بعدم
دخول آنہا تحت قدرت چسان الحاد تواند بود آری تجویز دخول ممتنعات بالذات تحت
قدرت چنانکہ این سفیہ ایمان فروش ارتکاب آن نمودہ است بکفر و الحاد میباشد

وعنقریب انشاء اللہ تعالی خواہی دانست کہ ممتنع ذاتی داخل عموم کل شیٔ نیست از جملہ
آثار بلادت او اینست کہ این قائل صفات کمالیہ واجب الوجود سبحانہ را و اتصاف او
سبحانہ را بنقائص و قبائح ممکن ذاتی میداند و میگوید کہ آن ممکنات ذاتیہ تحت قدرت
آلہی داخل نیست پس بدانست او بعض ممکنات ذاتیہ ہم تحت قدرت آلہی داخل نیستند
و دراینجا دخول ممتنعات ذاتیہ تحت قدرت آلہی تجویز میکنند و آن را تحت عموم کل شیٔ داخل
می انکارد این مجازفت را چہ توان گفت ہیچ حماقت ہائی او و درین نامہ سیاہ او بسیار است
بلکہ حماقت ہائی او درین جزافات نامہ نسبت حماقت ہائی جبلیہ او کہ زائد از حد
شمار ہست مشتے نمونہ از خروار است قال اللباس الفسفاس لیکن قبل از شروع
در رد مقال ضلال حرفی از دفتر محامد حضرت حبیب رب العالمین سید الاولین و
الآخرین صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم سوائی انچہ از وحی متلو ثابت است و در حضرت
قرآن مجید موجود است و احتیاج ذکرش چندان نیست انچہ از وحی غیر متلو ثابت
است حوالہ قلم کردہ میشود در قرآن مجید و تفسیر مظہری است تلک الرسل اشارہ الی
جماعۃ المرسلین التی علمت بقولہ وانک لمن المرسلین واللام للاستغراق والموصوف
مع الصفۃ مبتدا خبرہ فضلنا بعضہم علی بعض الفضل ہو زیادۃ احد الشیئین علی آخر
فی وصف مشترک بینہما وفی العرف والاصطلاح یختص ذلک بالکمال وہو ما یقتضی حمدا
فی الدنیا وثوابا فی الآخرۃ فان کان احدہما مختصا بوصف کمال والآخر بوصف کمال
آخر فلکل واحد منہما فضل جزئی علی الآخر فی مطلق الکمال اعنی فی استحقاق المدح
والثواب والفضل الکلی لمن لہ زیادۃ الثواب ومزیۃ القرب عند اللہ تعالی
فالرسل والانبیاء علیہم السلام شرکاء فی درجۃ الرسالۃ والنبوۃ وموجبات الاجر
والثواب وفیما بینہم تفاضل عند اللہ تعالی بناء علی کثرۃ الثواب ومزید القرب
لا یعلمہ کما ہو الا اللہ تعالی وقد یدرک بعض ذلک بتعلیمہ تعالی کقولہ منہم من کلم اللہ

ط [illegible] در بیان [illegible] حبیب [illegible] ۱۲

قال اہل التفسیر ہو موسیٰ علیہ السلام لقولہ فلما جاء موسیٰ لمیقاتنا وکلمہ ربہ و ہذہ الایۃ لا یقتضی تخصیصہ علیہ السلام بتلک الفضیلۃ فقیل انہ موسیٰ ومحمد علیہما الصلوۃ والسلام کلم اللہ موسیٰ علی الطور ومحمد لیلۃ المعراج حین کان قاب قوسین او ادنیٰ فاوحیٰ الی عبدہ ما اوحیٰ وشتان بینہما ورفع بعضہم درجات علی بعضہم او علی کلہم اما رفع درجات بعضہم علی بعضہم ففی کثیر من الانبیاء والرسل حیث فضل الرسل علی الانبیاء واولی العزم من الرسل علی غیرہم ونحو ذلک واما رفع درجات بعضہم علی کلہم فذلک مختص نبینا محمد صلی اللہ علیہ وسلم ثابت ذلک بوحی غیر متلو والنعقد علیہ الاجماع عن ابی سعید ن الخدری رضؓ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم انا سید ولد آدم یوم القیمۃ ولا فخر وبیدی لواء الحمد ولا فخر ما من نبی آدم فمن سواہ الا تحت لوائی وانا اول من تنشق عنہ الارض ولا فخر وانا اول شافع واول مشفع رواہ احمد والترمذی وابن ماجۃ وعن ابن عباس رضؓ قال جلس ناس من اصحاب رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فخرج حتی دنی منہم سمعہم یتذاکرون قال بعضہم ان اللہ اتخذ ابراہیم خلیلا وقال آخر موسیٰ کلمہ اللہ تکلیما وقال آخر عیسیٰ کلمۃ اللہ وروحہ وقال اخر ادم اصطفاہ اللہ فخرج علیہم رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم وقال قد سمعت کلامکم وعجبکم ان ابراہیم خلیل اللہ وہو کذلک وموسیٰ نجی اللہ وہو کذلک وعیسیٰ روحہ وکلمتہ وہو کذلک وآدم اصطفاہ اللہ وہو کذلک الا وانا حبیب اللہ ولا فخر وانا حامل لواء الحمد یوم القیمۃ تحتہ آدم فمن دونہ ولا فخر وانا اول شافع واول مشفع یوم القیمۃ ولا فخر وانا اول من یحرک حلق الجنۃ فیفتح اللہ لی فیدخلنی ومعی فقراء المومنین ولا فخر وانا اکرم الاولین والآخرین علی اللہ ولا فخر رواہ الترمذی والدارمی وعن جابر رضی اللہ تعالیٰ عنہ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم انا قاید المرسلین ولا فخر وانا خاتم النبیین ولا فخر وانا اوّل شافع ومشفع ولا فخر رواہ الدارمی وعن ابی بن کعب رضؓ قال قال النبی صلی اللہ علیہ وسلم اذا کان یوم القیمۃ کنت

امام النبیین وخطیبهم وصاحب شفاعتهم غیر فخر. رواه الترمذی
وعن ابی هریرة رض عن النبی صلی الله علیه وسلم انا اول من ینشق عنه الارض فاکسی حلة من
حلل الجنة ثم اقوم عن یمین العرش ولیس احد من الخلائق یقوم ذلک المقام غیری رواه
الترمذی وعنه عن النبی صلی الله علیه وسلم قال سلوا الله لی الوسیلة قالوا یا رسول الله
ما الوسیلة قال اعلی درجة الجنة لا ینالها الا رجل واحد ارجو ان اکون انا هو نائل
این درجه اعلی نخواهد بود مگر اعلی از مخلوقات واخبار صادق آنحضرت صلی الله علیه وسلم
آنست که خود نفس مقدس ومبارک نائل این درجه خواهد بود وچون تامل صادق
در الفاظ این حدیث کرده شود قدرت او تعالی بر اعلی آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم
ثابت میشود وامکان آن اعلی چه جای مساوی پس امکان مساوی بطریق اولی ثابت
میگردد وکما لایخفی مگر واقع شدنی نیست لا ممتنعه بالغیر اقول پوشیده نماند که مدعای
ما این است که وجود مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع صفات کمال ونعوت
جلال که ذات مقدسه آنحضرت صلی الله علیه وسلم مصداق آن همه بوده است ممتنع
ذاتی ومحال عقلی است واین دعوی ما ازین احادیث که این جاهل لباس برای تلبیس وابله
فریبی عوام کالانعام بدین غرض آورده است که خود را از اهل ایمان در انظار عوام
بنماید واز راه پیشاعت استخفاف آنجناب صلی الله علیه وسلم که به پیروی جاجمله
شیاطین در آن افتاده است در نظر جهله بر آید ثابت ومتحقق است این خبیث در
ایراد این احادیث کالباحث عن حتفه بظلفه والجادع مارن انفه بکفه است تبیین این
مقال وتفصیل این اجمال تمهید مقدمه میخواهد که هیچک عاقل یعنی آنکه صبی شیرخوار
ومجنون سرشار نیست انکار آن نمی تواند کرد آن مقدمه این است که الاثبات والنفی
لایجتمعان ولا یرتفعان وان اجتماع النقیضین محال ومعنی این مقدمه نه این است
که مفهوم اثبات ونفی در تصور مجتمع نمیشوند یا از تصور مرتفع نمیشوند ونه اینکه مفهوم

اجتماع النقیضین کہ متصور ذہنی است محال است چہ اجتماع اثبات ونفی و تصور مفہوم
اجتماع النقیضین از موجودات نفس الامری است آن را محال نتوان گفت بلکہ معنی آن
این است کہ مصداق اجتماع النقیضین ہرچہ باشد و مصداق اجتماع اثبات ونفی ہرچہ
باشد محال بالذات و ممتنع عقلی است مثلاً ہرچہ مصداق ابیض ولا ابیض کہ نقیضین اند
و مصداق کاتب ولا کاتب کہ متناقضان اند و مصداق بینا و نابینا کہ نقیضین اند الی
غیر ذلک مما لایعد ولایحصی باشد محال بالذات و ممتنع عقلی است کہ این قاصر الذہن
بلید الطبع گمان نبرد کہ مصداق ابیض ولا ابیض و مصداق کاتب ولا کاتب و مصداق
بینا و نابینا مثلاً ممتنع ذاتی و محال عقلی نیست بلکہ ممتنع بالغیر است ازین جہت کہ بر آن
اجتماع النقیضین صادق می آید این ہم نتوان کرد زیرا کہ مفہوم اجتماع النقیضین ممتنع ذاتی نیست
ممتنع ذاتی مصداق آنست ہرچہ باشد پس آنچہ مصداق مساوی ولا مساوی کہ باہم تناقض
فرض کردہ شود ممتنع بالذات است چہ مصداق اجتماع النقیضین است و نیز ہر آنچہ مستلزم
نقیض خود باشد و وجودش مستلزم عدم آن باشد ممتنع بالذات است چنانکہ لا متناہی
بالفعل کہ وجودش بر تقدیر فرض آن مستلزم تناہی است یا وجود جزء لا یتجزی کہ بر تقدیر
فرض آن مستلزم تجزی است پس اگر وجود مساوی بر تقدیر فرض مستلزم عدم مساوی
است مساوی ممتنع بالذات است اذا تمہد ہذا میگوئیم کہ از حدیث حضرت ابوسعید
خدری رضہ متحقق است کہ حضرت آدم و من سواہ کہ عام مستغرق است در روز قیامت
تحت لواے آن سرور دین و دنیا علیہ و علی آلہ الصلوۃ والسلام اند پس اگر مساوی آنحضرت
صلی اللہ علیہ وسلم در جمیع نعوت کمال ممکن باشد بر تقدیر وجودش یا این صفت در و
یافتہ شود یا نہ علی الثانی آن مفروض مساوی مساوی نشد بلکہ آن مفروض مساوی
در روز قیامت تحت لواے آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم است براین تقدیر آن را
مصداق مساوی ولا مساوی شد پس ممتنع بالذات شد ہم وجودش بر تقدیر فرض

مستلزم عدم آن شد پس محال بالذات شد و علی الاول آنجناب صلی الله علیه وسلم در عموم
من سواه داخل اند العیاذ بالله پس آنحضرت صلی الله علیه وسلم براین تقدیر مصداق این صفت
نیستند پس مساوی آن مفروض المساوات نشدند پس آن مساوی مفروض مساوی
آنحضرت صلی الله علیه وسلم نشد پس مساوی شد و مساوی نشد پس مصداق اجتماع النقیضین
شد پس ممتنع بالذات شد و هم وجودش مستلزم عدم آن شد پس محال بالذات شد پس
وجود مساوی که علی التقدیرین مصداق اجتماع النقیضین است و علی التقدیرین مستلزم عدم
آن است علی التقدیرین محال بالذات است و نیز از روی همین حدیث شریف متحقق است
که آنحضرت صلی الله علیه وسلم اول من ینشق عنه الارض اند پس اگر مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم
ممکن باشد پس آن بر تقدیر وجودش یا در عموم من ینشق عنه الارض داخل باشد یا نه بر شق ثانی
آن مساوی اول من ینشق عنه الارض نتواند بود پس آن مساوی مساوی نشد و بر شق اول
یا اول من ینشق عنه الارض باشد یعنی اقدم از سائر من ینشق عنه الارض باشد براین تقدیر آنحضرت
صلی الله علیه وسلم اول من ینشق عنه الارض نتواند شد و هو مع کونه خلاف المفروض المسلم زیرا که
مفروض مسلم این است که آنحضرت صلی الله علیه وسلم بدین صفت موصوف اند یستلزم ان
لا یکون المساوی مساویا چه برین تقدیر دران صفتی یافته شد که دران حضرت
صلی الله علیه وسلم نیست یا آن مساوی اول من ینشق عنه الارض نباشد فلا یکون ما فرض
مساویا مساویا هف بهر تقدیر وجود مساوی مستلزم عدم آنست فیکون ممتنعا بالذات
و علی التقادیر کلها آن مصداق مساوی و لا مساوی است فهو مصداق اجتماع النقیضین
فیکون ممتنعا بالذات و نیز در همین حدیث است که آنحضرت صلی الله علیه وسلم اول شافع
و اول مشفع است یعنی آنحضرت صلی الله علیه وسلم در شفاعت بر سائر شافعان متقدم است
و در مقبولیت شفاعت بر سائر مشفعان متقدم است پس اگر مساوی ممکن باشد بر تقدیر
وجودش اگر در عموم شافعان و مشفعان داخل نیست مساوی نیست و اگر دران

عموم داخل است پس اگر باین ہر دو صفت یعنی اول شافع و اول مشفع موصوف نباشد مساوی
مساوی نشد واگر باین ہر دو صفت موصوف باشد او اول شافع و اول مشفع باشد بحسب ہٰذا التقدیر
واول شافع ومشفع نباشد بحکم الحدیث برین تقدیر آن مساوی مساوی باشد ومساوی نباشد
فہو مصداق اجتماع النقیضین فہو ممتنع بالذات وعلی التقادیر وجودش مستلزم عدم آنست فہو
ممتنع بالذات وعلیٰ ہٰذا القیاس از حدیث ابن عباسؓ امتناع ذاتی مساوی آنحضرت صلی اللہ
علیہ وسلم از قولہ صلی اللہ علیہ وسلم وانا حامل لواء الحمد یوم القیمۃ تحتہ آدم فمن دونہ ولافخر وانا اول
شافع واول مشفع یوم القیمۃ ولافخر متحقق است کما ذکرنا وہم از قولہ صلی اللہ علیہ وسلم وانا اول
من یحرک حلق الجنۃ امتناع ذاتی مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم ثابت است چہ بر تقدیر
امکان آن اگر وجودش فرض کردہ شود در عموم من یحرک حلق الجنۃ داخل باشد یا نہ علی الثانی
مساوی مساوی نشد علی الاول آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در تحریک حلق الجنۃ بر او اقدم
است بحکم الحدیث واو درین صفت مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم است بحکم فرض
المساوات پس او در تحریک حلق الجنۃ بر خودش اقدم باشد وہو تقدم الشئ علی نفسہ یعنی
تقدم تحریکہ حلق الجنۃ علی تحریکہ حلق الجنۃ ونیز او برین تقدیر اول من یحرک حلق الجنۃ نتواند
بحکم الحدیث پس آن مساوی مساوی نشد واگر او اول من یحرک حلق الجنۃ است آنحضرت
صلی اللہ علیہ وسلم در عموم من یحرک حلق الجنۃ کہ مضاف الیہ اول است داخل باشد
برین تقدیر ہم مساوی مساوی نشد پس وجود مساوی مستلزم عدم آنست وہم آن
مصداق اجتماع النقیضین است پس ممتنع بالذات است ونیز از قولہ صلی اللہ علیہ وسلم وانا
اکرم الاولین والآخرین علی اللہ کہ نص صریح است در فضل آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در کرامت
علی اللہ بر سائر اولین وآخرین امتناع ذاتی مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در فضل ثابت
وظاہر است زیراکہ اگر مساوی ممکن باشد بر تقدیر وجودش لازم است کہ اکرم الاولین والآخرین
علی اللہ باشد بناءً علی فرض المساوات واکرم الاولین والآخرین نباشد بناءً علی دخولہ

فی الاولین والآخرین الذی اخفیت الاکرم الیهم فی قوله صلی الله علیه وسلم انا اکرم الاولین و الآخرین واگر او برتقدیر وجودش در عموم اولین و آخرین داخل نیست برتقدیر وجودش معدوم باشد وعلی التقادیر وجودش مستلزم عدم آنست وهم آن مصداق اجتماع النقیضین است فیکون ممتنعا بالذات واز حدیث جابر رضی الله تعالی عنه که دران وانا خاتم النبیین وانا اول شافع ومشفع ارشاد شده است نیز امتناع ذاتی مساوی ثابت است چه مساوی برتقدیر وجودش اگر در عموم نبیین داخل نباشد مساوی نباشد پس مساوی باشد ومساوی نباشد واگر در عموم النبیین داخل باشد لاجرم خاتم النبیین نتواند بود پس مساوی نتواند بود واین مفصل عنقریب می آید وانچه این سفیه بے عقل تعدد خاتم النبیین وبودن دو کس خاتم النبیین دریک عصر باقتضاء حماقت ونافهمی تجویز میکند فضوح آن عنقریب بوضوح می آید واز حدیث ابی بن کعب رضی که دران اذا کان یوم القیمة کنت امام النبیین ارشاد شده است نیز امتناع ذاتی مساوی ثابت است چه برتقدیر امکان مساوی وفرض وجود آن یا در عموم النبیین داخل باشد برین تقدیر آنحضرت صلی الله علیه وسلم که امام سائر النبیین اند امام او نیز خواهد بود واو امام النبیین نتواند بود پس او مساوی نشد یا در عموم النبیین داخل نباشد برین تقدیر مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم نتواند بود وعلی التقدیرین او مساوی شد ومساوی نشد فهو مصداق اجتماع النقیضین وهم وجود مساوی مستلزم عدم آنست فهو ممتنع بالذات لما مر فی المقدمة الممهدة واز حدیث ابی هریره رضی که دران ثم اقوم عن یمین العرش لیس احد من الخلائق یقوم ذلک المقام غیری ارشاد شده است نیز امتناع ذاتی مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم در نعوت کمال تحقق وبرهن است چه برتقدیر امکان مساوی وفرض وجودش یا او موصوف باین صفت نباشد پس مساوی مساوی نشد واگر موصوف باین صفت باشد لازم است که قائم آن مقام باشد ونباشد لقول الصادق المصدوق صلی الله علیه وسلم لیس احد من الخلائق یقوم ذلک المقام غیری فهو مصداق اجتماع النقیضین ونیز وجود ...

مستلزم عدم آنست فهو ممتنع بالذات واز حدیث ثانی حدیث مذکور دران ارشاد شده
اعلی درجة فی الجنة لا ینالها الا رجل واحد وارجو ان اکون انا هو نیز امتناع ذاتی مساوی
آنحضرت صلی الله علیه وسلم ثابت است چه نائل آن درجه بلا شبهه اعلی خلق الله
است واین الد ابلد باین اعتراف دارد وهم اعتراف دارد باینکه اخبار صادق آنحضرت
صلی الله علیه وسلم آن است که آنحضرت صلی الله علیه وسلم نائل آن درجه خواهند بود
پس بر تقدیر امکان مساوی وفرض وجودش یا آن مساوی نائل این درجه باشد
یا نه علی الثانی مساوی نشد وقد فرض مساویا هف وعلی الاول لازم است که نائل
آن درجه باشد بناء علی التقدیر ونائل آن درجه نباشد بنا برانیکه نائل آن درجه یک کس است
یعنی ذات مقدسه آنحضرت صلی الله علیه وسلم ولیس فهو مصداق اجتماع النقیضین وهم
وجودش مستلزم عدم آنست فهو ممتنع بالذات وهو المطلوب وازاحادیث آتیه
که در قول ثانی می آید نیز امتناع ذاتی مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم در نعوت
کمال محقق و مبرهن است وهر چند ازین احادیث که نصوص اند برانیکه نعوت مختصه
آنحضرت صلی الله علیه وسلم که دران احادیث مذکور اند در و ذات مشترک نتوانند بود
وفرض اتصاف دیگری بدان نعوت قول باجتماع النقیضین وفرض آن شئی است که
وجود آن مستلزم عدم آن باشد امتناع ذاتی که درین نعوت وصفات مساوی
آنحضرت صلی الله علیه وسلم باشد ظاهر باهر است الا چون مخاطب ناهنجار ابلد من الحمار
واکفر من حمار است ناچار به تفصیل وتطویل ضرورت افتاد واز فرط غوایت وعمایت او
وتناهی او در جهالت وضلالت این است که او بعد ذکر حدیث ولیس احد من الخلائق
یقوم ذلک المقام غیری وبعد ذکر حدیث لا ینالها الا رجل واحد وبس از اعتراف باینکه نائل این
درجه اعلی نخواهد بود مگر اعلی مخلوقات واینکه آنجناب صلی الله علیه وسلم نائل آن درجه خواهد بود وظهور
اینکه بعد تسلیم ثبوت صفت لا یقوم ذلک المقام غیری وتسلیم بودن آنحضرت صلی الله علیه وسلم

نائل آن درجه که نائل آن نیست مگر یک مرد تجویز امکان مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم در همه
صفات و نعوت تجویز این است که آن مساوی موصوف باین هر دو صفت باشد و موصوف
باین هر دو صفت نباشد و تجویز امکان چیزیست که وجودش مستلزم عدم آنست از فرط غباوت
و نادانی و غایت جهل و بی ایمانی امکان مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم و افضل از آنحضرت
صلی الله علیه وسلم ازین حدیث می فهمد و این از ایمان گذشته کج فهمی را تامل صادق می نماید و لفظ
سلوا و ارجو را که تواضعا ارشاد شده است در طیبی گفته سلوا الله لی الوسیلة و انما طلب صلی الله
علیه وسلم من امته الدعاء له بطلب الوسیلة افتقارا الی الله تعالی هضما لنفسه و لینتفع امته و یثاب
او یکون ارشادا لهم فی ان یطلب کل منهم من صاحبه الدعاء له بر شک محمول می نماید و اگر این حماقت
شعار عقل و ایمان داشتی ازهمین حدیث بامتناع ذاتی مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم ایمان
آوردی و دنبال آن دجال کذاب نگذاشتی چه آنحضرت صلی الله علیه وسلم نائل آن اعلی درجات
است که در نیل آن دو کس متشارک نتوانند شد که لا ینبغی الا لرجل واحد پس با وصف تسلیم بودن
آنحضرت صلی الله علیه وسلم نائل آن اعلی درجات که لا ینبغی الا لرجل واحد تجویز مساوی آنحضرت
صلی الله علیه وسلم درین صفت تجویز اجتماع النقیضین است و هرگاه که ازهمین حدیث امتناع
ذاتی مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم که مصداق اجتماع النقیضین و وجودش مستلزم عدم آنست
متحقق شد اعلی از آن حضرت صلی الله علیه وسلم اولی بالامتناع است غایت حماقت این احمق غوی این است
که دو مقدمه یکی آنکه نائل این درجه اعلی اعلی مخلوقات است دوم اینکه آنحضرت صلی الله علیه وسلم
نائل این درجه اعلی است تمهید نمود که ازین دو مقدمه که آنحضرت صلی الله علیه وسلم نائل این درجه
اعلی است و نائل این درجه اعلی اعلی مخلوقات است همین ثابت است که آنحضرت صلی الله علیه وسلم
اعلی مخلوقات است و از نص لا ینبغی الا لرجل واحد متحقق است که آنحضرت صلی الله علیه وسلم موصوف
است بنیل درجه که دیگری بنیل آن درجه موصوف نیست پس با وصف تسلیم منعوت بودن آنحضرت صلی الله
علیه وسلم باین نعت تجویز مساوات و مشارکت دیگری با آنحضرت صلی الله علیه وسلم درین نعت تجویز اجتماع

النقیضین است هان مگر این قائل چنین تجویز کند که دیگری موصوف بدین نعت گردد و این نعت
از آن حضرت صلی الله علیه وسلم مسلوب شود و بر این تقدیر هم مساوات نماند بر این تقدیر هم وجود مساوی
مستلزم عدم آنست فهو علی هذا التقدیر ایضا ممتنع بالذات از جد جهد این بی عقل در اثبات مساوی
آنحضرت صلی الله علیه وسلم بلکه اعلی از آن حضرت صلی الله علیه وسلم معلوم شد که این حمار صحاب در جهل و
کذب بر آن دجال کذاب هم مزیت میخواهد این است حال تامل صادق این بی تامل کاذب اما قوله
مگر واقع شدنی نیست لامتناعه بالغیر بوجوه عدیده باطل است چه امتناع ذاتی مساوی آنحضرت
صلی الله علیه وسلم بوجوه کثیره ثابت و مبرهن شد و علی تقدیر التنزل نیز این قول بے ربط و بے معنی است
زیرا که این جاهل نافهم میگوید که چون تامل صادق در الفاظ این حدیث کرده شود قدرت او تعالی
بر اعلی از آنحضرت صلی الله علیه وسلم ثابت می شود و قدرت عبارت است از صحت فعل و صحت
ترک کما هو مصرح فی کتب الکلام و سیاتی نقل عباراتها ان شاء الله تعالی و باز میگوید که واقع
شدنی نیست لامتناعه بالغیر چون ممتنع بالغیر بر دو گونه است یکے آن ممتنع بالغیر که مستلزم ممتنع
بالذات باشد چنانچه عدم قدرت او سبحانه تعالی و عدم حیات او سبحانه و عدم علم او سبحانه نزد
عامه متکلمین است که بزیادت صفات قایل اند و عدم آنها را ممتنع بالغیر میدانند و چنانکه عدم
عقل اول است نزد فلاسفه که مستلزم عدم واجب سبحانه نزد آنهاست و دویم آن ممتنع بالغیر
که مستلزم ممتنع بالذات نباشد صرف باراده فاعل مختار بوقوع نیاید و وقوع آن مستلزم
محالی نبود مراد این غبی نافهم از امتناع بالغیر در قول او لامتناعه بالغیر چه باشد اگر مرادش اینست
که مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم یا اعلی از آنحضرت صلی الله علیه وسلم ممتنع بالغیر از قبیل ثانی
است فذالک باطل زیرا که وجود مساوی یا اعلی از آن حضرت صلی الله علیه وسلم مستلزم محال
بالذات است و هو کذبه سبحانه و این قائل هم ببطلان این شق اعتراف دارد کما سیاتی ان شاء الله
تعالی و اگر مرادش این است که مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم یا اعلی از آنحضرت صلی الله
علیه وسلم ممتنع بالغیر از قسم اول است درین صورت مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم

یا اعلی از آنحضرت صلی الله علیه وسلم تحت قدرت داخل نتواند بود چنانکه عدم صفات کمالیه او
سبحانه نزد متکلمین تحت قدرت داخل نیست فعلی هذا الشق یبطل قوله قدرت او تعالی بر اعلی
از آنحضرت صلی الله علیه وسلم ثابت می شود وقال الاالله الا ابله مخفی نماند که این همه احادیث بر عدم
وجود مساوی دلالت میکنند نه بر عدم امکان ذاتی و علمای محدثین جزاهم الله العزیز عنا وعن
سایر المسلمین در تدوین فضائل و محامد حضرت سید المرسلین صلی الله علیه وسلم سعی بلیغ فرموده
و کمتر حدیثی خواهد بود که در آن ذکر فضیلت مذکور بوده باشد و علمای محدثین آنرا ترک کرده باشند
لیکن هیچ یکی تصریح نکرده نه اشاره حدیث که دال بر امتناع ذاتی مساوی مذکور باشد
مذکور نموده و نه هیچ یکی از عموم و شمول نصوص قطعیه قرآنی مساوی مذکور تخصیص کرده بلکه
برعکس آن تخصیص دلائل عقلیه قطعیه ماخوذه از قرآن مجید وغیره دلالت میکنند که مساوی مذکور
ممکن است و داخل تحت عموم و شمول نصوص قطعیه قرآنی دال بر عموم قدرت الهی و مشاهدات
عارفین بالله رب العالمین نیز بامکان ذاتی مساوی مذکور و دخول وی تحت قدرت کامله
حکم میکنند چنانچه انهم خواهد آمد انشاء الله تعالی اقول سابق گذشت که از احادیث سابقة الذکر
امتناع ذاتی مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم متحقق است و هم از حدیث جابر رضی الله عنه
که متفق علیه است و در آن وبعثت الی الناس عامة ارشاد شده است نیز امتناع ذاتی
مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم ثابت است چه بر تقدیر امکان آن وفرض وجودش یا
او مبعوث الی الخلق عامة باشد یا نباشد اگر نباشد مساوی آنحضرت صلعم نشد و اگر مبعوث
الی الخلق عامة باشد آنحضرت صلی الله علیه وسلم از امت او باشد معاذ الله پس برین تقدیر
آنحضرت صلی الله علیه وسلم مبعوث الی الخلق عامة نباشد پس آن مساوی مساوی نباشد و چون
آنحضرت صلی الله علیه وسلم باین صفت که بعثت الی الناس عامة موصوف اند بعد تسلیم موصوفیت
آنحضرت صلی الله علیه وسلم باین صفت لازم است که آن مساوی بر تقدیر وجودش از امت
آنحضرت صلی الله علیه وسلم باشد پس مساوی نتواند بود پس بهر تقدیر وجود مساوی مستلزم

قوله [illegible] [illegible] [illegible] حضرت [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] الی السبب

عدم اوست و هرچه وجودش مستلزم عدمش باشد ممتنع بالذات است و از حدیث ابی هریره
رضی الله عنه که مسلم روایت کرده و در آن ارشاد شده است ارسلت الی الخلق کافة و ختم
بی النبیون نیز امتناع ذاتی مساوی آنحضرت در نبوت کمال ثابت است چه بر تقدیر ممکن بودن مساوی
و فرض وجود آن یا هر دو صفت در آن یافته شوند یا نه اگر یافته نشوند آن مساوی مساوی نشد
و اگر یافته شوند آن مساوی مرسل الی الخلق کافة باشد پس آنحضرت صلی الله علیه وسلم از امت
او باشد پس آن حضرت صلی الله علیه وسلم مساوی او نباشد و نیز بر تقدیر اینکه آن مساوی آخرین
همه انبیا باشد تا معنی ختم به النبیون در آن یافته شود و برین تقدیر ضرور است که در آنحضرت صلی الله
علیه وسلم صفت ختم النبیون که ارشاد شده است یافته نشود پس آنحضرت صلعم مساوی او نشد
پس او مساوی آنحضرت صلعم نشد بهر کیف وجود مساوی مستلزم عدم آنست و هرچه وجودش مستلزم عدم
آنست محال بالذات است و آنچه این غبی نافهم بلکه حیوان لایعقل متخیل کرده است که احتمال
است که در زمان نبوت آنحضرت صلی الله علیه وسلم مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم یکی باشد
[illegible] و برابر خاتم الانبیاء باشد و این نتیجه حمارست و نفس غزالی را در اقوال مسائل فقه
[illegible] شده از زبان کج مج بیان خود بر آورده ناشی از غایت سخافت عقل و نهایت
بلادت و نافهمی است چه خاتم الانبیا آن باشد که آخرین همه انبیا باشد و ملت او
ناسخ همه ملل و دین او موبد و او مبعوث الی الخلق کافة باشد و هر که در زمان او و بعد
زمان او باشد از امت او باشد چه اگر او آخرین همه انبیا نیست پس معنی ختم به النبیون
و معنی خاتم النبیین که این جمع محلی باللام است و معنی ختم نبوت بی آنکه خاتم الانبیا آخرین همه
انبیا باشد متصور نمی شود و اگر در زمان او نبی دیگر باشد ملت او ناسخ ملل نشد و دین او
موبد نشد و او مبعوث الی الخلق کافة نشد و هر کسیکه در زمان او یا بعد زمان او باشد
از امت او نشد پس برین احتمال که این احمق نافهم از جهت نفهمیدن معنی خاتم الانبیا با وجود [illegible]
نهایت حماقت بر آورده است آن هر دو کس خاتم الانبیا نتوانند بود چنانچه تفصیلش درین اثنا [illegible]

می آید پس احادیث مذکوره چنانچه بر عدم وجود مساوی دلالت می کنند بر عدم امکان ذاتی آن
دلالت می کنند و نه فهمیدن دلالت آن بر امتناع ذاتی مساوی مذکور ناشی از غایت غباوت
وجهالت وضلالت این پلید نافهم است چه دلالت آن احادیث بر امتناع ذاتی مساوی
در غایت ظهور است ولیکن من لم یجعل الله له نوراً فما له من نور وچون پیش ازین از بیدینان کسی
تفوه بهیچ کلمات لایعنی که آن مضل بمعنی از زبان دلالت ترجمان بر آورده از ایمان بر آمده
بجهنم شتافت نکرده بود علمای دین را ضرورت تصریح بامتناع ذاتی مساوی پیش نامده
بود و نصوص قطعیه قرآنی ممتنعات ذاتی را شامل نیستند و هیچیک دلیل عقلی و نقلی بر امکان ذاتی
مساوی مذکور دلالت ندارد تا دخول آن تحت عموم وشمول نصوص قطعیه متوهم گردد و از مشایخ
عارفین بالله امکان ذاتی مساوی ثابت نیست واین ملحد مرید شیطان الانس را با عارفین
بالله چکار آن شیطان مقتدایش انکار حضرات عارفین بالله می نمود واین ملحد ذکر عارفین بالله
برای تلبیس می نماید افاد استاذنا بیان کبری این است که اگر هیچیک ممتنع بالذات
تحت قدرت الهی داخل باشد ممکن ذاتی باشد والانقلاب من الامتناع الذاتی الی
الامکان الذاتی مستحیل بالذات پس آنچه امتناع بالذات است تحت قدرت الهی داخل
نمی تواند شد قال اللجوج الحجوج اقول بیشک ممتنع بالذات استحقاق ولیاقت
استفاده وقابلیت فیض وجود از جناب مفیض الخیر والجود نمیدارد و درین هیچ کلام نیست
فاما کلام درین است که هرچه عقل جزوی فلسفی یا عقل ناقصان متفلسفی آن را ممتنع بالذات میدانند آن
ممتنع بالذات در نفس الامر هست یا نه انقلابات واستحالات باعتبار کون وفساد وصور نوعیه
جوهریه عنصریه که مشاهد ورای العین است فلاسفه جائز میدارند وانقلاب اعراض وافعال
بانواع جوهریه ممتنع بالذات اعتقاد می کنند وحالانکه از صحاح احادیث ثابت است که اعمال
حسنه وسیئه بصور انسانیه منقلب گشته در قبر نزد میت لازم خواهند بود ونیز در وزن
اعمال اقوال است یکی از ان اینست که اعمال متجسد شده وزن کرده خواهند شد ونیز موت

[illegible]

وجودی است یا عدمی ـــــ علی اختلاف القولین بصورت کبش منقلب شده
در معائنه هر کس آورده و شناخته هر کس شده مذبوح خواهد شد بظاهر فساد اعتقاد
فلسفی بسیار اند بهمین چند امثله از خوف تطویل اکتفا رفت حال پیشوایان این متفلسفی این است
قیاس حال او باید کرد قیاس کن ز گلستان من بهار مرا و انشاء الله تعالی دانسته خواهد شد
که مساوی متنازع فیه نیز از این قبیل است که ممکن بالذات و مقدور الهی است و مدعی
معترض آن را ممتنع بالذات میداند اقول[ل] این گول جهول اولا گفته است که کبری محل کلام
است المحال قول در بیان کبری نقل کرده تسلیم کبری می نماید و ایمان می آرد باینکه ممتنع
ذاتی تحت قدرت داخل نیست و میگوید که درین هیچ کلام نیست فاما کلام درین است
که هر چه عقل جزوی فلسفی یا عقل ناقصان متفلسفی آن را ممتنع بالذات میداند آن ممتنع
بالذات در نفس الامر هست یا نه این کلام در کبری نیست بلکه در صغری پس اول چرا گوه خورده
گفته بود که کبری محل کلام است مگر دروغگو را حافظه نباشد و ما صغری را بوجوه قاطعه باثبات
میرسانیم و آینده هم وجوه اثبات آن را شنید میکنم انشاء الله تعالی این لباس عبارت بیان
کبری را نقل کرده کلام در صغری کرد و دیگر بیهوده گوئی آغاز نهاد تا مردمان را در وهم این اندازد
که کلام در کبری میکند اما قوله انقلابات و استحالات الی آخر ما قال فحش از هذیان مجانین
است چه انقلاب از امتناع ذاتی سوی امکان ذاتی مستحیل بالذات است باتفاق
همه عقلا و باجماع متکلمین و فلاسفه قال فی شرح المواقف فی ابحاث الممکن ان الامکان
لازم للمهیة الممکنة لا یجوز انفکاکها عنه والا لجاز خلو المهیة عنه فینقلب الممکن ممتنعا او واجبا
ان کان خلوها عنه بزواله عنها او بالعکس ای ینقلب الممتنع او الواجب ممکنا ان کان خلوها عنه
بحدوثه لها بعد ما لم یکن وانه ای جواز خلوها عنه علی احد الوجهین ینفی الامان عن الضروریات
برتفع الوثوق عن حکم العقل بوجوب الواجب واستحالة المستحیلات وجواز الجائزات
واز انقلاب بعضها الی بعض حینئذ وذلک سفسطة ظاهرة البطلان انتهی واین بیهوده گو را آن

له این ... نادان را ... نمایش ... بسیار نادان را ... منتهی الارب

اشتباه است صاف بگوید که انقلاب از امتناع ذاتی سوی امکان ذاتی مستحیل ذاتی نیست
ذکر انقلابات و استحالات عناصر و انقلاب اعراض و انفعال بانواع جوهریه باین مقام
ربطی ندارد کلام ما این است که انقلاب از امتناع ذاتی سوی امکان ذاتی مستحیل بالذات
است این هرزه سرایی و بیهوده گویی را باین مقام چه علاقه این احمق تعلق و ارتباط را هم نمی فهمد
تا بطالب علمیه چه رسد پیشوایان استاذ ما ایمه مجتهدین اند و پیشوایان این بیدین دجاجله شیاطین
که اتصاف خدای تعالی را بقبایح و فواحش و نقایص و اجتماع النقیضین و آنچیز را که وجودش
مستلزم عدم آنست ممکن و داخل تحت قدرت می دانند اعاذ الله المؤمنین من مکایدهم و نجاهم
من مفاسدهم و عقایدهم افاد استاذ الاساتذه چه عجز عبارت است از عدم القدرت علی ما
من شانه ان یکون مقدورا و ممتنع ذاتی مقدور نیست پس عدم قدرت بر آن مستلزم عجز او سبحانه
تعالی نمی تواند شد قال المجیب المجان اقول ممتنع ذاتی نفس الامری مقدور نیست
فاما ممکن ذاتی که ممتنع ذاتی زعمی باشد چنانکه در ما نحن فیه است و خواهد آمد ان شاء الله تعالی
پس بیشک آن مقدور است مخفی نماند که تعریف عجز بعبارت مذکوره ازین علامه یگانه زمانه
عجیب و غریب است چه لفظ قدرت در ترکیب عدم القدرت یا بمعنی مقدوریت است پس
عدم قدرت صفت آن شیء خواهد بود که مقدوریت ازان معدوم شده و عجز صفت فاعل است
و اگر بمعنی قادریت باشد پس فاسدتر از اول است کما لا یخفی علی اهل العلم اقول
ببراهین قطعیه امتناع ذاتی مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم در صفات که مصداق اجتماع
النقیضین و وجودش مستلزم عدم آنست باثبات رسانیدیم منکشف گردانیدیم اگر احمقی
جاهل و معاندی متجاهل نفهمد و ازان جمود نماید در افتضاح خود می افزاید پس آن تحت قدرت
همچو دیگر ممتنعات ذاتیه داخل نیست اما قوله مخفی نماند الخ بسا عجب است بی بهره ماندن این
احمق از فهم مسائل علوم حقیقیه معلوم بوده است ازین قول معلوم شده که بیچاره از عربیت هم
محض بی بهره است که از غایت سفاهت لفظ علی را که ناسخ آنرا بصورت من نوشت لفظ

عن قرار داده آن را ذریعه اعتراض گردانید و علی التسلیم اگر لفظ عن بجای لفظ علی باستعمال آید
چه باک قال فی القاموس عن مخففه علی ثلثه اوجه یکون حرفا جارا ولها عشره معان المجاوزة
سافر عن البلد البدل لا تجزی نفس عن نفس الاستعلاء فانما یبخل عن نفسه انتهی ما اردنا نقله
وفی الصحاح وقد یقع عن موضع علی نحو لا افضلت فی حسب عنی ای علی وقال ایضا حروف
الجر تنوب بعضها عن بعض اذا لم یلتبس المعنی این چنین را که از عربیت نابلد است در هیچ اعتراض
معذور توان داشت افاد استاذی مثلا اگر کسی گوید او سبحانه تعالی بر خلق نظیر و شریک خود
یا بر خلق اجتماع النقیضین یا ارتفاع النقیضین قادر نیست نتوان گفت که این قول بعجز او سبحانه
و تعالی است قال البلید العنید اقول نفی قدرت بر خلق نظیر و اشیا مذکوره قول بعجز او سبحانه
تعالی نیست لیکن نفی قدرت بر خلق امری که اخبار الهی بخلاف او واقع شده آن را مستحیل گردانیده
چو ایمان ابولهب و ادخال کفار در جنت و خلق نظیر و مساوی معلوم در ما نحن فیه چنانکه مدعی
معترض را قول و عقیده است و مفصل خواهد آمد ان شاء الله تعالی بیشک قول بعجز او سبحانه
است تعالی الله عما یقول الظلمون علوا کبیرا اقول روشن و مبرهن شد که مساوی
آنحضرت صلی الله علیه وسلم در صفات کمال مصداق اجتماع نقیضین است و وجودش
مستلزم عدم آنست و مصداق اجتماع النقیضین و مصداق ما وجوده مستلزم لعدمه
ممتنع بالذات است بیهوده گوئی این بلید بیجا است افاد الاستاذ و آیات داله
بر عموم قدرت او سبحانه نحو قوله تعالی والله علی کل شیء قدیر و قوله سبحانه و کان الله
علی کل شیء مقتدرا الی غیر ذلک متناول ممتنعات عقلی نیست چه ممتنع عقلی شیء نیست تا در
عموم کل شیء داخل باشد قال الملحد الابلد اقول ممتنعات عقلی که در نفس الامر ممتنعات
عقلی باشند بیشک در عموم کل شیء داخل نیست فاما ممکنات ذاتی که از سوء فهم آن را
ممتنعات عقلی دانسته شد چنانکه منجمله آن مساوی و برابر است در ما نحن فیه
بلا ریب در عموم کل شیء داخل است پس اخراج آن از عموم کل شیء الحادی است در

آیات الله تعالی ومخرج این منجمله مصداق کریمه انّ الّذین یلحدون فی آیاتنا لایخفون علینا است
کما سیجی تفصیلاً انشاء الله تعالی **اقول** براهین قطعیه امتناع ذاتی مساوی آنحضرت صلی الله
علیه وسلم باثبات رسید پس آن درعموم کل شئ داخل نیست و داخل کردن مصداق اجتماع
النقیضین ومصداق ما وجوده مستلزم لعدمه درعموم والله علی کل شئ قدیر الحاد است
چنانکه گذشت وسیاتی ومعهذا داخل کردن ممکنات ذاتی را مطلقاً کو معدوم باشند
وابداً درشئ خلاف مذهب اشاعره اهل سنت است قال فی شرح المواقف المقصد السادس
فی ان المعدوم شئ ام لا وانها من امهات المسائل الکلامیة فقال غیر ابی الحسن البصری وابی
الهذیل العلاف والکعبی من المعتزله ان المعدوم الممکن شئ فان الماهیة عندهم غیر الوجود ومعروضة
له وقد تخلو عنه مع کونها متقررة فی الخارج وانما قید والمعدوم بالممکن لان الممتنع منه منفی لا تقرر له
اصلاً اتفاقاً ومنعه الاشاعرة مطلقاً ای فی المعدوم الممکن والممتنع جمیعاً فقالوا المعدوم
الممکن لیس بشئ کالمعدوم الممتنع لان الوجود عندهم نفس الحقیقة فرفعه رفعها وبدای بما
ذهب الیه الاشاعرة قال الحکماء ایضاً انتهی پس قول او فاتّما ممکنات ذاتی که از سوء
فهم آن را ممتنعات عقلی دانسته باشد چنانکه منجمله آن مساوی و برابر است در ما نحن
فیه بلا ریب درعموم کل شئ داخل است معلوم نیست که مبنی برکدام مذهب است که
این ملحد هم معدوم بودن مساوی که در آن کلام است ازلاً وابداً اعتراف دارد
پس معلوم نمی شود که این الا مذهب دخول آن را درعموم شئ برکدام مذهب مبنی کرده است
مگر آن بیچاره از جهل معذور است هرچه در ذهن کج اش میگذرد بیهوده می گوید افاد استاذی
العلامه اگر کسے از نفی قدرت او سبحانه بر ممتنعات عقلی ومستحیلات ذاتیه تحاشی کند واین را
از باب اسارت ادب نسبت بحضرت کبری ایزدی جلشانه وعز مجده انکار دایمان و
توحید را بر کنار گذارد قال الابلد الانکد اقول چنانکه تحاشی کسی از نفی قدرت او سبحانه وتعالی
بر مستحیلات ذاتیه نفس الامریه باعتقاد اسارت ادب حضرت ذو الجلال الکبیر المتعال

له ابلد کند خاطر
ابله مرد نادان
و [illegible] ۱۲
منتهی الارب

جل جلاله وعم نواله موجب تفرید از ایمان و توحید است همچنین است تحاشی کسی از اثبات
قدرت کامله شامله برایجاد آن ممکنات ذاتیه که اخبار آلهی و یا علم آلهی یا غیر آنها سوا ذات
پاک وصفات کمال حضرت واجب الوجود مفیض الخیر والجود مقتضی امتناع آنها شده
باشد چنانکه تحاشی از اثبات قدرت کامله بر خلق مثل ومساوی آنحضرت خیر البریات افضل
الموجودات حبیب رب العالمین سید الاولین والآخرین صلی الله علیه وآله واصحابه اجمعین
وسلم که ممکن بالذات ممتنع بالغیر است واخبار وعلم آلهی بعدم خلق آن متعلق شده ممتنع
بالغیر گردانیده پس این قسم ممکن داخل قدرت کامله است بدلائل عقلی وسمعی پس اگر
کسی آن را بوساوس شیطانی وهواجس نفسانی که باطل وناتمام اند ممتنع بالذات
قرار داده از مقدورات آلهی اخراج کند این هردو کس ایمان فراموش باهم بهدوش
وبالحجوب الحاد خود اگر تایب نشوند در جهنم هم آغوش خواهند بود ومفصل می آید انشاء الله تعالی
اقوال تحقیق پیوست وآینده را هم بتحقیق خواهد رسید ومساوی آنحضرت صلی الله علیه
وسلم درصفات کمال که مصداق اجتماع النقیضین است ووجودش مستلزم عدم است
ممتنع ذاتی است آن را ممکن ذاتی دانستن ناشی از حماقت ونادانی ویا از تعنت
وبی ایمانی است واعتقاد اینکه هر ممکن ذاتی گو مستلزم ممتنع ذاتی باشد تحت قدرت
آلهی داخل است نیز بکفر وبی ایمانی می کشد چه قدرت وغیره صفات کمالیه حضرت باری
جلشانه نزد عامه متکلمین وهم نزد پیشوایان این سفیه بی ایمان ممکنات ذاتی هستند وعدم
آنها که ممکن ذاتی وممتنع بالغیر است نزد متکلمین تحت قدرت آلهی داخل نیست واعتقاد
بدخول آن تحت قدرت کفر والحاد است کما سیاتی مفصلا این متعنت بی ایمان اگر
از اتباع آن دجال شیطان توبه نمی کند واعتزال نمی گزیند عنقریب وخامت عاقبت
می بیند وبه پهلوی او در کنج جهنم می نشیند ومفصل می آید انشاء الله تعالی افاد استاذ
المحقق وبامکان شریک او تعالی وعدم او سبحانه وبامکان اتصاف

او سبحانه بنقایص وقبایح تجسم وتمکن وغیر ذلک اعتقاد دارد وچه اینهمه ممتنعات ذاتیه اند واگر مقدور باشند بلا شبهه ممکن باشند تعالی الله عما یصفون **قال الغبی الغوی**

اقول مشار الیه بلفظ اینهمه اتصاف بنقایص وقبایح است وآن بیشک ممتنع است لیکن کلام درین است که این اتصاف ممتنع بذات خود است چنانکه معترض درین قول تصریح بدان کرده یا ممتنع لذات الواجب تعالی واین معنی بدون تدقیق نظر واضح نخواهد شد پس میگوییم قول ما که این ممکن بالذات است یا واجب بالذات یا ممتنع بالذات موافق اصطلاح حکمت مراد از ذات در آن ذات موصوف بهر سه مفهوم است که بلفظ این تعبیر ازان واقع شده در عرف علما پس میگوییم که اتصاف معنی اسمی نسبی است طرفین را میخواهد یعنی اتصاف شی لشی وطرفین خارج از حقیقت اتصاف ولازم ذاتی آن در تحقق وتصور پس هرگاه معنی اتصاف تصور میکنیم تصور هر دو شی تبعاً لازم می آید چنانکه در لفظ ابتدا که چون تصور معنی آن میکنیم تصور طرفین او لازم می آید یعنی ابتدا شی از شی لیکن آنچه لازم ذاتی اوست مطلق دو شی است نه خاص وچون اتصاف معنی مصدریست افرادش افراد حصصی خواهد بود وکلی بنسبت افراد حصصی نوع است پس مطلق اتصاف نوع واحد خواهد بود ونوع واحد یا واجب بالذات یا ممکن بالذات یا ممتنع بالذات بر سبیل انفصال حقیقی خواهد بود پس احتمالات عقلی درینجا شش است باعتبار آنکه در تخصیص شی ثانی دو احتمال است صفت کمال وصفت نقصان ودر تخصیص شی اول سه احتمال واجب وممکن وممتنع وچون در اتصاف ممتنع ذاتی بصفات کلامی است پس طول واز ما نحن فیه چندان تعلق نمیداشت آن را ساقط کرده دو احتمال باقی گذاشتیم پس از شش چهار باقی ماند اتصاف ممکن بصفت کمال وبصفت نقصان این هر دو ممکن بالذات واقع چنانکه اتصاف زید بعلم وجهل مثلا واتصاف واجب تعالی بصفت کمال این واجب وضروریست واتصاف واجب تعالی وتقدس

[illegible]

عن جمیع صفات النقص بصفات نقص که این بلاریب ممتنع است لیکن وجوب اتصاف
اول و امتناع اتصاف ثانی مذکور لذات واجب تعالی است زیراکه وجوب الوجود چنانکه
مستلزم استجماع جمیع صفات کمال است منشاء تقدیس از جمیع صفات نقص و تنزیه
از همه اتصافات است بنقایص و نیز چون وجوب یا امتناع بسبب خصوصیت طرفین
آید بهمین معنی وجوب اتصاف و امتناع آن بالغیر است چه خصوصیت طرفین هم از مقومات
اتصاف است و نه از لوازم ذاتی آن نه آنکه وجوب و امتناع مذکور لذات الاتصاف
است چه ذات اتصاف در اتصاف زید بعلم و جهل متحقق است و اینجا بلا شبهه
ممکن بالذات است و دو انیکه ممکن بالذات باشد بودن آن واجب بالذات یا ممتنع
بالذات باطل است بلاریب لکون القضیة المنعقدة من المفاهیم الثلثة حقیقیة فالقول
بان اتصاف الواجب تعالی و تقدس بالنقایص لیس بممتنع لذات الواجب تعالی
و تقدس بل لذات الاتصاف او ممتنع لا لذات الواجب تعالی و تقدس بل لذات
الاتصاف نداء من بعید لیس من شان العقلاء فضلاً عن الفضلاء اقول ازین قول
مبرهن گشت که این حیوان لا یعقل از فهم مسائل علمیه بمراحل دور است ریش خودش
در آفتاب سفید کرده عمر خودش در مداولت کتب رایگان برباد داده است این
تدقیق نظر که این بی بصر و بی بصیرت تکلف آن کرده کشف عوار او نموده بیان اجمال
این است که هر مفهوم که بدیگری نسبت کرده شود بقطع نظر از حکایت حاکی و انتزاع
منتزع نسبتش در واقع و نفس الامر از سه کیفیت خالی نیست یا واجب
بالذات است یا ممکن بالذات است یا ممتنع بالذات و این کیفیات نسبت ایجابیه را
من حیث کونها فی نفس الامر مواد خوانند پس هر مفهوم را نسبت بدیگری در واقع
و نفس الامر حالی است که مرهون بانتزاع ذهن و اعتبار حاکی نیست و حال
واقعی را که مصداق و محکی عنه حمل وصفی بر دیگری می باشد اتصاف نامند چنانچه

گویند که ظرف اتصاف جسم بسواد و ظرف اتصاف زید بعمی و ظرف اتصاف سما بفوقیت
خارج است و ظرف اتصاف اثنین و اربعه بزوجیت و ثلثه و خمسه بفردیت نفس الامر است
و ظرف اتصاف کلیات بجنسیت و فصلیت خصوص ذهن است و آن اتصاف انتزاعی
که محکی عنه و مصداق حمل و حکایت است معنی مصدری انتزاعی نیست و آن خود حقایق
مختلفه اند بحصص که امری معنی مصدری نیستند مثلا اتصاف واجب تعالی شانه بوجود
یعنی مصداق الحکایة بان الله تعالی موجود در نفس الامر واجب است و اتصاف او
سبحانه بامکان ذاتی یعنی مصداق الحکایة بان الله تعالی ممکن ذاتی در نفس الامر ممتنع
بالذات است و اتصاف الانسان بالکتابة یعنی مصداق الحکایة بان الانسان کاتب
در نفس الامر ممکن بالذات است و این مصادیق که باتصافات نامیده می شوند در هیچ یک
ذاتی مشترک نیستند تا بشرکت در یک حقیقت نوعی چه رسد و این مقدمات بر مبتدیان
طلبه علوم مخفی نیست و این معنی ظاهر است که اتصاف هر شی بهر مفهوم بدین معنی در نفس الامر ممکن
نیست مثلاً اتصاف حقیقت انسان بحماریت کو در ماده این حیوان لا یعقل یافته شده
یا اتصاف حقیقت بیاض مثلاً ثوب یا اتصاف حقیقت ابوت بحجریت بلکه اتصاف بعض
اشیا ببعض مفهومات واجب بالذات است و اتصاف بعض اشیا ببعض مفهومات ممتنع
بالذات است پس اتصاف واجب الوجود جل شانه بنقایص و قبایح و تجسم و تمکن و تحیز
ممتنع بالذات است چنانکه اتصاف انسان بلاانسانیت ممتنع بالذات است این بلید
پلید اتصاف او سبحانه را بنقایص و قبایح و فواحش و تجسم و تمکن و حجریت و نباتیت و حیوانیت
و مائیت و ناریت و هوائیت ممکن بالذات میداند و باز خود را از مومنان می شمارد و طرفه تر اینست
که [illegible] این دلیل می آرد و حاصل دلیل او اینست که اتصاف بمعنی امر نسبی است و افراد
[illegible] حقیقت است که متخالف بامکان ذاتی و امتناع ذاتی نتوانند شد و بعض
[illegible] بالذات است پس جمیع حصص آن ممکن بالذات باشند و اگر بعض حصص آن

از جهت خصوصیت حاشیتین واجب و بعض حصص از جهت خصوص حاشیتین ممتنع باشند آن وجوب
و امتناع ذاتی نیست بلکه وجوب و امتناع بالغیر ست و این استدلالش ناشی از جهل و حماقت اوست
حکم بامتناع ذاتی اتصاف او سبحانه بنقایص و قبایح و تجسم و تمکن و غیر ذلک ازین جهت است که
معنی اتصاف مصداق نفس الامری اتحاد او سبحانه تعالی بنقایص و قبایح وغیره است و آن مصداق نفس الامری
ممتنع بالذات است و آن از حصص معنی مصدری اتصاف نیست و وجه امتناع ذاتی آن این ست که اتحاد
حقایق متخالفه متباینه ممتنع ذاتی ست چنانکه اتحاد مهیة سواد با حقیقت انسان یا کاتب مثلاً و امتناع
آن معلل بعلت نیست و چون حقیقت حقه واجب بالذات مباین ذوات و مهیات حوادث ممکنه
ریة ما کانت است اتحاد آن با ذوات حادثه و مهیات ممکنه ممتنع بالذات است پس اتصاف
او سبحانه بانسانیت و لوازم خاصه انسانیت و حیوانیت و لوازم خاصهٔ حیوانیت و لوازم خاصه
جسمیت و بدیگر حقایق ممکنه حادثه و بخواص آن که از جمله آن قبایح و نقایص اند ممتنع ذاتی است و معلل
بعلت و داخل تحت قدرت نیست و اگر آن ممکن باشد انسان بودن او سبحانه کاتب و مستقیم
القامت بودنش و حیوان بودن او سبحانه و متغذی و نامی و بوال بودن او سبحانه و جسم و متحیز
و متشکل و متقدر بودن او سبحانه ممکن بالذات باشد و هیچ عاقل بارتکاب قول بامکان این
همه جسارت نمی تواند کرد این حیوان لا یعقل بیباک بر قول بامکان ذاتی آن جسارت نموده از
غایت جهل بر آن استدلال می آرد و نمیداند که در اتصاف بمعنی مصدری حصص آنکه مفهومات
ذهنی اند کلام نیست و جائیکه گفته می شود که اتصاف فلان بفلان چیز مثلا اتصاف سواد بانسانیت
ممتنع است معنی آن این است که عدم مصداق آن در نفس الامر ضروری است نه آنکه این معنی
مصدری که از موجودات ذهنی است ضروری العدم است چه مفهوم اتصاف السواد بالانسانیة
مثلاً از موجودات ذهنی است نه ممتنع بالذات است و نه ممتنع بالغیر و مصداق آن ممتنع بالذات
است نه ممتنع بالغیر این غبی جاهل درین مقام بوجوه چند در بادیه جهالت و ضلالت افتاده است
اول اینکه مواد ثلثه یعنی وجوب و امتناع و امکان کیفیات مصادیق نفس الامر چه اند که آن را

باتصاف تعبیر می کنند نه کیفیات اتصاف بمعنی مصدری که موجود ذهنی است مثلاً اگر کسی گوید
که اتصاف سواد بانسانیت وکتابت ممتنع بالذات است نتوان فهمید که این مفهوم ذهنی ممتنع
است بلکه معنی اش این است که مصداق آن ممتنع است این نافهم از اتصاف معنی اسمی نسبی
فهمیده مرتکب بیهوده گوئیها شده دوم اینکه بر تقریرش لازم می آید که اتصاف ذات حقه
واجبه بالذات بامکان ذاتی وحدوث ممکن بالذات وممتنع بالغیر است چه این اتصاف هم
حصه از حصص مطلق اتصاف است ومطلق اتصاف نوع واحد است ونفس مطلق اتصاف
ممتنع بالذات نیست چه ذات اتصاف در اتصاف زید بعلم وجهل متحقق است واینجا بلاشبهه
ممکن بالذات است ونزد اینکه ممکن بالذات باشند بودن آن واجب بالذات یا ممتنع
بالذات باطل است الی آخر ما قال پس اتصاف او سبحانه بامکان ذاتی وحدوث باعتقادش
ممکن بالذات وممتنع بالغیر است پس باعتقادش واجب بالذات ممکن بالذات است سوم
اینکه عدم بمعنی اسمی اضافی است وافراد آن حصص آن است چنانچه عدم زید وعدم عمرو وغیرهما پس
عدم نوع واحد است وبعض حصص آن ممکن بالذات اند پس بدانست این سفیه عدم الواجب
سبحانه ممکن بالذات ممتنع بالغیر است بنا علی تدقیقه وهرچه عدم آن ممتنع بالغیر است ممکن بالذات
است فیلزم علی تدقیقه ان یکون الواجب سبحانه ممکنا بالذات چهارم اینکه این قایل خود در قول
مستانف میگوید که اتصاف جزئی وشخصی ممتنع بالذات است واتصاف کلی که نوع آن است
ممکن بالذات است چه امکان ذاتی کلی باتمناع ذاتی شخصی منافات ندارد وحال اینکه این
قاعده که او بتدقیق استخراج کرده است بر تقدیر صحت آن منافی این قول است واین قول منافی آن
قاعده است پس در هر دو قول او تهافت ظاهر است مگر حماقت وجهالت او عذرخواه او باشد
پنجم این است که بر قاعده مستخرجه او لازم می آید که اجتماع النقیضین وارتفاع النقیضین ممکن بالذات
ممتنع بالغیر خواهند بود وآنچه این احمق بعد استشعار براین در جواب آن در اقوال مستانفه گفته است
تفضیحش عنقریب می آید ششم این است که او قایل شده است که این حصه خاص یعنی اتصاف

الواجب بالنقایص والقبایح والفواحش ممکن بالذات وممتنع بالغیر است وحال آنکه این حصه از موجودات ذهنی است وموجودات ذهنی ممتنع بالغیر هم نتوانند بود وقول بامتناع آن بالغیر ناشی از بلادت ونافهمی است ودیگر وجوه فساد درکلام این قایل بسیار است مثلاً اینکه وجود بمعنی مصدری است وافراد آن حصص است وبعض حصص آن ممکن است پس وجود شریک الباری وغیره من الممتنعات الذاتیه برای این سفیه ممکن خواهد بود ونهایت کار این است که ممتنع بالغیر باشد حال تدقیق او این است که هیچ هذیانات از شان عوام سفها هم نیست فضلاً عن العقلاء فضلاً عن الفضلاء قال السفیه الفهیه باز میگویم مخفی نماند که فیما بین اتصاف واجب تعالی شانه بصفت کمال چنانکه علم وسلب اتصاف او سبحانه بصفت نقص که مقابل صفت کمال مذکور است چنانکه جهل تلازم است ومعیت ذاتیه که درین مرتبه انفکاک یکی از دیگری ممکن نیست بخلاف ید که فیما بین اتصاف او بصفت علم وسلب اتصاف او بصفت جهل تلازم نیست زیراکه در حال عدم سلب اتصاف بجهل است واتصاف او بعلم او هم مسلوب است پس مابین هر دو یعنی اتصاف او تعالی بصفت علم وسلب اتصاف او بصفت جهل علاقه ومعیت ذاتیه است مجرد مصاحبت اتفاقیه نیست زیراکه ذات واجب الوجود جل وعلا چنانکه مقتضی اتصاف خود بصفت کمال است همچنین مقتضی سلب اتصاف خود بمقابل آن صفت است اقول مخفی نماند که این سفیه آناً فآناً در سفاهت ترقی می کند ما اول بیان کرده ایم که ذات حقه واجبه بالذات مباین محض مهیات ممکنه ونقایص وخسایس وخصایص آن است وسلب آنهمه از مرتبه ذات حقه واجبه ضروری است وضرورت سلب آن عبارت است از امتناع ذاتی ثبوت آن وسلب مباین از ذات مباین آن ضروری است چه اگر آن سلب ضروری نباشد اتحاد متباینین ممکن ذاتی باشد وصفات کمال که برمذهب عامه متکلمین بر ذات حقه زایداند عبارت از آن سلوب بسیط که ضروری است نیست بلکه آن امور وجودیه اند وقایم اند بذات حقه برمذهب آنها وسلوب بسیط امور وجودیه نیستند ونه قایم اند بذات حقه بنا بر

قوله سفیه ... سفیه نادان ... [illegible] ... منتهی الارب

عبارت از نحو وجود است وسلوب بسیط را وجود نیست وجهل عبارت از سلب بسیط علم نیست و عجز
عبارت از سلب بسیط قدرت نیست پس سلب جهل و عجز و دیگر خسایس و خصایص ممکنات همچو
فسق و فجور و سرقه وغیرها از مرتبه ذات احدیه ضروری است وقضایای سوالب قایله الله
سبحانه لیس بجاهل ولیس بعاجز ولیس بفاسق ولیس بفاجر وغیرها در مرتبه ذات احدیه صادق
اند العیاذ بالله اگر این سوالب صادق نباشند موجبات صادق باشند والتزام ذلک
من اشد انحاء الکفر والالحاد وثبوت علم وقدرت وغیرهما من الصفات الکمالیه نزد عامه متکلمین
که بزیادت صفات کمالیه وقیام آنها بذات حقه قایل اند در مرتبه ذات احدیه نیست چه
تقدم مرتبه ذات موصوف بر قیام صفات بان ضروری است وذات احدیه نزد شان
علت موجبه صفات کمالیه است وتقدم ذات علت بر معلول ضروری است از اینجا مبرهن شد
که فیما بین اتصاف واجب سبحانه تعالی شانه بصفت کمال وسلب اتصاف آن بصفت نقص
که مقابل صفت کمال مذکور است چنانکه جهل معیت ذاتیه نیست چه معنی معیت ذاتیه مثلا این است که آن
هر دو در یک مرتبه عقلیه باشند حال آنکه مبرهن شد که مصداق آن سلب نفس ذات احدیه بلا قیام
امر زاید است ومصداق این صفات وجودیه بعد مرتبه ذات احدیه است آری در میان مرتبه
ذات و مرتبه قیام این صفات تخلف وانفکاکی نیست زیرا که در میان علت موجبه ومعلولات
موجبه آن تخلف وانفکاکی هرگز واقع نمی باشد اما میانه آن هر دو معیت ذاتیه نیست پس مابین هر دو
یعنی اتصاف او تعالی بصفت علم وسلب اتصاف او بصفت جهل علاقه معیت ذاتیه نیست و نه
مجرد مصاحبت اتفاقی است زیرا که مرتبه مصداق سلب اتصاف او بجهل مرتبه ذات حقه است
و ذات حقه علت موجبه اتصاف او سبحانه بصفت علم نزد عامه متکلمین است و در علت
ومعلول مجرد مصاحبت اتفاقی نمی باشد وآنچه گفته است که واجب الوجود جل وعلا چنانکه
مقتضی اتصاف خود بصفت کمال است همچنین مقتضی سلب اتصاف خود بمقابل آن
صفت است عجب کلامی است که هیچ مومن بدان تفوه نمی تواند کرد چه اگر ذات واجب

تعالی مقتضی سلب صفت نقص است در مرتبه ذات حقه سلب آن صادق نتواند بود ضرورة
عن المقتضی عن المقتضی پس در مرتبه ذات حقه ثبوت صفت نقص صادق خواهد بود ضرورة امتناع
ارتفاع النقیضین ولا یجترء علی ذلک انسان فضلا عن مومن پس این مقدمه ممهده از بیخ
کنده شد فقطع دابر القوم الذین ظلموا والحمد لله رب العالمین قال العجبان العجبان
درینجا دو قاعده محقق است یکی آنکه وجوب ذاتی یک نقیض مستلزم امتناع ذاتی نقیض
دیگر است و بالعکس و برین قاعده مدعی معترض هم اعتراف دارد چنانچه در مقام استدلال ثالث
عقلی ماخوذ از قرآن مجید که عالم ربانی ذکر کرده مدعی مذکور مذکور نموده اگر گفته شود که دور ممتنع
ذاتی است پس لا دور واجب ذاتی باشد و حال آنکه تسلسل و اجتماع النقیضین و ارتفاع
النقیضین نیز لا دور است و اینها نیز ممتنع ذاتی اند و زید هم لا دور است و این ممکن خاص است لا دور
واجب ذاتی نباشد و قاعده امتناع ذاتی احد النقیضین مقتضی وجوب ذاتی نقیض خود است
نقض گردید جوابش آنکه لا دور عام است و تسلسل و اجتماع النقیضین و ارتفاع النقیضین
اخص ازان و امتناع خاص مستلزم امتناع عام نیست و نیز زید اخص از لا دور است
و امکان امر خاص ملزوم امکان امر عام نیست آری وجوب خاص مستلزم وجوب عام است
درینجا همین متحقق است زیرا که لا دور بر ذات واجب الوجود تعالی شانه صادق است
و ذات مقدس منشاء انتزاع این مفهوم است و مفهوم لا دور باعتبار بودن آن مفهومی
از مفاهیم اگرچه ممکن است چه جمله مفهومات بسبب حصول ذهنی خودها و بودن ذهن علت وجود
ذهنی آنها ممکن بالذات اند و نیز جمله مفهومات در ذهن بعد انتزاع است پس معلول منتزع
خواهند بود البته فاما باعتبار منشاء انتزاع خود که ذات واجب الوجود تعالی شانه
است واجب بالذات است بالجمله بودن یک فرد واجب بالذات موجب وجوب مفهوم کلی
است و بودن فرد ممتنع یا ممکن موجب امتناع یا امکان کلی نیست چنانکه احد النقیضین
علی التعیین واجب است و علی التعیین ممکن چنانچه عدم زید مثلا یا ممتنع چنانچه عدم الواجب

عجبان
سرشدن و نادان
نیز بمعنی تعجب کننده
از لغات ۱۲
منتهی الارب

تعالی عن العدم وسایر النقایص در مسلم ست وشرح آن قلنا الواجب المبهم والمخیر فیه المتعینات التی ہی افراده جائز ان محل الوجوب غیر محل التخییر کوجوب احد النقیضین والاجاز ارتفاعهما انتهی باز اگر گفته شود که چنانکه دو ممتنع ذاتی است تسلسل واجتماع نقیضین وارتفاع آنها وشریک الباری تعالی عنه وفلک وکره محوی که قطرش اعظم از قطر فلک وکرهٔ حاوی باشد وخلا وجوهر فرد بمذہب مشائین اینهمه ممتنع ذاتی اند پس لازم که لا تسلسل ولا اجتماع النقیضین ولا ارتفاع انها وغیر این از نقایص مذکوره همه واجب ذاتی باشند پس تعدد در افراد کلی واجب بالذات لازم آمد و دلیل توحید مبطل این تعدد است جوابش انکه امر ضروری الثبوت مستغنی از جعل فی الجمله اطلاق واجب بالذات بر آن در کلام علماء معقول بسیار منقول است چنانکه انسانیت وحیوانیت زید را واجب بالذات میگویند ومعنی آنکه اگرچه در ضمن زید هر دو مجعول شده اند فاما از جعل استقلالی مستغنے اند لهذا قضایا منعقده از آنها ضروریات می باشند وتعدد در مصداق واجب بالذات بمعنی مذکور واقع است انچه تعدد در آن ممتنع است وبرهان توحید مبطل تعدد آنست آن واجب بالذات بمعنی مستغنے از جعل علی الاطلاق است ومعتبر درین قاعده که امتناع ذاتی یک نقیض مقتضی وجوب ذاتی نقیض دیگر است واجب بالذات بمعنی اول است اما تعدد دیگر در واجب بالذات بر مدعی معترض لازم کرده ایم آن واجب بالذات بمعنی ثانی است لایخفی علی من تعمق النظر فی ما ذکره وما ذکرناه ونیز در اصل وعین این مفهومات که سلب بر انها وارد شده دو اعتبار است یکی آنکه هر واحد مفهومی است از مفهومات مثلا تسلسل مفهومی است چنانکه انسان از مفهومات دوم آنکه هر واحد از انها مفهومی است که ممتنع ذاتی است باعتبار مصداق پس در نقایض این مفهومات نیز دو اعتبار است یکی آنکه هر واحد مفهومیست از مفهومات دوم آنکه هر واحد واجب بالذات است باعتبار مصداق واعتبار اول در نقیض اعتبار اول معتبر ست واعتبار ثانی در نقیض اعتبار ثانی پس تعدد در لا دور ولا تسلسل وغیرهما باعتبار اول است ولا استحاله

فیه واما باعتبار ثانی پس اصلا تعدد در آنها نیست چه وجوب ذاتی هیچ یکی نیست مگر باعتبار
مصداق و آن نیست مگر یک ذات مقدس حضرت واجب الوجود و صانع کل عالم جل وعلی
فاندفع النقض **اقول** این قائل جاهل را شیطان وهم او درین مقام در ورطات ضلالت
و جهالت غوطه های گوناگون داده است که بیچاره با وصف دست و پا زدن ازان نتوانست
بر آمد باید دانست که مواد ثلثه یعنی وجوب ذاتی و امکان ذاتی و امتناع باهم متقابل اند معنی
وجوب ذاتی شی آنست که تقرر و وجود آن ضروری باشد محتاج بجعل جاعل نباشد و معنی امتناع
ذاتی آن این است که عدم آن ضروری باشد معلل بعلتی نباشد و معنی امکان ذاتی آن این است
که تقرر و لا تقرر و وجود و عدم آن بالقیاس الی نفس ذاته ضروری نباشند پس ضرورت عدم
ممتنع ذاتی عبارت از وجوب ذاتی کدام چیز نیست بلکه ضرورت عدم آن تفسیر امتناع
ذاتی آن است اگر مصداق کدامین مفهوم ممتنع ذاتی است لازم این است که عدم آن ضروری
باشد نه اینکه کدامین ذات واجب التقرر گردد و عدم ممتنع بالذات کدامی ذات نیست تا
ضرورت آن عدم وجوب ذاتی آن ذات باشد و امتناع ذاتی مقابل مطلق ضرورت نیست
بلکه قسم مطلق ضرورت است چه ضرورت عدم که معنی امتناع ذاتی است قسمی از ضرورت
است پس اگر شی واجب بالذات است عدم آن ممتنع بالذات است و اگر مصداق کدامین
مفهوم ممتنع بالذات است عدم آن ضروری است نه وجود کدامی ذات این قاعده
محقق و مسلم است پس اعتراض برین قاعده باینکه دور ممتنع ذاتیست پس لاد در واجب
ذاتی باشد ناشی است از غایت سوء فهم چه معنی بودن دور ممتنع ذاتی این است که تحقق
دور ممتنع ذاتیست و لازم ازان این است که عدم دور ضروری باشد نه اینکه کدامین
ذات واجب الوجود باشد این بلید معنی ممتنع ذاتی بودن دور ندانست که اینچنین اعتراض
آورد و برای جواب آن سرگردان شد و اگر در وهم او چنین گذشت که نفس حقیقت
دور ممتنع ذاتی است بنا برانکه اصحاب جعل بسیط مواد ثلثه را کیفیت نفس ماهیت می گویند

جوابش اینست که برین تقدیر معنی امتناع حقیقت دور ضرورت لیسیة نفس حقیقت دور است ولیسیة نفس حقیقت دور سلب ساذج است ذاتی از ذوات نیست تا از ضرورت لیسیة آن وجوب ذاتی که این ذات لازم باشد وانچه در جواب گفته است محض لغو است زیراکه ذات واجب الوجود بالذات نه فرد عدم دور است و نه فرد لیسیة نفس حقیقت دور ولا دور نقیض مفهوم دور است ومفهوم دور ممتنع ذاتی نیست تا نقیض آن یعنی لا دور واجب ذاتی باشد این هر دو مفهوم ممکن ذاتی اند ومصداق لا دور نقیض دور نیست تا وجوب ذاتی ذات واجب الوجود سبحانه بازای امتناع ذاتی دور قرار داده آید پس انچه این سفیه تکلف کرده است ناشی از سوء فهم وجهل اوست وقوله چنانچه عدم الواجب تعالی عن العدم بحسب تدقیق این قایل که حال آن گذشته است راست نمی آید چه عدم معنی اسمی نسبی است وافرادش حصص اند وبعض حصص آن ممکن بالذات است پس بمقتضای تدقیق او لازم است که عدم الواجب تعالی درعقیده او ممکن بالذات باشد وانچه باز گفته است که اگر باز گفته شود الی آخره نیز ناشی از بلادت ونافهمی اوست چه معنی امتناع ذاتی همه مذکورات که بیان کرده این است که تحقق آنها ممتنع است ولازم از آن اینست که عدم آنها در واقع ضروری باشد ولیسیة حقایق آنها در واقع ضروری باشد نه اینکه که این ذات واجب التقرر والوجود در واقع باشد وعدم آنها ولیسیة آنها نفی صرف است که این ذات نیست پس تعدد ذوات واجبه بالذات لازم نیست لازم ضرورت اعدام مذکورات است وبرهان توحید مبطل تعدد ذوات واجبة الوجود است نه مبطل ضرورت اعدام ولیسیات وانچه این قایل در جواب گفته است افحش از هذیانات مجانین است چه حاصل اعتراض مذکور اینست که تسلسل وغیره مذکورات ممتنع بالذات وبحسب قاعده مذکور نقیض ممتنع بالذات واجب بالذات است پس لازم است که نقایض مذکورات واجب بالذات باشند واینها متعدده اند فیلزم تعدد الواجبات وحاصل مقال

قایل در جواب این است که واجب بالذات دو معنی دارد یکی آنکه از جعل استقلالی مستغنی باشد گو در ضمن دیگری مجعول باشد چنانچه انسانیت وحیوانیت زید مثلا دوم آنکه از جعل علی الاطلاق مستغنی باشد چنانچه واجب الوجود سبحانه است ومعتبر درین قاعده که امتناع ذاتی یک نقیض مقتضی وجوب ذاتی نقیض دیگر است واجب بالذات بالمعنی الاول است وآنکه تعدد آن ممتنع است وبرهان توحید مبطل تعدد آنست واجب بالذات بالمعنی الثانی است واین طرفه هذیانی است که مضحکه صبیان است چه واجب بالذات بالمعنی الاول ممکن ذاتی است ولهذا از جعل مطلقا مستغنی نیست ونقیض ممتنع بالذات ممکن ذاتی تواند بود چه امکان احد النقیضین مستلزم امکان نقیض آخر است پس قول بانکه معتبر در قاعده مذکوره واجب بالذات بالمعنی الاول است از هذیانی بیش نیست چه واجب بالذات درصورت عدم تعلق جعل مطلقا بان معدوم است ودرصورت معدوم بودن آن بسبب عدم تعلق جعل مطلقا ضرورست که نقیض آنکه ممتنع بالذات است موجود باشد ضرورة استحاله ارتفاع النقیضین فلا یکون الممتنع بالذات ممتنعا بالذات باید دانست که اطلاق واجب بالذات بمعنی اول در اهل معقول متعارف نیست منطقیان هنگام تقسیم ضرورت در مبحث موجهات قسمی را از ضرورت ضرورت ذاتیه بمقابله ضرورت وصفیه وضرورت وقتیه می نامند وقضیه را که بران ضرورت مشتمل باشد ضروریه مطلقه میخوانند این نا بلد کوی علم ثبوت محمول بموضوع بالضرورة الذاتیه را واجب بالذات انگاشته اطلاق واجب بالذات بمعنی اول باهل منطق باقتضای غلط فهمی نسبت کرده است این حیوان لا یعقل باین غباوتی که دارد میخواهد که در مسایل عقلیه دخل ودست اندازی کند وعجیب تر ازین قول اوست اما تعدد دیگر در واجب بالذات بر مدعی معترض لازم کرده ایم آن واجب بالذات بالمعنی الثانی است کما لا یخفی علی من تعمق النظر فیما ذکره وما ذکرنا واول در کلام خود هیچ جا تعدد واجب بالذات بر مدعی معقولی لازم نکرده است شاید او باقتضای خبط وحماقت تحمل کرده است که اگر اتصاف او سبحانه

بنقایص وقبایح ممتنع بالذات باشد اتصاف او سبحانه بنقایص نقایص وقبایح واجب بالذات باشد وآن نقایض حسب تعدد نقایص وقبایح متعدد اند پس تعدد واجب بالذات لازم آید واین احمق ندانست که نقیض اتصاف بنقایص وقبایح سلب اتصاف بنقایص وقبایح است نه اتصاف بصفات کمالیه وجودیه تا وجوب ذاتی آن لازم آید غایة الامر این است که سلب اتصاف او سبحانه بنقایص وقبایح ضروری باشد وضرورت سلب اتصاف او سبحانه بنقایص وقبایح بمعنی امتناع ذاتی اتصاف او سبحانه بنقایص وقبایح وازان وجوب ذاتی کدامین ذات وحقیقت لازم نمی آید چه سلب عبارت از کدامین ذات وحقیقت نیست آن نفی صرف است لیس معنی ذاتا یعبر عنها بالسلب بیچاره بانکه پیر فرتوت شد تا حال اینهم ندانست که سلب کدامین ذات نیست تا از ضرورت سلب وجوب ذاتی کدامین ذات لازم آمد واگر بدانست او سلوب عبارت از ذوات اند برا ولازم می آید که ذوات غیر متناهیة بالفعل بواجب سبحانه بلکه بهر یک موجود قایم باشند ودر هر یک موجود ذوات غیر متناهیة موجود باشند زیرا که از هر یک موجود امور غیر متناهیة مسلوب اند پس سلب هر یک از امور غیر متناهیة که بر زعم او ذات است بهر یک موجود قایم موجود است بلکه لازم می آید که در ممتنع ذاتیه ذوات غیر متناهیة موجود وقایم باشند که سلب امور غیر متناهیة از ممتنعات ذاتیه صادق است این گول جهول بدخل خود در معقول خود را فضیحت ورسوا گردانید با اینهمه چون بنای الزام تعدد واجب بالذات بر مدعی معترض بر قاعده استلزام امتناع ذاتی یک نقیض وجوب ذاتی نقیض آخر آن است ومعتبر درین قاعده بدانست او واجب بالذات بالمعنی الاول است لازم پس بر مدعی معترض تعدد واجب بالذات بالمعنی الثانی چگونه لازم آید این قول او حماقت دیگر است وحواله کردن آن بر تعمق نظر باقتضای عجز او از بیان آن است ولفظ مقتضی در قول او امتناع یک نقیض مقتضی وجوب ذاتی نقیض دیگر است فتنه لسانی است واما جواب ثانی او یعنی انچه گفته است ونیز در اصل وعین این مفهومات الی آخره نیز منشاء آن نافهمی است چه تحقق وتقرر مصادیق این مفهومات از ممتنعات ذاتیه است پس عدم تحقق وتقرر آنها ضروری

وضرورت عدم ولیسیت آنها یعنی امتناع ذاتی آنهاست و ذات او سبحانه ما صدق علیه عدم
ولیسیت آنها نیست وعدم ولیسیت آنها کدام ذات نیست تا وجوب ذاتی آن ذات لازم
آید ولا دور ولا تسلسل وغیرهما نقایض این مفهومات اند وآن هردو ممکن ذاتی است هیچکی
از آنها نه ممتنع بالذات است نه واجب بالذات ومفهومات آنها را باعتبار مصداق ممتنع
ذاتی گفتن قول تبناقض است منشاء آن غباوت ونافهمی ست قال الکوفی الدنی
قاعده دوم آنکه میان متلازمین که علاقه معیت ذاتی فیمابین دارند وانفکاک هیچ یکی از دیگری
ممکن نباشد در وجوب وامکان تخالف نمی باشد اگر یکی واجب است دیگری هم واجب الوجود
خواهد بود واگر یکی ممکن ست دیگر ممکن باشد چنانچه فلاسفه در مقام نفی معیت فلک حاوی برای
فلک محوی میگویند ان عدم المحوی وتحقق الخلاء داخل الحاوی متلازمان لان اعتبار احدهما یوجب
اعتبار الآخر عقلا بحیث لا یمکن انفکاکه کما لا یمکن الانفکاک بین وجودی المحوی وعدم الخلاء
داخل الحاوی والشیئان اللذان تحققت بینهما المعیة الذاتیة والعلاقة الطبیعة من الجانبین
لا بمجرد المصاحبة الاتفاقیة فانهما لا یتخالفان فی الوجوب والامکان لان تخالفهما فی ذلک یوجب
امکان انفکاک احدهما عن الاخر انتهی پس میگوییم که مدعی معترض میگوید که اتصاف بنقایص
ممتنع ذاتی است نه ممتنع لذات الواجب تعالی شانه پس سلب اتصاف بصفت نقصان
مثلا جهل که نقیض اتصاف مذکور ست واجب ذاتی خواهد بود بحکم المقدمة الاولی وفیما بین
سلب اتصاف بجهل مثلا واتصاف بعلم تلازم ست کما ذکرنا پس چون سلب اتصاف بصفت
جهل واجب ذاتی گشت اتصاف بصفت علم هم واجب ذاتی خواهد بود بحکم المقدمة الثانیة
و هو خلاف زیرا که صفات کمالیه حضرت واجب الوجود تعالی شانه بر تقدیر زیادت چنانکه
مذهب متکلمین ست فی انفسها ممکنات بالذات اند کما یجیء من شرح العقاید النسفی مصرحا پس
اتصاف بدان بطریق اولی ممکن بالذات خواهد بود نه واجب ذاتی کما زعم الذی واجب لذات
الباری تعالی ست چنانچه اتصاف بصفت نقص ممتنع لذات الواجب ست اقول چون

سابق مبرهن شد که در میان اتصاف بصفات کمالیه عدم اتصاف بصفات نقص معیته ذاتیه نیست
این کلام از قبیل هذیان است کشف این عمایت وهتک این غوایت در رد قول او باز می گوییم
مخفی نماند مفصلا گذشت حاجت اعاده آن نیست قال الرهدون[له] الرهدون اگر گویند
مراد از ممتنع ذاتی اتصاف جزئی وشخصی است که آن ممتنع ذاتی است واتصاف کلی که نوع آنست
آن ممکن بالذات چه امکان ذاتی کلی با امتناع ذاتی شخصی منافات ندارد وچنانکه انسان کلی
ممکن بالذات است وزید ناهق ممتنع ذاتی است جوابش اینکه اتصاف بنقایص هم مفهوم کلیست
وبر تقدیر آنکه مراد از اتصافات جزئیه بنقایص است سلوب این اتصافات بنقایص واجب ذاتی
خواهد بود وبحکم التناقض کما مر واتصافات بکمالات که متلازم آنهاست واجب ذاتی خواهد بود بحکم
التلازم کما ذکرنا واین باطل است چه سلوب اتصافات بنقایص واتصافات بکمالات صلاحیت
وجوب ذاتی نمیدارند بعلت بودن آنها معانی نسبی محتاج بطرف وقطع نظر از حدیث تلازم چنانکه
اتصاف بنقایص ممتنع است در ذات واجب تعالی شانه همچنین اتصاف بکمالات ضروریست
در ذات واجب تعالی شانه پس اول را ممتنع بالذات گفتن وثانی را واجب بالذات نگفتن
تحکم بحت وادعای صرف است پس واجب بالذات بودن ثانی دلیلی است بر ممتنع ذاتی
نبودن اول ونیز با وجود امکان ذاتی اتصاف بنقایص اثبات امتناع آن لاجل ذات الوجب
تعالی بسبب ثبوت وجوب اتصاف بکمالات لذاته تعالی با امکان ذاتی بتوسط مقدمتین
مذکورتین بر اهل علم مخفی نیست پس ظاهر وهویدا گشت که تحاشی از امکان ذاتی اتصاف
بنقایص واعتقاد وامتناع بالذات در آن از راه اعتساف ناشی از سوء استعداد
در علوم فلسفیه وفساد اعتقاد است در اصول اسلامیه اقول ما سبق گفته ایم که این بلید
بلیدانا فانا در حماقت می افزاید وسفاهت او از اقوالش حینا فحینا جلوه بوقلمون می نماید
چه او جایز داشته است اینکه اتصاف جزئی شخصی ممتنع بالذات باشد واتصاف کلی که
نوع آن است ممکن بالذات باشد واینکه امکان ذاتی کلی با امتناع ذاتی شخصی منافات ندارد

له رهدن محرکه [illegible] منتهی الارب

پس آن ضابطه که بتدقیق نظر پیش ازین بعد وشد بیان کرده بود اگر صادق ست تجویز امکان
ذاتی کلی وامتناع ذاتی شخصی باطل ست واگراین تجویز صادق است آن ضابطه که بتدقیق
نظر برآورده بود باطل ست ونیز تخصیص تجویز امکان ذاتی کلی وامتناع ذاتی فردان
با فرد جزئی شخصی چنانکه از کلامش تراوش می کند وجهی ندارد چه اگر کلی ممکن را با قید عام که منافی
طبیعت کلی باشد بگیرند آن فرد عام هم ممتنع ذاتی ست چنانکه انسان ناهق فرد جزئی
شخصی انسان نیست مگر فرد انسان ست وممتنع ذاتی است گو این قایل را مصداق آن
توان گفت پس انچه در جواب گفته ست که اتصاف بنقایص مفهوم کلی ست هذر و هذیان
است زیراکه اتصاف بنقایص اگرچه مفهوم کلی است لیکن فرد مطلق اتصاف است پس
برتقدیر تجویز امتناع ذاتی فرد با وجود امکان ذاتی کلی جایز ست که مطلق اتصاف ممکن ذاتی
باشد واین فرد ممتنع ذاتی باشد این هذر جواب اشکال نمی تواند شد مگر درصورتیکه این معنی ثابت
کرده شود که مخالف بودن فرد با کلی در امکان مخصوص بفرد شخصی جزئی است و دونه خرط
القتاد واین بیچاره هیچ ثابت کردن نمی تواند تا باثبات این هذیان چه رسد وبرتقدیر تنزل
هرگاه بیکه جمیع اتصافات جزئیه شخصیه بیک یک از نقایص وقبایح ممتنع ذاتی
شد اتصاف بنقایص اگرچه مفهوم کلی است ممتنع ذاتی باشد پس قول باینکه
اتصاف بنقایص کلی است بعد تسلیم امتناع ذاتی اتصافات جزئیه شخصیه لغو محض است
وانچه گفته است که برتقدیر اینکه مراد اتصافات جزئیه بنقایص است الخ اگر مرادش ازان اینست
که امتناع ذاتی اتصافات جزئیه بنقایص ضرورت سلوب آن اتصافات است باینمعنی مسلم
است چه امتناع ذاتی آن اتصافات عبارت از ضرورت سلوب آنها است وازان وجوب
ذاتی آن سلوب بمعنی واجب الوجود بودن آن سلوب لازم نمی آید زیراکه سلوب ذوات موجوده
نیستند تا وجوب وجود آن ذوات لازم آید ومقابل امتناع ذاتی وقسیم آن وجوب الوجود
است نه وجوب العدم ووجوب العدم عین امتناع است وسلوب صلوح وجوب الوجود

ندارند وصلوح ضرورت و وجوب دارند وصلوح ضرورت و وجوب دیگراست وصلوح وجوب الوجود دیگر صلوح وجوب الوجود بی آنکه ذات باشد متصور نیست وصلوح وجوب ذات راانمی خواهد وسلب وعدم واجب می باشد وسلب وعدم ذات نیست واگر مرادش ازان این است که امتناع ذاتی اتصاف بنقایص جزئیه مستلزم است واجب الوجود بالذات بودن سلوب آن اتصاف را این ممنوع است چه امتناع ذاتی آن اتصافات ضرورت و وجوب سلوب آن اتصافات را البته مستلزم است نه وجوب وجود سلوب آن اتصافات را این کس ناکس سلب وعدم را ذات موجوده میداند وتخیل میکند که هرگاه که سلب واجب شد واجب الوجود شد حال آنکه سلب محض انتفا است نه ذاتی است که آن را انتفامی نامند واگر بدانست او امتناع ذاتی ممتنع بالذات مستلزم بودن سلب آن واجب الوجود بالذات است او را محذوریکه بر مدعی معترض لازم میکند گزیر ونجات نمیتواند شد چه سلب انسانیت وحیوانیت وجسمیت وعرضیت وغیرها از ذات حقه واجب الوجود سبحانه که بمصداق سوالب قایله اللّٰه لیس بانسان واللّٰه لیس بحیوان واللّٰه لیس بجسم واللّٰه لیس بعرض الی غیر ذلک من السوالب اللامتناهیة الالی حد است بدانست او یا واجب بالذات است یا واجب بالذات نیست این قایل نمیتواند گفت که این سلوب بدانست او واجب بالذات اند چه بدانست او سلوب صلاحیت وجوب ذاتی نمیدارند پس بدانست او این سلوب واجب بالذات نیستند پس بودن او سبحانه انسان وحیوان وجسم وعرض وغیرها من الامور الغیر المتناهیة ممکن ذاتی شد و این کفر صریح است وعلاوه برین سوالب قایله اجتماع النقیضین لیس بانسان ولیس بجسم لیس باله وغیرها بدانست او صادق اند یا بدانست او کاذب اند اگر بدانست او کاذب اند لامحاله بدانست او موجبات آن سوالب صادق باشند برین تقدیر حالش از حال سوفسطائیه بدتر است واگر بدانست او صادق اند این سلوب بدانست او واجب بالذات اند یا ممکن بالذات شق اول بدانست او باطل است چه بدانست او سلوب صلاحیت

وجوب ذاتی ندارند پس لا محاله بداهت از شق ثانی متعین است پس بداهت از بودن
اجتماع النقیضین مثلاً انسان و حیوان و جسم و آله و سائر حقایق ممکن بالذات است و این هم کفر و
شرک و الحاد است و هم سوفسطائیست و علی هذا القیاس سوالب قایله الانسان لیس بلا انسان
و لیس بسواد و لیس ببیاض و لیس فوقیة و لیس تحتیة الی غیر ها من السوالب اللاتناهیة یا بداهت
این قایل صادق باشند یا کاذب علی الثانی بداهت از موجبات این سوالب صادق اند
فیکون هذا القایل اسوء حالا من السوفسطائیة و علی الاول این سلوب یا واجب بالذات باشند یا
ممکن بالذات شق اول بداهت او باطل است چه بداهت از سلوب صلاحیت وجوب ذاتی
ندارند پس بداهت از شق اول متعین است پس بداهت از بودن انسان لا انسان و سواد
و بیاض و فوقیت و تحتیت و غیر ها من الامور الغیر المتناهیة ممکن بالذات است و این سوفسطائیت
و الحاد و کفر است و آنچه گفته است که اتصاف بکمالات که لازم این سلوب است واجب ذاتی خواهد بود
بحکم التلازم ناشی از سوء فهم اوست ما سبق بیان کردیم که مصداق سلوب اتصاف بنقایص نفس
ذات حقه واجبه بالذات است و مصداق اتصاف بکمالات نزد عامه متکلمین که بزیادت صفات
کمالیه قایل اند قیام آن صفات بذات حقه باقتضای ذات حقه است و این مصداق از آن
مصداق متاخر است و فیما بین مصداقین معیة ذاتیه نیست پس از وجوب آن وجوب این لازم
نمی آید و تلازمی که فیما بین مصداقین بمعنی عدم تخلف انفکاکی است و حکم متلازمین بعدم تخلف انفکاکی
که میانه آن هر دو معیة ذاتیه نباشد در وجوب و امکان متحد نیست چنانچه در ذات حقه و کمالات
که نزد عامه متکلمین معلول ذات حقه بالایجاب اند و با وصف عدم تخلف از ذات حقه واجبه
ممکن ذاتی اند آنچه گفته است که سلوب اتصافات بنقایص و اتصافات بکمالات صلاحیت
وجوب ذاتی نمیدارند لعلت بودن آنها معانی نسبی محتاج بطرف از غایت غباوت ناشی
است چه واجب بالذات و ضرورة ذاتی سلوب واقعیه اند و سلوب واقعیه معانی نسبی که
در ذهن محتاج بطرف اند نیستند معانی سلوب که نسبی و محتاج بطرف اند از موجودات

ذہنی وممکنات ذاتی اند وآن مفہومات ذہنیہ حقیقۃ آن سلوب کہ مصداق قضایای سوالب مذکورہ
بالا است نیستند چہ صدق آن قضایا مرہون بذہن وتصور ذہن آن معانی نسبیہ را واطراف
آن را نیست وعلی ہذا القیاس مفہوم ذہنی اتصاف بکمالات مصداق واقعی صدق آن کمالات
نیست مثلا صدق قولنا اللہ سبحانہ لیس بانسان منوط بتصور کردن ذہن سلب انسان از وسبحانہ
نیست والا انسان نبودن او سبحانہ موقوف بر ذہن وتصور آن باشد پس قبل ذہن وقبل تصور
ذہنی این سالبہ کاذب وموجبہ آن صادق باشد والتزام این کفر صریح است وعلی ہذا القیاس
صدق قولنا اللہ سبحانہ قادر منوط بتصور کردن ذہن ثبوت قدرت با وسبحانہ ومعنی اتصاف او
سبحانہ بقدرت نیست والا قبل ذہن وقبل تصور ذہنی این موجبہ کاذب وسالبہ آن صادق باشد
والتزام آن کفر والحاد است این قایل کورکورانہ بر مقالاتیکہ مقتضی بکفر والحاد اند اقدام می کند
وباکی ندارد وانچہ گفتہ است کہ قطع نظر از حدیث تلازم الخ دلیلی است بر جہالت وبلادت
او زیراکہ اتصاف او سبحانہ بنقایص وقبایح وفواحش ممتنع ذاتی وسلب آن بالذات ضروری
است والا لازم آید کہ موجبات سوالب قایلہ اللہ سبحانہ لیس بحادث ولیس بجاہل ولیس
بعاجز ولیس بانسان ولیس بحیوان ولیس بجسم در مرتبہ ذات احدیہ صادق باشد العیاذ
باللہ من اعتقاد ذلک واتصاف بکمالات نزد عامہ متکلمین ممکن ذاتی ومقتضای ذات حقہ
او سبحانہ است پس اول را ممتنع ذاتی گفتن وثانی را واجب بالذات نگفتن تحکم نیست عین عقیدہ
عامہ متکلمین است قال فی شرح العقائد العضدیۃ الکذب نقص والنقص علیہ تعالی محال فلا یکون
من الممکنات ولا تشملہ القدرۃ کسائر وجوہ النقص علیہ کالجہل والعجز ونفی صفۃ الکلام وغیرہا من الصفات
الکمالیۃ وقال بعد اسطر والنقص علیہ تعالی محال عقلا وقال فی المتن ولا یصح علیہ الحرکۃ والانتقال
والجہل والکذب قال الشارح لانہما نقص والنقص علیہ تعالی محال وانچہ گفتہ است ونیز با وجود
امکان ذاتی اتصاف بنقایص الی قولہ بتوسط مقدمتین مذکورتین بر اہل علم مخفی نیست ہذر وہذیان
است قولہ ظاہر وہویدا گشت بلکہ ظاہر وہویدا گشت کہ این نادان بی ایمان در فہم علوم فلسفیہ

استعدادی و باصول اسلامیه اعتقادی ندارد و فهم مختصرات علوم عقلیه نمیتواند واو سبحانه را
درمرتبه ذات احدیه از نقایص وقبایح وفواحش واتحاد باممکنات منزه نمیداند قاتل الله تعالی
الاعرج باقیماند درینجا یک خطای دیگر او درمقال که آن موجب ضلال اوست و اضلال
بلکه دارر وحانی اوست پس عضال وآن این است که او اعتقاد میکند که اگر اتصاف بنقایص
راممکن بالذات بگوییم امکان اتصاف او سبحانه بنقایص وقبایح لازم می آید العیاذ بالله تعالی
اقول این وسوسه لزوم امکان اتصاف او سبحانه تعالی بنقایص برتقدیر امکان ذاتی
اتصاف بنقایص منشاء آن تقیبح حیثیات وتقویت اعتبارات است واختلاط حیثیة امکان
ذاتی ومصداق آن بجای حیثیة امتناع لذات الواجب تعالی ومصداق آن و قدقالوا لبطل
الحکمة لولا الاعتبارات زیراکه معنی نفی امتناع بالذات ازین اتصاف آنکه این اتصاف بنظر
خصوصیت حاشیتین مذکورتین اگرچه ممتنع است ولیکن چون ملاحظه نفس ذات این اتصاف نمائیم
وقطع نظر از خصوصیت حاشیتین مذکورتین کنیم پس اتصاف ممکن بالذات است وممتنع نیست چه
طرفین خاص نه ذات اتصاف است و نه ذاتیات آن و نه لوازم آن انچه از لوازم آنست
مطلق طرفین است بدون لحاظ خصوصیت **اقول** سابق گفته ایم که احمق بی ایمان آنا فآنا در
جهالت وضلالت ترقی می نماید و باقتضای جهل زبان خود بکلماتی که مقتضی بکفر والحاد اند می آلاید
پیش ازین گذشت که سوالب قایله الله سبحانه لیس بجاهل ولیس بعاجز ولیس بکاذب و
لیس بانسان ولیس بحیوان درمرتبه ذات احدیه صادق اند واگر این سوالب درمرتبه ذات
احدیه صادق نباشند موجبات آنها صادق باشند والتزام این کفر والحاد است واین
سلب ضروری وواجب بالذات است ممکن بالذات وواجب بالغیر نیست چه اگر واجب
بالغیر باشد درمرتبه ذات احدیه صادق نباشد ضروره تاخر المقتضی عن المقتضی وچون سلب
درمرتبه ذات احدیه صادق نباشد لامحاله ایجاب آن صادق باشد وازهمین جهت قول
بامکان ذاتی این سلب مقتضی بالحاد است پس این قایل باین سلب راممکن ذاتی می داند

یا ممتنع ذاتی اگر ممکن ذاتی میداند او را اعتقاد امکان جاهل و عاجز و کاذب انسان و حیوان
بودن او سبحانه تعالی لازم است و هذا کفر و الحاد و اگر ممتنع ذاتی میداند سعی او در اثبات امکان
آن رایگان رفت و ممتنع ذاتی اتصاف واقعی است که در مرتبه مصداق باشد نه مفهوم ذهنی
آن مفهوم ذهنی آن از موجودات ذهنی است نه ممتنع ذاتی و نه ممتنع بالغیر چنانچه مفهوم اجتماع
النقیضین و مفهوم شریک الباری و غیرها از مفهومات ذهنی است و مصداق آنها ممتنع
ذاتی است و سلب واقعی آن اتصاف کما هو کما هو کذب نیست این قایل باقتضای نافهمی
از امتناع ذاتی اتصاف واجب سبحانه بنقایص امتناع معنی مصداق فهمیده هرچه در ذهنش
می آمد هرزه می سراید و با این همه دست و پا زدن از ورطه شناعت برنمی آید چه مراد از
ممتنع در قول او این اتصاف بنظر خصوصیت حاشیتین اگرچه ممتنع است اگر ممتنع ذاتی است
همه سعی او رایگان رفت و آخر کار او را از اعتراف بامتناع ذاتی این اتصاف گریز نشد
و اگر مراد او از آن ممتنع بالغیر است باین اتصاف بنظر خصوصیت حاشیتین هم بدانست او ممکن
ذاتی شد پس او را از التزام امکان اتصاف او سبحانه بنقایص و قبایح بنظر خصوصیت
حاشیتین هم گریز نشد جهل مرکبش او را باینجا در رسانید و از عقیده و لا یصح علیه الحرکة و الانتقال
و الجهل و لا الکذب که در مختصرات کلامیه هم مصرح است برگردانید چه معنی لا یصح لا یمکن است
و او بامکان اتصاف او سبحانه بجمله نقایص و قبایح و فواحش قایل شد و برای اثبات
امکان او بزعم خود عذر قبیح پیدا کرد قال المبلغ المبلغ اگر کسی گوید که چون مفهوم نسبی باعتبار
اطلاق طرفین ممکن و متحقق باشد و باعتبار خصوصیت آنها ممتنع بنابراین لازم می آید که اجتماع
النقیضین و ارتفاع النقیضین ممکن بالذات و ممتنع بالغیر باشند زیرا که چون بجای
خصوصیت النقیضین که او نسبت اضافی است مطلق شیئین بگیریم که لازم ذاتی این
نسبت است و اجتماع شیئین و ارتفاع شیئین گوییم ای اجتماع شیء با شیء و ارتفاع
شیء با شیء او انتفای افراد اجتماع شیئین و ارتفاع شیئین بسیار موجود اند با آنکه

علما قاطبة آنها را ممتنع بالذات میگویند جوابش اینکه لزوم امتناع بالغیر در صورتی است که
قید را خارج اعتبار کنیم چنانچه از حقیقت حصه و شخص و اگر قید و تقیید هر دو را داخل اعتبار کنیم
چنانچه در تقوم افراد پس بر مجموع مرکب حکم با متناع ذاتی صحیح خواهد بود نه امتناع بالغیر
لدخول ذلک الغیر فی المحکوم علیه و کونه جزءا منه و این وجه در اضافت صفت نقصان بسوی
حضرت واجب الوجود منزه و مقدس از همه نقایص باز در حکم کردن بر آن امتناع بالذات
مثلا گویند عجز الواجب تعالی عنه ممتنع بالذات جاری نیست زیرا که این وجه مستلزم جزئیه
مضاف الیه است از مرکب و حضرت واجب الوجود تعالی و تقدس از کلیه و جزئیه و جمیع
نقایص منزه است زیرا که اینها از خواص ممکنات است پس بنا بر تصحیح حکم بالامتناع بالذات
واجب تعالی تقدس را جزء محکوم علیه مرکب قرار دادن باز حکم بر مجموع با متناع بالذات
کردن که در آن مجموع واجب تعالی نیز داخل باشد چنانچه در اجتماع النقیضین و ارتفاع
النقیضین مما لا یجترئ علیه مومن بل عاقل زیرا که تنزیه از جمیع نقایص و تقدس از همه معایب بدون
اعتبار جزئیه حضرت واجب الوجود تعالی شانه حاصل است بدین وجه که صفت نقصان
و اتصاف بدان هر دو را ممکن بالذات و ممتنع لذات حضرت واجب الوجود تعالی و تقدس
قرار دهیم و بگوییم که عجز الواجب تعالی و تقدس عنه ممتنع لذات الواجب تعالی و تقدس و عجز غیره
ممکن پس ممتنع لذات ذلک الغیر بل واقع کعجز زید و عمرو و مثلا اگر کسی گوید که مضاف الیه در
ترکیب اضافی که در غیر اضافت بیانی باشد از جزئیه محکوم علیه و ثبوت حکم بمعزل است
چنانکه غلام زید کاتب صادق است گو زید مرده باشد پس مانع از اجراء مذکوره چیست
جوابش آنکه در امثال این تراکیب ترکیب اضافی راجع بترکیب توصیفی است و در
ترکیب توصیفی موصوف و صفت هر دو مثبت له و محکوم علیه است فی الجمله و همین معنی
مانع اجرات مذکوره است مثلا اجتماع النقیضین راجع است بنقیضان مجتمعان
پس معنی اجتماع النقیضین ممتنع بالذات و ارتفاع النقیضین المجتمعان ممتنع بالذات

والنقیضان المرتفعان ممتنع بالذات وعجز زید ممکن بالذات وجهل عمرو ممکن بالذات بمعنی زید
العاجز ممکن بالذات والعمر الجاهل ممکن بالذات علی اعتبار مضمون الجمله یا باعتبار آنکه مصدر
بمعنی مشتق است واز قبیل اضافت صفت شی بموصوف چنانچه حصول صورة الشی فی العقل
بمعنی الصورة الحاصله فی العقل پس بمعنی قیام زید وضرب زید زید قایم و زید ضارب خواهد
بود وبمعنی قیام زید کذا وضرب زید کذا زید القایم کذا و زید الضارب کذا لان الاخبار بعد العلم
اوصاف کما ان الاوصاف قبل العلم اخبار پس ملاحظه وجوه مذکوره با ایمان تنزیه وتقدیس
حضرت واجب الوجود تعالی وتقدس مانع وعایق قوی از جرات مزبوره تیقن ست والله تعالی
اعلم واحکم اقول از بیهوده گوئیهای این قایل درین مقام معلوم شد که غباوت او به نهایت وغوایت
او باقصی الغایت رسیده است زیراکه ما سبق گفته ایم که ممتنع ذاتی مصداق اتصاف او سبحانه
بنقایص ست ومصداق را باتصاف می نامند ومعنی مصدری اتصاف بنقایص که از مفهومات
ذهنی است نه ممتنع بالذات است ونه ممتنع بالغیر زیراکه آن از موجودات ذهنی است وهمچنان
معنی مصدری اجتماع النقیضین ممتنع نیست نه بالذات ونه بالغیر چه آن از موجودات ذهنی
است ممتنع بالذات مصداق اجتماع النقیضین ست این احمق نافهم اتصاف او سبحانه
بنقایص را در کلام استاذنا المحقق بمعنی مصدری فهمیده بنظر اینکه این مفهوم حصه مطلق اتصاف
بمعنی مصدری است ذاتی اثبات امکان ذاتی آن افتاد وباوجود اینکه خود ممتنع ذاتی بودن
فرد آن نوع که ممکن ذاتی باشد تجویز می کند باقتضای بی ایمانی از قول بامکان ذاتی اتصاف
او سبحانه بنقایص وقبایح وفواحش باز نامد وهرگاه که استشعار کرد که بنا بر معتقد او لازم می آید
که اجتماع النقیضین وارتفاع النقیضین ممتنع بالذات نباشد زیراکه اجتماع النقیضین
حصه اجتماع است وارتفاع واجتماع وارتفاع شیئین مطلقا ممکن ذاتی اند پس لازم است
که این هردو حصه نزد او ممکن ذاتی باشند در جوابش سراسیمه شده ارتکاب قولی کرد که ضحکه
صبیان شیرخوار وتسخره عامیان بازار ودر انظار طلبه از اهلیت مخاطبت در افتاده رسوا

وخوار شد وآن قول اوست جوابش انکه الی قوله لدخول ذلک الغیر فی المحکوم علیه کونه جزءًا منه واین
عجب هذیانی است که از زبان این حیوان لایعقل برآمده او را رسوا کرد بچند وجوه اول اینکه
اجتماع وارتفاع معنی مصدری است پس افراد آن حصص خواهد بود چنانچه این قایل در اوایل
قول خود گفته است پس اعتبار دخول قید وتقیید در افراد معنی مصدری معنی ندارد دوم اینکه
مفهوم اجتماع النقیضین وارتفاع النقیضین بر تقدیر اعتبار دخول قید وتقیید هم از موجودات
ذهنیه است ممتنع ذاتی نیست بلکه ممتنع بالغیر نیست پس حکم با امتناع ذاتی آن برین تقدیر هم صحیح
نیست سیوم اینکه از قول او واگر قید وتقیید هر دو را داخل اعتبار کنیم ظاهر آنست که دخول قید
وتقیید در آن باعتبار معتبر است وامتناع ذاتی اجتماع النقیضین مبنی است بر اعتبار دخول قید
وتقیید در آن که تابع اعتبار معتبر است پس امتناع ذاتی اجتماع النقیضین وارتفاع النقیضین
بر زعم این قایل تابع اعتبار معتبر است چهارم اینکه قید درین مرکب که آن را این قایل ممتنع
ذاتی قرار داده است نقیضان اند وتقیید بآن اضافت است وهر دو نقیضین ممکن ذاتی اند
پس اضافت هم ممکن ذاتی است ونفس اجتماع وارتفاع نیز ممکن ذاتی است پس منشاء
امتناع ذاتی نیست مگر خصوصیت اضافت اجتماع وارتفاع بسوی نقیضین واین خصوصیت
در صورت بودن اجتماع النقیضین وارتفاع النقیضین حصه اجتماع وارتفاع نیز حاصل است
پس اعتبار دخول قید وتقیید را در امتناع ذاتی اجتماع النقیضین وارتفاع النقیضین
دخلی متصور نیست پنجم اینکه این جاهل نادان مرکب را ممتنع ذاتی قرار داده است حال آنکه
قاعده مقرره است که کل مرکب ممکن والترکیب اساس الامکان چه مرکب محتاج اجزا است
واحتیاج خاصه ممکن ذاتی است واجب بالذات وممتنع بالذات را احتیاجی نمی تواند بود
ششم اینکه فرق او درمیان حصه اجتماع النقیضین وارتفاع النقیضین و درمیان فرد
اجتماع النقیضین وارتفاع النقیضین باعتبار دخول قید وتقیید در آن وحکم او بامکان حصه
آن وامتناع ذاتی فرد آن ناشی از غایت حماقت است چه مفهوم هر دو از موجودات ذهنیه است

ومصداق هردو ممتنع ذاتی است هفتم اینکه قول او پس بر مجموع مرکب حکم بامتناع ذاتی صحیح خواهد
بود چرا امتناع بالغیر لدخول ذلک الغیر فی المحکوم علیه وکونه جزأ منه لا معنی است چه مدلول آن
این است که اجتماع النقیضین وارتفاع النقیضین اگر حصه اجتماع وارتفاع گرفته شود
ممتنع بالغیر است واگر فرد گرفته شود ممتنع بالذات است زیرا که آن غیر که بسبب آن امتناع
است جزو محکوم علیه شد واین کلام عند التامل معنی ندارد که آن غیر که در فرد جزئیت آن اعتبار
کرده میشود دو چیز است یکی تقیید و دویم قید و دخول تقیید که هست بما هو تقیید نه بما هو قید
واگر تقیید بما هو قید داخل اعتبار کرده شود در فرد اعتبار دخول دو قید لازم آید و تقیید بما هو
تقیید لا بما هو قید در حصه هم دخول است چنانچه در مختصرات مصرح است پس آن غیر که از دخول
آن امتناع ذاتی مجموع مرکب لازم آمده است یا تقیید بما هو تقیید است درین صورت اجتماع
النقیضین وارتفاع النقیضین اگر حصه اجتماع وارتفاع گرفته شوند ممتنع ذاتی خواهند بود
لدخول ذلک الغیر فیه یا قید است یعنی نقیضین وظاهر است که هر دو نقیض ممکن است و دخول
ممکن مستلزم امتناع ذاتی مرکب نتواند شد پس ظاهر شد که مناط امتناع ذاتی اضافت اجتماع
وارتفاع سوی نقیضین یعنی قید و تقیید و تقیید و در حصه هم معتبر است پس حصه هم ممتنع ذاتی خواهد بود
ناشی شدن این حماقات که ازین قایل سر زده غفلت اوست ازینکه ممتنع ذاتی مصادیق اتصاف
او سبحانه بنقایص و مصادیق اجتماع النقیضین وارتفاع النقیضین است نه معانی مصدریه
آن خواه حصص گرفته شوند خواه افراد گرفته شوند این احمق نافهم باین غباوت خود را در مضایق و
دقایق علمیه انداخته خود را نزد اولی الافهام رسوا ساخته است واز قول این متناهی فی البلادة
دراین وجه در اضافت صفت نقصان الی قوله والله تعالی اعلم واحکم معلوم شد که مراتب بلادت
او متناهی لا یقفی است اول باید دانست که ذات حقه واجب الوجود که در نفس الامر وخارج
متحقق است جزو هیچ مرکب نیست و نه مرکب است از اجزا جزئیت او سبحانه از کدامین مرکب
وترکیب او سبحانه از کدامین جزو ممتنع ذاتی است وبر امتناع ذاتی آن دلایل قایم و ترکیب

وجزئیت از جملهٔ نقایص اند وبودن او سبحانه مصداق نقایص ممتنع بالذات است واز
امتناع ذاتی جزئیت وترکب او سبحانه یعنی ذات حقه موجوده واجبه درخارج لازم
نمی آید که متصور ذهنی آن جزء مرکب ذهنی نشود وچه ظاهر است که قضایای معقوله تالیه الله
سبحانه موجود والله سبحانه قادر والله سبحانه علیم والله سبحانه حکیم والله سبحانه سمیع والله
سبحانه بصیر الی غیر ذلک صادق اند وآیات والله بکل شیء علیم والله علی کل شیء قدیر والله خالق
کل شیء والله خلقکم وغیرها در قرآن مجید موجود واین قضایای معقوله صادقه لاجرم مرکب اند
از محکوم علیه ومحکوم به ونسبت خبریه وباتفاق علمای عربیت ومتکلمین ومفسرین ومحدثین اینهمه
کلام اند وکلام مرکب تام را گویند ومرکب آن را گویند که جزء لفظ آن بر جزء معنی آن دلالت کند
وآن دلالت مقصود باشد ولفظ جلاله جزء لفظ این مرکبات است والبته بر جزء معانی این مرکبات
دال است پس انکار بودن معنی متصور ذهنی اسم جلاله جزء مرکبات ذهنیه از مومنی بلکه از هیچ عاقلی
متصور نیست والا این همه مرکبات محال بالذات باشند وقضایای معقوله واخبار صادقه نباشند
وتصدیق بان متعلق نشود والتزام لازم کفر صریح والحاد قبیح است واز ترکب این مرکبات ذهنی
از معنی متصور ذهنی اسم جلاله لازم نمی آید که ذات حقه متحققه فی الخارج جزء کلام مرکب شود وظاهر
است که جمیع معانی مصدری وفرد آن یعنی آنکه در آن اعتبار دخول قید وتقیید نموده شود چنانکه این
قایل در اجتماع النقیضین وارتفاع النقیضین ارتکاب اعتبار دخول قید وتقیید نموده از
مفهومات ذهنیه است واجزای فرد معنی مذکور معانی ذهنیه اند نه موجودات خارجیه پس اگر
معانی مصدریه را که مضاف الیه معنی متصور ذهنی اسم جلاله یا دیگر اسمای حسنی از آن فرد لازم خواهد آمد
وآن محذور نیست نه جزئیت ذات حقه موجوده متحققه فی الخارج این احمق پلید که این قدر نتوانست
فهمید البته مناسبت ندارد وظاهر است که مضاف الیه وترکیب اضافی عجز الواجب تعالی
[illegible] متصور ذهنی واجب است موجودات خارجیه از هیچ ترکیب مرکبات ذهنیه اجزا
نیستند [illegible] واجب الوجود یعنی ذات حقه مقدسه متحققه فی الخارج از کلیت وجزئیت

وجمیع نقایص منزه است و معانی متصوره ذهنی اسمای حسنی اجزای ترکیب مرکبات ذهنی
همچو قضایای معقوله مذکوره بالا بلاشبهه واقع اند والا آن قضایا منعقد نشوند و تصدیق بان
متعلق نشود و نشاید این بی ایمان تصدیق بآن قضایای معقوله ندارد و با این همه این بی عقل را
بنا بر اقوال او از اعتبار جزئیت واجب الوجود از فرد بعض معانی مصدریه گزیر نیست چه
عدم الواجب سبحانه و امکان الواجب سبحانه نزد او یا ممتنع بالذات است یا ممکن ذاتی و
ممتنع بالغیر علی الثانی او را دعوی ایمان نشاید کردن و علی الاول عدم و امکان هردو مصدر
اند و عدم الواجب سبحانه اگر هردو حصه این دو مصدر اند این هردو حصه ممکن ذاتی نزد او بر این
تقدیر ممکن ذاتی اند زیرا که این هردو مصدر ممکن ذاتی اند و اگر آن هردو نزد او فرد این دو مصدر
اند اعتبار جزئیت واجب سبحانه ازین هردو فرد بر او لازم است پس او را از محذوریکه در فردیت
عجز الواجب سبحانه اندیشه است چاره و گزیری نیست و قول او زیرا که تنزیه از جمیع نقایص
الی قوله عجز زید و عمر مثلا بیهوده گوئی و بی ایمانی اوست زیرا که امکان نقصان و عیبیت بودن
او سبحانه التزام می کند و دعوی تنزیه او سبحانه از جمیع نقایص و تقدیس او از همه معایب باوجود
اینکه امکان نقایص و معایب نیز از نقایص و معایب است دعوی زبانی است و بس و بهذا
او را بنا بر او هامیکه ایمان و عقل او ربوده اند از انکار تنزیه او سبحانه از نقایص و معایب گزیر نیست
زیرا که ترکیب او سبحانه بدانست او یا ممتنع ذاتی است یا ممکن ذاتی و ممتنع بالغیر شق اول نزد
او باطل است زیرا که ترکیب مصدر است و ترکب او سبحانه یا حصهٔ این مصدر است یا فرد آن
اگر حصه این مصدر است نزد او ممکن ذاتی است و اگر فرد آن است جزئیت او سبحانه ازین فرد
نزد او لازم می آید و این نزد او محذور است پس ترکیب او سبحانه نزد این قایل لامحاله ممکن ذاتی
ممتنع بالغیر است و علاوه بر این ترکیب نیز از جمله نقایص و خواص ممکنات است و در اعتقاد
این قایل اتصاف او سبحانه بنقایص و خواص ممکنات ممکن بالذات و ممتنع بالغیر است پس
ترکیب او سبحانه بدانست این قایل لامحاله ممکن بالذات و ممتنع بالغیر و ممتنع لذات الواجب

سبحانه است وهیچ عاقل بر امکان ترکب او سبحانه و امتناع آن بالغیر یعنی لذات الواجب سبحانه جسارت نمی تواند کرد چه اگر ترکب او سبحانه ممکن ذاتی و ممتنع بالغیر باشد ذات او سبحانه علت عدم ترکب ذات او سبحانه باشد و تقدم علت بر معلول ضروری است پس ذات او سبحانه در مرتبه متقدمه یا مرکب است یا مرکب نیست اگر مرکب است تنزیه او سبحانه از ترکب معنی ندارد و اگر مرکب نیست عدم ترکب او معلول ذات او نشد والا از ذات حقه متاخر می بود و پس هیچ مومن را از اعتقاد اینکه سلب اتصاف او سبحانه بترکب و بسائر خواص ممکنات و سلب اتحاد او سبحانه بجمیع ممکنات جواهر باشند یا اعراض ذوات باشند یا اوصاف ضروری بالذات است و ضرورت این سلب امتناع ذاتی مسلوب است گزیر نیست و کسیکه ازین انکار دارد او را گزیر نیست از بودن او سبحانه در مرتبه ذات حقه مرکب و جزء و انسان و حیوان و نبات و غیرها من الامور الغیر المتناهیة اگر سوالب قایله الله سبحانه لیس بحیوان و لیس بانسان و لیس بحجر و لیس بمرکب و لیس بجزء الی غیر ذلک مما لا یتناهی در مرتبه ذات حقه صادق اند این سلوب ضروری ذاتی خواهند بود و ایجابات آنها ممتنع ذاتی و اگر این سلوب در مرتبه ذات حقه صادق نیستند لامحاله ایجابات آنها صادق باشند ضرورة استحاله ارتفاع النقیضین معلوم نیست که این قایل سوالب را صادق میداند یا موجبات را که اگر سوالب را صادق میداند براو واجب است که ازین بیهوده گوئیها توبه نصوح کند و اگر ایجابات را صادق میداند حالش از حال ملاحده و سوفسطائیه بدتر گشت و نیز بنا بر اقوالش لازم می آید که نزد او شریک الباری ممکن ذاتی و ممتنع بالغیر باشد زیرا که مفهوم شریک مفهوم مشتق است پس شریک الباری اگر حصه آن است پس بدانست این قایل ضرور است که این حصه ممکن ذاتی باشد و اگر فرد آن است بدانست او لازم می آید که باری جزء آن باشد و آن نزد این قایل محذور است پس این قایل را از قول بامکان شریک الباری گزیر نیست و علی هذا القیاس تولد جسد را است اگر او را مضاف سوی او سبحانه نموده شود پس تولد مضاف یا حصه است پس بحسب اعتقاد و قول

این قایل ممکن ذاتی یا فرد است پس مضاف الیه جزء آن است و این بدانست این قایل محذور
است الی مستشناعات که بر این قایل لازم آمد و بال سوء فهم اوست او ندانست که مصداق
اتصاف او سبحانه بنقایص ممتنع ذاتی است نه این مفهوم مصدری و نفهمید که مفهوم اجتماع النقیضین
و ارتفاع النقیضین خواه حصه باشد یا فرد ممتنع ذاتی نیست ممتنع ذاتی مصداق آنست که نه حصه است
و نه فرد و همچنان مفهوم عدم الواجب و امکان واجب و شریک الباری ممتنع ذاتی نیست ممتنع مصداق
آنها است این قایل باقتضای حماقت و بی ایمانی برای اثبات امکان اتصاف او سبحانه بقبایح
و نقایص و خسایس تعالی الله عما یقول الظالمون قاعده برآورد و عقل و ایمان او را برباد داد
و این وبال اتباع و جاهله شیاطین است اعاذنا الله من ذلک اما سوال مصدر بقوله اگر
کسی گوید الی قوله پس مانع از جزئیه مذکوره چیست دلالت می کند بر غایت بیگانگی او از فهم چه
مدعای این قایل این است که اجتماع النقیضین و ارتفاع النقیضین که ممتنع ذاتی است
فرد اجتماع و ارتفاع است که در آن قید و تقیید داخل است نه حصه آن و این معنی در اتصاف
نقایص سوی او سبحانه نمی تواند شد چه اعتبار دخول قید و تقیید در آن مستلزم جزئیت او سبحانه
است بر این مدعا این سوال متوجه نیست که در ترکیب اضافی مضاف الیه جزء نمی باشد چه جزء نبودن
مضاف الیه در صورتی است که مرکب اضافی را فرد اعتبار نکنند و اگر فرد اعتبار کنند از اعتبار
دخول مضاف الیه در آن مرکب ناگزیر است و مرده بودن زید مانع اعتبار دخول زید متصور
ذهنی در مرکب اعتباری نظام زید که آن را فرد اعتبار کنند نتواند بود و این قایل خیال کرده است
که جزء زید موجود فی الخارج جزء این مرکب اضافی ذهنی است قول این قایل بدان ماند که کسی
بگوید که آدم علیه السلام ابو البشر قضیه نمی تواند بود چه آدم علیه السلام مرده است چگونه جزء این قضیه
تواند شد قول بودن مضاف الیه معزل از جزئیت در صورتی است که فردیت اعتبار نکنند
و اگر آن را فرد اعتبار کنند از قول بجزئیت مضاف الیه ناگزیر است و آنچه در جواب این سوال
گفته است چیزی که اطفال است چه مفهوم ترکیب اضافی منافی مفهوم ترکیب توصیفی است

ومفهوم مرکب اضافی خالی از کیفیات یعنی مواد ثلثه نمی تواند بود معنی عجز زید ممکن بالذات [illegible]
زید العاجز ممکن است وجهل عمرو ممکن مغایر عمرو الجاهل ممکن است [illegible]
توصیفی جهی ندارد این قایل در ترکیب شریک الباری ممتنع بالذات ترکیب اضافی [illegible]
توصیفی تواند کرد حکم امتناع ذاتی بر شریک است نه بر باری و در نحو عدم الواجب ممتنع بالذات [illegible]
ذاتی بر عدم است نه بر واجب ومفهوم نقیضان مجتمعان ومفهوم نقیضان مرتفعان که از وجوه [illegible]
ممتنع ذاتی نیست چنانکه مفهوم اجتماع النقیضین ومفهوم ارتفاع النقیضین ممتنع ذاتی نیست [illegible]
است این قایل ازین غافل بود هرچه در ذهنش می آید بیهوده میسراید بمعنی قیام زید وضرب زید زید
قایم وزید ضارب نیست قیام زید وضرب زید مرکب ناقص است زید قایم وزید ضارب مرکب
تام است وآن را صلوح تعلق تصدیق نیست واین صالح تعلق تصدیق است وهرجا [illegible]
تاویل که مجاز است جاری نمی تواند شد مثلا قیام زید من مقوله الوضع وضرب زید من مقوله
الفعل وجمله لان الاخبار بعد العلم بها ان الاوصاف قبل العلم اخبار کم گوش زد قایل شده [illegible]
وقایل بفهم معنی آن آن را بمحل دریجا آورده است [illegible]
مرکب اضافی ومرکب توصیفی یک است قال الرفیع المخلیع باز رجوع باصل [illegible]
[illegible] اتصاف [illegible] مذکوره چون نتیجه امکان [illegible]
دیگری [illegible] حیثیه امتناع وجود واعتبار خصوصیت [illegible]
این اعتبار خصوصیت طرفین است پس در قول او بلزوم امکان اتصاف [illegible]
بر تقدیر قول بامکان ذاتی اتصاف مذکوره با وجود تنقیح حیثیات اعتبار وجود وعدم
شی واحد است معا در علیت وجود حکم واحد که آن تجویز اتصاف حق تعالی است [illegible]
تعالی الله عنها [illegible] محض است [illegible]
الاستقس [illegible] والعدد زوج وفرد والکلمه [illegible]
اتصاف [illegible]

واتصاف کلمه باسمیت وفعلیت وحرفیت ممکن بالذات است لکون کل واحد من المحمولات عرضا مفارقا للموضوع وچون موضوع خاص بجای موضوع عام بگیریم وبگوییم النار بارد و رطب والاربعة فرد وضرب یضرب حرف اتصاف موضوع بمحمول ممتنع خواهد بود ولیکن این امتناع بسبب خصوصیت موضوع است زیرا که چون صورت نوعیه نار مقتضی حرارت ویبوست است وبرودت ورطوبت ضد انها است اربعه مقتضی انقسام است بمتساویین وفردیت مقابل آن وفعل معنی آن مستقل بالمفهومیة است وحرف غیر مستقل پس برین وجوه اتصافات مذکوره ممتنع بالغیر شدند پس نمیرسد کسی را که بگوید اگر اتصاف اسطقس ببرودت و رطوبت وعدد بفردیت وکلمه بجزئیت ممکن ذاتی باشد لازم می آید امکان برودت و رطوبت در نار وفردیت در اربعه وحرفیت در ضرب یضرب وقس علی ذلک امتناع اتصاف حضرت واجب الوجود تعالی شانه بالنقایص اقول این کره خاسره در خسران این قایل افزوده که رجوع بحماقت اولین کرده در حماقت ترقی نمود ما سابق بیان کرده ایم که ممتنع ذاتی مصداق قضایای قایله الله سبحانه عاجز الله سبحانه جاهل الله سبحانه انسان الله سبحانه نبات الله سبحانه حجر الله سبحانه شجر الی غیر ذلک است ومصداق این قضایا سلب بسیط است وآن سلب بسیط ضروری بالذات وضرورت ذاتی این سالب امتناع ذاتی مسلوب است این احمق مفهوم اتصاف واجب الوجود سبحانه بنقایص را ممتنع ذاتی در قول استاذی المحقق فهمیده در پی اثبات امکان آن باقتضای بی ایمانی افتاده عقل ودین خود را برباد داد پس حاصل قول استاذی المحقق این است که مصداق این سوالب ضروری است وضرورت ذاتی آن امتناع ذاتی مصداق موجبات است این بی عقل از اتصاف معنی مصدری فهمیده در ورطاب ضلالت وجهالت غوطه ها خورده ومیخورد وظاهر است که اگر مصداق این سوالب ضروری نیست ایجابات آن ممکن ذاتی خواهند بود پس در صورت ضرورت مسلوب اول قول بامکان ذاتی موجبات ضروری است این قایل ازین غافل بوده اتصاف را بمعنی مصدری محمول نموده این اتصاف را ممتنع بالغیر وممکن بالذات قرار داده

بدانست خود از لزوم شناعت اتصاف او سبحانه رهانش بدین بیان کج مج میجوید و هرچه در پیش می آید می گوید ولات حین مناص چه بر تقدیر تنزل بر فهم او می گوییم که او اعتراف میکند با متناع اتصاف او سبحانه بنقایص باعتبار خصوصیت طرفین پس مراد او از امتناع اتصاف او سبحانه بنقایص باعتبار خصوصیت طرفین اگر امتناع ذاتی است مدعای معترض که دعوی امتناع ذاتی اتصاف او سبحانه بنقایص نموده است حاصل شد وسعی این قایل در اثبات امکان ذاتی آن رایگان رفت واگر امتناع بالغیر است اعتراف بودن این اتصاف باعتبار خصوصیت طرفین ممتنع بالغیر اعتراف است بودن این اتصاف باعتبار خصوصیت طرفین ممکن ذاتی چه ممتنع بالغیر را ممکن ذاتی بودن ناگزیر است این اتصاف باعتبار خصوصیت طرفین از امکان ذاتی بر نتواند آمد پس قول او در حیثیته امکان ذاتی نفی این اعتبار خصوصیت طرفین است محض بے معنی است بر این تقدیر این اتصاف باعتبار خصوصیت طرفین هم ممکن ذاتی است این نافهم از تلفظ بلفظ تفضیح حیثیات تفضیح عمر و عقل خود نموده است وقوله تعالی الله عنه علوا کبیرا با وجود تجویز امکان ذاتی اتصاف او سبحانه بنقایص ارباب نفاق است پس همه بیهوده گوئی او باطل محض غلط صرف است وقول او توضیحش الی آخره برای تفضیحش کافیست چه الاسطقس حار و بارد و رطب و یابس تقسیم اسطقس است بسوی انواع اربعه آن واتصاف آن ببرودت ورطوبت بالطبع در ضمن یک نوع مثلاً آب ممکن است و در ضمن نوع دیگر مثلاً نار ممکن نیست بلکه ممتنع بالذات است چه اسطقس که بالذات بارد و رطب است آب است واتحاد آب و نار که حقیقتان متباینتان اند ممتنع بالذات است واتصاف عدد بزوجیت در ضمن بعض انواع آن همچو اربعه ممکن است و در ضمن بعض انواع دیگران همچو ثلثه ممتنع بالذات است واتصاف کلمه بحرفیت در ضمن یک نوع آنکه حرف است ممکن است واتصاف آن بحرفیت در ضمن نوع دیگر همچو اسم و فعل ممتنع است همچنین مطلق اتصاف در ضمن اتصاف زید بعجز وجهل ممکن ذاتی است و در ضمن اتصاف او سبحانه بنقایص ممتنع بالذات این تنظیر او بنای بیهوده گوئیهای بر کند و توضیحش بتفضیحش انجامید و نحو دارین قاپل [illegible]

است باینکه امتناع ذاتی فرد منافی امکان ذاتی کلی نیست بالا ماوانکارش از امتناع ذاتی او سبحانه بنقایص باوجود امکان مطلق اتصاف وتشبث او باین بیهوده گوییها باقتضای جهالت وضلالت است قال المرهن الکودن باز میگوییم که امتناع وابا از امکان ذاتی اتصاف مذکور نمودن یعنی اتصاف بنقایص و با امتناع ذاتی آن اتصاف قایل شدن واعتقاد بدان نمودن قایل معتقدان را باشتراک بدتر از اشتراک مجوس میکشد زیراکه اتصاف حضرت واجب الوجود جلشانه بصفات کمالی واجب لذات حضرت واجب الوجود است تعالی شانه فاما چون نظر بذات این صفات نماییم پس این صفات واتصافات بدان همه ممکن بالذات است چنانکه متکلمین محققین بدان تصریح فرموده اند وعنقریب پیش می آید انشاء الله تعالی وممکن بالذات معدوم چنانکه ممکن الوجود است لهذا درمقام اتصاف بنقایص مدعی معترض از امکان ذاتی اتصاف مذکور گریز کرده با امتناع ذاتی آن قایل گشت همچنین ممکن بالذات موجود ممکن العدم وممکن الزوال است نظر بامکان ذاتی خود پس بنا برانکار از امکان ذاتی اتصاف بنقایص قول بوجوب ذاتی اتصاف بصفات کمالی حضرت واجب الوجود وجل وعلی بر معترض لازم آید زیراکه بر احتمال بر قول بامکان ذاتی آن امکان زوال صفات کمالی از حضرت واجب الوجود و قدوس نزد معترض لازم خواهد آمد چنانکه در اتصاف بنقایص بر قول امکان ذاتی آن وجود نقایص در حضرت واجب الوجود وجل وعلی لازم میگوید وچنانکه درینجا امتناع بالغیر در رفع امکان وجود نقایص در حضرت [illegible] تعالی کافی ندانسته وصفات کمالی هم بر وی لازم آمد که وجوب بالغیر در رفع امکان [illegible] صفات کمال از حضرت واجب الوجود تعالی شانه نپسندد کافی ندانسته بوجوب بالذات قایل [illegible] واعتقاد بدان مستحکم کند وچون اتصاف باآنکه صلاحیت وجوب ذاتی [illegible] بطرفین موافق اعتقاد معترض واجب بالذات گشت پس وجود صفات [illegible] بطریق [illegible] واجب بالذات خواهد بود موافق اعتقاد معترض لکونها [illegible] الاتصافات [illegible] هم صلاحیت وجوب ذاتی نیست لاحتیاجها الی الموصوف

له یعنی حیثیت [illegible] است [illegible] اند [illegible] است [illegible] غیر [illegible] الذات

الحق تعالی وتقدس پس هفده واجب الوجود در اعتقاد او لازم آمده هشت الصفات وهشت
صفات دیگر ذات مقدس واجب الوجود وتعالی شانه عن کل سوء وچون الوهیت لازم واجب
الوجود وبالذات است پس هفده اله او را لازم آید ومجوس بدو آله قایل اند واین مدعی معترض
را قول هفده آله لازم آمد العیاذ بالله وانچه از بعض متقدمین منقول است که الواجب الوجود لذاته
هو الله تعالی وصفاته پس ماول است بآنکه واجبیة لذات الله تعالی وتقدس چنانچه خواهد
آمد انشاء الله تعالی وانچه لازم بر مدعی معترض است آن وجوب ذاتی است بلا تاویل زیراکه
او در نقایص بر امتناع بالغیر یعنی امتناع لذات الواجب تعالی کفایت نمی کند وامتناع
ذاتی را التزام می نماید پس قول بوجوب ذاتی صفات کمالیه بروی لازم می آید کما صرح بخلاف
بعض متقدمین مذکور که امتناع ذاتی در اتصاف بنقایص از و منقول نگشته تا کلامش قابل
تاویل مذکور نمی شد اقول سابق گفته ایم که مصداق سلوب بسیط سوالب قایله الله سبحانه
لیس بانسان ولیس بکاتب ولیس بمتحرک ولیس بعاجز ولیس بجاهل الی غیر ذلک ضروری بالذات
است وضرورت ذاتی این سلوب امتناع ذاتی مسلوبات است وهیچ ایمان که سوالب بسیط
را در مرتبه ذات احدیه صادق نمیدانند لا بد موجبات آن را که منافی آن اتحاد ذاتی او سبحانه با امور
غیر متناهیه باطله الذوات هالکة الحقایق است صادق میدانند وسلوب بسیط نقایص وقبایح
صفات کمالیه وجودیه نیستند سلب کدام ذات نیست که صلوح وجود داشته باشد ومصداق
صفات کمالیه نه مانند نقایص نفس ذات احدیه نیست بلکه مصداق آن قیام صفات زاید
بذات مقدس است وهیچ کس از مسلمانان نمی تواند گفت مصداق سلوب بسیط مذکور نفس
ذات او نیست ونقیض اتصاف بنقایص والقبایح والفواحش سلب اتصاف
بنقایص وقبایح وفواحش است نه اتصاف بصفات کمالیه این احمق که باقتضای جهالت
وسفاهت انکار از امکان ذاتی اتصاف او سبحانه بنقایص وقبایح وفواحش را قول
بوجوب ذاتی اتصاف او سبحانه بصفات کمال گمان می کند اتصاف او سبحانه را بصفات

کمال نقیض اتصاف او سبحانه بنقایص گمان می کند حالانکه چنین نیست صبیان و مجانین هم میدانند
که نقیض اتصاف بنقایص سلب اتصاف بنقایص است و مصداق سلب اتصاف بنقایص
و مصداق اتصاف بصفات کمال بر رای عامه متکلین واحد نیست مصداق سلب اتصاف
بنقایص نفس ذات احدیه است و مصداق اتصاف بصفات کمال قیام صفات بذات
حقه است و این بدانست متکلین ازان متاخر است و انچه گفته است که همچنین ممکن بالذات
موجود ممکن العدم و ممکن الزوال است از باب تلبیس است چه اگر مرادش این است که هر
ممکن بالذات موجود بنظر نفس ذات خود ممکن العدم است گویا سحاب موجب بالذات و جب
بالغیر باشد این قاعده مسلم است لیکن ازین امکان زوال صفات کمالیه او سبحانه از ذات
حقه بر رای متکلین لازم نمی آید چه بدانست متکلین صفات کمالیه او سبحانه اگرچه ممکن بالذات
اند مگر ذات او سبحانه علة موجبه آنصفات است و تخلف معلول از علت موجبه آن ممتنع بالذات
است و اگر مرادش این است که هر ممکن بالذات موجود در نفس الامر ممکن العدم و ممکن الزوال
است که علة موجبة آن موجود باشد این کلیه ممنوع بلکه کاذب و غلط است و منشاء قول معترض
مدعی یعنی حضرت استاذی المحقق مدظله با متناع ذاتی اتصاف او سبحانه بنقایص نه آن است
که این قایل گمان کرده است بلکه منشاء آن این است که اگر اتصاف او سبحانه بنقایص
ممکن باشد سلب اتصاف او بنقایص از مرتبه نفس ذات احدیه متاخر باشد پس در مرتبه
ذات مرتبه سلب اتصاف او بنقایص متقدم است صدق ایجابات نقایص لازم می آید
و این محذور بر تقدیر تاخر صفات کمالیه از نفس ذات حقه چنانچه رای عامه متکلمین است لازم
نمی آید نهایت کار این است که بر رای متکلین سلب صفات کمالیه در مرتبه ذات احدیه لازم
می آمد و عامه متکلین آن را التزام می کنند چنانچه استکمال او سبحانه بصفات زایده التزام
می نمایند این غبی احمق این فرق را ندانسته بر معترض لازم می کند که وجوب بالغیر را در رفع
امکان زوال صفات از حضرت او سبحانه کافی نداند و بوجوب ذاتی صفات کمال قایل شود

حال آنکه برای امتناع زوال صفات کمال از حضرت او سبحانه است صدور صفات کمالیه بالایجاب علی رای المتکلمین کافی است و برای سلب نقایص از مرتبهٔ ذات احدیه امتناع اتصاف بنقایص بالغیر کافی نیست بلکه قول باینکه اتصاف او بنقایص ممتنع بالغیر است مستلزم قول باتصاف او سبحانه بنقایص هیچگونه لازم نمی آید پس آنچه این احمق نافهم برین لزوم متفرع کرده است همه باطل شد آری این نادان بی ایمان را که سلب اتصاف او سبحانه را بنقایص و قبایح و فواحش و سلب اتصاف او سبحانه را بحیوانیت و جمادیت و عرضیت معلول و متاخر از مرتبهٔ ذات میداند قول ببودن او سبحانه در مرتبهٔ ذات احدیه عین ذوات ممکنه غیر متناهیه و عین خواص حوادث و خسایس ممکنهٔ غیر متناهیه لازم می آید پس حال این قایل بدتر شد از مجوس و ملاحده و دیگر کفره و فجره و سوفسطائیه العیاذ بالله من ذلک قال الشیخ الرضی الصحیح الوضیع حالا بتلخیص اصل مطالب پرداخته می گوییم که صفات کمالیه حضرت واجب تعالی واجب لذات حضرت واجب الوجود است عز اسمه و تعالی شانه و فی نفسها ممکن بالذات کما نذکره انشاء الله و همچنین اتصاف بانها پس اتصاف بنقایص ممتنع لذات حضرت واجب الوجود خواهد بود جل شانه و فی نفسه ممکن بالذات مثلا چون صفت علم و قدرت ممکن بالذات است وجود و عدم هر دو ممکن خواهد بود و هم چنین ظاهر و چون وجود هر دو لذات حضرت الموصوف جل شانه واجب گشت عدم هر دو از ذات حضرت الموصوف تعالی شانه ممتنع خواهد بود و عدم هر دو صفت مذکوره از ذات مقدس که از شان او علم و قدرت است بعینها جهل و عجز است کما هو الظاهر فثبت کونهما ممتنعین لذات حضرت الموصوف تعالی شانه و الاتصاف بهما کذلک فتبین ان الاتصاف بالنقایص ممتنع لذات الواجب تعالی مع کونه فی نفسه ممکنا بالذات کما فی الصفات الکمالیه و جوب لذات الواجب جل شانه عز اسمه مع کونها ممکنة بالذات فی نفسها النظیر ش و عالم امکان ظلمت در اجسام کثیفه است و هو در شمس ظلمت ممکن بالذات است و اتصاف آن اجسام کثیفه را واقع و چون با جرم شمس که اتصاف آن با ضوء ضروری است بنظر ذات شمس

ظلمت را مقابل کنیم و مقایسه نمائیم ظلمت مقیسه را مضمحل میابیم و حکم بامتناع آن میکنیم آیا عاقلی تجویز
می کند که در آفتاب با وجود لزوم ذاتی ضوء امکان تحقق ظلمت هست بنظر امکان ذاتی ظلمت
همچنین چون نقایص را در مقابل حضرت واجب الوجود تعالی شانه که اتصاف او تعالی بصفات
کمال واجب لذاته تعالی هست مقایسه کنیم جمله نقایص را مضمحل و معدوم بلکه ممتنع و مستحیل می یابیم
لیکن این امتناع و استحاله لذات حضرت واجب الوجود هست تعالی شانه نه ذاتی آنها زیرا که بنظر ذوات
خودها هم نقایص ممکن بالذات اند چه بر کلیات تا که بعض افراد آنها موجود باشند حکم بامتناع ذاتی آنها
نتوان کرد و ممتنع ذاتی را هیچ فرد موجود نمی باشد اقول سابق گذشته هست که صفات کمالیه واجب
الوجود سبحانه نزد عامه متکلمین بر ذات حقه زاید اند و مصداق عالمیت و قادریت و دیگر صفات کمالیه قیام
مبادی آن صفات بذات حقه هست و آن صفات مستند الی الذات اند و تاخر معلول از ذات
علت و تاخر صفت از ذات موصوف ضروری هست و مصداق سلب جمیع ذوات ممکنه و خواص
آنها و خصایص آنها و خسایس و قبایح و نقایص نفس ذات حقه هست نه مرتبه متاخره از ذات
والا صدق موجبات آنها در مرتبه ذات حقه لازم آید ضرورة استحالة ارتفاع النقیضین
واللازم صریح البطلان و امکان صفات کمالیه لتساوی وجود و عدم آنها بالنظر الی انفسها
است و عدم بسیط اتصاف بآن صفات کمالیه اتصاف بنقایص نیست تا از امکان اتصاف
بصفات کمالیه امکان اتصاف بنقایص لازم آید پس اتصاف بصفات کمالیه نزد عامه متکلمین واجب
لذات الواجب سبحانه و متاخر از مرتبه ذات حقه هست و سلب اتصاف بنقایص معلول ذات
حقه نیست بلکه ضروری بالذات هست پس از وجوب صفات کمالیه لذات الواجب
امتناع اتصاف بنقایص لذات الواجب سبحانه لازم نمی آید و چون صفت علم و قدرت او
تعالی نزد عامه متکلمین ممکن بالذات هست وجود و عدم این هر دو صفت ممکن هست و وجود
این هر دو نزد آنها لذات الواجب سبحانه واجب و عدم آنها لذات الواجب سبحانه ممتنع هست
و عدم بسیط صفت علم عبارت از جهل نیست بلکه جهل عبارت از عدم ملکه علم هست و عدم ملکه

عبارت است از عدم صفتی از محل قابل که قوت استعدادیه اتصاف بآن صفت داشته باشد یعنی قوت استعدادیه عدم ملکه نمی تواند شد و مراد از من شانه جائیکه میگویند که عدم ملکه عدم صفتی است عما من شانه تلک الصفة محل قابل است که قوت استعدادیه اتصاف آن صفت داشته باشد قال فی المواقف فی تقسیم المتقابلین اما ان لا یکون احدهما سلبا للاخر او یکون ثم قال و الثانی ان اعتبر فیها نسبتهما الی قابل الامر الوجودی فعدم ملکة و قبول عبارت از قوت استعدادی است و قال الابهری فی شرح المواقف بعد ذکر التضایف و التضاد من اقسام التقابل الثالث تقابل العدم و الملکة و هو ینقسم الی حقیقی و مشهوری لانه ان اعتبر ارتفاع الامر الوجودی عن المادة المتهیئة لقبوله بحسب التشخص فی هذا الوقت فهو المشهوری کالالتحاء و الکوسجیة فانها لیست عدم الالتحاء مطلقا بل عما من شانه الالتحاء فی ذلک الوقت حتی ان الامرد لا یقال له کوسج و کالبصر و العمی فان العمی لیس عدم البصر مطلقا بل عدمه عما من شانه البصر فی ذلک الوقت فان الجرو الذی لم ینفتح تمام البصر لا یقال له اعمی ان لم یعتبر ذلک فحقیقی بل اعتبر قبول المادة له اما بحسب جنسه القریب کالعمی للعقرب او البعید کالسکون ای عدم الحرکة للجبل لانه یقال له ساکن و عدیم الحرکة لانه یقبلها بحسب جنسه البعید الی آخر ما قال این کلام نص است بر اینکه مراد از ما من شانه ماده قابله است چون ذات حقه سبحانه از ماده و قوت استعدادی منزه است بودن او سبحانه مادی ممتنع ذاتی است و سلب قوت استعدادی از و سبحانه ضروری بالذات است اتصاف او سبحانه بجهل ممکن ذاتی نیست جهل عبارت است از عدم علم از محلیکه قوت استعدادی علم داشته باشد و این معنی در ذات حقه ممکن نیست چنانچه ملا علی قاری در شرح فقه اکبر نقل کرده و عندنا ان کل ما وصف به لا یجوز ان یوصف بضده و بنا علی هذا ابهری در شرح مواقف در اول مقصد ثالث نوع ثانی کیفیات نفسانیه گفته است العلم الحادث یقابله الجهل پس ظاهر شد که از امکان ذاتی علم او سبحانه بر رای عامه متکلمین امکان اتصاف او سبحانه و تعالی عما یقول الظالمون بجهل لازم نمی آید و معلوم شد که منشاء قول این جاهل جهل او از معنی جهل است و اگر معنی جهل آن باشد که این جاهل فهمیده است لازم

می آید که او سبحانه در مرتبه ذات حقه نزد عامه متکلمین جاهل باشد العیاذ بالله چه هرگاه که صفت علم
معلول او سبحانه نزد عامه متکلمین است این صفت معلوله در مرتبه ذات حقه که موصوف و علت
آنست معدوم و مسلوب نزد عامه متکلمین خواهد بود ضرورة تاخر الصفة عن الموصوف و تاخر المعلول
عن العلة و عدم این صفت از ذات حقه بدانست این جاهل جهل است پس لازم است که عامه
متکلمین قایل باشند به جاهل بودن او سبحانه در مرتبه ذات حقه العیاذ بالله من ذلک اما
عجز پس آن نزد اشاعره صفت وجودی است مضاد قدرت فی شرح المواقف المقصد الثالث
العجز عرض موجود مضاد للقدره باتفاق من الاشاعره و جمهور المعتزله و قال الابهری فی شرح المواقف
اتفقت الاشاعره و کل من اثبت الاعراض علی ان العجز عرض ثابت مضاد للقدره این جاهل
بسبب عجز خود از ادراک حقایق تفسیر آن بعدم القدرة عما من شانه القدرة نفهمیده عجز را بعینه
عدم القدرة فهمیده امکان عدم قدرت او سبحانه را بر مذهب عامه متکلمین امکان عجز او سبحانه
قرار داده بر قول بامکان اتصاف او سبحانه بعجز اقدام نموده العیاذ بالله من سوء الفهم و چون
سمیع و بصیر از صفات کمالیه و این هر دو صفت برای عامه متکلمین ممکن ذاتی است و عدم آن
از ذات حقه نیز ممکن است و عمی و صمم و بکم عبارت از عدم البصر عما من شانه البصر است و عدم
السمیع عما من شانه السمع است از عدم ملکه کلام عما من شانه ملکه الکلام است پس اعمی و اصم و ابکم
بودن او سبحانه در اعتقاد این بی ایمان ممکن است بلکه در اعتقادش اعمی و اصم و ابکم بودن او
سبحانه در مرتبه ذات حقه ضروری است نعوذ بالله من الالحاد و فساد الاعتقاد و چون موت بر
مذهبی عدم ملکه حیات است و حیوة نزد عامه متکلمین صفت زایده بر ذات حقه و ممکن بالذات است
امکان عدم حیات او سبحانه برای متکلمین در اعتقاد این قایل امکان موت او سبحانه خواهد بود
بلکه در اعتقاد این جاهل بی ایمان او سبحانه در مرتبه ذات حقه میت است زیرا که در مرتبه
ذات حقه سلب حیات که صفت معلوله ذات حقه نزد عامه متکلمین است ضروری است ضرورة
تاخر الصفة عن الموصوف و المعلول عن العلة پس حسب زعم او عدم الحیوة عما من شانه الحیوة در

مرتبه ذات حقه ضروری شد سبحان الحی الذی لا یموت عما یقول الظالمون واگر موت را صفت
وجودی گفته شود چنانچه بر مذهب دیگر است این قایل را از قول بامکان ذاتی موت او سبحانه
حسب عقاید باطله او گزیر نیست چه موت او سبحانه موت خاص است پس آن حصه موت است
وظاهر است که دیگر حصص موت ممکن اند پس این حصه هم ممکن خواهد بود و بنا بر زعم او این
موت خاص را فرد اعتبار نتواند کرد که بالنسبت او در اعتبار کردن فرد موت جزئیت او
سبحانه این فرد لازم می آید و آن نزد این قایل محذور است و اگر گوید که موت او سبحانه
بنظر خصوصیت ممتنع است و قطع نظر از خصوصیت ممکن است از و پرسیده شود که موت او
سبحانه بنظر خصوصیت آیا ممتنع ذاتی است یا ممتنع بالغیر اگر ممتنع ذاتی است همه اقوال او باطل
شده واگر ممتنع بالغیر است موت او سبحانه بنظر خصوصیت هم ممکن ذاتی شد چه ممتنع بالغیر
لامحاله ممکن ذاتی است پس بهر حال او را از قول بامکان ذاتی موت او سبحانه بنا بر عقاید باطله
او چاره نیست و از نظیر او بظلمت اجسام کثیفه و ضوء شمس تیره درونی او در انظار روشن
دلی باطنی او نزد اولی الابصار مبرهن شد چه روشن شدن اجسام کثیفه و تیره و تار شدن
آفتاب بقدرت الهی ممکن است و اتصاف واجب الوجود سبحانه بنقایص و خسایس قبایح
و خصایص حوادث و ممکنات نزد هر مومن ممتنع بالذات و همچنان اتصاف ممکنات بصفات
کمالیه او سبحانه مستحیل بالذات است و آنچه گفته است که بنظر ذوات خود ها نقایص ممکن
بالذات اند چه بر کلیاتیکه بعض افراد آنها موجود باشند حکم بامتناع ذاتی آنها نتوان کرد ممتنع ذاتی
را هیچ فرد وجودی نمی باشد تلبیسی عجیب است ممکن بودن نقایص بدین معنی درست است که وجود
هر یک نقیصه مطلوح آن دارد ممتنع بالذات نیست و نه واجب بالذات است معنی امکان
نقایص نه این است که هر یک نقیصه را هر گونه وجود ممکن است مثلا ممکن نیست که اعراض حادثه
بوجود ذات تعالی قدیم موجود شوند و تجسم و تحیز بذات او سبحانه قایم شده موجود قدیم شود
و حدوث بعد العدم بذات او سبحانه قایم شود و نجاست که خاصه قاذورات است

در ذات مقدسه حلول نماید قول بامکان ذاتی نقایص بدین معنی که قیام آنها بذات واجب الوجود سبحانه و قدم آنها بودن آنها از لوازم ذات حقه بمشابه صفات کمالیه ممکن ذاتی است کفر و الحاد و بدتر از سوفسطائیت است باید دانست چنانکه امتناع ذاتی بعض انحاء وجود بخصوصیته نظر بنفس حقیقت منافی وجوب ذاتی نیست چنانچه بر حقیقت حقه واجبه وجود ممکن وجود حادث و وجود فی المحل ممتنع ذاتی است و امتناع ذاتی این وجودات خاصه برو منافی وجوب ذاتی او نیست بلکه مساوی وجوب ذاتی اوست و همچنان امتناع ذاتی بعض انحای وجود بخصوصیته نظر بنفس حقیقت منافی امکان ذاتی حقیقت نیست چه وجود واجبی و وجود قدیم بر ذوات ممکنه و وجود لا فی محل بر اعراض و وجود آنی بر حقایق غیر قاره بر آنیسات ممتنع بالذات است و امتناع آن منافی امکان ذاتی این اشیا نیست معنی امکان ذاتی این اشیا این است که وجود هیچ یکی از این اشیا صلوح آن وجود دارد نه واجب بالذات است و نه ممتنع بالذات این احمق جاهل از امکان ذاتی مهیات نقایص امکان قیام و حلول آنها در ذات حقه مقدسه واجبه و امکان قدم آنها و امکان بودن آنها از لوازم ذات حقه ثابت کردن میخواهد سبحان الله چه بوالعجبی است این آواره تیه ضلالت و این غرقه ورطه جهالت باین بضاعت کاسدی که دارد و باین عبادت که آن را تدقیق می پندارد و نامه دروی خود را سیاه و عقل و دین خود را تباه ساخته بمداخلت در علوم خود را در چه بلاها انداخته و دین و دنیای خود را باخته است این همه وبال اتباع نجدیان و خیم المال است والعیاذ بالله المتعال قال الرفیع الرضیع در شرح عقاید نسفی است فالاولی ان یقال المستحیل تعدد ذوات قدیمة لا ذات قدیمة و صفات و ان لایجتبر علی القول بکون الصفات واجبة الوجود لذاتها بل هی واجبة لا لغیرها بل لما لیس عینها و لا غیرها اعنی ذات الله تعالی و تقدس و یکون هذا مراد من قال الواجب الوجود لذاته هو الله تعالی و صفاته یعنی آنها واجبة لذات الواجب تعالی و تقدس و اما فی نفسها فهی ممکنة والاستحالة فی قدم الممکن اذا کان قائما بذات القدیم واجبا به غیر

له رفیع کامیر پادران که سید ضیع شیخ خراره ... [illegible]

منفصل عنه لیس کل قدیم الہا حتی یلزم من تعدد القدماء وجود الآلہۃ لکن ما ینبغی ان یقال اللہ
تعالی قدیم بصفاتہ ویطلق القول بالقدماء لیلا یذہب الوہم الی ان کلا منہا قایم بذاتہ موصوف
بصفۃ الالوہیۃ ولصعوبۃ ہذا المقام ذہب المعتزلۃ والفلاسفۃ الی نفی الصفات الکمالیہ
والکرامیۃ الی نفی قدمہا والاشاعرۃ الی نفی غیریتہا وعینیتہا بعد ملاحظہ مضمون این عبارت منقولہ
درانچہ ذکر کردہ ایم شکی باقی نخواہد ماند در حاشیہ خیالی مذکور ہست قولہ واما فی نفسہا فہی
ممکنۃ قد سبق ما فیہ من انہ یخالف ما اشتہر بینہم من ان کل ممکن محدث ای مسبوق بالعدم
انتہی در حاشیہ مولانا عبد الحکیم ہست قولہ قد سبق ما فیہ ای قد سبق فی الشرح ان القول
بامکان الصفات ینافی قولہم ان کل ممکن حادث بمعنی انہ مسبوق بالعدم ولا یخفی علیک
ان القول بہذہ المخالفۃ اہون من القول بعدم امکانہا لانہ یستلزم تعدد الواجب لذاتہ
بخلاف انتقاض تلک الکلیۃ ولذا خصصہا المحققون بان کل ممکن مسبوق بالقصد والاختیار
فہو حادث وفی عبارت الشرح اشعار بذلک حیث قال ولا استحالۃ فی قدم الممکن انتہی اگر
گفتہ شود کہ چون عدم جرئت بر قول مذکور اولی باشد چنانکہ در شرح مصرح ہست پس
قول بودن صفات واجبۃ الوجود لذاتہا جائز غیر اولی خواہد بود واین منافی امکان ذاتی صفات
مذکورہ ہست جوابش آنکہ درین اعتراض غفلت از خصوصیات لفظ قول ہست یعنی مراد
از عبارت شرح آنکہ قول مذکور اگرچہ جائز غیر اولی ہست امّا اعتقاد بودن صفات واجب
الوجود لذاتہا پس باطل ہست وغیر جائز ووجہ فرق آنست کہ قول قابل تاویل ہست
چنانکہ شارح تاویلش کردہ وگفتہ ویکون ہذا مراد من قال الخ واعتقاد قابل تاویل
نیست کما ہو الظاہر از شرح وحاشیہ الحاشیہ ثبوت رسید کہ اتصاف حضرت
واجب الوجود جل شانہ بصفات کمالیہ واجب لذاتہ حضرت باری تعالی است
واما ذات این اتصاف ای اتصاف شی بامثل علم وحیات مثلا پس ممکن بالذات ہست
ہمچنین اتصاف حضرت قدوس تعالی شانہ بنقایص مستحیل لذات حضرت واجب الوجود است

وممتنع عقلی اما ذات این اتصاف ای اتصاف شی ما پس ممکن بالذات بلکه متحقق الوقوع است
و در دیگر کتاب علم کلام مثلا شرح عقاید جلالی وحواشی آن ومثل شرح مواقف وحواشی آن
وغیرها زیاده تر ازین تحقیق است مگر بنظر کثرت وجود شرح عقاید نسفی وحواشی آن بر نقل
اینها اکتفا کرده شد اقول حاصل انچه این قایل از شرح عقاید وحواشی آن نقل کرده است
این است که صفات کمالیه او سبحانه نزد عامه متکلمین ممکن بالذات وقدیم صادر عنه سبحانه
بالایجاب اند وازین لازم نمی آید که اتصاف او سبحانه بنقایص ممکن ذاتی باشد کما تفصیله
پس قول او بعد ملاحظه مضمون این عبارت منقوله در انچه ذکر کرده ایم شکی باقی نخواهد ماند بیهوده
گوئی است آری کسیکه بهره از فهم نیافته باشد واز امکان ذاتی عدم صفات کمالیه امکان
ذاتی اتصاف او سبحانه بنقایص نفهمد ازین عبارات بآن جهل مرکب که این قایل بدان مبتلا
است گرفتار تواند شد وعجب تر ازین بیهوده گوئی قول اوست از شرح وحاشیه الحاشیه
بثبوت رسید که اتصاف حضرت واجب الوجود جل شانه بصفات کمالیه واجب لذات
حضرت باری تعالی است واما ذات این اتصاف ای اتصاف شی ما بمثل علم وحیات مثلا
پس ممکن بالذات است ظاهرا این احمق جاهل در کلام خود هم تامل نمی کند وهرچه در خیال
باطلش می آید یاوه میسراید چه اتصاف حضرت واجب الوجود جل شانه بصفات کمالیه
بخصوصه در نفس الامر از مواد ثلث یعنی وجوب ذاتی وامکان ذاتی وامتناع ذاتی خالی نتواند
بود واگر واجب ذاتی است لازم است که مصداق این اتصاف در مرتبه نفس ذات حقه
بلا زیادت امری دیگر باشد بر این تقدیر مذهب قائلین بزیادت صفات باطل شد
واگر ممتنع ذاتی است این اتصاف واجب لذات حضرت باری نمی تواند شد پس لامحاله
ممکن ذاتی واجب بالغیر خواهد بود وانچه واجب بالغیر است لامحاله ممکن ذاتی است پس
قول او واما ذات این اتصاف ای اتصاف شی ما بمثل علم وحیات مثلا پس ممکن بالذات
محض لغو است چه این اتصاف بخصوصه هرگاه که واجب بالغیر باشد لامحاله ممکن ذاتی باشد

وعجیب‌تر این است که خود بامکان ذاتی صفات کمالیه تصریح نموده است و در کتب منقول
عنها بامکان ذاتی صفات کمالیه تصریح است و هرگاه که صفات کمالیه ممکن ذاتی مستند اتصاف
او سبحانه بآن صفات لامحاله ممکن ذاتی خواهد شد چه بامکان ذاتی یکی از منتسبین وجوب ذاتی
اتصاف معنی ندارد و معهذا خود بالا گفته است که اتصاف صلاحیت وجوب ذاتی ندارد
پس تحاشی از اطلاق ممکن بالذات براین اتصاف بخصوصه چرا است منشاء آن جز حماقت و سوء
فهم هیچ نیست وعجب‌تر ازین قول اوست چون اتصاف حضرت قدوس
تعالی شانه بنقایص مستحیل لذات حضرت واجب الوجود است و ممتنع عقلی اما ذات
این اتصاف ای اتصاف شئی ما پس ممکن بالذات بلکه متحقق الوقوع است چه اتصاف
او سبحانه بنقایص از مواد ثلث در نفس الامر خالی نتواند بود و ظاهر است که واجب ذاتی نیست
پس اگر ممتنع ذاتی است فهو مطلوبنا و مبطل لزعمه و اگر ممکن ذاتی است پس از تحاشی از اطلاق
ممکن بالذات براین اتصاف بخصوصه چرا است قول بامتناع آن لذات الواجب سبحانه
قول بامتناع آن بعلت است و قول بامتناع آن بعلت قول است بامکان ذاتی آن
و معهذا اتصاف او سبحانه بصفات کمالیه بخصوصه نزد او یا واجب بالذات است پس
بدانست او ضرور است که اتصاف او سبحانه بنقایص بخصوصه ممتنع بالذات باشد چه نزد
او در میان سلب اتصاف بنقایص و اتصاف بصفات کمالیه عینیه ذاتیه است و همان
بالذات در وجوب و امکان یک حکم دارند چنانچه او سابق گفته است و وجوب ذاتی سلب
اتصاف بنقایص امتناع ذاتی اتصاف بنقایص است و اگر اتصاف او سبحانه بصفات کمالیه
بخصوصه نزد او ممکن بالذات است عدم آن بخصوصه ممکن بالذات است و عدم اتصاف
بصفات کمالیه بخصوصه نزد او بعینه اتصاف او سبحانه بنقایص است پس نزد او اتصاف
او سبحانه بنقایص بخصوصه ممکن بالذات خواهد بود و این سفیه اتصاف او سبحانه را به صفات
کمالیه بخصوصه واجب لذاته تعالی و مطلق اتصاف را ممکن ذاتی و اتصاف او سبحانه بنقایص

بخصوصه ممتنع لذاته تعالی ومطلق اتصاف بنقایص را ممکن ذاتی انگاشته است
وجوب اتصاف بصفات کمالیه لذاته تعالی را مقابل امکان ذاتی آن قرار داده وامتناع
اتصاف بنقایص لذاته تعالی را مقابل امکان ذاتی آن فهمیده است حال آنکه قسیم ومقابل
امکان ذاتی وجوب ذاتی وامتناع ذاتی است نه وجوب لذاته تعالی وامتناع لذاته تعالی
چه وجوب شی بعلة وامتناع شی بعلة از جهت امکان ذاتی آن است وممتنع عقلی در اصطلاح
ممتنع ذاتی را گویند اطلاق آن بدین معنی بدانسته وبر اتصاف او سبحانه بنقایص از شناعت
واستنباط این بیهوده گویها از شرح عقاید وحواشی آن بس عجب است اینقدر را از این البته
ظاهر است که نزد عامه متکلمین که بزیادت صفات کمالیه قایل اند آن صفات واتصاف با
ممکن ذاتی ومعلول او سبحانه بالایجاب اند نه اینکه آن اتصاف بخصوصه ممکن ذاتی نیست ونه اینکه
اتصاف او سبحانه بنقایص ممکن است ونه اینکه عدم آن معلول او سبحانه است منشا این استنباط جهل
مرکب وسوء فهم است وبس وعجب تر از اینها تلبیس قول او است ودر دیگر کتب علم کلام مثلا شرح
عقاید جلالی الخ این بیچاره شرح عقاید جلالی ندیده باشد والا میدانست که اتصاف او
سبحانه بنقایص محال بالذات است قال الکذب نقص فلا یکون من الممکنات ولا تشمله القدرة
کسایر وجوه النقص علیه کالجهل والعجز انتهی وقال بعد قول المص ولا الجهل ولا الکذب لانها النقص
والنقص علیه تعالی محال وقال فی شرح قول المص ولا یتحد لغیره یطلق الاتحاد علی ثلثة انحاء الاول
ان یصیر شی بعینه شیئا آخر وهذا محال مطلقا سواء کان فی الواجب تعالی او فی غیره والثانی
ان ینضم الیه شی فیحصل منه حقیقة واحدة بحیث یکون المجموع شخصا واحدا آخر کما یقول صار التراب
طینا والثالث ان یصیر الشی شیئا آخر بطریق الاستحالة فی جوهره او عرضه کما یقال صار الماء هواء
وصار الابیض اسود والکل فی حقه تعالی وقال فی شرح قوله لیس بجوهر اذ الجوهر هو الممکن
المستغنی عن المحل او هو المتحیز بالذات وهو تعالی منزه عن الامکان والتحیز وفی شرح قوله
ولا عرض لان العرض محتاج الی المحل المقوم له والواجب مستغن عن غیره وفی شرح قوله لا جسم لان الجسم

مرکب محتاج الی الجزء فلا یکون واجبا وفی شرح قوله ولا فی حیز وجهة لانها من خواص الاجسام والجسمانیات وفی شرح قوله ولا یشار الیه بهنا وهناک ولا یصح علیه الحرکة والانتقال لما سبق انتهی وهکذا فی غیره من الکتب الکلامیة وظاهر است که مراد از محال بودن اتحاد وجوهریت وعرضیت وجسمیت وتحیز وذی جهت بودن او سبحانه وعدم صحت حرکت وانتقال بر او سبحانه امتناع ذاتی این نقایص است نه امتناع بالغیر ووجه امتناع جمله نقایص در ذات حقه مقدسه این است که ذات حقه واجب بالذات است ومباین بالذات است ذوات ومهیات ممکنه وخواص ممکنات را واز اتصاف بانچه از خصایص ممکنات است بالذات آبی است پس فرض اتصاف ذات حقه واجبه بخواص ممکنات وحوادث واتحاد آن بذوات ممکنات فرض اجتماع امکان ووجوب است در آن واجتماع وجوب ذاتی وامکان ذاتی در ذات حقه ممتنع بالذات است پس مصادیق اینهمه که مجمع وجوب ذاتی وامکان است محال بالذات است این احمق جاهل از امتناع ذاتی مصداق اتصاف او سبحانه بنقایص غافل بوده در مفهومات انتزاعیه ذهنیه کلام رانده باقتضای جهالت وضلالت برای اثبات امکان اتصاف او سبحانه بنقایص وخسایس وقبایح وفواحش عرق عار ریخت وخاک مذلت بسر خود بیخت ودر معرکها اقبال وعقل ودین خود برباد داد وباینهمه سعی او بجای نرسید وخاسر وخائب برگردید خسر الدنیا والآخرة ذلک هو الخسران المبین فقطع دابر القوم الذین ظلموا والحمد لله رب العالمین قال الرائسـ٥ الخائب اکنون باید دانست که از کلیه کل ممکن بالذات متعلق القدره صفات کمالی واتصاف بآن واتصاف بمقابلات آنها مستثنی است چه مخلص نیست از قول بصدور صفات کمالی بطریق ایجاب بر تقدیر زیادت صفات زیرا که بر تقدیر زیادت صفات قول بوجوب ذاتی آنها متصور نیست که منافی توحید است ونیز بسبب احتیاج آنها بموصوف ومحل صلاحیت وجوب ذاتی ندارند زیرا که انکار احتیاج آنها بموصوف مکابره صرف است پس ممکن بالذات خواهند بود وعدم تعلق صدور آنها بقدرت ظاهر است زیرا که معنی قدرت نزد متکلمین صحت فعل وترک است

پس قول بایجاب در صدور آنها لازم آید واز کلیه مذکور مستثنی خواهند بود وهمچنین اتصاف بنقایص
که مقابلات صفات کمالی اند باوجود امکان ذاتی این صفات متعلق قدرت نیست در حضرت
باری تعالی وشانه لامتناعه بالنظر الیه تعالی شانه و در غیر حضرت واجب الوجود تعالی شانه از ممکنات
متعلق القدرة است کما هو الظاهر واگر گفته شود که قول بصدور بالایجاب مذهب فلاسفه
است جوابش اینکه فلاسفه در صدور عقول که مباینات اند ومنفصلات قایل بایجاب اندنه در
صفات که قایم بغیر اند ومحققین متکلمین در صدور منفصلات قایل بایجاب نیستند بلکه در صدور
صفات بر تقدیر زیادة فافترقا ودر شرح عقاید جلالی است انت تعلم ان هذا لیساق الی القول
بکونه تعالی فاعلا موجبا لتلک الصفات اذ ایجادها بالاختیار غیر متصور ولا محذور فیه من حیث کونه
تخصیصا للقاعدة العقلیة کما توهم لان القاعدة لا تشملها ولو سلم فالعقل یخصص القاعدة کما یخصص الحکم
بزیادة الوجود والتشخص وسائر الصفات الکمالیة علی المهیات الا الواجب تعالی حیث ما تقرر عند
الحکماء انتهی واز کلیه کل ممکن بالذات حادث نیز صفات کمالی مستثنی اند لهذا بعض محققین موضوع
این کلیه را بدینطور مقید کرده اند کل ممکن مسبوق بالقصد والاختیار فهو حادث کما مر وصفات کمالی بتقدیر
زیادت چون صدور آنها بالایجاب است مسبوق بقصد واختیار نشدند وهمچنین اعدام ازلیه مستثنی ازین کلیه اند
خلاصه کلام وفذلکه مرام آنکه تحاشی از نفی قدرت او سبحانه بر ممتنعات ذاتیه وتحاشی از امکان ذاتی اتصاف
بنقایص واعتقاد بامتناع ذاتی آن چنانکه معترض است باهم تماشی وتهدوشی است در
قاذورات اشتراکات وناشی است از سوء استعداد در فنون فلسفه وفساد اعتقاد
است در اصول اسلامیه کما مر تفصیله اقول الکنون باید دانست که در مسئله صفات
کمالیه حضرت واجب الوجود سبحانه اختلاف است معتزله وفلاسفه وحضرات صوفیه کرام
ومحققین متکلمین صفات کمالیه را عین ذات میدانند وعامه متکلمین صفات کمالیه را غیر ذات
حقه اعتقاد می کنند وعامه اشاعره می گویند که صفات او سبحانه نه عین اویند ونه غیر اویند
وحال این مسئله آن است که در شرح عقاید جلالی می گویند اعلم ان مسئلة زیادة الصفات

وعدم زيادتها ليست من الاصول التي يتعلق بها تكفير احد الطرفين وقد سمعت بعض الاصفياء انه قال عندي ان زيادة الصفات وعدم زيادتها مما لا يدرک بالكشف ومن اسنده الى الكشف فانما تراءى له ما كان غالبا على اعتقاده بحسب النظر الفكري ولا اري باسا في اعتقاد احد طرفي النفي والاثبات في هذه المسئلة انتهى قال في شرح المواقف واعلم ان قولهم اي قول مشايخنا في الصفة مع الموصوف وفي الجزء مع الكل لا هو ولا غيره مما استبعده الجمهور جدا فانه اثبات للواسطة بين النفي والاثبات اذ الغيرية يساوي نفي العينية وكل ما ليس بعين فهو غيره كما ان كل ما هو غير فليس بعين فمنهم من اعتذر عن ذلک بانه نزاع لفظي لا تعلق له بامر معنوي وذلک انهم خصصوا لفظ الغير بان اصطلحوا على ان الغيرين ما لا يجوز الانفكاک بينهما وعلى هذا فالشئ بالقياس الى آخر قد لا يكون عينا ولا غيرا واذا اجري لفظ الغير على معناه المشهور بلا تخصيص فكل شئ بالقياس الى الآخر اما عين واما غير ولاشک انه لا يمنع التسمية بل لكل احد ان يسمي اي معنى شاء باي لفظ اراد وهذا الاعتذار ليس بمرضي لانهم ذكروا ذلک في الاعتقادات المتعلقة بذات الله تعالى وصفاته فكيف يكون امرا لفظيا محضا متعلقا بمجرد الاصطلاح مع ان بعضهم قد تصدي للاستدلال عليه والحق انه بحث معنوي وان مرادهم مما ذكروه انه لا هو بحسب المفهوم ولا غيره بحسب الهوية ومعناه انهما متغايران مفهوما ومتحدان هوية كما يجب ان يكون الحال كذلک في الحمل على ما مر في تحقيق معناه ولما لم يكونوا اي المشايخ قائلين بالوجود الذهني لم يصرحوا بكون التغاير بين الصفة والموصوف وبين الجزء والكل في الذهن والاتحاد في الخارج كما يصرح به القائلون بالوجود الذهني نعم المعلوم المحقق الثبوت فيما بين المحمول والموضوع هو الاتحاد من وجه والاختلاف من وجه آخر فعبروا عن هذا المعلوم بتلک العبارة التي لا اشعار لها بالوجود الذي اختلف فيه وهذا الكلام لا غبار عليه وفيه بحث لان كلام المشايخ في اجزاء غير محمولة كالواحد من العشرة واليد من زيد كما اوردوها في تمثيلاتهم وفي صفات هي مبادي المحمولات كالعلم والقدرة والارادة لا في المحمولات كالعالم والقادر والمريد والظاهر انهم فهموا من التغاير جواز الانفكاک من الجانبين

فاقد موا علی ما قالوا وایضا لما اثبتوا صفات موجودة قدیمة زایدة علی ذاته تعالی لزم کون القدم
صفة لغیر الله تعالی قد نحوه بذلک و ایضا لزمهم ان یکون تلک الصفات مستندة الی الذات
اما بالاختیار فیلزم التسلسل فی القدرة والعلم والحیوٰة والارادة ویلزمهم ایضا کون الصفات
حادثة واما بالایجاب فیلزم کونه تعالی موجبا بالذات ولو فی بعض الاشیاء فتدبر واعتن
هذا بانها انما یکون محتاجة مستندة الی علة اذا کانت مغایرة للذات انتهی وغرض از نقل این
عبارات این است که قول به نبودن صفات کمالیه عین ذات حقه از ضروریات دین
نیست و اشاعره را درین مسئله اضطراب است و باعث شان بر نفی عینیت صفات تغایر
مفهومات صفات با ذات است پس و باعث بر نفی غیریت صفات تستیر از و استناد و صفات
سوی ذات حقه است وحق درین مسئله این است که مصداق صفات کمالیه نفس ذات حقه
است بلا زیادة امر علیها ومفاهیم انتزاعیه صفات عین ذات حقه نیستند اگر مراد اشاعره
این است که صفات نه عین ذات حقه اند بحسب المفهوم و نه غیر ذات حقه اند بحسب المصداق
بر این کلام غباری نیست و اشکالی بر ایشان وارد نمی شود و استکمال بالغیر و تعدد قدما و تسلسل
بر تقدیر استناد قدرت وعلم وحیوٰة وارادة بسوی ذات حقه باختیار و حدوث صفات
بر این تقدیر و بودن واجب تعالی شانه موجب بالذات بر تقدیر استناد این صفات
سوی ذات حقه بالایجاب و مسلوب بودن صفات کمالیه از مرتبه ذات حقه بر ایشان
لازم نخواهد آمد واگر مراد ایشان این است که صفات قایم اند در نفس الامر بذات
حقه بوجودی مغایر وجود نفس ذات حقه ایشان را از محاذیر مذکوره گریز نیست و نفی
غیریت صفات بر این تقدیر معنی ندارد و اتباع اشاعره در هر لفظی که از زبان شان بر آید
از ضروریات دین نیست مولوی شاه عبد العزیز که این پلید مرید مرید شان است در رساله
عقاید نوشته اند و صفات زایده و بنا بر عینیت صفات کمالیه بیهوده گوئیهای این احمق اخرق
از جهل ما آورده اند لیکن ما تنزلا بر تقدیر تسلیم زیادت صفات کمالیه بر ذات حقه کشف فضایح

او ضرورت قول لعینه صفات نبود والحال برای کشف عوار او و پیشوای او میگویم که این قایل
بیاگوید که اتصاف بنقایص که بمقابل صفات کمالیه اند با وجود امکان ذاتی این صفات متعلق
قدرت نیست و حضرت باری تعالی شانه لاامتناعه بالنظر الیه تعالی شانه حال آنکه شیخ نجدی
که این گستاخی تیه نادانی باقتضای بی ایمانی او را بعالم ربانی ملقب نموده است اتصاف او
سبحانه را بکذب و دیگر فواحشات و نقایص و خسایس متعلق قدرت او سبحانه انگاشته بر آن دلیل
آورده است در یک رساله خود میگوید که کذب او سبحانه و اتصاف او سبحانه باین نقیصه محال
بالذات نیست چه عقد قضیه غیر مطابقه للواقع والقای آن بر ملائکه و انبیا خارج از قدرت الٰهی
نیست والا لازم آید که قدرت انسانی زیاده تر از قدرت ربانی باشد چه عقد قضیه غیر مطابق
للواقع والقای آن بر مخاطبین در قدرت اکثر افراد انسانی است آری کذب منافی حکمت است
پس ممتنع بالغیر است و لهذا عدم کذب را از کمالات حضرت حق شمار نمود و او را جل شانه بآن مدح می کنند
بخلاف فرس و حمار که ایشان را کسی بعدم کذب مدح نمیکنند و ظاهر است که صفت کمال همین است
که شخصی که قدرت تکلم بکلام کاذب میدارد و بنا بر رعایت مصلحت و مقتضای حکمت تنزها از تلوث
کذب تکلم بکلام کاذب نمی نماید همان شخص ممدوح میگردد بسلب عیب کذب و اتصاف بجمال
صدق بخلاف کسیکه لسان او ماؤف شده باشد و تکلم بکلام کاذب نمی تواند کرد یا قوت
متفکره او فاسد شده باشد که عقد قضیه غیر مطابقه للواقع نمیتواند کرد یا شخصی که هر گاه که کلام
صادق می گوید کلام مذکور از و صادر می گردد و هر گاه که اراده تکلم بکلام کاذب می نماید او از او
بند می گردد یا زبان او ماؤف میشود یا کسی دیگر دهن او بند می نماید یا حلقوم او را خفه می کنند یا شخصی
چند قهرا یا صادق را یاد گرفته است و اصلا بر ترکیب قضایای دیگر قدرت نمیدارد و بنا بر عدم
کلام کاذب از و صادر نمی گردد این اشخاص مذکورین نزد عقلا قابل مدح نیستند بالجمله عدم تکلم
بکلام کاذب ترفعا عن عیب الکذب و تنزها عن التلوث نه صفات مدح است بنا بر آن
عجز از تکلم بکلام کاذب هیچگونه از صفات مدح نیست یا مدح بآن او دون است از مدح باول

انتہی و دیلی کہ این لقب بعالم ربانی آورده است در اتصاف او سبحانه بدیگر فواحش و قبایح و شنایع جاری است چه ارتکاب آنها در قدرت اکثر افراد انسانی است پس اگر ارتکاب آن خارج از قدرت الٰہی باشد لازم آید کہ قدرت انسانی زیاده از قدرت ربانی باشد و صفت کمال ہمین ہست کہ شخصی کہ قدرت بر ارتکاب فواحش میدارد و بنا بر رعایت مصلحت بمقتضای حکمت تنزہا از تلوث بفواحش ارتکاب آن نمی نماید ہما شخص ممدوح می گردد بسلب عیب ارتکاب فواحش و اتصاف بکمال عفت بخلاف کسیکہ قدرت بر ارتکاب آن نداشته باشد یا مانعی در ازار ارتکاب فواحش وقت قصد آن باز میدارد آنکس نزد عقلا قابل مدح نیست بالجملہ عدم ارتکاب فواحش ترفعا عن عیب الفواحش و تنزہا عن التلوث بها از صفات مدح است و بنا بر عجز از ارتکاب آن ہیچگونہ از صفات مدح نیست یا مدح بآن ادون است از مدح باول ازین معلوم شد کہ کذب و ارتکاب دیگر فواحش و قبایح نزد مقتدای این سرگردان تیہ ضلالت تحت قدرت الٰہی داخل است و نزد این قایل ممکن ذاتی و ممتنع بالغیر ہست و متعلق قدرت نیست مقتدای او را برا و ہمین فضل است کہ او صحت کذب وغیره نقایص بر ذات حقہ او سبحانہ تجویز می کند و او را بر مقتدای خود فضل این ہست کہ او عدم سبحانه و حدوث او سبحانه و امکان او و موت او سبحانه و جہل و عجز و عمی و صمم و بکامت او سبحانه و تعالی و تجسم و حرکت و انتقال و تحیز و تمکن او سبحانه وغیر ذلک مما لا یتناہی را ممکن ذاتی و ممتنع بالغیر و غیر صالح تعلق قدرت الٰہی میداند پیشوا را من وجه بر پیرو فضل ہست و پیرو را من وجه بر پیشوا فضل ہست این را غایت رشد توان گفت معلوم نیست کہ بدانست او خود در اصول اسلامیہ فساد اعتقاد دارد یا مرشد او را در اصول اسلامیہ فساد اعتقاد بوده ہست ظاہر امرشد او کہ مستحق لقب عالم ربانی است بدانست او فاسد الاعتقاد نبوده باشد ما بطلان اعتقاد این قایل بشرح و بسط بیان کرده ایم حاجت اعاده آن نیست اما بطلان عقیدت شیخ او ظاہر است چه او خود اعتراف دارد کہ کذب نقص و عیب است و با این اعتراف قایل

باینکه کذب او سبحانه تحت قدرت او داخل است پس این صریح اعتراف است باینکه ناقص
و معیب بودن او سبحانه ممکن و مقدور است و استدلال او باینکه عقد قضیه غیر مطابقه
للواقع والقای آن بر ملائکه خارج از قدرت الٰهی نیست عجیب است چه کذب عبارت از
عقد قضیه غیر مطابقه للواقع والقای آن بر مخاطب علی الاطلاق نیست او سبحانه تعالی در اکثر مقام
از کلام معجز نظام حکایة عن الاقوام قضایای کاذبه مذکور فرموده کقوله سبحانه وقال الذین کفروا لا تأتینا
الساعة بلکه معنی کذب قایل اخبار او بقضیه غیر مطابقه للواقع است و آن خود عیب و نقص است
والقای کلام کاذب بر ملائکه و انبیا عیبی و نقصی دیگر است و قول او والا لازم آید که قدرت
انسانی زیاده تر از قدرت ربانی باشد تعجب بر تعجب می افزاید چه ارتکاب فواحش قطیعه و
قبایح شنیعه تحت قدرت انسانی داخل است و تحت قدرت ربانی داخل نیست فعلی ما زعمه
لازم می آید که قدرت انسانی از قدرت ربانی زاید باشد مگر شاید چنانکه پیرو او التزام امکان
ذاتی آن میکند مرشد او التزام مقدور بودن آن کرده است و حل شبه این است که قدرت
بر اتصاف بعیوب و نقایص و قبایح و فواحش از سمات حدوث و صفات حوادث است
او سبحانه از سمات حدوث و خواص حوادث منزه و متعالی است و قدرت کامله که از صفات
حضرت باری جل شانه است قدرت است بر ایجاد جمیع ممکنات و تکوین همه کائنات گویا قدرت
دو قسم است یکی قدرت کامله که از اوصاف مختصه حضرت باری جل شانه است و دوم قدرت
ناقصه که از اوصاف مخلوقات است و قدرت ثانیه نسبت بقدرت اولی مراتب غیر
متناهیه ناقص است پس از وجود قدرت ثانیه در انسان و عدم امکان آن در ذات حق تعالی
سبحانه زیادت قدرت انسانی بر قدرت ربانی لازم نمی آید شیخ این قایل معنی زیادت
نتوانست فهمید زیادت شی بر شی آن است که شی اول مشتمل باشد بر آنچه شی ثانی بر آن مشتمل
است مع زیادت نگفته است می بایست که اشتمال قدرت انسانی بر قدرت ربانی را ثابت
می رسانید بعد از آن بیان می کرد که قدرت انسانی با وجود اشتمال بر قدرت ربانی بر چیزی مشتمل

هم مشتمل است انگاه توانستی گفت که زیادت قدرت انسانی بر قدرت ربانی لازم می آید
سبحان الله پیشوای این گشته بادیه نادانی که ملقب شد بعالم ربانی معنی زیادت نتوانست
دانست و معنی قدرت نتوانست فهمید و بصحت کاذب بودن او سبحانه که معنی تعلق قدرت
او سبحانه بکذب است و بصحت القا فرمودن او سبحانه کذب را برانبیا و ملائکه صریحا و بصحت
بودن او سبحانه مرتکب فواحش و شنایع از ردی دلیل آورده خود قایل بوده است
و با این جهالت و ضلالت در همه مسایل دینیه از اصول کلامیه و فروع فقهیه اجتهاد میکرد بلکه
عامیان بازاری را که حرف آشنا هم نیستند مجتهد گردانید و دین اسلام را برهم زد و آنچه
گمان برده که عدم کذب را برای همین در مدایح الٰهی می شمارند که او سبحانه با وجود قدرت
بر کذب بکلام کاذب نمیفرماید و آن را بعبارت مطنبه کثیرة الالفاظ قلیلة المعنی برای فریب
دادن مشتی عوام کالانعام که اینچنین یاوه گوئی و بیهوده گوئی را حسن بیان و بسط تقریر می نامند
بیان نموده هذیانی بیش نیست چه سایر تقدیسات و تنزیهات حضرت کبریائی از عیوب
و نقایص و قبایح و خسایس و فواحش در محامد الٰهیه معدود اند و در نصوص در معرض ثنا موجود
حال آنکه اتصاف او سبحانه بانها تحت قدرت داخل نیست کو مرید مخلص او آن را ممکن ذاتی
بلکه ثابت فی مرتبة الذات الاحدیه میداند کما سبق مفصلا غایت مدح الٰهی همین است که اتصاف
او سبحانه بهیچ عیب و نقص و هیچ خاصه از خواص ممکنات و حوادث در تجویز عقلی هم ممکن
نیست همین کمال تقدیس و تنزیه است و تقدس و تنزه او سبحانه را از اتصاف بکذب بسبب
عدم امکان اتصاف او بعیوب و نقایص عجز نتوان گفت چنانکه از عبارت او مفهوم میشود و چه عجز
در آنصورت متصور میشد که اتصاف او سبحانه بعیب کذب صلوح مقدوریت داشتی چون اتصاف او سبحانه بعیب
کذب ممکن نیست تحت قدرت داخل نیست پس از عدم قدرت بر این اتصاف عجز لازم نمی آید چنانکه از
عدم قدرت بر سایر ممتنعات عجز لازم نمی آید ازین منکشف شد که این بیچاره معنی عجز هم نفهمیده است حال شیخ
مرشد این است وای بر حال مرید مسترشد عجب این است که این مرید مرید در عقاید نوشته است

ولایصح علیه الحرکة والانتقال والتبدل فی ذاته وصفاته ولا الجهل ولا الکذب معلوم نیست که معنے
لایصح در فهم او چیست اگر معنی لایمکن است لازم می آید که او قایل باشد بعدم امکان کذب وجهل
او سبحانه حالانکه او امکان جهل وعجز او سبحانه بغایت جد جهد وعرق ریزیها بدانست خود باثبات
رسانیده واگر معنی لایصح ممتنع بالغیر است لازم است که حرکت وانتقال او سبحانه وتبدل
ذات وصفات او سبحانه بدانست او ممکن باشد حال آنکه امکان حرکت وانتقال بے
جسمیت وامکان تبدل ذات وصفات بلی حدوث متصور نیست درینصورت بدانست
این مرید جسمیت وحدوث او سبحانه ممکن ذاتی باشد بلکه این مرید مرید را از التزام آن گزیر نیست
چه حرکت او سبحانه وانتقال او سبحانه وتبدل ذات حقه وتبدل صفات کاملہ
وجسمیت او سبحانه وحدوث او سبحانه حصص کلیات ممکنه ذاتیه هستند پس بموجب قاعده
مقرره او لامحاله ممکن ذاتی خواهند بود شاید او برای حفظ قاعده مقرره خود التزام لازم
نماید تا آن قاعده از دست نرود که ایمان برباد شود بدانست او در التزام لازم محذوری
نیست مگر محذوری که بدانست او اشد محاذیر است این است که قول او به بودن اتصاف
او سبحانه بصفات کمالیه وهمچنین اتصاف او بنقایص داخل تحت قدرت الٰهی مخالف
ارشاد شیخ مرشد او ست شیخ مرشد او اتصاف او سبحانه را بکذب باوجود اعتراف ببودن
آن نقص وعیب داخل تحت قدرت میگوید بلکه همه ممتنعات بالغیر را تحت قدرت الٰهی
داخل میداند بلکه همه واجبات بالغیر را که دران صفات کمالیه او سبحانه بر مذهب عامه متکلمین
داخل اند داخل تحت قدرت بے انکار دچه در رسایل خود می گوید که مناط صحت تعلق قدرت الٰهیه
امکان ذاتی است وهر ممکن ذاتی در همه اوقات بر جمیع تقدیرات یعنی در وقت وجود علل
موجبه وموانع عائقه وبرتقدیر وجوب بالغیر یا امتناع داخل تحت قدرت الٰهیه است درین
نسبتش بموجبات یا موانع انتهی بعبارته بازمی گوید از بیان واضح گردید که دخول شئی
تحت قدرت الٰهیه منافی امتناع یا وجوب او که بنظر امور خارجیه باشد نیست بلکه آنچه

منافی او است دخول آن تحت تکوین ونیز واضح گشت که لزوم محال بر تقدیر وجود شی مانع دخول
آن شی تحت قدرت الهیه نمیتواند شد زیراکه لزوم محال مانع وجود اوست نه منافی امکان ذاتی
و مناط تعلق قدرت الهیه امکان ذاتی است نه عدم مانع خارجی آری لزوم محال مانع از تعلق
تکوین است انتهی از ین هر دو عبارت ظاهر است که بد انسست شیخ مرشدا وصفات کمالیه او سبحانه
و اتصاف او سبحانه بصفات کمالیه اتصاف او سبحانه بقبایح وفواحش ونقایص که بد انسست
این مرید مرید همه ممکن ذاتی است تحت قدرت الهیه داخل اند و بد انسست این مرید مرید داخل
تحت قدرت الهیه نیستند پس بر و تجهیل شیخ مرشد او که بد انسست او عالم ربانی است لازم می آید
و ذلک من اشد الملمی ذیر عنده حالا نظر در کلام شیخ مرشد او ضرور است معنی قدرت چنانکه مرید ش
بیان کرده صحت فعل و ترک است پس اگر علت موجبه ممکن ذاتی موجود باشد در وقت وجود علت
موجبه آن درعین نسبت او بعلة موجبة آن تجویز صحت ترک یعنی عدم تکوین تجویز صحت تخلف وجود معلول
بالایجاب از علة موجبه است و تجویز تخلف معلوم بالایجاب از علة موجبه آن بی غفلت از معنی ایجاب و معنی علت موجبه متصور نیست
پس قول بانیکه معلول بالایجاب در وقت وجود علت موجبه آن درعین نسبت آن بعلت موجبه آن
تحت قدرت الهیه داخل است قول است بانیکه تخلف معلول بالایجاب از علت موجبه آن در وقت
وجود علة موجبه آن درعین نسبت او بعلت موجبه آن صحیح الفعل والترک است پس علة موجبه آن
علة موجبه آن نیست ازین معلوم شد که آن بیچاره معنی علت موجبه و معنی ایجاب هم نمیداند نست
و معنی فعل و ترک که عبارت از تکوین و عدم تکوین است هم نمیداند نست چه او میگوید که لزوم محال بر تقدیر وجود
شی مانع دخول آن شی تحت قدرت الهیه نمیتواند شد زیراکه لزوم محال مانع وجود او است
نه منافی امکان ذاتی و مناط صحت تعلق قدرت الهیه امکان ذاتی است نه عدم مانع خارجی
آری لزوم محال مانع از تعلق تکوین است بخیال او نگذشت که هرگاه که لزوم محال مانع از
تعلق تکوین شد صحت تکوین که عبارت از صحت فعل است متحقق نشد پس تعلق قدرت که عبارت
از صحت فعل و ترک است چه معنی دارد معلوم شد که آن بیچاره معنی قدرت بمعنی صحت

فعل و ترک هم نمیدانست مثلا قدرت الهیه و حیات الهیه که از صفات کمالیه او سبحانه است و نزد
عامه متکلمین ممکن ذاتی است و ذات حقه علت موجبه آن نیست پس حسب اعتقاد او تحت قدرت
الهیه داخل است و فعل و ترک او در عین بودن او سبحانه علت موجبه آن صحیح است با وجود لزوم
تسلسل پس باعتقاد او او سبحانه قادر است برانکه قادر نباشد و قادر است برانکه عاجز شود و قادر است
برانکه زنده باشد یا مرده شود و وجوب صفت حیات با و سبحانه و امتناع صفت موت و عجز از جهت لزوم
محال بر تقدیر وجود آن بدانست او مانع تعلق قدرت الهیه بقدرت الهیه و بعجز او سبحانه نیست و تعلق
قدرت مساوق صحت فعل و ترک است اینچنین اعتقاد از صبیان و مجانین هم متصور نیست از ینجا
معلوم شد که آن بیچاره بدانست مرید خود هم معنی قدرت نمیدانست و معنی عیب و کذب و نقص
نمیدانست و معنی زیادت نمیدانست و معنی صحت فعل و ترک نمیدانست و معنی وجوب و علت
موجبه و ایجاب نمیدانست و معنی امتناع و مانع و محال نمیدانست این است حال علم عالم
ربانی و حال ربانی بودنش از ین ظاهر است که او نقص و معیب و کاذب بودن او سبحانه
مقدور و صحیح الفعل و الترک میداند و برای تلقین این عقیده بمریدان خود بران دلیل می آرد اکنون
نظر در کلام مرید که درینجا نکث بیعت او کرده بعدم تعلق قدرت الهیه بصفات کمالیه اتصاف
او سبحانه بآنها و باتصاف او سبحانه بنقایص مقابلات آنها بعد ذلک تصریح می نماید می باید
می باید دانست که این ناکث بیعت حق قبیل این کلام گفته است که اتصاف واجب
الوجود جل شانه بصفات کمالیه واجب لذات حضرت باری تعالی است و اما ذات این
اتصاف ای اتصاف شی ما بمثل علم و حیات مثلا پس ممکن بالذات است و همچنین اتصاف
حضرت قدوس تعالی شانه بنقایص مستحیل لذات حضرت واجب الوجود است و ممتنع عقلی
اما ذات این اتصاف ای اتصاف شی ما پس ممکن بالذات و متحقق الوقوع است و الحال
اقرار میکند باینکه از کلیه کل ممکن بالذات متعلق القدرة صفات کمالی و اتصاف بان
و اتصاف بمقابلات آنها مستثنی است الی آخر قال پس درینجا اعتراف میکند که صفات

کمالیه اتصاف او سبحانه بانها ممکن بالذات و واجب بالغیر است و اتصاف او سبحانه بنقایص
ممکن بالذات و ممتنع بالغیر است و اول گفته بود که اتصاف شی ما ممکن بالذات است یا اول
قول او بیهوده گوئی بود یا این قول بیهوده گوئی است و سابق ازین گذشته است که اعتراف
او بوجوب صفات کمالیه اتصاف آن لذاته سبحانه و بامتناع اتصاف او بنقایص لذاته سبحانه
اعتراف است بامکان ذاتی صفات کمالیه اتصاف آن بخصوصه و بامکان اتصاف او
سبحانه بنقایص بخصوصه و انکار این قایل ازان از غایت جهل و غباوت او ناشی است حالا
مبرهن و متیقن شد که شیخ نجدی مرشد این قایل کذب او سبحانه و نقص و عیب بودن او سبحانه
و قدرت او سبحانه و حیات او سبحانه و دیگر صفات کمالیه او سبحانه و اتصاف او سبحانه
بهمه نقایص و فواحش و قبایح را مقدور و صحیح الفعل والترک میدانست و تجویز میکرد که
او سبحانه بعجز و موت خود و قدرت و حیات خود قادر است و معنی الفاظ هم نمیدانست تا
با دراک معانی چه رسد و این قایل عدم او سبحانه و حدوث او سبحانه و موت او سبحانه و فسق
و فجور او سبحانه و جسمیت او و تحیز و حرکت و انتقال او سبحانه و کری و کوری و گنگی و جهل و عجز او سبحانه
را ممکن ذاتی میداند بلکه ثبوت این نقایص را بذات حقه در مرتبه نفس ذات حقه اعتقاد میکند و
با اینکه پیر فرتوت شده است معانی وجوب و امکان و امتناع و دیگر الفاظ مستعمله علوم نفهمیده
است حالا بجال استعداد آن شیخ نجدی و این مرید مرید در فهم فنون فلسفیه بمجال اعتقاد
او باصول اسلامیه بی توان برد فافهم والاستنا فبس حق این است که او سبحانه بر هر ممکن
ذاتی قادر است قال الاحمق الاخرق اقول مدعی در صفات کمال حضرت واجب الوجود
تعالی شانه چه اعتقاد دارد اگر واجب ذاتی میداند مشرک است و اگر ممکن ذاتی میداند در
تیش اعتقاد می کند و قدرت نزد اهل حق صحت فعل و ترک است پس تجویز انتفاء آنها برو
لازم آمد و نیز تجویز اتصاف حضرت واجب ... تعالی شانه به نقایص ... اورا لازم گشت چه
تجویز انتفاء کمالات لازم ... اتصاف نقایص ... عدم علم

از حضرت موصوف جلشانه مستلزم جهل است چه سلب بسیط از وجود موضوع مستلزم سلب
عدولی است کما لا یخفی علی المنطقی واستثنای صفات کامله از کلیه خود او را ممکن نیست چه برین
تقدیر قول بامکان اتصاف بنقایص هم جائز خواهد بود زیراکه جائز است که ممکن باشد و مقدور
نبود و بدون قدرت هم متحقق نیست بطور صفات کمالی بجهت امتناع لذات واجب متصف
بصفات کمالی تعالی شانه پس قول بامتناع ذاتی آن چه لازم است و کسیکه بامکان ذاتی
آن قایل شده باشد کفر چگونه او را لازم آید بلکه خود قایل مذکور را اشراک لازم است یا الهی و کما
عرفت پس قول او که حق این است الخ حق این است که ناحق این است اقول استاذ و مدعی
قایل اند باینکه صفات کمالیه عین ذات اوسبحانه است تا سلب کمال از مرتبه ذات حقه و استکمال
اوسبحانه بما لیس عینه و قول ببودن اوسبحانه غیر کامل بذاته و تعدد قدما و تخصیص قاعده کل ممکن بالذات
مقدور و کل ممکن بالذات حادث چنانکه بر عامه متکلمین لازم می آید لازم نیاید و تقلید عامه متکلمین
درین مسئله ضرور نیست کما سبق نقله من شرح العقاید العضدیه و چون صفات کمالیه عین اوسبحانه
است استاذ مدظله صفات کمالیه را عین ذات حقه واجبه میداند و این عین توحید است چه
برین تقدیر تعدد قدما هم لازم نمی آید و عامه متکلمین را از ارتکاب آن گزیر نیست پس قول او اگر واجب
ذاتی میداند مشرک است ناشی از غایت غباوت و جهل و نادانی و بی ایمانی او است توهم اشراک
بر تقدیر قول بزیادت صفات کمالیه بر ذات حقه می تواند شد توهم آن بر تقدیر قول بعینیت
صفات صبیان و مجانین را هم نمیشود الزام اشراک بر قایل بعینیت صفات ناشی از غایت
جهل و غباوت است و استاذ مدظله بزیادت صفات کمالیه بر ذات حقه قایل نیست ورنه
بامکان و مقدوریت آنها قایل است تا آنچه این قایل در شق امکان و مقدوریت صفات
کمالیه وارد کرده است وارد شود باری چاره آن شیخ نجدی بیچاره که مرشد مقتدای این
آواره است چیست که او خود بزیادت صفات کمالیه بر ذات حقه و امکان ذاتی و مقدوریت
صفات کمالیه قایل است چه قدرت نزد اهل حق صحت فعل و ترک است پس تجویز انفکاک

صفات کمالیه از ذات حقه برا ولازم است ونیز تجویز اتصاف او سبحانه بنقایص برا ولازم است
واو بیا کانه آنرا التزام می کند بلکه برآن بدانست خود دلایل می آرد کما سبق واین قایل را
باید که چاره خود دیم کند که او اتصاف او سبحانه را بنقایص وقبایح وفواحش ممکن ذاتی وممتنع لذاته
سبحانه میداند پس صدق سلب نقایص وقبایح وفواحش از وسبحانه نزد این قایل از مرتبه نفس
ذات حقه که علت موجبه آن سلب ست متاخر بالذات است پس نزد این قایل صدق ایجابات
نقایص وقبایح وفواحش در مرتبه ذات حقه ضروری است ضرورة استحالة ارتفاع النقیضین فیلزم علیه
اعتقاد انه سبحانه فی مرتبة نفس ذاته الحقه جاهل وعاجز ومیت واعمی واصم وابکم وفاسق وفاجر ومتحیز
وحادث ومتحرک ومنتقل الی غیر ذلک من النقایص التی لا یتناهی چه اگر در اعتقاد این ایجابات در
مرتبه ذات حقه صادق نباشد سلب اینهمه در مرتبه ذات احدیه صادق باشد پس سلب این همه معلول
ذات حقه نباشد وهو خلاف مذهبه بلکه برا ولازم می آید که او سبحانه در مرتبه ذات حقه متحد باشیائی
وحوادث غیر متناهیه باشد یعنی اینکه حیوان باشد وجمیع انواع آن ونبات وجمیع انواع آن وجماد
وجمیع انواع آن وهمه مقولات جوهر وعرض وجمیع انواع آن باشد زیرا که حیوانیة او سبحانه وانسانیة
او سبحانه ونباتیة او سبحانه وجمادیة او سبحانه وجوهریة او سبحانه وهکذا حصص این معانی مصدریه اند
وبموجب قاعده مقرره او این همه حصص بخصوصها ممکن بالذات اند زیرا که کلیات آنها ممکن بالذات
اند وهرگاه که این حصص ممکن بالذات شدند عدم آنها معلول او سبحانه بدانست او خواهد بود پس عدم
آنها از مرتبه ذات حقه متاخر خواهد بود پس اینهمه در مرتبه ذات حقه متحقق خواهند بود والا سلب آنها
در مرتبه ذات حقه صادق باشد پس سلب آنها معلول ذات حقه نباشد پس ضروری بالذات
باشد وهو خلاف مذهبه ومن وجه آخر این قایل را از التزام صدق ایجابات نقایص وفواحش وقبایح
برا و سبحانه در مرتبه ذات حقه بنا بر عقاید مقرره خودش گزیر وچاره نیست چه صفات کمالیه
واتصاف او سبحانه بصفات کمالیه در عقیدت او ممکن ذاتی است واتصاف او سبحانه بصفات
کمالیه در عقیدت او مساوق سلب اتصاف بنقایص است ودر عقیدت او در بیان اتصاف

بصفات کمالیه و سلب اتصاف بنقایص همینه ذاتیه است چنانچه سابق گفته شد و بر آن اقرار
نموده است و معانی ممیته ذاتیه در امکان و وجوب و امتناع یک حکم دارند چنانکه سابق گفته است
و صفات کمالیه و اتصاف بصفات کمالیه ممکن و معلول ذات حقه و متاخر از مرتبه ذات حقه اند
چه او خود گفته است که صفات محتاج بموصوف اند و انکار احتیاج آنها بموصوف مکابره صرفه
است پس لامحاله از موصوف یعنی ذات حقه متاخر اند پس سلب اتصاف او بنقایص لامحاله
در عقیدت او متاخر از ذات حقه است پس اتصاف او سبحانه بنقایص لامحاله در عقیده او در
مرتبه ذات حقه خواهد بود ضرورة استحاله ارتفاع النقیضین و من وجه آخر این قایل در اینجا میگوید
که عدم علم از حضرت موصوف جلشانه مستلزم جهل است چه سلب بسیط نزد وجود موضوع مستلزم
سلب عدولی است کما لایخفی علی المنطقی و در عقیده این قایل علم او سبحانه از ذات حقه متاخر است
پس نزد او در مرتبه ذات حقه سلب بسیط علم است و نزد او سلب بسیط نزد وجود موضوع
که در اینجا ذات حقه است مستلزم سلب عدولی است و نزد او سلب عدولی علم جهل است
پس در عقیدت او سبحانه را در مرتبه ذات حقه جهل است پس این قایل بحسب قواعد عقاید
مقرر کرده خود در اشد انحای اشراکات یعنی اعتقاد صدق ایجاب به حادث از حوادث
غیر متناهیه او سبحانه در مرتبه ذات حقه و در ارتکاب اتصاف او سبحانه بهمه نقایص و عیوب
و قبایح و فواحش و خسایس در مرتبه ذات حقه مبتلا است و هر چند دست و پا میزند از ان مهالک
نمی تواند بر آمد كُلَّمَا أَرَادُوا أَنْ يَخْرُجُوا مِنْهَا مِنْ غَمٍّ أُعِيدُوا فِيهَا اگر ازین عقاید باطله که نتایج قواعد
مقرر کرده اوست توبه نمیکند در زمره مخاطبین ذُوقُوا عَذَابَ الْحَرِيقِ داخل است حالا باید
شنید که عامه متکلمین با وجود قایل شدن بزیادت صفات کمالیه بر ذات حقه و صدور صفات کمالیه
از ذات حقه بالایجاب گفته اند که او سبحانه بر جمیع ممکنات قادر است قال فی العقاید العضدیة
قادر علی جمیع الممکنات وقال فی شرح المواقف ان قدرته تعم الممکنات ای جمیعها والدلیل

علیه ان المقتضی للقدرة هو الذات لوجوب استنادها وصفاته الیه [illegible]

هو الامكان لان الوجوب والامتناع الذاتيين يحيلان المقدورية ونسبة الذات الى جميع الممكنات
على السواء فاذا ثبت قدرته على بعضها ثبت على كلها انتهى وقبيل آن در شرح مواقف گفته القدرة القائمة
بذاته تعالى قديمة والا لكانت حادثة فيلزم قيام الحوادث بذاته تعالى وقد مر بطلانه وكانت ايضا واقعة اى صادرة عن الذات
بالقدرة لما مر فی هذا المقصد من ان الحادث لا يستند الى الموجب القديم والا تسلسل الحوادث وهو باطل
واذا كانت واقعة بالقدرة لزم التسلسل لان القدرة الاخرى حادثة ايضا اذ المقدر حدوث القدرة
القائمة بذاته تعالى فيستند الى قدرة اخرى فيلزم تسلسل القدر الى ما لا يتناهى وهو ايضا محال انتهى
واین هر دو قول باهم تهافت اند پس یا قائلین بزیادت صفات کمالیه را واجب ذاتی دانند
وهو صريح البطلان یا آنها را از عموم قدرت او سبحانه جمیع ممکنات را مستثنی کنند والظاهر هو الثانی
پس ازین قاعده که او سبحانه بر هر ممکن ذاتی قادر است نزد آنها صفات کمالیه او سبحانه مستثنی هستند
وازین لازم نمی آید که اتصاف او سبحانه بنقایص نزد عامه متکلمین ممکن ذاتی باشد
بلکه بر هر مومن بلکه بر هر عاقل ایمان بامتناع ذاتی اتصاف او سبحانه بنقایص واجب ولازم است
چه مصداق سلب اتصاف او سبحانه بنقایص وقبایح که همه حوادث اند مرتبه نفس ذات احدیه است
وآن سلب متاخر از ذات احدیه نیست ومصداق اتصاف او سبحانه بصفات کمالیه نزد عامه
متکلمین قیام آن صفات بذات حقه بایجابه سبحانه است پس مصداق اتصاف او بصفات کمالیه
متاخر از مرتبه مصداق سلب اتصاف او سبحانه بنقایص وقبایح است واگر مصداق این سلب
از مرتبه ذات احدیه متاخر باشد بصدق مسلوب در مرتبه ذات احدیه لازم آید والتزام آن
کفر است پس قول بامکان ذاتی آن بکفر میکشد ودر کتب عقاید تصریح است باینکه نقص
بر او سبحانه محال است واز ممکنات نیست کما سبق نقله من شرح العقائد العضدیه معلوم نیست
که این قایل که بهره از فهم ندارد بکدام ضرورت مخالفت عامه متکلمین روا داشته ارتکاب قول
بامکان ذاتی اتصاف او سبحانه بنقایص وقبایح وفواحش نموده است ضرورت داعیه وهمان
جهل اوست یعنی اینکه او توهم کرده است که هرگاه که معنی مصدری را سوی او سبحانه مضاف

کنند آن حصه ممکن ذاتی است وانکه اتصاف او سبحانه بکمال صفات کمالیه مسادق سلب اتصاف
او بنقایص است وسلب اتصاف او سبحانه بنقایص مسادق اتصاف او سبحانه بصفات کمالیه
است بنابراین توهمات باطله او ایمان را بر باد داد در هاویه ضلالت افتاد وابتلی باشد انحای
الاشراک والالحاد نعوذ بالله من سوء الفهم وسوء الاعتقاد واز قول این قایل زیراکه عدم علم از
حضرت موصوف سبحانه مستلزم جهل است چه سلب بسیط نزد وجود موضوع مستلزم سلب
عدولی است کما لایخفی علی المنطقی جهل او بمعنی جهل وبمعنی عدم بلکه معادم شده او گمان می کند که
عدم بلکه عبارت از سلب عدولی است که نزد وجود موضوع مساوی سلب بسیط است
حال آنکه چنین نیست الجدار لیس بعالم والجدار لا عالم وقت وجود جدار هر دو صادق اند والجدار
جاهل صادق نیست بلکه جهل عبارت است از عدم علم از انکس که قوت استعداد علم داشته باشد
ولهذا جهل را مقابل علم حادث شمرده اند کما سبق نقله من شرح المواقف للابهری وتحقق این معنی
در او سبحانه بر تقدیر زیادت صفت علم هم ممکن نیست آری بر قول این جاهل لازم می آید که او به
ثبوت جهل او سبحانه در مرتبه ذات حقه معتقد باشد زیراکه علم نزد او صفت زایده است وصفت
محتاج موصوف است کما اعترفت به وتاخر محتاج از محتاج الیه ضروری است پس سلب علم
در مرتبه ذات حقه نزد او ضروری وسلب بسیط وسلب عدولی نزد وجود موضوع متساوی
اند پس سلب عدولی علم در مرتبه ذات حقه نزد او متحقق است وسلب عدولی علم بدانست این جاهل جهل
است پس ثبوت جهل او سبحانه در مرتبه ذات حقه در عقیدت او برا او لازم است بناء علی مسلماته از این تفصیل
مبرهن است که عقیده استاد مدظله که بعینیت صفات کمالیه وامتناع ذاتی اتصاف او سبحانه
بنقایص قایل است اقصی مراتب توحید وتنزیه او سبحانه است وعقیده این قایل بامکان جوهریت
وعرضیت وتجسم وتحیز وامکان وحدوث واحتیاج او سبحانه وبامکان ذاتی اتصاف او بهمه نقایص
وقبایح وفواحش حسب قواعد مخترعه خودش از اشد انحای شرک والحاد است پس ظاهر شد که حق
چیست وناحق چیست وموحد کیست وملحد کیست والله الهادی الی الرشاد والملهم للصدق

والسداد قال الاستاذ وہرچہ ممتنع ذاتی است بسبب عدم صلوح وجود صالح مقدوریت
نیست عدم شمول قدرت الٰہی ممتنعات عقلی را از قصور آنہا از صلوح وجود است نہ از جہت
عجز او سبحانہ العیاذ باللہ من ذلک اما بیان الصغری فلوجہین اول اینکہ قضیہ سالبہ کلیہ دائمہ کہ لا شی
من ممکن ذاتی بمساو لسیدنا محمد صلی اللہ علیہ وسلم فی الکمالات دائما صادق است پس ضرور است
کہ عکس آن نیز صادق باشد وہو قولنا لا شی من مساو لسیدنا محمد صلی اللہ علیہ وسلم فی الکمالات
بممکن ذاتی دائما اما بیان صدق اصل این است کہ اگر قولنا لا شی من ممکن ذاتی بمساو لسیدنا محمد
صلی اللہ علیہ وسلم فی الکمالات دائما صادق نباشد نقیض این صادق باشد ضرورۃ استحالۃ ارتفاع
النقیضین ونقیض آن موجبہ جزئیہ مطلقہ عامہ است وآن قول قایل است بعض الممکن الذاتی
مساو لسیدنا محمد صلی اللہ علیہ وسلم فی الکمالات بالفعل ای فی احد الازمنۃ الثلثۃ واین قضیہ جزئیہ
مطلقہ عامہ کاذب است نزد ہر مسلمان وہرگاہ اصل صادق باشد عکس آن یقینا صادق باشد
پس ثابت شد کہ مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در کمالات ممکن ذاتی نیست پس از دو حال
خالی نیست یا واجب بالذات باشد العیاذ باللہ تعالی یا ممتنع بالذات اول باطل است بالضرورۃ
پس متعین شد کہ ممتنع بالذات است وہو المطلوب قال المجہول المعقول اقول کل ممکن کذا
وبعض ممکن کذا قضیہ حقیقیہ است چہ حکم در آن بر ہمہ یا بر بعض افراد ممکن است و وصف عنوانی
ممکن بر افراد خود چنانچہ در حال وجود افراد صادق است بالفعل در حال عدم نیز صادق است
والا لزم الانقلاب المستحیل چہ افراد ممکن بالذات اگر در حال عدم ممکن بالذات نباشند پس یا واجب
بالذات باشند یا ممتنع بالذات و بعد وجود خود ہا ممکن بالذات پس لزوم انقلاب بین است
وچون افراد معدوم را حکم شامل است حقیقیہ خواہد بود پس قول قایل بعض الممکن الذاتی مساو
لسیدنا محمد صلی اللہ علیہ وسلم فی الکمال بالفعل ای فی احد الازمنۃ الثلثۃ اگر خارجیہ گرفتہ شود کاذب
است نزد ہر مسلمان لیکن کذب آن بر تقدیر حقیقیہ بودنش لازم نیست وممنوع است چہ کذب
خارجیہ مستلزم کذب حقیقیہ نیست چنانچہ کل عنقاء طایر بالفعل خارجیہ کاذب است وحقیقیہ

صادق چه معنی حقیقیه آنست که هر فرد عنقا اگر موجود شود پس بر تقدیر وجود آن طیران او را بالفعل
ثابت خواهد بود و این معنی بر رسایل خوانان منطق مثل تهذیب و شمسیه هم مخفی نیست چنانکه در قضایای
هندسیه مانند کل مثلث زوایاه الثلث تساوی قائمتین و کل خط قام علی خط حدثت فی جنبیه
قائمتان حکم تساوی و حدوث مذکور شامل جمیع افراد مثلث و خط مذکور اگر موجود نباشند تا آنکه گفته
اند که تحقق آن در خارج ممتنع بود چنانکه گفته شود کل مثلث حدث علی کرة هی اعظم من کرة الافلاک
الاعظم فهو کذا و کل خط وقع علی خط هو اعظم من قطر العالم فهو کذا چه وجود کره و خط اعظم مذکور محال بود قطع
است در زعم شان و چون قول قایل یعنی موجبه جزئیه مطلقه عامه حقیقیه مذکوره یعنی قول قایل بعض
الممکن الذاتی مساو لسیدنا محمد صلی الله علیه وسلم فی الکمالات بالفعل ای فی احد الازمنة الثلثة
علی طریق الحقیقیه صادق باشد عکس آنکه بعض المساوی ممکن بالفعل نیز صادق خواهد بود پس
نقیض آن یعنی لاشیء من ممکن ذاتی بمساو لسیدنا محمد صلی الله علیه وسلم فی الکمالات دائما
کاذب خواهد بود و همچنین عکس آن اعنی لاشیء من مساو لسیدنا محمد صلی الله علیه وآله وسلم
فی الکمالات ممکن ذاتی دائما کاذب خواهد بود زیرا که موجبه جزئیه مطلقه عامه حقیقیه و عکس آن هر دو
نقیض دو سالبه کلیه دائمه حقیقیه است که معترض آنها را ذکر کرده پس صدق هر دو مطلقه عامه
حقیقیه مستلزم کذب هر دو دائمه حقیقیه است بحکم التناقض و چون قول قایل بعض المساوی
ممکن ذاتی صادق است موضوعش لا محاله داخل تحت قدرت کامله خواهد بود و هو المطلوب
سبحان الله این طمطراق و دعوی تعلی تا سبع طباق و هو خلاف وفاق کافه مسلمین بر عکس
اطباق جمیع مومنین که هیچکس از آنها تا این زمان این جرأت نکرده و نگفته که حقتعالی را قدرت
بر مساوی مذکور نیست این قسم ادعا کردن اقول حال فهم این احمق مسایل فلسفیه
و مسایل کلامیه را سابق مبرهن شده است الحال حال فهم او مسایل منطقیه مبرهن میشود
؎ تو کار زمین را نکو ساختی ✤ که بر آسمان نیز پرداختی ❁ اولا باید شنید که
قضیه حملیه اولا قسم است یکی خارجیه دوم ذهنیه سوم حقیقیه و تعریف هر یک حکم بثبوت

محمول للموضوع است و درحملیه سالبه حکم بسلب محمول ازموضوع است پس اگر درموجبه حکم ثبوت
محمول للموضوع بحسب الخارج و درسالبه حکم بسلب محمول ازموضوع بحسب الخارج باشد
آن قضیه خارجیه است کقولنا زید کاتب وعمرو لیس لکاتب واگر درموجبه حکم ثبوت محمول
بحسب الذهن و درسالبه حکم بسلب محمول ازموضوع بحسب ظرف ذهن باشد آن قضیه
ذهنیه است واگر درموجبه حکم ثبوت محمول للموضوع بحسب مطلق نفس الامر باشد و درسالبه
حکم بسلب محمول ازموضوع بحسب مطلق نفس الامر باشد آن قضیه حقیقیه است کقولنا الاربعه
زوج والاربعة لیس بفرد واین هرسه قسم بر دو قسم است زیراکه اگر حکم باتحاد موضوع
ومحمول یا سلب آن علی البت بالفعل باشد آن را قضیه بتیه گویند واگر حکم باتحاد موضوع
ومحمول یا سلب آن برتقدیر انطباق وصف عنوانی برفرد برتقدیر تقرر و وجود آن باشد
آنرا قضیه غیربتیه گویند پس اقسام قضایا نزد محققین شش اند یکی خارجیه بتیه دویمی خارجیه
غیربتیه سیومی ذهنیه بتیه چهارم ذهنیه غیربتیه پنجم حقیقیه بتیه ششم حقیقیه غیربتیه وحاصل این
است که اگر در قضیه حکایت از عالم نفس الامر وواقع است آن قضیه بتیه است پس اگر حکایت
ازخصوص ظرف خارج است آن بتیه خارجیه است واگر حکایت ازخصوص ظرف ذهن است
آن بتیه ذهنیه است واگر حکایت از ظرف مطلق نفس الامر است مع قطع النظر عن خصوص
ظرف الخارج وظرف الذهن آن بتیه حقیقیه است واگر در قضیه حکایت از عالم فرض وتقدیر
است آن قضیه غیربتیه است پس اگر حکایت از عالم تقدیر بحسب خارج است بمعنی آنکه
برتقدیر انطباق وصف عنوانی برفرد برتقدیر وجودش درخارج محمول برای آن ثابت
یا ازان مسلوب است آن قضیه غیربتیه خارجیه است واگر حکایت از عالم تقدیر بحسب
ذهن است بمعنی آنکه برتقدیر انطباق وصف عنوانی برفرد برتقدیر وجودش در ذهن محمول
برای آن ثابت یا ازان مسلوب است آن قضیه غیربتیه ذهنیه است واگر حکایت
از عالم تقدیر بحسب مطلق عالم نفس الامر است بمعنی اینکه برتقدیر انطباق وصف عنوانی

برفرد برتقدیر وجودش در مطلق نفس الامر مع قطع النظر عن خصوص الخارج والذہن محمول برای آن
ثابت یا ازان مسلوب ہست آن قضیہ حقیقیہ غیر بتیہ است قال فی الافق المبین ما حاصلہ
ان الحکم بالاتحاد وان کان بحسب حال الموضوع فی الاعیان کانت الحملیہ خارجیۃ وان کان
بحسب خصوص التقرر والوجود الذہنی للموضوع کانت ذہنیہ وان کان بحسب مطلق التقرر والوجود
للموضوع مع عزل النظر عن خصوصیات الظروف والاوعیۃ من الاعیان والاذہان سمیت
حقیقیہ ثم الحکم فی الحملیہ ان کان بالاتحاد علی البت سمیت الحملیہ بتیۃ وان کان بالفعل علی تقدیر انطباق
طبیعۃ العنوان علی فرد وہو انما یحصل بتقرر مہیۃ الموضوع ووجودہا سمیت حملیہ غیر بتیہ وہی مساوقۃ
الصدق للشرطیۃ الراجعۃ الیہ کما یظن انتہی پس مبرہن شد کہ تقسیم قضیہ سوی خارجیہ و ذہنیہ
وحقیقیہ منوط بوصف عنوانی نیست بلکہ تقسیم آن باعتبار محکی عنہ است اگر محکی عنہ خارج است
قضیہ خارجیہ ہست واگر ذہن است قضیہ ذہنیہ ہست واگر نفس الامر ست قضیہ حقیقیہ ہست
وصف عنوانی ہرچہ باشد ونیز باید دانست کہ عکس مستوی خارجیہ بتیہ خارجیہ بتیہ است
وعکس مستوی ذہنیہ بتیہ ذہنیہ بتیہ است وعکس مستوی حقیقیہ بتیہ حقیقیہ بتیہ است زیرا کہ
مصداق ومحکی عنہ اصل قضیہ وعکس مستوی آن درواقع یک ہست ونقیض موجبہ بتیہ سالبہ
بتیہ ہست وبالعکس نقیض بتیہ غیر بتیہ نمی تواند شد زیرا کہ سلب علی التقدیر منافی ثبوت فی
نفس الامر بتیہ نیست وبالعکس ونیز باید دانست کہ ہیچ مفہوم وہیچ مصداق در نفس
الامر از مواد ثلث یعنی وجوب وامکان وامتناع خالی نیست بعد تمہید این مقدمات میگوئیم
کہ قولنا لاشی من ممکن ذاتی بمساو لسیدنا محمد صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فی جمیع الکمالات دائما سالبہ کلیہ
حقیقیہ بتیہ دائمہ است یعنی ہیچ ممکن ذاتی مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در صفات کمالیہ
در نفس الامر بتۃ دائما نیست واین سالبہ کلیہ حقیقیہ بتیہ دائمہ صادق ہست چہ اگر این قضیہ سالبہ
کلیہ حقیقیہ بتیہ دائمہ صادق نباشد نقیض آن یعنی موجبہ جزئیہ حقیقیہ بتیہ مطلقہ عامہ صادق
باشد یعنی بعض الممکن الذاتی مساو لسیدنا محمد صلی اللہ علیہ وسلم فی الکمالات فی نفس الامر بتۃ

بالفعل ای فی احد الازمنۃ الثلثہ صادق باشد پس لازم است کہ درنفس الامر بتۃ بالفعل فی احد الازمنۃ الثلثہ مساوات آنحضرت فی جمیع الکمالات بکسی ثابت باشد حال آنکہ مساوات آنحضرت درجمیع کمالات بہیچ شی درنفس الامر بتۃ فی احد الازمنۃ الثلثہ باتفاق المسلمین ثابت نیست واگر بی ایمانی این نقیض را صادق مید اندنشان دہد کہ فلان شی وفلان کس را مساوات آنحضرت درجمیع کمالات درنفس الامر بتۃ درفلان زمان ثابت است وہرگاہ کہ این نقیض کہ موجبہ جزئیہ حقیقیہ بتیہ مطلقہ عامہ است کاذب شد اصل آن لامحالہ صادق است پس عکس آن قولنا لاشی من المساوی لسیدنا محمد صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فی جمیع الکمالات ممکن ذاتی یعنی نیست ہیچ مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم درجمیع کمالات ممکن ذاتی درنفس الامر بتۃ دائما لامحالہ صادق است وہرچہ درنفس الامر بتۃ دائما ممکن ذاتی نیست یا واجب بالذات است یا ممتنع بالذات اول باطل است بالضرورۃ فتعین الثانی وہو المطلوب این است حاصل استدلال عالاحال بیہودہ گوئیہای این قایل باید شنید کہ قول او قضیہ کل ممکن کذا وبعض ممکن کذا قضیہ حقیقیہ است چہ حکم دران برہمہ یا بربعض افراد ممکن است دلالت می کند برانکہ بدانست او مدار حقیقیہ بودن قضیہ براین است کہ مفہوم ممکن وصف عنوانی موضوع باشد پس ہر قضیہ کہ وصف عنوانی موضوع آن مفہوم ممکن باشد بدانست او قضیہ حقیقیہ است حال آنکہ مدار حقیقیہ بودن قضیہ براین است کہ حکم ثبوت محمول للموضوع یا سلب آن از موضوع بحسب مطلق نفس الامر باشد پس اگر آن حکم علی البت است آن قضیہ حقیقیہ بتیہ است واگر آن حکم برتقدیر انطباق وصف عنوانی برفرد برتقدیر وجود آن است آن قضیہ حقیقیہ غیر بتیہ است ازینکہ وصف عنوانی موضوع مفہوم ممکن است یا غیرآن درتقسیم قضیہ بحقیقیہ وخارجیہ وذہنیہ کاری نیست واینجا جہول متقول المعقول ہنوز معنی حقیقیہ نفہمیدہ است قضیہ کہ وصف عنوانی موضوع آن مفہوم ممکن باشد ہر قسم میتواند شد مثلا قولنا بعض الممکن زوج حقیقیہ بتیہ است وقولنا ... الممکن کلی قد یسمی قضیہ ذہنیہ بتیہ است وبعض الممکن کاتب فی ہذا الیوم وبعض الممکن ...

ذلک البلید الاحمق الما ذر مشیر الی ذلک القایل الجاهل قضیه خارجیه بتیه است وقول او چه
حکم دران بر همه یا بر بعض افراد ممکن است استدلالے عجب است چه اگر حکم بر همه یا بر بعض افراد
ممکن بمحمولاتی است که مصادیق آن در خارج است آن قضایا خارجیه خواهند بود واگر بمحمولاتی
است که مصادیق آن در ذهن است آن قضایا ذهنیه خواهند بود واگر بمحمولاتی است که
که مصادیق آن را اختصاصی بظرف خارج یا بظرف ذهن نیست آن قضایا حقیقه خواهند
بود کما ذکرنا پس اگر حکم علی البت است قضایا بتیه خواهند بود واگر حکم بر تقدیر انطباق طبیعت
عنوان علی الافراد است آن قضایا غیر بتیه خواهند بود تعبیر کردن موضوع قضیه بوصف عنوانے
ممکن مستلزم حقیقیه بودن آن قضیه نیست. این بیرنا بالغ تا حال معنی قضیه حقیقیه وخارجیه وذهنیه
نفهمیده است ومنشا غلطی او این است که امکان از معقولات ثانیه بالمعنی العام المستعمل
فی علم ما بعد الطبیعه است وشراح سلم وفاقا لصاحب الافق المبین نوشته که قضایا معقوده
ازان معقولات ثانیه قضایا حقیقیه میباشند ومراد ازان این است که آن قضایا که محمولات
آنها معقولات ثانیه بالمعنی المستعمل فی علم ما بعد الطبیعه باشند چون قولنا الانسان موجود
والانسان ممکن مثلا قضایای حقیقیه بتیه می باشند زیرا که ثبوت این محمولات را بخصوص وجود
خارجی موضوع یا خصوص وجود ذهنی آن علاقه نیست ثبوت این محمولات بحسب مطلق نفس
الامر است بخلاف معقولات ثانیه بالمعنی الاخص که موضوع فن منطق اند چون کلیه وذاتیه وجنسیه
وفصلیه که قضایای معقوده ازان ها که معقولات ثانیه بالمعنی الاخص محمولات آنها باشند
قضایای ذهنیه می باشند زیرا که ثبوت آن محمولات بحسب خصوص ظرف ذهن است این
احمق سطحی باقتضای غباوت فهمیده که هر قضیه که وصف عنوانی موضوع آن مفهوم ممکن باشد
قضیه حقیقیه است وقول او وصف عنوانی بر افراد خود چنانکه حال وجود افراد صادق است
بالفعل در حال عدم نیز صادق است بر بیان حقیقیه بودن قضیه که وصف عنوانی موضوع
آن ممکن باشد ربطی ندارد وبرای اثبات بودن یا نبودن قضیه حقیقیه یا خارجیه یا ذهنیه بیان

اینکه مصداق ثبوت محمول للموضوع چیست آیا مطلق نفس الامر است یا خصوص ظرف خارج
یا خصوص ظرف ذهن بکار است این نافهم باستماع قول صاحب الافق المبین وشراح سلم
قضایائی معقوده از معقولات ثانیه بالمعنی الاعم قضایای حقیقیه اند توهم کرد که هر قضیه که در ان
مفهوم ممکن باشد خواه وصف عنوانی موضوع باشد یا محمول قضیه حقیقیه می باشد ومعنی قول
آنان فهمیدن نتوانست واین بے عقل در این مقام در اشتباهی عظیم دیگر افتاده است بیان
تفصیلے میخواهد وآن این است که اطلاق قضیه حقیقیه در اصطلاح مصنفین کتب منطقیه بر سه
گونه آمده است یکی آنکه بعض مصنفین همچو صاحب شمسیه وشارح آن وصاحب تهذیب قضیه
خارجیه عامه از بتیه وغیر بتیه را قضیه حقیقیه نامیده اند قال فی الشمسیه قولنا کل ج ب
یستعمل تارة بحسب الحقیقیه ومعناه ان کل مالو وجد کان ج من الافراد الممکنة فهو بحیث
لو وجد کان ب ای کل ما هو ملزوم ج فهو ملزوم ب وتارة بحسب الخارج ومعناه کل
ج فی الخارج سواء کان حال الحکم او قبله او بعده فهو ب فی الخارج انتهی قال الشارح
الرازی قولنا کل ج ب یعتبر تارة بحسب الحقیقیه ویسمی حینئذ حقیقیه کانها حقیقیه القضیه
المستعملة فی العلوم واخری بحسب الخارج ویسمی خارجیه والمراد بالخارج الخارج عن المشاعر
اما الاول فنعنی به کل ما لو وجد کان ج من الافراد الممکنه فهو بحیث لو وجد کان ب فالحکم فیه
لیس مقصورا علی ماله وجود فی الخارج فقط بل کل ما قدر وجوده سواء کان موجودا فی الخارج او معدوما
فالحکم لیس مقصورا علی افراده الموجوده بل علیها وعلی افراده المقدرة الوجود ایضا کقولنا کل
انسان حیوان ثم قال الماتن والفرق بین الاعتبارین ظاهر فانه لو لم یوجد شئ من المربعات فی
الخارج یصح ان یقال کل مربع شکل باعتبار الاول دون الثانی ولو لم یوجد شئ من الاشکال
فی الخارج الا المربع یصح ان یقال کل شکل مربع بالاعتبار الثانی دون الاول انتهی وفصله
الشارح فقال قد ظهر لک مما نبیناه ان الحقیقیة لا تستدعی وجود الموضوع فی الخارج بل
یجوز ان یکون موجودا فی الخارج وان لا یکون واذا کان موجودا فی الخارج فالحکم فیه لا یکون

مقصورا علی الافراد الخارجیہ بل یتنا ولہا والافراد المقدرۃ الوجود بخلاف الخارجیہ فانہا تستدعی وجود الموضوع فی الخارج والحکم فیہا مقصور علی الافراد الخارجیۃ فالموضوع ان لم یکن موجودا فقد تصدق القضیہ باعتبار الحقیقۃ دون الخارج کما اذا لم یکن شیٔ من المربعات موجودا فی الخارج تصدق بحسب الحقیقۃ کل مربع شکل ای کل مالو وجد کان مربعًا فہو بحیث لو وجد کان شکلا ولا تصدق بحسب الخارج بعدم وجود المربع فی الخارج علی ماہو المفروض وان کان الموضوع موجودا لم یخل اما ان یکون الحکم مقصورا علی الافراد الخارجیہ و یتنا ولالہا وللافراد المقدرۃ فان کان مقصورا علی الافراد الخارجیہ یصدق الکلیہ الخارجیہ دون الکلیہ الحقیقیہ کما اذا انحصر الاشکال فی الخارج فی المربع فیصدق کل شکل مربع بحسب الخارج وہو ظاہر ولا یصدق بحسب الحقیقۃ ای لا یصدق کل مالو وجد کان شکلا فہو بحیث لو وجد کان مربعا لصدق قولنا بعض مالو وجد کان شکلا فہو بحیث لو وجد کان لیس بمربع وان کان الحکم متنا ولا لجمیع الافراد المحققہ والمقدرۃ فیصدق الکلیتان معًا کقولنا کل انسان حیوان فاذن یکون بینہما خصوص وعموم من وجہ انتہی وقال فی التہذیب لابد فی الموجبہ من وجود الموضوع محققا وہی الخارجیہ او مقدرا فالحقیقۃ او ذہنا فالذہنیہ انتہی قال شارحہ القضایا الحملیۃ المعتبرۃ باعتبار وجود موضوعہا لہا ثلثۃ اقسام لان الحکم فیہا اما علی الموضوع الموجود فی الخارج محققا نحو کل انسان حیوان بمعنی ان کل انسان موجود فی الخارج حیوان فی الخارج واما علی الموضوع الموجود فی الخارج مقدرا نحو کل انسان حیوان بمعنی ان کل مالو وجد فی الخارج کان انسانا فہو علی تقدیر وجودہ حیوان وہذا الوجود المقدر انما اعتبروہ فی الافراد الممکنۃ لا الممتنعہ کافراد اللاشیٔ وشریک الباری واما علی الموضوع الموجود فی الذہن کقولک شریک الباری ممتنع بمعنی ان کل مالو وجد فی الذہن ویفرضہ العقل شریک الباری فہو موصوف فی الذہن بالامتناع وہذا انما اعتبروہ فی الموضوعات التی لیست لہا افراد ممکنۃ التحقق فی الخارج انتہی ازین عبارات ظاہر است کہ مصنفین این کتب آن قضیہ خارجیہ را کہ حکم در آنہا مخصوص برافراد

خارجیه باشد و مقصور بر افراد موجوده فی الخارج نباشد بلکه متناول باشد افراد مقدرة الوجود فی الخارج
را حقیقیه می نامند و این مصنفان ذکر آن قضایا نکرده اند که در آنها حکم بر افراد موجوده فی نفس الامر
مطلقا عام از ظرف خارج و ظرف ذهن باشد سید علامه میر سید شریف رح برین فرو گذاشت
در حاشیه شرح شمسیه تنبیه فرموده میفرمایند ان یشمل قولنا کل ممتنع معدوم قضیة لایمکن اخذها خارجیة هو ظاهر
اذ لیس افراد الموضوع موجودة فی الخارج محققا ولا حقیقیة اذ لایمکن وجود افراده فی الخارج
وقد اعتبر فی الخارجیة امکان الافراد ولما مر اجاب ای الشارح بان المقصود ضبط القضایا المستعملة
فی العلوم فی الاغلب وما ذکرتم مما یستعمل نادرا فلم یلتفتوا الیه اذ لم یکنهم ادراجه فی القواعد لسهولة
ومنهم من جعل امثال هذه القضایا ذهنیة فقال معنی قولک کل ممتنع معدوم ان کل ما یصدق علیه
فی الذهن انه ممتنع فی الخارج یصدق علیه فی الذهن انه معدوم فی الخارج فجعل القضایا ثلثه
اقسام حقیقیة تتناول الحکم فیها جمیع الافراد الخارجیة المحققة والمقدرة وخارجیة تتناول الحکم
فیها الافراد الخارجیة المحققة فقط وذهنیة تتناول الافراد الموجودة فی الذهن فقط فالاولی ان یقال
احوال الاشیاء علی ثلثة اقسام قسم یتناول الافراد الذهنیة والخارجیة المحققة والمقدرة وهذا القسم
یسمی لوازم الماهیات کالزوجیة للاربعة والفردیة للثلثة وتساوی الزوایا الثلث للقائمتین
للمثلث وقسم یختص بالموجود الخارجی کالحرکة والسکون والاضاءة والاحراق وقسم یختص
بالموجود الذهنی کالکلیة والجزئیة والجنسیة وغیرها فینبغی ان یعتبر ثلث قضایا احدیها ما یکون الحکم
فیها علی جمیع افراد الموضوع ذهنیا کان او خارجیا محققا کان او مقدرا کالقضایا الهندسیة
والحسابیة ویسمی هذه حقیقیة وثانیها ما یکون الحکم فیها مخصوصا بالافراد الخارجیة مطلقا محققا
او مقدرا کالقضایا الطبعیة ویسمی هذه قضیة خارجیة ثالثها ما یکون الحکم فیها مخصوصا بالافراد
الذهنیة ویسمی قضیة ذهنیه کالقضایا المستعملة فی المنطق انتهی واینکه از قضیه حقیقیه میر سید شریف علامه
بیان فرموده اند اطلاق دومی حقیقیه است و اطلاق سیومی آن است که از افق المبین نقل کرده شد
و نسبت آن با اطلاق حقیقیه دو قسم است یکی حقیقیه دیگر غیر حقیقیه ... که مراد این قسم ...

از قول قضیه کل ممکن کذا و بعض ممکن کذا قضیه حقیقیه الی قوله چون افراد معدومه را حکم شامل است
حقیقیه خواهد بود حقیقیه بکدام اطلاق است اگر مراد ازان خارجیه است که حکم آن مخصوص بافراد
موجوده فی الخارج و مقدرة الوجود فی الخارج باشد چنانچه در تهذیب و شرح تهذیب و شمسیه
و شرح شمسیه اطلاق حقیقیه بر آن خارجیه آمده است پس تعلیل حقیقیه بودن قضیه که وصف عنوانی
موضوع آن مفهوم ممکن باشد باینکه وصف عنوانی ممکن بر افراد خود چنانکه در حال وجود افراد صادق
است بالفعل در حال عدم نیز صادق است و باینکه چون افراد معدومه را حکم شامل است
حقیقیه خواهد بود محض بی معنی است بچند وجه اول اینکه بودن قضیه خارجیه مقدره بوصف عنوانی
موضوع آن منوط نیست دویم اینکه قضیه که وصف عنوانی موضوع آن مفهوم ممکن باشد خارجیه
محققه می تواند شد چنانکه باید گذشت از بودن وصف عنوانی کدام قضیه مفهوم ممکن بودن آن قضیه
خارجیه مقدره لازم نمی آید سوم اینکه بیان صدق وصف عنوانی ممکن بر افراد موجوده و معدومه بالفعل
به بیان بودن قضیه که وصف عنوانی موضوع آن مفهوم ممکن باشد خارجیه مقدره ربطی ندارد
چه در خارجیه مقدره صدق وصف عنوانی بر افراد موضوع آن بالفعل فی نفس الامر شرط
نیست بلکه مفاد آن حکم بثبوت محمول بافراد موضوع بر تقدیر انطباق وصف عنوانی بر آن افراد
و این قایل خود در مثال حقیقیه بمعنی خارجیه مقدره کل عنقا طایر آورده است و ظاهر
است که وصف عنوانی عنقا بالفعل بر هیچ شی صادق نیست پس بیان بودن کدام قضیه
حقیقیه بمعنی خارجیه مقدره ببیان صدق وصف عنوانی موضوع بر افراد بالفعل فی نفس الامر
ربطی ندارد چهارم اینکه این قایل شمول وصف عنوانی ممکن بر افراد موجوده و افراد معدومه را بیان
نموده میگوید چون افراد معدومه را حکم شامل است قضیه حقیقیه خواهد بود ازین قول معلوم شد
که بیچاره هنوز معنی حکم نمیداند وصف عنوانی دیگر است و حکم دیگر باین جهل و بلادت دخل در
معقولات یعنی چه پنجم اینکه برین شق یعنی اینکه مراد این قایل از حقیقیه خارجیه باشد که حکم آن
مخصوص بافراد موجوده فی الخارج و مقدرة الوجود فی الخارج باشد قول او فیما بعد چنانکه

در قضایای هندسیه مانند کل مثلث زوایاه الثلث تساوی قائمتین الی قوله چه وجود کره
و خط اعظم مذکور مستحیل الوقوع است و در زعم شان محض بمعنی است چه آن تساوی زوایای
ثلث مثلث لازم مهیته مثلث است و حدوث قائمتین در جنب خط مستقیم که دیگر قایم شود
از لوازم مهیته آن است پس این قضایای حقیقیه بمعنی خارجیه که حکم آن مخصوص با فراد خارجیه
مطلقا محققة کانت او مقدرة نیست بلکه آن حقیقیه بمعنی آخر است چنانچه میر سید شریف قدس
سره بیان فرموده این قایل در هر دو معنی حقیقیه خلط کرده میانه آن هر دو معنی آن باشتباک
بی تمیزی فرق دانستن نتوانست ششم اینکه چون در زعم این قایل قضیه کل ممکن کذا و بعض
الممکن کذا حقیقیه بمعنی خارجیه است که حکم آن مخصوص با فراد خارجیه مطلقا محققة یا مقدرة باشد
از دو حال خالی نیست یا این قایل در صدق این قضیه امکان وجود افراد محکوم علیها شرط
می کند یا نه بر تقدیر اول قول او با آنکه گفته اند که تحقق آن در خارج ممتنع بود الی قوله چه وجود آن
کره و خط اعظم مذکور مستحیل الوقوع و در زعم شان محض لغو است، و باطل است و بر تقدیر ثانی
بودن قضیه کل ممکن کذا و بعض الممکن کذا حقیقیه مفید این قایل نیست، چه بر این تقدیر ممتنعات
و مستحیلات در حکم این حقیقیه داخل خواهند بود پس از صدق این حقیقیه امکان تساوی آنحضرت
صلی الله علیه وسلم در کمالات ثابت نتواند شد و اگر مراد این قایل از حقیقیه در قول او
قضیه کل ممکن کذا و بعض ممکن کذا قضیه حقیقیه الی قوله و چون افراد معدومه را حکم شامل است
حقیقه خواهد بود قضیه حقیقیه است که حکم آن متناول افراد خارجیه و ذهنیه محققه و مقدره باشد
چنانکه در کلام میر سید شریف علامه منقول شده بر این تقدیر هم اقوال این قایل بمعنی است
اولا از جهت که معتبر در حقیقه باین معنی شمول و تناول محمول افراد خارجیه و ذهنیه محققه و مقدره
راست نه شمول وصف عنوانی موضوع پس بیان شمول وصف عنوانی ممکن افراد موجوده و معدومه
را بدعوی حقیقیه بودن قضیه کل ممکن کذا و بعض الممکن کذا ربطی نیست و بر این تقدیر هم قول او
چون افراد معدومه را حکم شامل است حقیقیه خواهد بود ناشی از جهل او بمعنی حکم و عدم تمیز او

میانه حکم و وصف عنوانی وثانیا براین تقدیر قول او کل عنقا طایر بالفعل خارجیه کاذب است
وحقیقیه صادق الی قوله ثابت خواهد بود بمعنی است چه قضیه کل عنقا طایر بدین معنی حقیقیه نیست آن
حقیقیه بمعنی خارجیه مقدره است وثالثا براین تقدیر قول او واین معنی بر رسایل خوانان منطق مثل تهذیب
وشمسیه مخفی نیست دلیل جهل او بمعنی عبارت تهذیب وشمسیه است زیراکه در تهذیب وشمسیه
حقیقیه اطلاق بدین معنی مذکور نیست در تهذیب وشمسیه اطلاق حقیقیه بر خارجیه است که حکم آن
مخصوص بافراد خارجیه باشد و بر افراد موجوده فی الخارج مقصور نباشد ورابعا اگر این
قایل در صدق این حقیقیه امکان وجود افراد محکوم علیها شرط میکند قول او یا آنکه گفته اند که تحقق
آن در خارج ممتنع بود الی قوله چه وجود آن کره وخط اعظم مذکور مستحیل الوقوع است در زعم شان
بمعنی است واگر در صدق این حقیقیه امکان وجود افراد محکوم علیها شرط نمیکند حقیقیه بودن قضیه
کل ممکن کذا او بعض الممکن کذا با وجود وی نمی بخشد کما سبق آنفا واگر مراد این قایل از حقیقیه قضیه
باشد که حکم باتحاد موضوع ومحمول در ان بحسب مطلق تقرر وجود موضوع در نفس الامر بقطع نظر
از خصوصیات ظروف باشد کما فی الافق المبین پس آن حقیقیه دو قسم است یکی بتیه ودویمی
غیر بتیه اگر مراد از حقیقیه در ینجا حقیقیه بتیه باشد براین شق این معنی درست است که قضیه محمول
آن مفهوم ممکن باشد قضیه حقیقیه بتیه صادق تواند بود وبودن قضیه که وصف عنوانی موضوع
آن مفهوم ممکن باشد حقیقیه بتیه چنانکه این قایل زعم نموده است که لازم نیست ونیز براین
تقدیر قول او لیکن کذب آن بر تقدیر حقیقیه بودنش لازم نیست وممنوع است باطل است
زیراکه هیچ یک ممکن را مساوات آنحضرت صلی الله علیه وسلم در نفس الامر ثابتة فی احد الازمنه
ثابت نیست چه ثبوت مساوات آنحضرت صلی الله علیه وسلم در نفس الامر ثابتة بالفعل فی احد
الازمنة لشیء من الاشیاء یا در ظرف خارج باشد یا در ذهن والاول باطل باعتراف هذا
القایل والثانی صریح البطلان زیراکه مساوات آنحضرت صلی الله علیه وسلم در کمالات از
اوصاف ذهنیه نیست تا ظرف اتصاف آن ذهن باشد ونفس الامر منحصر است در خارج

و در ذهن و هرگاه که هیچ شئ بمساوات آنحضرت صلی الله علیه وسلم در کمالات در خارج و در ذهن بالفعل فی احد الازمنة متصف نیست هیچ شئ در نفس الامر بمساوات آنحضرت صلی الله علیه وسلم در کمالات در نفس الامر بالفعل متصف نیست پس این حقیقیه بتیه یعنی قول القائل بعض الممکن الذاتی مساو لسیدنا وشفیعنا صلی الله علیه وسلم فی الکمالات بتة فی نفس الامر بالفعل ای فی احد الازمنة الثلثة کاذب شد و هرگاه که این حقیقیه بتیه موجبه جزئیه مطلقه عامه کاذب شد نقیض آن یعنی سالبه کلیه دائمه حقیقیه بتیه اعنی قولنا لا شئ من الممکن الذاتی بمساو لسیدنا محمد صلی الله علیه وسلم فی الکمالات بتة فی نفس الامر دائما صادق است پس عکس مستوی آن اعنی قولنا لا شئ من المساوی لسیدنا محمد صلی الله علیه وسلم فی الکمالات بممکن ذاتی بتة فی نفس الامر دائما صادق است فثبت مطلوبنا و نیز برین شق قوله چنانچه کل عنقاء طائر بیمعنی است چه قضیه قائله کل عنقاء طائر حقیقیه بتیه نیست آن حقیقیه خارجیه است و قوله و این معنی بر رسائل خوانان منطق مثل تهذیب و شمسیه هم مخفی نیست محض بیمعنی است در تهذیب و شمسیه ذکر حقیقیه بتیه نامده صاحب تهذیب و صاحب شمسیه خارجیه حقیقیه را حقیقیه نامیده‌اند و ذکر حقیقه که در آن حکم باتحاد موضوع و محمول در آن بحسب مطلق تقرر و وجود موضوع در نفس الامر بقطع نظر از خصوصیت ظروف باشد فروگذاشت کرده‌اند و هم برین شق قول او چنانکه در قضایای هندسیه الی قوله چه وجود کره و خط اعظم مذکور مستحیل الوقوع است محض بیمعنی است چه آن قضایای حقیقیه بتیه نیستند و برین شق قول او و چون قول قائل یعنی موجبه جزئیه مطلقه عامه مذکور الی قوله و هو المطلوب محض باطل و بیهوده است زیرا که قول قائل بعض الممکن الذاتی مساو لسیدنا محمد صلی الله علیه وسلم فی الکمالات بالفعل ای فی احد الازمنة الثلثة علی طریق الحقیقیه البتیه بلا شبهه هیچ شئ در نفس الامر یعنی در خارج یا در ذهن بمساوات آنحضرت صلی الله علیه وسلم در کمالات بالفعل ای فی احد الازمنة الثلثة متصف نیست و هرگاه که این موجبه جزئیه حقیقیه بتیه مطلقه عامه کاذب است عکس مستوی آن نیز کاذب است و نقیض آن اعنی

لاشی من ممکن ذاتی بمساو لسیدنا صلی اللہ علیہ وسلم فی الکمالات دائما لامحالہ صادق است
و ہر گاہ این سالبہ کلیہ حقیقیہ بتیہ دائمہ صادق است عکس مستوی آن یعنی لاشی من المساو
لسیدنا صلی اللہ علیہ وسلم فی الکمالات ممکن ذاتی بتۃ فی نفس الامر دائما لامحالہ صادق است
و اگر مراد از حقیقیہ حقیقیہ غیر بتیہ باشد برین شق ہم کلام این قایل بمعنی است چہ از بودن قضیہ
عنوانی موضوع کہ درین قضیہ مفہوم ممکن بودن آن قضیہ حقیقیہ غیر بتیہ لازم نیست چنانکہ این قایل
[illegible] و است نیز برین شق قول او کل عنقاء طایر بالفعل الی قوله طیران او را بالفعل ثابت خواہد
بود بمعنی است چہ کل عنقاء طایر خارجیہ غیر بتیہ است نہ حقیقیہ غیر بتیہ و چنین قولہ و این معنی در رسایل
خوانان منطق مثل تہذیب و شمسیہ ہم مخفی نیست برین شق معنی ندارد چہ در تہذیب و شمسیہ حقیقیہ
غیر بتیہ مذکور نیست در تہذیب و شمسیہ خارجیہ غیر بتیہ را حقیقیہ نامیدہ اند و معہذا اکلہ برین
تقدیر مستدل را ضرر و این قایل را منفعتے نیست زیرا کہ حقیقیہ غیر بتیہ مساوق شرطیہ است
و آن حکایت از نفس الامر نیست حکایت از تقدیر است پس قول قایل بعض الممکن مساو لسیدنا
محمد صلی اللہ علیہ وسلم فی الکمالات بالفعل ای فی احد الازمنۃ الثلثۃ مساوق قول قایل است
بعض ما لو وجد کان ممکنا ذاتیا فہو بحیث لو وجد کان مساویا لسیدنا صلی اللہ علیہ وسلم فی احد الازمنۃ
الثلثۃ المفروضۃ المقدرۃ و عکس آن یعنی بعض المساوی ممکن بالفعل مساوق قول قایل است بعض
ما لو وجد کان مساویا فہو بحیث لو وجد کان ممکنا فی احد الازمنۃ الثلثۃ المفروضۃ المقدرۃ و بر تقدیر
تسلیم صدق این ہر دو قضیہ حقیقیہ غیر بتیہ کہ حکایت از عالم تقدیر است امکان مساوی در نفس
الامر لازم نمی آید چنانچہ از صدق کل لاشی لاممکن کہ حقیقیہ غیر بتیہ حکایت از عالم تقدیر است و مساوق
این قول است کلما لو وجد کان لاشیئا فہو بحیث لو وجد کان لاممکنا صدق حمل لاشی بالاممکن
بر موضوع در نفس الامر بالفعل لازم نمی آید بالجملہ قول این قایل من اولہ الی آخرہ بہیچ اطلاق
از اطلاقات حقیقیہ معنی ندارد چہ جای آنکہ مستدل [illegible] و باین قایل منفعتی رساند این چیزہا باید
[illegible] آنکہ در قول [illegible] تامل کنند و بفہمند کہ چہ میگوید چہ چیز [illegible] می آید ہر [illegible] باید و بیاید [illegible] ورت

وبی عقلی در معقولات گفتگو می نماید ☙ کلاغی تک کبک در گوش کرد ⁂ تک خویشتن را فراموش کرد
اگرچه مغز جنون اثر شوریده خود بر کوه پرشکوه زند بدین سودای خام که آن را بر کند سر شوریده
خود بشکند و در گران سنگی کوه اثری نکند ☙ یا ناطح الجبل العالی بتصدعه ⁂ ارحم علی الراس
لاترحم علی الجبل ⁂ و قول او بر خلاف وفاق کافه مسلمین از اول الی آخره [illegible] است که کافه
مسلمین و جمیع مومنان باحادیثیکه این قایل بآن تمسک نموده یا اندر دیگر نقاتی ذکر نموده است
ایمان دارند و از روی آن احادیث ثابت است که فرض مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم
فرض مصداق اجتماع النقیضین و فرض وجود مستلزم [illegible] چه مومنین و مسلمین ایمان دارند
باینکه آنحضرت صلی الله علیه وسلم افضل ممکنات و افضل ما سوی الله سبحانه اند هیچ مومن و مسلم
اعتقاد ندارد که هیچ ممکن و هیچ ما سوی الله در کمالات مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم
است این قایل بپاسداری آن شیخ نجدی از ره از فهم دلایل [illegible] داشته مصداق مساوات
آنحضرت صلی الله علیه وسلم را که ازلاً و ابداً خارجاً و ذهناً شی من الاشیا نیست بزعم باطل خود
تراشیده هزاران هزار لاشی مخترع را باقتضای بی ایمانی مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم
قرار داده خود را در تحته اثبات امکان ممتنعات [illegible] ساخته خود را [illegible] از ادنی الافهام [illegible]
فضیحت و رسوا ساخته اگر شیخ و هم کالانعام که معنی امکان امتناع نمی فهمند تخییرات
ذاتیه را مقدور می انگارند [illegible] شیخ نجدی افتاده ممتنع ذاتی را مقدور [illegible]
آن انعام را اجماع عنوان گفت و در قول [illegible] قول ممتنع ذاتی تحت [illegible] هیچ جسارت
نیست جسارت و بیباکی والیا دان است که شیخ نجدی بر آن انعام خود [illegible]
او سبحانه مقدور و صحیح الفعل والترک دانسته بر آن بزعم باطل خود دلایل آورده [illegible]
قایل بوالا بتقلید او در بادیه ارتکاب قول بامکان ذاتی آنها و او سبحانه بجمیع ممکنات [illegible]
[illegible] و بامکان [illegible] مستلزم [illegible]
[illegible]

وخواهش است افتاده عقل و دین را بر باد داده کما سبق مفصلاً قال النجدی المنحوس
الردی المنکود واین قدر هم فهمیدنی است که عالم ربانی کی گفته و کجا گفته مساوی ممکن
مذکور داخل تحت قدرت کامله شده موجود است تا بصدق دو سالبه کلیه دائمه خارجیه بکذب
یک موجبه جزئیه مطلقه عامه خارجیه دعویش ابطال میکند عالم ربانی فرموده که حق تعالی
اگر خواهد بسیار امثال مذکور پیدا کند واین نص است درینکه امثال مذکور موجود نیست مگر ممکن
است داخل تحت قدرت کامله واهل عرفان موافق عالم ربانی تصریح کرده اند چنانکه خواهد
آمد انشاء الله تعالی وممکن معدوم که مساوی بالفعل شود شئی موجود بالفعل وکسی حکم بدین مساوات
کند نتواند بود دیگر بر تقدیر وجود و همین مدلول قضیه حقیقیه است مثلاً کسی گوید که عمرو مساوی بالفعل است
بزید و عمرو معدوم است پس اگر مرادش اینست که اگر عمرو موجود شود پس بر تقدیر وجود مساوی خواهد
بود صادق است والا کاذب پس ابطال دعوی عالم ربانی متصور نیست تا آنکه دو سالبه
کلیه دائمه حقیقیه صادق و یک موجبه جزئیه مطلقه عامه حقیقیه کاذب نباشد در ماده که معترض
قضایای خارجیه در آن ذکر کرده و حال آنکه امر بالعکس است زیرا که موجبه جزئیه مطلقه عامه
حقیقیه صادق است و عکس نیز صادق پس هر دو سالبه کلیه دائمه حقیقیه اصل و عکسش کاذب
خواهد بود بحکم التناقض و چون صغری قیاس قایل باطل است اساس قیاس او از بیخ برکنده
شد و بنیاد الحاد و سنا سل گشت اقول اینچنین جاهل نجدی بی ایمان را که عیب و نقص
او سبحانه صحیح الفعل والترک میدانست و باقتضای کج فهمی و بی ایمانی بزعم خود بر آن دلائل
می آورد و در استخفاف بشان حضرت افضل ماسوی الله صلی الله علیه وسلم جد و جهد نموده خلقی
را بیدین گردانید و عوام و سوقیه را ابراز را و شان آنحضرت صلی الله علیه وسلم و بزرگان دین
تشجیع نموده و عامه جهال را از تقلید حضرات ائمه مجتهدین برگردانید و علم فقه را ابراسا از انظار ان
جهال از اعتبار انداخت و جهل او بمرتبه بود که معنی کذب و قدرت و تکوین وغیره نتوانست دانست
و معنی شفاعت را مسخ نموده و بیهوده گوئیها شد و از غایت بی ایمانی سفر زیارت و تعظیم

حرم آمن مدینه مقدسه را شرک فی العبادة انگاشت چنانکه در تقویة الایمان که آن را التقویة الایمان نامیده است انگاشت عالم ربانی نامیدن از باب الحاد و زندقه است و چون صدق سالبه کلیه دائمه حقیقیه بتیه یعنی لاشی من المساوی لسیدنا صلی الله علیه وسلم بممکن ذاتی فی نفس الامر ثابته دائماً که عکس سالبه کلیه دائمه حقیقیه بتیه یعنی لاشی من الممکن الذاتی بمساو لسیدنا صلی الله علیه وسلم فی نفس الامر ثابتة دائما است مبرهن شد سلب امکان ذاتی در نفس الامر از مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم متحقق شد پس قول شیخ نجدی باطل است و حقیقیه تقدیریه حکایت از نفس الامر نیست بلکه حکایت از عالم تقدیر است و امکان مساوی در عالم تقدیر بر تقدیر تسلیم آن مستلزم امکان آن در نفس الامر نیست و معدومی که کسی حکم کند بمساوات آن شی موجود بالفعل بر تقدیر وجود آن ممکن بود پس لازم نمی آید و اگر کسی گوید که عمرو که معدوم است ازلاً و ابداً و ذهناً و خارجاً مساوی زید است در ثبوت یک پیر پدر زید یا در صفتی دیگر که اشتراک آن معدوم ازلی ابدی با زید در آن صفت متصور نباشد این بهر اعتباری که گرفته شود کاذب است و چون صدق هر دو سالبه کلیه دائمه حقیقیه بتیه مبرهن گشت قول جاهل نجدی باطل و مستاصل و غباوت و بلادت این قایل مستجل شد و این مفتری مفتری که تصریح اهل عرفان موافق بی ایمان نجدی برای فریب دهی جهله عوام می نویسد محض افترای اوست آن جاهل نجدی اهل عرفان را مبتدع و کافر و مشرک میدانست و انکار اولیای کبار با تباع و اتفاقاً علی رؤس الاشهاد تلقین میکرد و او را اتباع او را با اهل عرفان چه کار طرفه این است که این قایل بر اتباع متکلمین در هر باب که متعلق بعقاید نباشد جان میدهد در اینجا بضرورت پیروی آن جاهل نجدی پیروی متکلمین گذاشت چه متکلمین قضیه حقیقیه را منکر اند در تائید کلام نجدی مذکور این خلیع بیشعور خلع شعار شعریت هم روا داشت پس بر مسلمات متکلمین بر تقدیر تنزل همه گفتگوی او هذیان لاطایل است

قال الواهی الساهی اکنون باید شنید که قول و اعتقاد علمای کرام و اولیای عظام چنانکه خواهد آمد آن است که مساوی و نظیر و مثل خیر البریه و افضل و اکمل خلیقه علیه و علی آله افضل الصلوة و التحیة در عرصه وجود لباس هستی نپوشیده و موجود نشده و در ساحت شهود مشهود و نمود نگشته اما در وسعت آباد ملک مقدرت الهی که قوت و استطاعت نامتناهی ... [illegible]

قول الواهی الساهی ... منتهی الارب

الوجود است کوشانه نشین دوام وعزلت گزین ستدام ملک عدم است زیراکه از اخبار شرع
متقدس همین قدر ثابت است که حضرت خاتم النبیین سید المرسلین شفیع المذنبین علیه الصلوة
والتحیات من حضرت رب العالمین جلت قدرته خیر البریات وافضل المخلوقات اند واز لوازم
آن عدم خلق وایجاد مساوی وافضل از آنحضرت است صلی الله علیه وسلم نه عدم امکان ذاتی
پس علم واراده قدیم بعدم مساوی وافضل مذکورین متعلق شده آنها را مستحیل الوجود گردانیده
لیکن امتناعی واستحالتی که بنا بر تعلق علم واراده الهی بعدم شی یا خلاف شی می باشد موجب عدم
مقدوریت وجود آن شی نسبت بحریم نیست چه جای عدم مقدوریت وجود نسبت حضرت واجب الوجود تعالی شانه
در شرح عقاید نسفی است ولا یکلف العبد بما لیس فی وسعه سواء کان ممتنعا فی نفس الامر ممکنا کخلق الجسم
واما ما یمتنع بناء علی ان الله تعالی علم خلافه واراد خلافه کایمان الکافر وطاعة العاصی فلا نزاع فی
وقوع التکلیف به لکونه مقدورا للمکلف بالنظر الی نفسه ثم عدم التکلیف بما لیس فی وسعه
متفق علیه لقوله تعالی لا یکلف الله نفسا الا وسعها والامر فی قوله تعالی انبئونی باسماء
هولاء للتعجیز دون التکلیف وقوله تعالی حکایة ربنا ولا تحملنا ما لا طاقة لنا به لیس المراد
بالتحمیل هو التکلیف بل ایصال ما لا یطاق من العوارض الیهم وانما النزاع فی الجواز فمنعه
المعتزلة بناء علی القبح العقلی وجوزه الاشعری لانه لا یقبح من الله شی وقد یستدل بقوله تعالی
لا یکلف الله نفسا الا وسعها علی نفی الجواز وتقریره انه لو کان جایزا لما لزم من فرض وقوعه
محال ضرورة ان استحالة اللازم توجب استحالة الملزوم لکنه لو وقع لزم کذب کلام الله تعالی
وهو محال وهذه نکتة فی بیان استحالة کل ما تعلق علم الله تعالی وارادته واختیاره لعدم وقوعه
وحلها انا لا نسلم ان کل ما یکون ممکنا فی نفسه لا یلزم من فرض وقوعه محال وانما یجب ذلک
لو لم یعرض له الامتناع بالغیر الا تری ان الله تعالی لما اوجد العالم بقدرته واختیاره فعدمه
ممکن فی نفسه مع انه یلزم من فرض وقوعه تخلف المعلول عن العلة التامة وهو محال والحاصل
ان الممکن لا یلزم من فرض وقوعه محال بالنظر الی ذاته واما بالنظر الی امر زائد علی نفسه فلا نسلم انه

لا یستلزم المحال انتهی و در دیگر کتب کلامیه و کتب متاخرین در اصول فقه زیاده ازین تحقیق
است کما لا یخفی علی العلماء اقول بل اکنون باید شنید که اعتقاد علمای کرام و اولیای عظام
و کافه اهل اسلام آنست که آنحضرت صلی الله علیه وسلم افضل ممکنات و افضل ماسوی الله
سبحانه اند و مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم که مصداق اجتماع النقیضین است و وجود
آن مستلزم عدم آنست مستحیل بالذات است و بودن آنحضرت صلی الله علیه وسلم
خاتم النبیین که بنص قرآنی و اجماع کافه اهل اسلام متحقق است برامتناع ذاتی مساوی
آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات اقوی برهان است کما سیاتی انشاء الله تعالی
عنقریب پس هرچه این غبی غوی میگوید هزل و هذیانی است خارج از مبحث مسئله جواز تکلیف
بالمحال یا عدم جواز آن ربطی باینمقام ندارد و این فضاس لباس باید اینکه عوام وجهله او را
از عمده علما شمارند عبارت شرح عقاید نسفی که منتهای همت او است نقل کرده است
هیچ ربطی نزد اولی الافهام موجب انفضاح است دانسته باین عبارت منقوله یعنی قوله
والحاصل ان الممکن لا یلزم من فرض وقوعه محال بالنظر الی ذاته واما بالنظر الی امر زاید علی نفسه
فلا نسلم انه لا یستلزم المحال هرین است که مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم در کمالات
ممکن نیست زیرا که از فرض وقوع آن محال بالنظر الی ذاته لازم می آید چه اگر مساوی آنحضرت
صلی الله علیه وسلم در کمالات واقع شود یا متصف بآن کمالات باشد یا نه باشد علی الثانی
لازم است که مساوی در کمالات بر فرض وقوع آن مساوی در کمالات نباشد هف وعلی
الاول لازم است که آن مساوی سید ولد آدم باشد و آدم و من سواه تحت لوای او باشند
و او اول من ینشق عنه الارض و اول شافع و اول مشفع و اول من یحرک حلق الجنة و اکرم الاولین
والآخرین علی الله و خاتم النبیین یعنی آخرین همه انبیا و امام النبیین و صاحب شفاعتهم و قایم
بمقام که غیر او قایم آن مقام نباشد و نایل درجه که سوای یک کس دیگری نایل آن مقام
نتواند بود باشد و چون اتصاف آنحضرت صلی الله علیه وسلم باین صفات براین تقدیر

مسلم است لازم است که آن مساوی متصف باین صفات نباشد پس برین تقدیر لازم است که
آن مساوی مساوی باشد و نباشد فعلی التقدیرین از فرض وقوع مساوی نظر بنفس معنی مساوی
بودنش مساوی ولا مساوی که مصداق اجتماع النقیضین و محال بالذات است لازم می‌آید
پس مساوی ممکن نتواند بود لان الممکن لا یلزم من فرض وقوعه محال بالنظر الی ذاته بخلاف عدم عقل
اول که نزد فلاسفه معلول اول او سبحانه بالایجاب است وعدم او مستلزم عدم او سبحانه نزد فلاسفه
است چه عدم عقل اول بالنظر الی نفس ذاته مستلزم محال نیست استلزام او محال بالذات
بالنظر امتناع تخلف معلول موجب از علت موجبه است و فیما نحن فیه نفس مصداق مساوی آنحضرت
صلی الله علیه وسلم فی الکمالات المذکوره مستلزم آن است که مساوی مساوی نباشد و هر چه
وجود آن مستلزم عدم آن باشد محال بالذات است مقام تعجب این است این مذاق سراپا
نفاق برای خدع عوام و جهله آنحضرت صلی الله علیه وسلم را بصفت خاتم النبیین سید المرسلین
شفیع المذنبین منعوت کرده تا عوام جهله گمان برند که او از مومنین مخلصین است والا او ز معنی
خاتم النبیین و سید المرسلین و شفیع المذنبین جاهل و غافل یا از آن متجاهل و متغافل است
واگر از فهم و ایمان بهره داشتی دانستی که بر تقدیر امکان مساوی آن حضرت صلی الله علیه وسلم و فرض
وقوع آن مساوی مفروض الوقوع داخل عموم النبیین و عموم المرسلین باشد برین شق
آن مساوی مفضول و مفضل علیه خواهد بود نه خاتم النبیین و نه سید المرسلین پس مساوی نتواند شد
و اگر داخل عموم النبیین و عموم المرسلین نباشد بر فرض وقوع آن در جمله نبیین و مرسلین نباشد
پس آن مساوی مفروض الوقوع مساوی نتواند بود فعلی الشقین مساوی مفروض الوقوع مساوی
نتواند بود و وجود آن مستلزم عدم آن است پس او ممتنع بالذات است و نیز بر تقدیر امکان مساوی
آنحضرت صلی الله علیه وسلم و فرض وقوع آن او سید المرسلین باشد برین شق لازم است که
برین تقدیر آنحضرت سید المرسلین نباشد العیاذ بالله زیرا که المرسلین جمع محلی باللام و مستغرق
است و معنی سید المرسلین آنست که از سائر مرسلین سید و مهتر از سائر مرسلین لامحاله یک مرسل است

در مرسل سید المرسلین نتواند بود بر این شق آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم مساوی آن مساوی مفروض
الوقوع نباشد پس آن مساوی مفروض الوقوع مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم نباشد
و آن مساوی سید المرسلین نباشد پس مساوی نباشد و علی الشقین وجود آن مستلزم عدم
آنست و ہر چہ وجود آن مستلزم عدم آنست ممتنع بالذات است و ہمچنین النبیین جمع محلی باللام و مستغرق است
و معنی خاتم النبیین آخرین ہمہ انبیا است و آخرین ہمہ انبیا لامحالہ یک نبی است و کسی آخرین ہمہ انبیا
نتواند بود و لیکن آن مساوی مفروض الوقوع یا خاتم النبیین یعنی آخرین ہمہ انبیا باشد بر این شق لازم
است کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم خاتم النبیین یعنی آخرین ہمہ انبیا باشد العیاذ باللہ پس بر این شق
آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم مساوی آن مساوی مفروض الوقوع نباشد پس آن مساوی مفروض
الوقوع مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم نباشد یا آن مساوی خاتم النبیین یعنی آخرین ہمہ انبیا
نباشد پس مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم نباشد و علی الشقین وجود آن مستلزم عدم آنست
و ہر چہ وجود آن مستلزم عدم آنست ممتنع بالذات است اگر این احمق را از ایمان بہرہ از فہم
و ایمان کو شتی بودن آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم سید المرسلین و خاتم النبیین بتصدیق آوردی
و پیروی آن جاہل نجدی در تصحیح خرافات سمعیلی او عزیز نکردی و عقل را [illegible] اتباع او
نباختی و خود را در حلقہ علوم سفسطیت و نافہمی رسوا نساختی اما نفست را دنش آنحضرت صلی اللہ علیہ
وسلم را شفیع المذنبین بنای آن بر نفاق او ظاہر است چہ اعتقاد او در باب شفاعت ہمان
است کہ مقتدای او در تقویۃ الایمان کہ آنرا تفویت الایمان نامیدن [illegible] بیان کردہ است
و حال آن بیان در فظاعت و شناعت از گذشت دا شاعت مستغنی است قال الاستاذ
وجہ ثانی این است کہ قول بامکان شخصی کہ برابر آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در جمیع کمالات باشد
قول بامکان اجتماع نقیضین است و ہو باطل قال المحقق الاحمق اتحاد و عینیت میان
ہر دو قول باطل بالبداہۃ است خواہ قول بمعنی مصدر باشد خواہ بمعنی مقول چہ بر تقدیر معنی مصدر لفظ
قول افراد بشر یا افراد حصص است افراد حصص با ہم تباین می باشند کما تقرر فی موضعہ پس ہر دو با ہم [illegible]

[illegible]

خواهند بود فیما بین الحمل والاتحاد و بر تقدیر ثانی حاصل قول اول چنین باشد شخصی که برابر باشد
در همه کمالات ممکن است و حاصل قول ثانی اینکه اجتماع نقیضین ممکن است بنا برین حاصل عدم
اتحاد میان هر دو قول ظاهر است اگر مراد آنست که قول اول مستلزم قول ثانی است پس اگر دلیل قایل تمام
شود استلزام ثابت خواهد شد ولیکن استلزام مفید مطلب مدعی نیست چه ملزوم اجتماع النقیضین لازم
نیست که محال بالذات باشد زیرا که ملزوم محال بالذات گاهی محال بالغیر و ممکن بالذات می باشد
چنانکه وجود زید بر تقدیر عدم او مستلزم اجتماع النقیضین است مع هذا ممکن ممکن بالذات است و زیاده
ازین خواهد آمد انشاء الله تعالی اقول بر همه افراد انسانی حتی که بلهه و صبیان ظاهر و هویدا است
که الفاظ شخصی که برابر آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات باشد ممتنع ذاتی نیست و همچنین
معانی این الفاظ چه این الفاظ بالسنه متلفظین قایم و موجود اند و معانی این الفاظ در اذهان
حاصل و متعقل اند و همچنان لفظ اجتماع النقیضین که بر السنه دائر و معنی آنکه باذهان قایم اند ممتنع
بالذات نیست ممتنع بالذات مصداق اجتماع النقیضین است یعنی هرچه ما صدق علیه النقیضان و
مصداق اجتماع النقیضین باشد مستحیل بالذات است پس حاصل کلام استاذنا مدظله العالی این است
که شخصی که مصداق برابر آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات باشد مصداق اجتماع النقیضین
است یعنی بر آن صادق است انه مساو له صلی الله علیه وسلم فی جمیع الکمالات وانه لیس مساویا
له صلی الله علیه وسلم فی جمیع الکمالات و مصداق اجتماع النقیضین ممتنع بالذات است پس
شخصی که مساوی و برابر آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات باشد ممتنع بالذات است و قول
بامکان شخصی که مصداق برابر آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات باشد قول است بامکان
مصداق اجتماع النقیضین چه مصداق برابر آن حضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات
مصداق اجتماع النقیضین است پس امکان آن امکان مصداق اجتماع النقیضین است
و امتناع ذاتی مصداق اجتماع النقیضین امتناع ذاتی آنست و چون مقصود از عبارت
سوای آن و مراد ملتفت الیه القول و قضیه مفاد آن می باشد هر جا که مفاد یک قول مفاد قول

دیگری باشد تو ان گفت که این قول آن قول است که الفاظ قولین و معانی ذهنی آن الفاظ متغایر
باشند مثلا اگر کسی گوید که قول بامکان صدق زید انسان و زید لیس بانسان مثلا قول است
بامکان اجتماع نقیضین قائل بر این کسی اعتراض نتواند کرد بانکه قول اول متضمن دو قضیه ملفوظه
است و قول ثانی متضمن آن نیست پس درمیان هر دو قول مذکور خواه قول بمعنی مصدری باشد
یا بمعنی مقول عینیت و اتحاد نیست چه هر عاقل میداند که مدعای قائل این است که مفاد امکان صدق
زید انسان و زید لیس بانسان عین مفاد امکان اجتماع النقیضین است نه اتحاد در هر دو قضیه
قول بمعنی مصدری و نه اتحاد الفاظ قولیه و نه اتحاد معانی آن الفاظ چنانکه میگویند که دال بودن
وجود عین ماهیات قول است بودن وجود مشترک لفظی محال آنکه هر دو قضیه قول بمعنی مصدری
متغایر اند و الفاظ قولیه ایشان هم و قول هم متغایر اند و چنانکه این تهمه که معلم اول این فرقه نجدیه
است و مقتدای این قائل نجدیه و سفر مدینه طیبه را بنیت زیارت مزار فایض الانوار جناب سید
الابرار علیه ازکی صلوات الملک الغفار حرام دانسته و داعی آداب زیارت آن بارگاه
خلایق پناه و احترام حرم محترم مدینه منوره را در شرک فی العبادة شمرده است میگوید انه لا فرق
عند بدیهة العقل بین ان یقال سواء الله سبحانه معدوم و ان یقال طلبته فی جمیع الامکنة فلا ابده محال آنکه
ما بین قولین بمعنی مصدری و ما بین هر دو الفاظ مقوله قولین مذکورین فرق بین است مگر چون او از
مجسمه بوده است و اعتقاد او مفاد قولین یک است اعتراضی که این نجدی نجید و این احمق
پلید باقتضای غباوت و غوایت بر کلام استاذی مدظله آورده است بر کلام معلم فرقه نجدیه
شیخ شیوخ اوست وارد است هر چه این قایل یعنی کلام شیخ شیوخ خود بیان نماید بر همان
منوال یعنی کلام استاذنا الفهد وازبیهوده گوئیها که قصارای همت پلیدان نافهم است باز
آید ظاهر است کلام در امکان الفاظ و معانی ذهنیه آن نیست کلام در امکان یا عدم امکان صدق
مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات است و مقصود این است که مصداق آن
مصداق اجتماع النقیضین است و امکان مصداق آن امکان مصداق اجتماع النقیضین است بحسب

المفاد این حضرات رو این گران جان سبک سر این کلام را بر اتحاد هر دو حصه قول بمعنی مصدری و اتحاد
الفاظ مقوله محمول نموده بهیچ هذیان لب کشوده‌اند نیست که در امکان الفاظ و معانی در حقیقت آن کلام
نیست و ما هو اول تار و بره که بر فی الاسماء اما اثبات اینکه مصداق مساوی آنحضرت صلی الله
علیه و سلم در جمیع الکمالات مصداق اجتماع النقیضین است ان شاء الله العزیز عنقریب می آید و ملکوا
مالیخولیایی که باقتضای آن اوهام بمعنی عقل این قایل را فرا گرفته است می شود از اینجا مبرهن شد
که کلام این قایل همه هذیان بمعنی است بیهودگی اعتراض او بر اتحاد از آنچه بیان کردیم آشکار شد
و قول او و اگر مراد آن است که قول اول مستلزم قول ثانی است الی قوله گاهی محال بالغیر و ممکن
بالذات می باشد بوجوه چند بمعنی است اول اینکه او میگوید که اگر دلیل قایل یعنی استاذنا ظلهم العالی
تمام شود استلزام قول اول قول ثانی را ثابت خواهد شد و قول اول و قول ثانی حسب فهم او یا
بمعنی مصدری است یا بمعنی مقول علی الاول معنی کلام او این است که گفتن این الفاظ یعنی امکان شخصی
که برابر آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات باشد مستلزم است گفتن این سه لفظ یعنی امکان
اجتماع النقیضین را و این صریح البطلان است چه اگر گفتن شخصی چند الفاظ مخصوصه را مستلزم گفتن آن
شخص دیگر الفاظ مخصوصه را نتواند بود گفتن باختیار گوینده یک گفتن را دیگر گفتن لازم نتواند بود
خواه کدامین دلیل تمام شود یا نه و علی الثانی معنی کلامش این است که الفاظ مقوله اول مستلزم الفاظ
مقوله ثانی است و این هم ظاهر البطلان است چه وجود و قیام لفظی بلفظی مستلزم وجود و قیام لفظی
دیگر بآن لا فرط نیست خواه کدام دلیل تمام شود یا نه و اگر معنی قول اول و معنی قول ثانی در قول
او که قول او مستلزم قول ثانی است و را بمعنی مصدری قول و معنی مقول است حصر کردنش معنی
هر دو قول در کلام استاذ در معنی مصدری و معنی مقول باطل و همه آنچه سابق گفته لا طایل است
دوم اینکه قول او چه لزوم اجتماع النقیضین لازم نیست که محال بالذات باشد گاهی محال
بالغیر و ممکن بالذات می باشد حسب فهم او محض بمعنی است زیرا که حسب فهم او معنی این کلام
یا این است که گفتن الفاظ مقوله اول مستلزم گفتن الفاظ مقوله ثانی است یا این است

کما الفاظ مقوله اول مستلزم الفاظ مقوله ثانی است وظاهر است که این سه لفظ یعنی امکان اجتماع
النقیضین گفتن این هر سه لفظ محال بالذات نیست واگر مرادش این است که وجود ذهنی مفهوم
مقوله اولین مستلزم وجود ذهنی مفهوم مقوله ثانی است یعنی اینکه وجود ذهنی معنی مفهوم امکان شخص که
برابر آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات باشد وحصول این مفهوم در ذهن مستلزم وجود ذهنی
معنی مفهوم امکان اجتماع النقیضین وحصول آن در ذهن است برین تقدیر این کلام صحیح نیست
چه مفهوم اجتماع النقیضین محال نیست واگر مرادش این است که مصداق قضیه قائله که شخصی که
برابر آنحضرت صلی الله علیه وسلم در همه کمالات باشد ممکن است مستلزم مصداق قضیه قائله است که
مصداق اجتماع النقیضین ممکن است براین تقدیر هم کلام او بمعنی است چه مصداق شخصی که برابر
آنحضرت صلی الله علیه وسلم در همه کمالات باشد مصداق اجتماع النقیضین است که بر تقدیر وجودش
بر آن صادق است انه مساو له صلی الله علیه وسلم فی جمیع الکمالات ولیس بمساو له فی جمیع الکمالات
وامکان مصداق مساوی امکان مصداق اجتماع النقیضین است پس مصداق قضیه اولی مصداق
قضیه ثانی است نه اینکه مصداق قضیه اولی مستلزم مصداق قضیه ثانی است وبنا بر بودن
مصداق قضیه اولی مصداق قضیه ثانیه حکم باتحاد مفاد این هر دو قضیه صحیح است وتغایر عبارت
در آن قادح نتواند بود وانتقال را باید که بعد تسلیم تمام دلیل که استناد آورده است بیان نماید که
مصداق قضیه اولی مغایر مصداق قضیه ثانیه و مستلزم آنست تا این کلام او صحیح باشد وحال
این است که مقتضای دلیل مذکور این است که ما یصدق علیه المساوی یصدق علیه انه لیس بمساو
فامکان ما یصدق علیه المساوی امکان ما یصدق علیه النقیضان ای انه مساو ولیس بمساو
وما یصدق النقیضان مصداق اجتماع النقیضین ومصداق اجتماع النقیضین محال بالذات
است فما یصدق علیه انه مساو ممتنع بالذات است این قایل را برای تصحیح این کلام خود لازم
است بیان اینکه بعد تسلیم تمام دلیل مذکور ما صدق علیه المساوی ما صدق علیه انه لیس بمساو نیست
بلکه ما صدق علیه النقیضان ورای ما صدق علیه المساوی است وما صدق علیه المساوی مستلزم

با صدق علیه النقیضان است و علی التنزل بعد تسلیم اینکه ما صدق علیه المساوی ملزوم مصداق اجتماع
النقیضین است اینقدر بیان نماید که از فرض وقوع ما صدق علیه المساوی بالنظر الی ذاته اجتماع
النقیضین لازم نیست چه بر تقدیر لزوم اجتماع النقیضین از فرض وقوع آن بالنظر الی ذاته
ما صدق علیه المساوی ممکن بالذات نتواند بود که این قایل خود از شرح عقاید نقل کرده است
ان الممکن لا یلزم من فرض وقوعه محال بالنظر الی ذاته و قیاس استلزام مساوی اجتماع النقیضین
را بر استلزام عدم معلول اول که ممکن است عدم واجب سبحانه را که ممتنع بالذات است نتوان
کرد چه استلزام عدم معلول اول عدم واجب سبحانه را بالنظر الی ذاته نیست بلکه از جهت علاقه
علیت است و استلزام وقوع مساوی اجتماع النقیضین را نظر بنفس مساوات در جمیع
کمالات است نه از جهت امر زاید بر نفس مساوات واگر تنزل ثانی بر فهم کج این قایل کرده
شود و گفته آید که بر تقدیر تمام دلیل وقوع مساوی که مستلزم اجتماع النقیضین است
ممکن بالذات است تاهم مدعای مقتدای این قایل و عقیده باطل این جاهل ذاهل یعنی مقدوریت
مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات باطل و سعی او در نفی امتناع ذاتی آن
لاطایل است زیرا که بعد تسلیم استلزام وقوع مساوی اجتماع النقیضین را که محال بالذات
است این قایل عدم وقوع مساوی را معلول و مستند الی العلة الواجبة میداند با نه لا سبیل الی الثانی والا
این عدم که ممکن است واقع نبودی وعلی الاول عدم وقوع آن یا مستند الی العلة الواجبة بالایجاب است
یا مستند الی العلة الواجبة بالاختیار است ثانی باطل است چه بر این تقدیر رفع این عدم باختیار فاعل
واقع فی نفس الامر تواند شد و چون رفع این عدم ملزوم اجتماع النقیضین است و ملزوم
لی لازم در نفس الامر واقع نتواند شد لازم است که بر این تقدیر گفته آید که اجتماع النقیضین
باختیار فاعل در نفس الامر واقع تواند شد واللازم صریح البطلان متعین شد شق اول یعنی اینکه
عدم وقوع مساوی مستند الی العلة الواجبة بالایجاب است و هرچه مستند الی الواجب
بالایجاب است متعلق قدرت که عبارت از صحت فعل و ترک است نه تواند بود والا مستند الی

الواجب بالایجاب نباشد واین قایل سابق در بحث صفات کمالیه واجب سبحانه تصریح کرده
است باینکه آنچه مستند الی الواجب بالایجاب است تحت قدرت داخل نیست واگر لازم
محال بالذات بدانست این قایل مستند الی الواجب بالاختیار تواند شد واو را ضرورت قول
باستنا وصفات کمالیه وی سبحانه الیه سبحانه بالایجاب چه بود پس باین دو تنزل هم سعی او رایگان است
وحق همان است که اول بیان کرده ایم که مصداق مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات
که مصداق اجتماع النقیضین است ممتنع بالذات است واز اعجب اعاجیب قول او است
چنانکه وجود زید بر تقدیر عدم او مستلزم اجتماع النقیضین است معهذا ممکن بالذات است بر کسیکه
بهره از فهم دارد واز بلهٔ صبیان باشد پوشیده نیست که مفهوم وجود زید بر تقدیر عدم او یعنی
معانی ذهنیهٔ این الفاظ ومفهوم اجتماع النقیضین از معانی موجوده ذهنی است آن نه محال بالذات
است ونه مستلزم محال بالذات ودر آن هیچ گفتگو نیست اما مصداق وجود زید بر تقدیر
عدم او ومصداق زید موجود است بر تقدیر اینکه زید موجود نیست مصداق اجتماع النقیضین که
محال بالذات است همین محال بالذات است که مصداق زید موجود است ومصداق زید موجود
نیست معاً متحقق باشد پس مصداق وجود زید بر تقدیر عدم او مصداق اجتماع النقیضین است
ومحال بالذات است ومفاد وجود زید بر تقدیر عدم او جز این نیست که زید موجود باشد بر تقدیر
اینکه موجود نباشد ووجودش مجامع عدم او باشد وهمین مفاد اجتماع النقیضین است کو الفاظ
ومعانی الفاظ یک نباشد کلام در امکان وامتناع الفاظ ومعانی الفاظ نیست پس وجود
زید بر تقدیر عدم او مستلزم اجتماع النقیضین نیست بلکه وجود زید بر تقدیر عدم او بحسب المصداق
عین اجتماع النقیضین است که محال بالذات است زیرا که مصداق وجود زید بر تقدیر عدم
او همین است که زید موجود باشد وموجود نباشد مغایر اجتماع النقیضین نیست بلکه بحسب
المصداق عین اجتماع النقیضین است این قایل بر تغایر الفاظ ومعانی الفاظ که منتهای
همت وفهم او است نظر کرده حکم باستلزام میکند ونمیداند که الفاظ مذکوره ومعانی آن

نه محال بالذات و نه مستلزم محال بالذات و وجود زید که ممکن است باین معنی ممکن است که زید بارتفاع
عدم او موجود شود نه باین معنی که وجودش گو مجامع عدم او باشد ممکن است که آن محال بالذات است
و این قایل سابق خود گفته است که معنی اجتماع النقیضین ممتنع بالذات النقیضان المجتمعان ممتنع
بالذات پس وجود زید که مجامع عدم او است ممتنع بالذات است و همچنان عدم زید که مجامع وجود
او است ممتنع بالذات است و موجود بودن وجود زید با عدم او و بر تقدیر عدم او موجود بودن وجود
زید و عدم او باهم اجتماع النقیضین است یک است این قایل تا حال معنی امتناع اجتماع النقیضین
را نفهمیده است تا بدیگر مطالب علمیه چه رسد قال الاستاذ ناظلمه اما بطلان آن ظاهر است
قال الغبی السفیه اقول چون عینیت و اتحاد میان هر دو قول مذکور صحیح نشد پس بطلان امکان
اجتماع النقیضین مستلزم بطلان امکان مساوی نخواهد شد چه بطلان امری موجب بطلان مغایر خود که علاقه
لزوم میانهما نباشد نیست و بر تقدیر علاقه لزوم اگرچه موجب بطلان آن مغایر است ولیکن استحاله
ذاتی لازم موجب استحاله ذاتی ملزوم نیست کما هو المقرر و بدون استحاله ذاتی شخص مذکور خارج
از تحت قدرت کامله نمی تواند شد و هو الظاهر اقول چون ثابت شد که مصداق مساوات آنحضرت
صلی الله علیه وسلم فی جمیع الکمالات مصداق اجتماع النقیضین و ما صدق علیه نه مساوی و لیس
بمساوی است و مصداق اجتماع النقیضین محال بالذات است لامحاله مصداق مساوی محال
و ممتنع بالذات است پس بطلان امکان مصداق اجتماع النقیضین بطلان امکان مصداق مساوی
است مصداق مساوی که ما صدق علیه انه لیس بمساوی است عین مصداق اجتماع النقیضین
است پس بطلان امکان مصداق اجتماع النقیضین بطلان امکان مصداق مساوی است
و استحاله ذاتی مصداق اجتماع النقیضین استحاله ذاتی مصداق مساوی است و آنچه این قایل
در اتحاد هر دو قول سابق بیهوده گوییها کرده است تفضیح آن سابق توضیح یافته است حاجت
اعاده آن نیست افاد استاذنا اما اینکه قول بامکان شخصی که برابر آنحضرت صلی الله علیه وسلم
در جمیع کمالات باشد قول بامکان اجتماع النقیضین است قال الغاوی العاوی

ص غبی سفیه
قوله السفیه
ای بی اوکاره
و سمالهن آه
منتهی الارب

ص غاوی
ای گمراه
آواره نزدیک
و دوراندر آمده
منتهی الارب

اقول در قول سابق بوضوح پیوسته که عینیت و اتحاد میان هر دو قول غلط است و دلیلش نیز مثبت
عینیت و اتحاد نیست آری بر تقدیر تمامیت خود موجب استلزام است لیکن این عینیت و حقیقت
نیست **اقول** در قول سابق بوضوح پیوسته که انکار بودن مفاد امکان شخصی که برابر آنحضرت صلی الله
علیه وسلم در جمیع کمالات باشد مفاد امکان اجتماع النقیضین ناشی از غایت غباوت و نادانی
است و دلیل مثبت این است که مصداق مساوی مصداق اجتماع النقیضین است نه مثبت استلزام
و علی تقدیر التنزل استلزام مصداق مساوی مصداق اجتماع النقیضین را با امتناع بالذات مثبت
امتناع ذاتی مصداق مساوی است افاد استاذی العلام پس دلیل این است
که اگر فرض کرده شود که شخصی برابر آنحضرت در جمیع کمالات باشد از دو حال خالی نیست یا آن
شخص خاتم الانبیاء باشد یا آن شخص خاتم الانبیاء نباشد **قال** الاخلاف الاخلاف چون آن
شخص را در جمیع کمالات برابر فرض کرده آید و نیز خاتمیت منجمله کمالات است و داخل جمیع پس
نبودن آن شخص خاتم الانبیاء چه معنی دارد و حاصلش آن باشد که زید را عالم فرض کرده گوئیم زید
عالم باشد یا جاهل و سخافت این کلام بر ظاهر است و شق اول متعین تردید قبیح و حاجت بشق ثانی هم نیست
چه لزوم زعمی محال بر شق اول هم می آید چنانچه خود او ذکر کرده **اقول** چون دعوی استاذ این است که امکان مصداق
مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات امکان مصداق اجتماع النقیضین است
و دلیل بر این دعوی آنست که اگر مصداق برابر آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات فرض کرده
شود از دو حال خالی نتواند بود یا او خاتم الانبیاء باشد یا نه باشد بر هر دو تقدیر بر آن صادق است
انه لیس بمساو و بر هر دو تقدیر او ما صدق علیه النقیضان و مصداق اجتماع النقیضین است و این
بیان بی تردید و تشقیق بانکه آن مساوی مفروض خاتم الانبیاء باشد یا خاتم الانبیاء نباشد صورت
نمی تواند بست این تردید و تشقیق برای تقریر دلیل بر اینکه مساوی مفروض مصداق اجتماع
النقیضین است ضروری است این احمق بی عقل دعوی را نفهمید و دلیل را هم نفهمید و حاصل دلیل
نتوانست فهمید و ندانست که تقریر دلیل مبتنی بر این تردید است و آنچه گفته که چون آن شخص را

اختلاف اول
اختلاف قول او
بے عقلی
منتهی الارب

برابر در جمیع کمالات فرض کرده آید و خاتمیت منجمله کمالات است د داخل در جمیع پس نبودن آن شخص
خاتم الانبیا چه معنی دارد و سرید دلیل است چه بر تقدیر نبودن آن شخص مساوی مفروض خاتم الانبیا راو
صادق خواهد آمد انه لیس بمساو پس بر این تقدیر آن مصداق اجتماع النقیضین باشد چنانکه بر
تقدیر بودنش خاتم الانبیا بر او صادق است انه لیس بمساو پس بر هر تقدیر او مصداق اجتماع النقیضین
است و نظیرش این است که مثلا کسی گوید که عمرو مثلا اعلم من له العلم است و زید مساوی او نیست
در علم کسی دیگر بعد تسلیم اینکه عمرو اعلم من له العلم است گوید که زید مساوی او است در ابطال قول
اینکس گفته شود که آیا زید اعلم من له العلم هست یا نه اگر زید اعلم من له العلم نیست مساوی عمرو نه شد
پس مساوی مفروض مساوی نشد و اگر اعلم من له العلم هست عمرو در عموم من له العلم داخل شد و او
اعلم من له العلم نشد بر این تقدیر هم زید مساوی عمرو نشد پس مساوی مفروض مساوی نشد این
تردید قبیح نیست برای ابطال قول اینکس و اثبات اینکه صدق مفاد قول او صدق متناقضین است این تردید بکار است و حاجت بشق ثانی از این جهت است که مقصود اثبات
این است که مساوی مفروض بر هر تقدیر مصداق اجتماع النقیضین است این قایل بی بیدانش
مقصود مستدل و حاصل استدلال باقتضای حماقت و بلادت خود با عتراض پیش آمده خود
را نزد محصلین فضیحت می کند و هذا انتهی بتلخیصه والسلام قال الاستاذ العلام و علی
التقدیرین برابر آنحضرت نشد چه اگر آن شخص خاتم الانبیا باشد بر این تقدیر آنحضرت صلی الله علیه
وسلم خاتم الانبیا نباشد العیاذ بالله پس در آن شخص کمالی باشد که در آن حضرت صلی الله علیه وسلم
نباشد و ذلک الکمال ختم الانبیا پس آنحضرت صلی الله علیه وسلم برابر آن شخص نباشد و اگر آن شخص
خاتم الانبیا نباشد و آنحضرت صلی الله علیه وسلم بلا شبه خاتم الانبیا هستند پس در آن حضرت
صلی الله علیه وسلم کمالی یافته شد که در آن شخص بر این تقدیر نیست و هو ختم الانبیا پس آن شخص
برابر آنحضرت صلی الله علیه وسلم نباشد فعلی التقدیرین یلزم عدم التساوی و علی تقدیر تحققه
پس بتحقیق پیوست که وجود شخصی که برابر آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات باشد مستلزم

این است که آن شخص برابر آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات نباشد قال المخالف
اقول شق اول بر تقدیری است که زمان نبوت آنحضرت صلی الله علیه وسلم باشد پس آن شخص خاتم
الانبیا باشد و شق ثانی بر تقدیر تقدم زمان نبوت آن شخص است کما هو الظاهر پس گویا چنین گفت
که اگر زمانه مساوی مذکور موخر باشد همان مساوی فقط خاتم باشد و اگر زمانه او مقدم باشد پس
همان مساوی خاتم نباشد ولیکن میگویم که درینجا احتمال ثالث است که زمان نبوت هر دو متساوی
یکی باشد و برین تقدیر هر دو برابر خاتم الانبیا باشند چه ممکن است که دو شخص در یک زمان نبی شده
نبوت ختم می شد پس هر دو متساوی می شدند درین کمال و علی هذا القیاس سایر کمالات پس
هیچ محذور لازم نیاید الا آنکه این احتمال ثالث واقع نگشت و عدم وقوع منافی امکان نیست
چنانکه ظاهر است پس احتمال ممکن بالذات و ممتنع بالغیر است حاصل آنکه قضیه اگر آن شخص خاتم الانبیا
باشد الخ اگر کلیه است یعنی بهر وضع اگر آن شخص خاتم الانبیا باشد آنحضرت صلی الله علیه وسلم العیاذ
بالله خاتم الانبیا نباشد پس کاذب است چه منجمله جمیع تقادیر تقدیر اتحاد زمانه نبوت است برین
تقدیر هر دو خاتم الانبیا باشند پس این مقدمه که اگر آن شخص خاتم الانبیا باشد الخ ممنوع خواهد بود
و اگر جزئیه گرفته شود یعنی گاهی چنین است که اگر آن شخص خاتم الانبیا باشد الخ پس لزوم محال
برین وضع خاص است پس این وضع خاص مستلزم محال محال باشد نه طبیعت مقدم که بودن
آن شخص خاتم الانبیا است و بر همه تقادیر و کلیه شرطیه چه بر بعض وضع که وضع مقارنت زمانه
هر دو متساوی هر دو خاتم الانبیا خواهند بود و جزئیه دیگر که اگر آن شخص خاتم الانبیا باشد و بر بعض
تقادیر آنحضرت نیز خاتم الانبیا باشد نیز صادق خواهد بود پس مستحیل که وضع خاص است و چند
تخالف زمانه هر دو متساوی است و استحاله وضع خاص بدون استحاله بر جمیع اوضاع موجب
امتناع بالغیر است برای ممکن بالذات و این عین مدعای اهل حق است که مساوی آنحضرت
صلی الله علیه وسلم ممتنع بالغیر است و ممکن بالذات است پس داخل تحت قدرت کامله غیر متحقق
الوجود خواهد بود و هو المطلوب تو بمشتی اینکه دو قوم قرار داده یکی قوم المقدم کریم و دیگری

[illegible]

بقوم شریف در قوم کریم کمالات علم و حفظ قرآن و خوش نویسی و کتابت و شاعریت مثلا متحقق بود بوجود زید و اتصاف او بکمالات مذکوره جمله کمالات مزبوره ختم شدند پس زید خاتم کمالات گشت و در قوم شریف که نیز کمالات مسطوره بودند بوجود دو کس عمرو بکر بی تقدیم یکی بر دیگری همه کمالات ختم شدند میگوییم که در قوم کریم در مساوی زید که خالد نام نهادیم با دنی تغیر و تبدیل اسامی مقدمات دلیل مستدل جاری است چنانکه گفته شود که مساوی زید در جمیع کمالات ممتنع بالذات است چه در صورت امکان بر تقدیر وجود خاص در آن مساوی وصف خاتم کمالات اگر یافته شود در زید نخواهد بود و اگر وصف مذکور در آن یافته نشد و در زید بلا شبهه است بهر دو تقدیر کمالات ختم کمالات در یکی یافته شد نه در دیگری پس هر دو متساوی نشدند با وجود فرض تساوی هر دو الی آخر ما قال و سخافت این کلام ظاهر است زیرا که شق اول اختیار کردیم که آن وجود وصف خاتم در آن مساوی است و قول شما که در زید نخواهد بود ممنوع است بلکه بر تقدیر وجود مساوی در هر دو موجود خواهد بود چنانکه در قوم شریف در مساوی عمرو که بکر است بسبب بودن زمانه هر دو یکی و فرق همین قدر است که عمرو بکر هر دو خاتم متساوی هستند در قضیه خارجیه و زید و خالد در قضیه حقیقیه و زید خاتم بالفعل در خارج و خالد بر تقدیر وجود در زمان زید و این معنی منافی مفهوم حقیقیه نیست چنانکه کل مثلث کذا آری خاتم را تاخر و مختوم را تقدم زمانه لازم است پس اگر مساوی خاتم که خاتم و متاخر از مختوم خواهد بود موخر از زید خاتم یا مقدم از و فرض کنیم محالیکه مذکور است در کلام مستدل لازم می آید زیرا که در احتمال اول تاخر در زید و در ثانی تاخر در مساوی یعنی خالد فوت گشت و تاخر لازم خاتم است پس وجود ملزوم بدون لازم مفروض گشت و این محال است لهذا استلزم محال اجتماع النقیضین گشت لیکن وجود ملزوم بدون لازم که مفروض است او خود محال است فی نفسه و نظر استحاله لازم که اجتماع النقیضین است نه وجود مساوی زید زیرا که جایز است که زمانه هر دو متساوی یکی باشد چنانکه در عمرو و بکر در قوم شریف و هیچ محذور لازم نمی آید اقول

چون این پلید نافهم در انفصام نافهمی را از حد گذرانیده مارا باید که اول بتفصیل دلیل پردازیم بعد از ان
معالجه مالیخولیای او سازیم اول باید دانست که او سبحانه که آنحضرت را صلی الله علیه وآله وسلم
از جمله ممکنات برگزیده با آنحضرت صلی الله علیه وسلم بعض صفات کمال آنچنان بخشیده که احتمال
اشتراک بین اثنین ندارند اثبات آن بدیگری لی سلب آن از ان حضرت صلی الله علیه وسلم
واثبات آن با آنحضرت صلی الله علیه وسلم لی نفی آن از جمیع من عداه محتمل نیست پس بعد تسلیم
اتصاف آنحضرت صلی الله علیه وسلم بان صفات کمالیه تجویز اتصاف دیگری بآن صفات تجویز
اجتماع ثبوت آن صفات با آنحضرت صلی الله علیه وسلم با سلب ثبوت آن با آنحضرت صلی الله
علیه وسلم واجتماع سلب ثبوت آن صفات بغیر آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم با ثبوت آن
صفات بآن غیر است پس تجویز اجتماع النقیضین است پس آن غیر که مساوی آنحضرت صلی الله
علیه وآله وسلم دران صفات فرض کرده شود مصداق اجتماع النقیضین است ومصداق اجتماع
النقیضین محال بالذات است هرچه باشد مثلا جسمیکه مصداق ابیض ولیس بابیض معا وانسانیکه
مصداق کاتب ولیس بکاتب معا وشخصی که مصداق عالم ولیس بعالم معا باشد ممتنع بالذات است
پس شخصی که مصداق مساوی له صلی الله علیه وآله وسلم فی الکمالات است ما صدق علیه انه مساو له صلی الله
علیه وسلم فی جمیع الکمالات وانه لیس بمساو له فی الکمالات است فهو مصداق اجتماع النقیضین فهو
ممتنع بالذات واز جمله آن صفات که احتمال اشتراک بین اثنین ندارند واو سبحانه آنحضرت صلی الله
علیه وسلم را من بین الممکنات بآن صفات اختصاص بخشیده است خاتم النبیین است که این صفت
احتمال اشتراک بین اثنین ندارد زیرا که النبیین جمع محلی باللام است مفید عموم واستغراق است پس معنی
خاتم النبیین آخرین همه انبیا یعنی آن نبی که پس همه انبیا مبعوث شود واین صفت بر دو نبی صادق
نخواهد شد زیرا که صدق آن بر یکی از ان هر دو میخواهد که آن دویمی داخل عموم مضاف الیه یعنی
النبیین باشد وآخرین همه انبیا نباشد وصدق آن بر دویمی میخواهد که آن یکی داخل عموم مضاف الیه
یعنی النبیین باشد وآخرین همه نبیین نباشد پس فرض صدق خاتم النبیین بر دو کس فرض ثبوت نقیضین

است چه صدق خاتم النبیین بر یکی از ان هردو بلی عدم صدق خاتم النبیین بر دیگری
محتمل نیست چه خاتم النبیین یعنی آن نبی که متاخر از سائر انبیا مبعوث باشد سوای یک
نبی که دین او موید و ناسخ ادیان و ملت و ناسخ ملل باشد و همه کسان که در عهد او
یا بعد عهد او باشند امت او باشند نتواند شد بر هر واحد از دو نبی صادق
نمی تواند شد که او متاخر از سایر انبیا مبعوث است و دین او موید و ناسخ ادیان است
و همه کسان که در عهد او یا بعد عهد او باشند امت او باشند والا هر یکی از ان
دو نبی از هر یکی از ان هردو متاخر مبعوث باشد و دین هر یک از ان هردو ناسخ دین
هر یک از ان و هر یکی از ان هردو امت هر یکی از ان هردو باشد واللازم صریح
الاستحاله و اتصاف آنحضرت صلی الله علیه و سلم بصفت خاتم النبیین بمعنی اینکه
آنحضرت صلی الله علیه و سلم متاخر از سایر انبیا مبعوث اند و همه کسان از ثقلین که در
عهد سعادت عهد آنجناب صلی الله علیه و سلم بوده اند یا بعد العهد بوده اند و هستند
و خواهند شد امت آنحضرت صلی الله علیه و سلم اند و دین آنحضرت صلی الله علیه و سلم موید
و ناسخ ادیان و ملت او ناسخ ملل قطعاً ثابت است قال عز من قائل ماکان محمد
ابا احد من رجالکم ولکن رسول الله وخاتم النبیین وقال وما ارسلناک
الا کافة للناس بشیرا و نذیرا فلفظ النبیین که جمع محلی باللام است صیغه عموم و استغراق
است پس معنی خاتم النبیین آخرین همه انبیا است و قوله کافة للناس نص است بر عموم
رسالت آنحضرت صلی الله علیه و سلم همه اناسی موجودین عهد آنحضرت صلی الله علیه و سلم
و ابعد عهد آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم را و روی فی حدیث معراجه صلی الله علیه و سلم
فقال تبارک و تعالی له ای للنبی صلی الله علیه و سلم سل فقال انک اتخذت ابراهیم خلیلا
واعطیته ملکا عظیما وکلمت موسی تکلیما واعطیت داود ملکا عظیما والنت له الحدید و
سخرت له الجبال واعطیت سلیمان ملکا عظیما وسخرت له الجن والانس والشیاطین واعطیته

ملکا لاینبغی لاحد من بعده وعلمت عیسی التوریة والانجیل وجعلته یبرء الاکمه والابرص واعذته
وامه من الشیطان الرجیم فلم یکن له علیهما سبیل فقال له ربه تعالی قد اتخذتک حبیبا فهو
مکتوب فی التوریة محمد حبیب الرحمن وارسلتک الی الناس کافة وجعلت امتک هم
الاولون وهم الآخرون وجعلت امتک لایجوز لهم خطبة حتی یشهدوا انک عبدی ورسولی
وجعلتک اول النبیین خلقا وآخرهم بعثا واعطیتک سبعا من المثانی ولم اعطها نبیا
قبلک واعطیتک خواتیم سورة البقرة من کنز تحت عرشی لم اعطها نبیا قبلک وجعلتک فاتحا وخاتما
انتهی وقال صلی الله علیه وسلم کنت اول الانبیاء فی الخلق وآخرهم فی البعث وکتب عقاید
مشحون اند باینکه آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم خاتم النبیین وآخر الانبیا اند وانیکه آنجناب
صلی الله علیه وآله واصحابه وسلم مبعوث اند الی الناس کافة بل الی الثقلین کافة بل الی
الخلق کافة ودین آنحضرت صلی الله علیه وسلم موبد وناسخ ادیان است غالب که مخالف
هم بظاهر انکار آن نکنند فلا حاجة الی نقل الایات والآثار الواردة فی هذا الباب اذا
تمهد هذا فنقول که دعوی ما این است که شخصی که مصداق مساوی آنحضرت صلی الله
علیه وسلم در جمیع کمالات باشد ممتنع بالذات است وبعد تسلیم اتصاف آنحضرت صلی الله
علیه وسلم بجمیع کمالات که در ذات قدسی صفات آنحضرت صلی الله علیه وسلم بوده اند
قول بامکان مصداق مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات باطل است ودلیل آن
این است که اگر مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات ممکن باشد از وقوع آن نظرا الی
نفس ذاته محال لازم نیاید حال آنکه او مصداق اجتماع النقیضین است چه شخصی که مساوی آنحضرت صلی الله
علیه وسلم در جمیع کمالات باشد اگر موجود فرض کرده شود یا خاتم النبیین باشد یا خاتم النبیین نباشد
علی الثانی مساوی مفروض مساوی نشد پس صادق آید بران انه مساو له
صلی الله علیه وآله واصحابه وسلم فی جمیع الکمالات وانه لیس بمساو له صلی الله علیه وسلم
فی جمیع الکمالات فهو مصداق اجتماع النقیضین فهو محال بالذات وعلی الاول آنحضرت

صلی اللہ علیہ وسلم خاتم النبیین نباشد معاذ اللہ زیراکہ سابق محقق شدہ کہ صفت خاتم
النبیین احتمال اشتراک بین ثنین ندارد دبرایں شق نیز آن مساوی مفروض مساوی نشد
فیصدق علیہ انہ مساواہ صلی اللہ علیہ وسلم فی جمیع الکمالات ولیس بمساواہ صلی اللہ علیہ وآلہ
وسلم فی جمیع الکمالات فہو مصداق اجتماع النقیضین فہو محال بالذات وہم مصداق مساوی
بر فرض وجودش مصداق انہ لیس بمساو ہست فوجودہ مستلزم لعدمہ وکل ما وجودہ مستلزم
لعدمہ ممتنع بالذات وبتقریر آخر اگر مصداق مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در جمیع کمالات
ممکن باشد بعد فرض وجودش یا داخل عموم النبیین باشد یا نہ اگر داخل عموم النبیین باشد او
از جملہ سایر انبیا باشد کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم آخرین آنہمہ ہست پس لامحالہ آنحضرت
صلی اللہ علیہ وسلم ازان متاخر بمبعوث باشد پس مساوی مفروض آخرین انبیا نباشد پس
مساوی باشد و نباشد واگر داخل عموم النبیین نباشد پس نبی نباشد پس مساوی آنحضرت
صلی اللہ علیہ وسلم نباشد پس مساوی باشد و مساوی نباشد وبتقریر آخر اگر مصداق مساوی
آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در جمیع کمالات ممکن باشد بعد فرض وجودش یا داخل الی الناس
کافۃ یعنی جملہ کسانیکہ در عہد وجودش وبعد عہد وجودش باشند مرسل باشد یا نہ علی الثانی
او مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم نشد چہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم الی الناس کافۃ یعنی جملہ
کسانیکہ در عہد وجود باجود آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم وبعد آن موجود باشند مرسل ہست
وبرایں تقدیر ایں صفت در مساوی مفروض یافتہ نشد پس مساوی باشد و مساوی نباشد
وعلی الاول یا آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم داست آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در عموم الناس
کافۃ داخل باشد یا نہ اگر داخل باشند آن مساوی مفروض مساوی آنحضرت صلی اللہ
علیہ وسلم نشد ضرورۃ عدم تساوی المرسل والمرسل واگر داخل نباشند عہد آنحضرت
صلی اللہ علیہ وسلم از عہد مساوی مفروض متاخر باشد پس آن مساوی خاتم النبیین نباشد
پس مساوی باشد و نباشد وبہ تقریر آخر اگر مصداق مساوی آنحضرت صلی اللہ

علیہ وسلم ممکن باشد بعد فرض وجودش او با در عموم الناس کافۃ فی قولہ سبحانہ وما ارسلناک الا کافۃ للناس داخل باشد یا نہ اگر داخل باشد او از است آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم باشد پس مساوی آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم نباشد پس مساوی باشد و نباشد واگر داخل نباشد وجود مفروض آن قبل عہد آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم باشد پس او خاتم النبیین نباشد پس مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم نباشد پس مساوی باشد و نباشد فعلی التقادیر آن مساوی مفروض مصداق اجتماع النقیضین است و مصداق اجتماع النقیضین محال بالذات است پس آن محال بالذات است وہو المطلوب وبہ تقریر آخر اگر مصداق مساوی آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم در جمیع کمالات ممکن باشد بعد فرض وقوع آن یا صاحب دین وکتاب باشد یا نہ اگر صاحب دین وکتاب نباشد مساوی آن حضرت نشد پس مساوی شد ونشد واگر صاحب دین وکتاب باشد دین وکتاب او منفا یر دین وکتاب آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم باشد پس دین وکتاب او یا منسوخ بدین وکتاب آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم باشد پس او خاتم النبیین نشد پس مساوی آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم در جمیع صفات کمال نشد پس مساوی شد ومساوی نشد یا دین وکتاب آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم معاذ اللہ بدین وکتاب او منسوخ باشد بر این تقدیر آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم خاتم النبیین نشد وہو خلاف اسلام ومع ذلک بر این تقدیر او مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم نشد پس مساوی شد ونشد بہر تقدیر او مصداق اجتماع النقیضین است ومصداق اجتماع النقیضین محال بالذات است پس مساوی مفروض مصداق اجتماع النقیضین است ہذا لتقسیم التقریر الدلیل وحاصل این است کہ دو کس ہر چہ کہ باشند موصوف بخاتم النبیین نتوانند شد اتصاف یکی باین صفت بی سلب اتصاف جمیع ما عداہ باین صفت متحقق نیست این احمق نا فہم حاصل دلیل نہ فہمید و توہم کرد کہ حاصل دلیل این است کہ اگر زمانہ مساوی مذکور از زمان نبوت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم

موخر باشد همان مساوی فقط خاتم النبیین باشد و اگر زمانه او بر زمان نبوت
آن حضرت صلی الله علیه وسلم مقدم باشد آن مساوی خاتم نباشد پس بر آن
اعتراض کرد که درینجا احتمال ثالث است که زمانه او و زمانه نبوت آن حضرت
صلی الله علیه وسلم یک باشد بر این تقدیر هر دو یعنی آن حضرت صلی الله علیه وسلم
و مساوی مفروض خاتم النبیین باشند و ندانست که معنی بودن آنحضرت
صلی الله علیه وسلم خاتم النبیین این است که آن حضرت صلی الله علیه وسلم
آخرین همه نبیین اند و بعد سایر انبیا مبعوث اند و صیغه النبیین صیغه عموم
و استغراق است و خاتم سوی النبیین مضاف است پس خاتم النبیین
همان کس تواند بود که بعثت او بعد سایر انبیا باشد و دین او ناسخ همه ادیان
و نبوت او عام و همه کسان که در عهد او یا بعد عهد او باشند امت او باشند
اگر دو نبی در یک زمان باشند بر تقدیر یکی ازان هر دو صادق نمی آید که او بعد
جمیع من عداه من الانبیا مبعوث است و نه اینکه دین او ناسخ همه ادیان است و نه
نبوت او عام است و نه همه کسان که در عهد او و بعد عهد او بوده اند امت او باشند
درانصورت یکی هم ازان هر دو خاتم النبیین نشد ازین کلام او مبرهن شد که این میرزا بالغ
تا حال معنی خاتم النبیین ندانسته است و نفهمیده که اتصاف کسی بخاتم النبیین لی آنکه
در عهد نبوت او و بعد عهد او دیگری نبی نباشد ممکن نیست و نتوانست دانست که اگر نبی دیگر
در عهد سعادت مهد آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم مبعوث فرض کرده شود یا او بر دین شریعت
آنحضرت صلی الله علیه وسلم باشد پس او آخر همه انبیا نشد و صاحب دین و کتاب نشد
پس مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم نشد یا آن حضرت صلی الله علیه وسلم بر دین و شریعت
او باشد پس آنحضرت صلی الله علیه وسلم آخرین همه انبیا نشد و صاحب دین و کتاب
نشد و علی هذا التقدیر مع کونه خلاف المسلم مساوی مساوی نشد یا دین شریعت او مغایر

دین وشریعت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم باشد پس با دین وشریعت او موید باشد پس دین
وشریعت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم موید نباشد برین تقدیر آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم
مساوی او نباشد پس او مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم باشد ومساوی نباشد یا دین و
شریعت او موید نباشد پس آن مساوی مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم نباشد پس
مساوی باشد ومساوی نباشد وعلی التقادیر فهو مصداق اجتماع النقیضین است
ونیز اگر بالفرض نبی دیگر در عهد نبوت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم مبعوث باشد یا او مرسل
الی الناس کافة باشد یا مرسل الی الناس کافة نباشد اگر مرسل الی الناس کافة نباشد
آن مساوی مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم نباشد لکونه صلی اللہ علیہ وسلم مرسلا الی
الناس کافة واگر مرسل الی الناس کافة باشد آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم از امت او باشد
العیاذ باللہ وبراین تقدیر باوجود بودن این خلاف مسلم آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم مساوی
او نباشد پس او مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم باشد ومساوی آن حضرت صلی اللہ
علیہ وسلم فی جمیع الکمالات نباشد بهر تقدیر او مصداق اجتماع النقیضین است ومصداق
اجتماع النقیضین محال بالذات است فهو محال بالذات ابدای این احتمال ناشی از
غایت نادانی وبی ایمانی این سر کردهٔ جهال است وآنچه گفته است که شق اول بر تقدیر
تقدم زمان نبوت آنحضرت است وشق ثانی بر تقدیر تقدم زمان نبوت شخص مفروض مساوی
است مضر مستدل نیست بلکه مشید ارکان دلیل است زیرا که چون مبرهن شد که وصف
خاتم النبیین احتمال اشتراک بین اثنین ندارد وبودن دو کس خاتم النبیین معا محتمل نیست
پس اگر وجود مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم فرض کرده شود آن مساوی خاتم النبیین
باشد پس زمان نبوت او متاخر از زمان نبوت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم باشد وآنحضرت
صلی اللہ علیہ وسلم خاتم النبیین است پس زمان نبوت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم از زمان
نبوت او متاخر باشد پس زمان نبوت آن مساوی نسبت بزمان نبوت آنحضرت صلی اللہ

علیہ وسلم ہم متاخر باشد و نباشد وہم متقدم باشد و نباشد فہو مصداق اجتماع النقیضین فہو محال بالذات
پس وجود مساوی کہ مصداق اجتماع النقیضین ست محال بالذات است و ذلک ہو
المدعی وقول او پس گویا چنین گفت الی آخرہ مبنی ست بر نفہمیدنش حاصل دلیل ر التشقیق در
بودن مساوی خاتم الانبیا کہ در قوت نبودن آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم خاتم الانبیا ست
و بودن آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم خاتم الانبیا کہ در قوت نبودن آن مساوی خاتم الانبیا
است بودہ ست و بناءً علیہ فرض مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در جمیع کمالات
فرض مصداق اجتماع النقیضین است و چون خاتم الانبیا بودن مساوی مفروض
بی تاخر زمان نبوت او از زمان نبوت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم و خاتم الانبیا بودن آنحضرت
صلی اللہ علیہ وسلم بی تاخر زمان نبوت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم از زمان نبوت آن مساوی
مفروض محتمل نیست اجتماع تاخر و سلب تاخر از وجود آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در وجود
آن مساوی لازم ست پس وجودش مصداق اجتماع النقیضین ست پس محال بالذات
شد پس از کلام او تقریری دیگر مستنبط شد فہو فی ہذا الایراد کالباحث عن حتفہ بظلفہ
وقول او میگویم کہ درینجا احتمال ثالث ست کہ زمان نبوت ہر دو یکی باشد و برین تقدیر ہر دو
برابر خاتم الانبیا باشند ناشی ست از غایت جہل چہ الانبیا جمع عام مستغرق است
پس خاتم الانبیا آن ست کہ خاتم ہمہ انبیا باشد پس درصورت بودن دو نبی در یک زمان
ہیچکی ازان ہر دو خاتم الانبیا نیست چہ ہیچکی ازان ہر دو آخرین ہمہ انبیا نیست و قدم آنفا
مفصلا و ازینجا ظاہر گشت کہ قضیہ اگر آن شخص خاتم الانبیا باشد آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم
خاتم الانبیا نباشند العیاذ باللہ کلیہ صادقہ ست زیرا کہ بر تقدیر بودن آن شخص خاتم
الانبیا تاخر زمان نبوت او از زمان نبوت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم ضروریست و بر تقدیر
اتحاد زمانہ نبوت آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم و نبوت آن شخص ہیچکی خاتم الانبیا نتواند
بود و قول با اینکہ برین تقدیر ہر دو خاتم الانبیا باشند ناشی از جہل بمعنی خاتم الانبیا است

پس منع صدق کلیہ از غایت غباوت ناشی است پس مقدم این شرطیہ بر جمیع تقادیر مستلزم تالی است و ہمچنان شرطیہ دویمی یعنی اینکہ اگر آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم خاتم الانبیا است دیگری خاتم الانبیا نتواند بود بر ہمہ تقادیر صادق است پس اعتراض این قایل کہ مبنی بر جہالت از معنی خاتم الانبیا است ناشی از غایت نادانی و بی ایمانی است در صحیحین مروی است از ابی ہریرہ رضی اللہ تعالی عنہ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم مثلی ومثل الانبیاء کمثل قصر احسن بنیانہ ترک منہ موضع لبنۃ فطاف بہ النظار یتعجبون من حسن بنیانہ الا موضع تلک اللبنۃ فکنت انا سددت موضع اللبنۃ ختم بی البنیان وختم بی الرسل وفی روایۃ وانا اللبنۃ وانا خاتم النبیین در نظر این کور باطن از آن قصر موضع و لبنہ باز آید متروک ماندہ و سد آن موضع از وجود با وجود آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم نشدہ کہ سد موضع و لبنہ باز آید از آن از یک لبنہ صورت توانست بست از این حدیث ظاہر است کہ از آن قصر یک لبنہ متروک ماندہ بود در آن گنجایش لبنہ دیگر نبود و سبحانہ بوجود با وجود آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم آن موضع را مسدود و قصر رسالت را تام و کامل فرمود اگر آن لبنہ دیگر فرض کردہ شود آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم آن لبنہ نتواند بود و چون آن لبنہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم اند چنانچہ ارشاد شدہ وانا اللبنۃ دیگری آن لبنہ نتواند بود و چون شیخ نجدی را اتباع او ہمچو این جاہل قایل بامکان کرورہا مساویان آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در جمیع کمالات اند بدانست این جملہ در قصر نبوت و رسالت کرورہا لبنات متروک شدہ اند بلکہ لبنات غیر متناہیہ متروک ماندہ اند پس در اعتقاد این بی ایمانان حدیث شریف مشتمل بر چند کذبات است و عقیدت اینہا الا موضع لبنۃ ہم کذب است چہ در اعتقاد اینہا در آن قصر مواضع کرورہا لبنات بلکہ مواضع لبنات غیر متناہیہ متروکہ بدستما تا حال باقی است و ابد الدہر باقی خواہد ماند و نیز در اعتقاد اینہا فکنت انا سددت موضع اللبنۃ ہم کذب است چہ در قصری کہ در آن لبنات غیر متناہیہ متروک ماندہ باشند از یک لبنہ چہ کار برمی آمد و قولہ فطاف بہ النظار یتعجبون من حسن بنیانہ الا

موضع تلک اللبنہ ہم در اعتقاد این ملحدان کذب است چہ نزد اینہا در آن قصر در عقیدت اینہا مواضع لبنات غیر متناہیۃ متروک ماندہ اند باوجود متروک ماندن لبنات غیر متناہیۃ در آن قصر لا موضع تلک اللبنہ کذب است و تعجب ناظران از حسن بنیان قصری کہ دران مواضع لبنات غیر متناہیۃ متروک مانند معنی ندارد و غایت تلبیس این ملحدان این است کہ از قول بامتناع ذاتی مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم یا اعلی از آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در جمیع صفات کمالیہ نفی قدرت او سبحانہ لازم می آید حال آنکہ این ملحدان را از التزام این لازم گزیر نیست زیرا کہ از دو حال خالی نیست آیا نزد این ملحدان اکمال منصب نبوت و رسالت واتمام آن ورسانیدن این منصب باقصی درجات آن و تکمیل قصر نبوت بدینسان کہ در آن موضع یک لبنہ باقی نماند تحت قدرت کاملہ او سبحانہ ہست یا نہ علی الثانی التزام نفی قدرت او سبحانہ بر اینہا لازم و متحتم است وعلی الاول چون درجہ بالاتر از اقصی درجات ممکن نیست وہم درجہ مساوی اقصی درجات امکان ندارد والا اقصی درجات اقصی درجات نباشد وہو محال پس درجہ کہ مساوی اقصی درجات یا اعلی ازان باشد تحت قدرت کاملہ داخل نشد برین تقدیر این نافہمان را از التزام نفی قدرت او سبحانہ بر مساوی خاتم الرسل والانبیاء کہ مکمل و متمم نبوت و رسالت اند و بر اعلی ازان ہیچگونہ گریز نیست و در مثلی کہ حدیث شریف ارشاد شدہ است ہمین کلام جاری است کہ آیا اکمال آن قصر بدینسان کہ در آن ہیچ موضع لبنہ متروک نماند تحت قدرت کاملہ داخل است یا نہ علی الثانی نفی قدرت کاملہ بر اکمال آن قصر لازم آمد و علی الاول ہیچ موضع لبنہ بعد اکمال آن قصر در آن قصر باقی نیست پس وضع کردن لبنہ دیگر در آن قصر کامل کہ در آن ہیچ موضع لبنہ نیست محال است پس تحت قدرت داخل نیست و منشاء اشتباہ ہمین است کہ محال بالذات را ممکن بالذات وانمودہ میخواہند کہ الحاد خود را بحیلہ عموم قدرت کاملہ رواج دہند واللہ متم نورہ ولو کرہ الکافرون وقول او و توضیحش طرفہ ہذیانی است کہ از مجانین ہم ہیچ این ہرزہ کمتر سر میزند اگر در قوم کریم

مفروض خود زید را خاتم العلما و خاتم الحفاظ و خاتم الکتاب و خاتم الشعرا قرار داده است
معنی آن این است که زید آخرین همه علمای و همه حفاظ و همه کتاب و همه شعرای قوم کریم مفروض
است و اگر خالد در زمان آینده موصوف بصفات علم و حفظ و کتابت و شاعری در قوم
کریم بوجود آید حکم بودن زید خاتم العلما و خاتم الحفاظ و خاتم الکتاب و خاتم الشعرا در قوم
کریم برین تقدیر محض کاذب بوده است در حقیقت خاتم العلما و الحفاظ و الکتاب و الشعرا
دران قوم خالد است نه زید بعد تسلیم اینکه خاتم العلما و الحفاظ و الکتاب و الشعرا در آن
قوم زید است خالد را خاتم العلما و الحفاظ و الکتاب و الشعرا در آن قوم نتوان گفت چه
بعد تسلیم اینکه آخرین همه علما و حفاظ و کتاب و شعرای آن قوم زید است دیگری را خاتم همه علمای
و حفاظ و کتاب و شعرای آن قوم گفتن منافی آن تسلیم است که معنی آن تسلیم این است که زید
از همه علما و حفاظ و کتاب و شعرای آن قوم متاخر موصوف بعلم و حفظ و کتابت و شاعری نیست
و کسی دران قوم که موصوف باین صفت باشد از زید متاخر نیست و نه بزید معیت دارد
چه اگر کدامین عالم و حافظ و کاتب و شاعر در آن قوم از زید متاخر است یا بزید معیت
دارد ازین معنی صادق نمی تواند شد که زید از همه علما و حفاظ و کتاب و شعرای آن قوم
متاخر است قول او پس زید خاتم کمالات گشت الفاظ بی معنی است خاتم از جنس
مختوم می باشد عبارت صحیح این است زید خاتم الموصوفین باین کمالات گشت یعنی زید
آخرین همه موصوفین باین کمالات در آن قوم گشت و برین تقدیر دیگری را آخرین موصوفین
باین کمالات در آن قوم گفتن منافی قول بودن زید آخرین همه موصوفین باین کمالات
در آن قوم است قول او در قوم شریف که نیز کمالات مسطوره بودند بوجود دو کس
بعمرو و بکر بی تقدیم یکی بر دیگری همه کمالات ختم شد و اگر مراد ازان این است که در قوم شریف
مفروض قول بودن هر یک از عمرو و بکر که در یک زمان موصوف بعلم و حفظ و کتابت و شاعری
در قوم شریف اند خاتم همه علما و حفاظ و کتاب و شعرای آن قوم صادق است این غلط

محض است که خاتم علمای وحفاظ وکتاب وشعرای قوم مذکور همان کس است که او متاخر از
همه علما وحفاظ وکتاب وشعرای آن قوم متصف بعلم وحفظ وکتابت وشاعری باشد وبر
تقدیر مذکور نه عمرو از همه علمای وحفاظ وکتاب وشعرائی آن قوم متاخر است و نه بکر بلکه عمرو
از بعض علمائی وحفاظ وکتاب وشعرائی آن قوم متاخر نیست وهمچنان بکر واگر مراد از ان این است
که کمالات مسطوره دران قوم بعد عمرو وبکر نماند این معنی را از ما نحن فیه مساسی
نیست گفتگو در صفت خاتم النبیین است اگر فرض کرده شود که در یک زمان دو نبی باشند
وبعد آن هر دو کس نبوت منقطع شود هیچکی ازان هر دو خاتم النبیین نتواند بود چه هیچکی ازان
هر دو آخرین همه انبیا نیست این قول او یا تلبیس است یا نافهمی وقول او میگویم الی قوله و
سخافت این کلام ظاهر است دلیل بلادت ونافهمی اوست زیراکه اگر زید را خاتم همه علما
وحفاظ وکتاب وشعرائی قوم کریم مسلم داشته شود مساوی زید در جمیع صفات ممتنع
بالذات است بلا شبهه زیراکه اگر مساوی زید در جمیع صفات در آن قوم ممکن باشد بعد
فرض وجود آن یا آن مساوی خاتم همه علما وحفاظ وکتاب وشعرای قوم کریم باشد یا نه اگر
نباشد آن مساوی مساوی نشد فهو مصداق اجتماع النقیضین است واگر خاتم همه علما
وحفاظ وکتاب وشعرائی آن قوم باشد زید در عموم همه علما وحفاظ وکتاب وشعرائی
آن قوم داخل واز جمله مختومین باشد نه خاتم پس او بصفت خاتم نباشد مساوی آن
مساوی مفروض نباشد فهو مصداق اجتماع النقیضین است وانچه این سخیف الرای
در بیان سخافت این کلام میگوید که بودن وصف خاتم در آن مساوی اختیار کردیم
ونبودن وصف خاتم بر این تقدیر در زید ممنوع از سخافت عقل او ناشی است چه بر این
تقدیر زید در عموم مختومین داخل خاتم چگونه تواند بود واگر زید در عموم علما وحفاظ وکتاب
وشعرا داخل نیست متصف بعلم وحفظ وکتابت وشاعری نیست درینصورت هم آن
مساوی مساوی زید نیست فهو مصداق اجتماع النقیضین پس بر تقدیر وجود مساوی

مفروض وبو دنش موصوف بخاتم العلما والحفاظ والکتاب والشعرا زید خاتم العلما والحفاظ
والکتاب والشعرا نمی تواند بود وبراین تقدیر هم آن مساوی مساوی نیست و در قوم شریف
مفروض ناهیچیکے از عمرو وبکر بسبب بودن آن هردو در یک زمان وداخل بودن هردو
ازان هردو در عموم علما وحفاظ وشعرا بر هیچیکی ازان هردو صادق نیست که او آخرین همه علما
وحفاظ وکتاب وشعرای قوم شریف است زیراکه هیچیکے ازان هردو متاخر از همه علما
وحفاظ وکتاب وشعرای آن قوم نیست پس قول بودن عمرو وبکر خاتم العلما والحفاظ
والکتاب والشعرا در قوم شریف مبنی بر نفهمیدن معنی خاتم مذکور هست و بر تقدیر وجود خالد
وبودنش متصف بخاتم العلما والحفاظ والکتاب والشعرا در قوم کریم زید خاتم علما وحفاظ
وکتاب وشعرا در قوم کریم نمی تواند بود و در صورت بودن زید متصف بخاتم علما وحفاظ
وکتاب وشعرای قوم کریم خالد متصف بخاتم علما وحفاظ وکتاب وشعرای قوم کریم نمی تواند
بود وبهر تقدیر اشتراک زید وخالد درین وصف نمی تواند شد بلکه بر یک تقدیر زید فقط
متصف باین وصف خواهد بود وبر تقدیر دوم خالد فقط متصف باین وصف خواهد بود
تجویز احتمال اینکه هردو معا متصف باین وصف باشند بی حماقت وبلادت از
کسی متصور نیست ففیما نحن فیه بر تقدیر تسلیم خاتم الانبیا بودن آنحضرت صلی الله علیه وسلم
قول بامکان مساوی آن حضرت صلی الله علیه وسلم قول بامکان مصداق اجتماع النقیضین
است چه براین تقدیر آن مساوی متصف باین صفت نتواند بود و پس مساوی نتواند
بود و بر تقدیر فرض وجود مساوی واتصاف او باین صفت آنحضرت صلی الله علیه
وسلم متصف باین صفت نتواند بود و براین تقدیر آن مساوی مفروض مساوی نتواند بود
فعلی التقدیرین او مصداق مساوی ولا مساوی است فهو علی التقدیرین مصداق اجتماع
النقیضین هست وعجب تر ازین خرافات او قول اوست آری چون خاتم را تاخر و محض
را تقدم زمانه لازم هست الی آخره خبط وجنون او ازین هذیان او پیدا هست او لا آنحضرت

که خاتم آخر را گویند و مختوم مضاف الیه آن است تاخر زمان در معنی خاتم ماخوذ است لازم آن نیست
لازم در معنی بلزوم ماخوذ نمی باشد وثانیا ازین جهت که او درینجا اعتراف دارد باینکه تاخر زمان
لازم خاتم است وتقدم زمان لازم مختوم است پس حالا بگوید که معنی خاتم النبیین چیست
شاید الحال بداند که خاتم النبیین همان نبی است که از سائر انبیا متاخر باشد پس بالفرض اگر
دو نبی دریک عهد باشند وبعد آن عهد نبوت منقطع شود هر واحد ازان هر دو در عموم النبیین
که مضاف الیه است داخل است پس اگر یکی ازان هر دو بخاتم النبیین موصوف باشد لامحاله
دومی در عموم النبیین المختومین داخل است پس آن یک ازان دومی متاخر باشد پس او
مصداق تاخر وعدم تاخر باشد فهو مصداق اجتماع النقیضین وهمچنان دومی اگر موصوف
بخاتم النبیین باشد آنکس که با دمعیت در نبوت وارد داخل عموم النبیین المختومین وبر آنکس
متقدم باشد پس مصداق تقدم وعدم تقدم باشد فهو مصداق اجتماع النقیضین این
مفتون مجنون باوجود اعتراف باینکه خاتم را تاخر زمان ومختوم را تقدم زمان لازم است
تجویز میکند که دریک عهد دو نبی خاتم الانبیا باشند وتجویز میکند که در قوم شریف مفروض
او عمرو وبکر هر دو خاتم العلما والحفاظ والکتاب والشعرا دریک زمانه باشند واگر از
غایت بلادت وشدت غباوت چنان فهمیده است که زید در قوم کریم خاتم کمالات
است وعمرو وبکر در قوم شریف خاتم کمالات اند زید را خاتم العلما والحفاظ والکتاب
والشعرا در قوم کریم وعمرو وبکر را در قوم شریف خاتم العلما والحفاظ والکتاب والشعرا
گفته تاهم کلامش محض بیهوده است چه اگر کمالات را مختوم و زید را در قوم کریم خاتم وعمرو
وبکر را در قوم شریف خاتم قرار داده است این حماقت دیگر است چه خاتم از جنس مختوم
می باشد زید وعمرو وبکر از جنس کمالات نیستند ناچار او را اعتراف بودن مختوم
علما وحفاظ وکتاب وشعرا یعنی آن جمع مستغرقه عامه لازم خواهد بود وبراو تجویز امکان
مصداق اجتماع النقیضین از تجویز بودن عمرو وبکر خاتم العلما والحفاظ والکتاب والشعرا

در قوم شریف وتجویز امکان مساوی زید بعد تسلیم بودن زید خاتم العلما والحفاظ والکتاب والشعراء در قوم کریم لازم خواہد آمد کما بینا مفصلا وجواز اتحاد زمانہ او را سود ی نمی بخشد بلکہ برتقدیر اتحاد زمانہ امکان مصداق اجتماع النقیضین یعنی تقدم وعدم تقدم وتاخر وعدم تاخر ومعیت وعدم معیت بوجوہ چند لازم می آید وانچہ گفتہ است پس مساوی خاتم را الی آخرہ عجیب ہذیانی است چہ ہرگاہ کہ زید را موصوف بخاتم العلما والحفاظ والکتاب والشعراء در قوم کریم فرض کرد ضرور است کہ زید از ہمہ علما وحفاظ وکتاب والشعرای آن قوم متاخر باشد والا او خاتم العلما والحفاظ والکتاب والشعرا در آن قوم نتواند بود وچون خالد را بدین صفت موصوف فرض کرد ضرور است کہ خالد از ہمہ علما وحفاظ وکتاب وشعرای آن قوم موخر باشد پس اگر زید در عموم علما وحفاظ وکتاب وشعرا داخل نیست مساوی خالد نیست واگر داخل است منجملہ مختومین است نہ خاتم پس مساوی خالد نیست زیرا کہ بدین صفت موصوف نشد وہمچنان اگر خالد در عموم مذکور داخل نیست موصوف باین صفت نیست واگر داخل است از جملہ مختومین است نہ خاتم پس مساوی زید نیست حاصل کہ اگر زید مقدم بر خالد است زید متصف باین صفت نیست واگر خالد مقدم بر زید است خالد متصف باین صفت نیست واگر ہر دو در یک زمان اند ہیچیکے از ان ہر دو متصف باین صفت نیست وہمچنان ہر یک از عمرو وبکر در قوم شریف کہ در یک زمان مفروض اند خاتم العلماء والحفاظ والکتاب والشعراء در ان قوم نیست والا ہر یک خاتم وہر یک مختوم وہر یک متاخر وہر یک غیر متاخر وہر یک مقدم وہر یک غیر متقدم ودر میان آن ہر دو معیت وعدم معیت باشد وہر یک بچند گونہ مصداق اجتماع النقیضین باشد ونیز کسیکہ مجنون ومسلوب العقل نیست لزوم اجتماع النقیضین از اشد محذورات است پس قول او ہیچ محذور را لازم نمی آید شعبہ از شعب جنون است وقول او لیکن وجود ملزوم الی آخرہ نیز از آثار جنون است چہ وجود مساوی در صفتی کہ در آن احتمال اشتراک بین اثنین در نفس الامر نباشد مصداق اجتماع النقیضین است

کما صوّرنا مرارا فصلنا تکرارا چون کار با بلد من الحمار افتاد ناچار ضرورت تطویل رو داد والله ولی السداد قال الحایر البایر پس حال خاتم که تاخر او را لازم است و حال اول انبیا علیهم السلام است ما اول البشر مثلا که مشارکت در آن دیگری را ممتنع است لیکن این مشارکت دیگری را در آن ممکن است بی شبهه نه ممتنع بالذات مثلا اگر حضرت حوا را بطور حضرت آدم علیه السلام حقتعالی خلق میفرمود هر دو اول افراد بشر میشدند همچنین اگر دو کس را متصفی کرده ختم نبوت میفرمود هر دو نبی خاتم می شدند پس امکان اشتراک ثابت شد مثال ثالث از علم اصول فقه اگر امام بگوید اول من دخل هذا الحصن فله من النفل کذا پس اگر یک کس فقط اول داخل شد مستحق نفل مذکور است و اگر دو کس معا داخل شدند هر دو مستحق آن نفل خواهند بود پس هر یک ازین دو کس اول داخل است با وجود تعدد همچنین خاتم است و ظاهر است که ممکن بالذات ممکن است دائما در حال عدم و وجود کما هو الظاهر پس این ممکن اگر موجود و واقع نشده ممتنع شده بوجهی پس امتناعش بالغیر خواهد بود نه بالذات و ممتنع بالغیر داخل تحت قدرت کامله است چنانکه ایمان ابولهب بنابرین قیاس و دلیل معترض مستدل بر امتناع ذاتی مساوی خاتم النبیین صلی الله علیه وسلم بلا شبهه باطل خواهد بود اقول این نادان بی ایمان باین کلام حماقت التیام تیشه بر پای خود زد و سر شوریده خود را بدست خود شکست تفصیل این مقال و بیان این اجمال آنکه لفظ اول افعل التفضیل است و گاهی بمعنی قبل مستعمل میشود و افعل التفضیل وقتیکه باضافت مستعمل می شود مقصود از آن تفضیل موصوف آن بر مضاف الیه می باشد افاده تفضیل آن بر جمیع من عداه مما اضیف الیه میکند مثلا گفته شود محمد صلی الله علیه و آله وسلم افضل الانبیاء مفاد آن تفضیل آن حضرت صلی الله علیه وسلم بر سائر انبیاء است و این معنی بر مبتدیان نحوخوان پوشیده نیست پس آنکس که بصفت اول الانبیاء موصوف است لامحاله یکی خواهد بود و اگر فرض کرده شود که دو نبی معا بعد

له بیاء ضعیف
بپای پارسی نیز شد ۱۲
منتهی الارب

از دیگر انبیا مبعوث شده اند هیچ یکی ازان هر دو اول الانبیا صادق نتواند بود چه معنی اول
الانبیا این است که سابق بر جمیع من عداه است و هیچ یکی ازان هر دو سابق بر جمیع من عداه
نیست بلکه سابق بر بعض من عداه است پس این وصف اگر در شان احدی صادق است
بعد تسلیم صدق بر آن احد تجویز صدق آن بر دیگری تجویز صدق نقیضین بر شئ واحد است
مثلا در شان آنحضرت صلی الله علیه وسلم از حضرت باری جل شانه ارشاد شده که انک
اول النبیین خلقا و آخرهم بعثا آنحضرت صلی الله علیه وسلم موصوف اند با اول النبیین خلقا
بعد تسلیم اتصاف آنحضرت صلی الله علیه وسلم باین صفت تجویز امکان اتصاف دیگری باین
صفت تجویز امکان مصداق اجتماع النقیضین است چه اگر دیگری باین صفت ممکن باشد
از فرض وقوع آن نظر الی ذاته محال لازم نه آید حال آنکه از وقوع آن نظر الی ذاته تحقق
مصداق اجتماع النقیضین لازم می آید زیراکه اگر دیگری باین صفت موصوف باشد آن دیگر
در عموم النبیین داخل باشد یا نه اگر در عموم النبیین داخل نباشد اول النبیین خلقا نتواند بود
و اگر در عموم النبیین داخل باشد در جمله مفضل علیهم باشد پس اول النبیین نباشد پس اول
النبیین باشد و اول النبیین نباشد و هم بر تقدیر وجود مساوی مذکور آنحضرت صلی الله
علیه وسلم یا داخل عموم النبیین باشند یا نه و علی التقدیرین آنحضرت صلی الله علیه وسلم
مساوی آن مساوی نباشند پس آن مساوی باشد و مساوی نباشد فهو مصداق
اجتماع النقیضین فهو محال بالذات و همچنان چون آنحضرت صلی الله علیه وسلم آخر النبیین
هستند دیگری موصوف باین صفت نتواند شد چه اگر دیگری موصوف باین صفت
شود و اگر در عموم النبیین داخل نباشد آخر النبیین نباشد پس مساوی آنحضرت صلی الله
علیه وسلم نباشد و اگر در عموم آن داخل باشد آنحضرت صلی الله علیه وسلم از وی متاخر باشد
لکونه آخر النبیین بعثا پس او آخر النبیین نباشد پس مساوی باشد و مساوی او نباشد و نیز
او اگر آخر النبیین باشد آنحضرت صلی الله علیه وسلم اگر در عموم النبیین داخل نباشد العیاذ بالله

مساوی او نباشد مساوی مساوی باشد و مساوی نباشد و اگر در عموم آن داخل باشد
آخر النبیین نباشد العیاذ باللہ بر این تقدیر ہم آن مساوی مساوی نباشد فهو علی جمیع التقادیر
مصداق اجتماع النقیضین فهو محال بالذات و از ین حدیث مبرہن شد کہ معنی خاتم النبیین
آخر ہم بشما است نہ چنانکہ این قایل گمان کردہ ست کہ تاخر از لوازم خاتم ست و از ینجا کہ صفت اول
النبیین خلقا از ہمان صفات ست کہ احتمال اشتراک بین اثنین ندارد و بعد تسلیم اتصاف آنحضرت
صلی اللہ علیہ وسلم باین صفت تجویز امکان مصداق مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در جمیع صفات
تجویز امکان مصداق اجتماع النقیضین ست و علی ہذا القیاس صفات دیگر ہمچو اول من ینشق عنہ
الارض و اول شافع و اول مشفع و اول من یحرک حلق الجنۃ و اول ما خلق اللہ نوری منجملہ ہمان صفات
اند کہ احتمال اشتراک بین اثنین ندارد و قول بامکان مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم
درین صفات قول بامکان مصداق اجتماع النقیضین ست و ہمچنان دیگر صفات نیز کہ
در آن صیغ تفضیل سوی صیغ عموم و استغراق مضاف اند از ہمین قبیل اند کما بیناہ سابقا
و آنچہ این احمق نافہم گمان می برد کہ در صفت اول الانبیا و اول البشر مشارکت دیگری
ممکن ست ناشی از غایت جہل و بلادت ست چہ بعد تسلیم آنکہ حضرت آدم علیہ السلام
اول الانبیا ظہورا و اول البشر اند تجویز امکان مشارکت حضرت آدم علیہ السلام درین
صفت تجویز مصداق اجتماع النقیضین ست چہ اگر مشارکت حضرت آدم علیہ السلام
درین صفت ممکن باشد و وجودش فرض کردہ شود او یا در عموم انبیا و عموم بشر داخل
باشد یا داخل نباشد علی الثانی آن مشارک اول الانبیا و افضل البشر نشد پس
آن مشارک درین صفت مشارک نشد فهو مصداق اجتماع النقیضین فهو محال بالذات
و علی الاول حضرت آدم علیہ السلام بر او مقدم ست زیرا کہ موصوف ست باول الانبیا
و اول البشر کہ بمعنی متقدم علی جمیع من عداہ من الانبیاء و البشر ست و ہرگاہ کہ حضرت
آدم علیہ السلام بر او متقدم ست او مقدم بر جمیع من عداہ من الانبیاء و البشر نیست

پس اول الانبیا و اوّل البشر نیست پس او مشارک حضرت آدم علیه السلام درین صفت نیست پس
او مشارک است و مشارک نیست پس او مصداق اجتماع النقیضین است پس او محال
بالذات است و نیز اگر مشارک حضرت آدم علیه السلام درین صفت ممکن باشد و وجودش
فرض کرده شود حضرت آدم علیه السلام اگر در عموم انبیا و عموم بشر داخل نباشد اول الانبیا
و اوّل البشر نباشد و اگر در عموم انبیا و بشر داخل باشد آن مشارک مذکور بر حضرت
آدم علیه السلام مقدم باشد که او موصوف است باول الانبیا باول البشر و معنی این
افعل التفضیل درین استعمال متقدم علی جمیع من عداه من الانبیا والبشر است پس لا محاله
او بر آدم علیه السلام متقدم باشد پس حضرت آدم علیه السلام اول الانبیا و اول البشر
نشد پس آن مشارک مشارک نشد فهو مصداق اجتماع النقیضین فهو محال بالذات
و قوله مثلاً اگر حضرت حوا را بطور آدم علیه السلام حق تعالی خلق میفرمود هر دو اول افراد بشر
میشدند ناشی است از ندانستن او معنی اول البشر و جهل او باینکه مفاد افعل التفضیل
درین استعمال تفضیل موصوف آن بر جمیع من عداه من اضیف الیه است پس در صورتیکه
او سبحانه حضرت حوا را بطور حضرت آدم علیه السلام می آفرید نه حضرت آدم اوّل البشر میبودند
و نه حضرت حوا و اگر دو کس را معانی میگردانید و بعد ازان نبوت منقطع می شد هیچ یکے
ازان هر دو کس خاتم الانبیا و خاتم النبیین و آخر النبیین بشانی بود و ازین قول بیهوده
او معلوم شد که با وجود رسیدن این ارذل قریب بارذل عمر معنی اول و آخر و استغراق
و عموم صیغ و استعمال افعل التفضیل تا حال ندانسته است و مختصرات صرف و نحو را
هم نفهمیده پس نفهمیدنش مطالب دیگر علوم از محل استعجاب نیست و قول او پس
امکان اشتراک ثابت گشت متفرع است بر هذیان او پس او هم هذیان است
و از قول او و مثالش از جهول فقه الی قوله پس هر یک ازین دو کس اول داخل است
با وجه و تعدد هم بر من شد که این کول جهول از فقه و اصول جهل و ذهول و بی خبری و غفول

دارد قال فی التوضیح ومنها ای من صیغ العموم کل وجمیع وہما محکمان فی عموم ما دخلا علیہ بخلاف
سائر ادوات العموم فان دخل الکل علی النکرۃ فلعموم الافراد وان دخل علی المعرفۃ فللمجموع
قالوا عمومہ علی سبیل الانفراد ای یراد کل واحد مع قطع النظر عن غیرہ وہذا ان دخل علی النکرۃ
فان قال کل من دخل ہذا الحصن اولا فلہ کذا من النفل فدخل عشرۃ معا یستحق کل واحد
نفلا تاما اذ فی کل فرد اولیۃ مع قطع النظر عن غیرہ فکل اول بالنسبۃ الی المتخلف بخلاف
من دخل وہہنا فرق آخر وہو ان من دخل اولا عام علی سبیل البدل فان ہناک اذا
دخل خمسۃ معا لم یکن لہم شی فاذا اضاف الکل الیہ اقتضی عموما آخر لئلا یلغو فیقتضی العموم فی
الاول فیتعدد الاول وہذا الفرق قد تفردت بہ ایضا وتحقیقہ ان الاول عبارۃ عن الفرد السابق
بالنسبۃ الی کل واحد ممن ہو غیرہ ففی قولہ من دخل ہذا الحصن اولا یمکن حمل الاول علی ہذا المعنی وہو
معناہ الحقیقی واما فی قولہ کل من دخل اولا فلفظ کل دخل علی قولہ من دخل اولا فاقتضی التعدد
فی المضاف الیہ وہو من دخل اولا فلا یمکن حمل الاول علی معناہ الحقیقی لان الاول الحقیقی
لا یکون متعددا فیراد معناہ المجازی وہو السابق بالنسبۃ الی المتخلف انتہی وفی التلویح ان
الاول ہو السابق علی جمیع من عداہ وہو بہذا المعنی لا یتعدد فلہذا فسروہ بالفرد السابق ثم
قال ان فان الداخل متعدد افان دخلوا معا فلا شی لہم فی صورۃ من دخل اولا ولکل واحد
نفل تام فی صورۃ کل من دخل انتہی وفی المنار وشرحہ وفی کلمۃ من یبطل النفل ای
ان قال من دخل ہذا الحصن اولا فلہ من النفل کذا فدخل عشرۃ معا لا یستحق احد منہم
لان الاول اسم لفرد سابق دخل اولا ولم یوجد انتہی از ندانستن این جاہل اہل معنی
اول وآخر وفاتح وخاتم وصیغہ اول واستعمال افعل التفضیل را او در دلنشین این
مثال از علم اصول فقہ حال فہمیدن او لسان ولغت وصرف ونحو وفقہ واصول آن
آشکار است وفہم او مسایل کلامیہ وعقلیہ را سابق منکشف شدہ است این بیخبر نسند
بنوشتن این ہذیانات ناحق خود را رسوا وفضیحت گردانید اینہمہ بال نجدیت است وقول او

ممکن بالذات ممکن ست دائما الی آخره فی الواقع انچه ممکن بالذات ست دائما ممکن بالذات
است لیکن هیچیک مفهوم مع نقیضه ممکن بالذات نیست بلکه ممتنع بالذات ست وجود زید
مثلا ممکن بالذات ست باین معنی که موجویت زید بارتفاع عدم او ممکن ست و وجود زید
مع عدمه ممکن نیست چه این مصداق اجتماع النقیضین ست وهمچنان ایمان ابولهب
ممکن بالذات ست که بارتفاع کفر او از صفحه واقع ایمانش ممکن بوده است وایمان
ابولهب مع عدم ایمانه ممتنع بالذات ست که آن مصداق اجتماع النقیضین ست امکان
نقیضین معیت دارد مثلا وجود زید هم ممکن ست باینطور که عدم او نباشد وعدم زید
هم ممکن ست بدینسان که وجود او نباشد وایمان ابولهب ممکن بوده ست بارتفاع بے
ایمانی او از صفحه واقع وبی ایمانی او ممکن ست بارتفاع ایمان او از صفحه واقع لیکن
معیت وجود وعدم زید ممکن نیست ومعیت ایمان وبی ایمانی ابولهب امکان ندارد ففیما
نحن فیه مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات مصداق انه لیس بمساوله
فی جمیع الکمالات پس آن ممتنع بالذات ست چنانکه زید الموجود المعدوم وابولهب المومن
اللاموٴمن ممتنع بالذات است پس همه هذیانات این قایل جاهل باطل ولا طایل ست
قال الاستاذ العلامه ثبوت رسید که قول بامکان شخصی که برابر آنحضرت صلی الله
علیه وسلم در جمیع کمالات باشد قول بامکان اجتماع النقیضین ست قال الهاذر الهاذی
اقول ثبوت رسید که قول اول قول ثانی نیست اصلا ومطلقا ومستلزم هم نیست بر تقدیر تساوی
زمانه هردو متساوی آری استلزام بر بعض تقادیر است لیکن استلزام بر بعض تقادیر
است نه مبطل امکان تساوی علی الاطلاق ونیز استلزام مقدم تالی محال بالذات را استلزام متنازع
ذاتی مقدم نیست فلا یفید المعترض ولا یضر اهل الحق اقول سابق مفصلا گذشت که
مصداق شخصی که برابر آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات باشد مصداق اجتماع النقیضین
است پس مبرهن گشت که قول بامکان مصداق شخصی که برابر آنحضرت صلی الله علیه وسلم

در جمیع کمالات باشد قول بامکان اجتماع النقیضین است این قایل باقتضای غایت حماقت
اتحاد قولین را بر اتحاد معنی مصدری قولین و بر اتحاد الفاظ یا معانی این الفاظ محمول نموده خود را
بنافهمی رسوا کرد و قول او مستلزم هم نیست که بر تقدیر تساوی زمانه هر دو مستساوی ناشی
است از ندانستن معنی خاتم الانبیا و خاتم النبیین کما مر مفصلا و سابق مبرهن شده است که
مصداق مساوی مصداق انه لیس بمساو است و ازین جهت عدم امکان تساوی
مبرهن شد و تقدیر اتحاد زمان نبوت دو خاتم النبیین که این احمق باقتضای غایت غباوت
برآورده است اول دلیل بر جهل و نادانی اوست و لفظ تساوی زمانه بجای لفظ اتحاد
زمانه فلتة لسانی اوست و سابق بوجوه مبرهن شد که تساوی علی الاطلاق و علی جمیع التقادیر
محال بالذات است و آنچه گفته است که استلزام مقدم تالی محال بالذات را استلزام
امتناع ذاتی مقدم نیست در صورتی است که مقدم بالنظر الی نفس ذاته مستلزم تالی محال
بالذات نباشد چنانچه عدم معلول اول مستلزم عدم واجب سبحانه است علی مذهب الفلاسفه
و چنانچه عدم صفات کمالیه مستلزم عدم او سبحانه است علی مذهب المتکلمین که استلزام درین
از جهت علاقه علیت و امتناع تخلف معلول موجب از علت موجبه است و فیما نحن فیه مصداق
مساوی عین مصداق لیس بمساو است پس آن مصداق اجتماع النقیضین است که محال
بالذات است استحاله آن از جهت استلزام کدامین محال دیگر نیست و اطلاق استلزام
فیما نحن فیه از جهت عنوانین و تعبیرین است یعنی مساوی آن حضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع
کمالات و اجتماع النقیضین و معنون واحد است چه مصداق مساوی مذکور مصداق اجتماع
النقیضین است که محال بالذات است و بر تقدیر تنزل مساوی آنحضرت صلی الله
علیه وسلم من جمیع الکمالات بالنظر الی نفس ذاته مستلزم محال بالذات است پس آن هم
محال بالذات است چنانچه این قایل سابق از شرح عقاید نقل کرده است و قد
اسلفنا ذلک قال الاستاذ العلامة و ان محال بالذات است قال المجیب

المهتر[۱] اقول ظاهر اللفظ آن اشاره بقول امکان شخص مذکور است لیکن این غلط و کذب
است واگر مشار الیه قول بامکان اجتماع النقیضین باشد پس مسلم است لیکن با و مفید و بما
مضر نیست کما عرفت اقول سابق مبرهن شد که مصداق برابر آن حضرت صلی الله علیه و سلم
در جمیع کمالات مصداق اجتماع النقیضین است و مصداق اجتماع النقیضین محال بالذات
است پس مصداق برابر آنحضرت صلی الله علیه و آله و اصحابه و سلم در جمیع کمالات محال بالذات
است غلط و کذب گفتن آن باقتضای غلط فهمی و کذب گوئی است قال الاستاذ
العلامة پس وجود شخصی که برابر آنحضرت صلی الله علیه و سلم در جمیع کمالات باشد محال بالذات
است قال المهذار[۲] ذو الهنتات اقول امتناع ذاتی شخص مذکور ثابت نکرد چنانکه
مکرر دریافته شد پس شخص مذکور ممکن بالذات و ممتنع بالغیر است چنانکه ایمان ابولهب
و امثال آن ممکن و داخل تحت قدرت کامله است کما مر و هو المطلوب اقول امتناع شخص مذکور
بوجوه عدیده بثبوت رسید چنانکه مکرر گذشت و قیاس آن بر ایمان ابولهب باقتضای
حماقت است و قد مر افاده الاستاذ العلامة یا گفته شود که وجود شخصی که برابر آنحضرت
صلی الله علیه و سلم در جمیع کمالات باشد مستلزم عدم آن شخص است قال الوقاح[۳]
المجاح اقول سابق دریافته شد که وجود آن شخص چون در زمانه مقدم یا مؤخر از زمان
آنحضرت صلی الله علیه و سلم فرض کرده شود در این دو صورت بسبب وجود ملزوم بدون
لازم که محال است اجتماع النقیضین لازم می آید پس میگوییم که در این دو صورت وجود
آن شخص مستلزم عدم آنست و محال است نه در صورت وجود آن شخص در زمان آنحضرت
صلی الله علیه و سلم که هیچ محذور را لازم نمی آید پس وجودش در بعض زمان ممکن باشد و در بعض
زمان محال پس محال بالغیر باشد نه محال بالذات چنانچه وجود احد النقیضین در زمان
وجود نقیض آخر ممتنع بسبب لزوم اجتماع النقیضین نه در زمانیکه غیر زمان نقیض آخر
[۴] است که درین زمان وجودش ممکن نیست بلکه واجب است زیراکه درین زمانه نقیض

[۱] احمق [illegible] شده [illegible] است [illegible] منتهی الارب
[۲] مهذار [illegible] بیهوده گو [illegible] منتهی الارب
[۳] وقاح بی حیا [illegible] سرسخت [illegible] منتهی الارب

آخر موجود نیست پس اگر آنهم موجود نباشد ارتفاع نقیض لازم می آید فافهم پس صغری این قیاس دوم مستدل باطل است و کاذب اقول سابق دریافت شد که صفت خاتم النبیین و آخر النبیین بعثا که آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وصحابہ وسلم بآن موصوف اند مشترک بین اثنین نمیتواند شد و ثبوت آن به یکی بی سلب آن از جمیع من عداہ محتمل نیست و اگر شخص مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم در جمیع صفات در زمان وجود باجود آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم موجود می بود محذورات چند لازم می آمد اول اینکه موصوف بودن آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وصحابہ وسلم بصفت خاتم النبیین و آخر النبیین بعثا که مسلم و مفروض است براین تقدیر امکان نداشت که خاتم النبیین و آخر الانبیا بعثا آن نبی است که پس سائر انبیا یعنی پس جمیع من عداہ من الانبیا مبعوث شود و براین تقدیر بر آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم صادق نتوانستی آمد که پس سائر انبیا یعنی پس جمیع من عداہ صلی اللہ علیہ وسلم من الانبیا مبعوث اند فیلزم خلاف المفروض دویم اینکه شخص مساوی بعد فرض وجود آن یا داخل عموم النبیین باشد یا نه علی الثانی نبی نباشد فضلا عن ان یکون خاتم النبیین و اگر داخل عموم النبیین باشد پس زمان نبوت او مقدم بزمان نبوت صلی اللہ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم باشد چه معنی خاتم النبیین که صفت آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم است آخر النبیین است چنانچه او سبحانہ بآن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم ارشاد فرمودہ جعلتک اول النبیین خلقا و آخرهم بعثا پس زمان نبوت او زمان نبوت آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم نشد فیلزم خلاف المفروض زیرا که مفروض اتحاد زمان نبوت او و نبوت آن سرور صلی اللہ علیہ وسلم است علی هذا التقدیر سیوم اینکه بر تقدیر اتحاد زمان نبوت او و نبوت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم یا داخل عموم النبیین باشند یا نه علی الثانی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم نبی نباشند پس معاذ اللہ خاتم النبیین نباشند و المفروض خلافه و علی الاول

آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم داخل النبیین المختومین باشند نہ خاتم النبیین فیلزم خلاف المفروض ونیز برین شق چون آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم منجملہ نبیین مختومین باشند وآن شخص مساوی خاتم النبیین باشد لامحالہ زمان نبوت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم بر زمان نبوت او مقدم باشد فیلزم خلاف المفروض چہ مفروض اتحاد زمان نبوت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم ونبوت آن شخص مساوی است چہارم اینکہ برتقدیر اتحاد زمان نبوت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم ونبوت شخص مساوی نہ بر آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم آخر النبیین بہ ایں معنی کہ معنی خاتم النبیین است صادق می آید ونہ بر آن شخص مساوی آخر النبیین بہ ایں معنی کہ معنی خاتم النبیین ست صادق می آید فیلزم خلاف المفروض زیرا کہ مفروض این است کہ ہر دو یعنی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم وآن شخص مساوی خاتم النبیین وآخر النبیین بہ ایں معنی ہستند پنجم اینکہ خاتم النبیین یعنی آخر النبیین بہ ایں معنی مبعوث الی الناس کافہ ہست پس برتقدیر اتحاد زمان نبوت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم ونبوت آن شخص مساوی اگر آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم مبعوث الی الناس کافہ نباشند آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم موصوف باین صفت نباشند والمسلم المفروض خلافہ واگر مبعوث الی الناس کافہ باشند آن شخص مساوی از امت واتباع آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم باشد پس مساوی باشد ومساوی نباشد ششم اینکہ آن شخص مساوی برتقدیر اتحاد زمان نبوت او ونبوت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم بآخر النبیین بہ ایں معنی ومبعوث الی الناس کافہ باشد یا نہ علی الثانی او مصداق مساوی ولیس بمساوی شد فیلزم اجتماع النقیضین وخلاف المفروض وعلی الاول آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم معاذ اللہ از امت او باشد نہ مبعوث الی الناس کافہ فیلزم خلاف المفروض وہم مساوی او نباشند پس آن مساوی باشد ومساوی نباشد وبالجملہ برتقدیر اتحاد زمان نبوت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم ونبوت شخص مساوی محاذیر شتی بوجوہ شتی لازم می آید این احمق پلید باقتضائی غایت غباوت میگوید کہ در صورت وجود آن شخص در زمان آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم ہیچ محذور لازم نمی آید ونمی داند کہ در صورت وجود

شخصی دیگر که متصف به خاتم النبیین وآخر النبیین بعثا ومبعوث الی الناس کافه باشد بوجوه
غیر عدیده تحقق مصداق اجتماع النبیین واستلزام وجود شخصی که برابر آنحضرت صلی الله علیه
وسلم در جمیع کمالات باشد عدم آن را لازم می آید ومنشا ء جهالت او این است که او تا
ارذل عمر خود معنی خاتم النبیین وآخر النبیین بعثا ومبعوث الی الناس کافه نفهمیده بر بودن
آنحضرت صلی الله علیه وسلم متصف باین صفت ایمان نه آورده چه تصدیق باینکه آنحضرت
صلی الله علیه وسلم خاتم النبیین وآخر النبیین بعثا اند موقوف است بر فهمیدن معنی خاتم
النبیین وآخر النبیین بعثا واین قایل معنی آن نفهمیده است پس او تصدیق بثبوت این
صفت باآنحضرت صلی الله علیه وسلم ندارد چه تصدیق بعقد بی فهم معنی محمول آن معنی ندارد
ازین گفتگوی او بی ایمانی او متحقق گشت واگر معنی خاتم النبیین وآخر النبیین بعثا دانستی
وثبوت آن بآن حضرت صلی الله علیه وسلم تصدیق کردی هیچ هذیانات بر زبان ضلالت
ترجمان نیاوردی وازین بیان مبرهن گشت که وجود شخصی که برابر آنحضرت صلی الله علیه
وسلم در جمیع کمالات باشد مستلزم عدم آنست علی جمیع التقادیر چه اگر وجود آن شخص
مساوی فرض کرده شود اگر خاتم النبیین نباشد مساوی نباشد واگر خاتم النبیین باشد
اگر داخل عموم النبیین نباشد خاتم النبیین نباشد پس مساوی نباشد واگر داخل عموم النبیین
باشد منجمله مختومین باشد خاتم النبیین نباشد پس مساوی نباشد پس بهر دو تقدیر وجود
آن مستلزم عدم آنست وهرچه وجود آن مستلزم عدم آن باشد محال بالذات است
پس قول این قایل که سابق دریافت شد که وجود آن شخص چون در زمانه مقدم یا زمانه
موخر فرض کرده شود درین دو صورت بسبب وجود ملزوم بدون لازم که محال است
اجتماع النقیضین لازم می آید اما قوله هیچ محذور لازم نمی آید هذیان محض است چه خاتم
النبیین که عبارت از آخر النبیین بعثا است تاخر او از سایر النبیین بعثا ضروری است
وآن نبی که در زمان او نبی دیگر مبعوث باشد متاخر از سایر النبیین بعثا نیست پس

خاتم النبیین یعنی آخر النبیین بشا نتواند شد پس بهر تقدیر یعنی بر تقدیر فرض وجود مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم در زمان مقدم و فرض وجود او در زمان موخر و فرض وجود او در زمان آنحضرت صلی الله علیه وسلم وجود مساوی مستلزم عدم اوست اما بر تقدیر وجود آن مساوی در زمان مقدم از زمان آن حضرت صلی الله علیه وسلم ازین جهت که آن مساوی برین تقدیر بر بعض نبیین مقدم شد پس خاتم النبیین نشد پس مساوی نشد پس وجود مساوی برین تقدیر مستلزم عدم آن شد و اما بر تقدیر وجود آن مساوی در زمان متاخر از زمان آنحضرت صلی الله علیه وسلم ازین جهت که برین تقدیر آن حضرت صلی الله علیه وسلم بر بعض نبیین مقدم شدند پس آنحضرت صلی الله علیه وسلم برین تقدیر خاتم النبیین نشدند پس آن مساوی مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم نشد پس برین تقدیر وجود آن مساوی مستلزم عدم آن مساوی شد و اما بر تقدیر اتحاد زمان نبوت آنحضرت صلی الله علیه وسلم و نبوت آن مساوی ازینجهت که برین تقدیر یا آن مساوی داخل عموم مضاف الیه یعنی النبیین باشد یا نه اگر داخل عموم مضاف الیه نباشد آن مساوی نبی نباشد پس مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم نباشد پس برین شق وجود مساوی مستلزم عدم آن مساوی است و اگر داخل عموم مضاف الیه باشد آن مساوی منجمله نبیین مختومین باشد پس زمان بعثت او بر زمان نبوت آنحضرت صلی الله علیه وسلم مقدم باشد پس او آخر النبیین بشما و خاتم النبیین نباشد پس مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم نباشد. پس برین شق وجود مساوی مستلزم عدم آن مساوی است و هم برین تقدیر چون مفروض این است که او خاتم النبیین است یا آنحضرت صلی الله علیه وسلم داخل عموم مضاف الیه باشد یا نه علی الثانی آنحضرت صلی الله علیه وسلم نبی نباشند العیاذ بالله پس مساوی آن نباشند پس آن مساوی مساوی نباشد پس وجود آن مساوی برین شق مستلزم عدم آن مساوی است و علی الاول آنحضرت صلی الله علیه وسلم منجمله مختومین

باشد پس لامحاله زمان نبوت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم بر زمان نبوت آن مساوی مقدم باشد ضرورة تقدم المختوم علی الخاتم پس بر این شق آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم خاتم النبیین العیاذ باللہ نباشد پس مساوی آن مساوی نباشد پس وجود آن مساوی بر این شق هم مستلزم عدم آن است پس محقق شد که وجود مساوی آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم فی جمیع الکمالات مستلزم عدم آنست علی جمیع التقادیر واستحالات دیگر که بر تقدیر اتحاد زمان نبوت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم ونبوت آن مساوی لازم می آید علاوہ اینہمہ ہست وہر چند اینہمہ مطالب سابق بشرح وبسط بہ بیان آمدند مگر تسجیلا علی غایۃ غباوۃ المخاطب حاجت اعادہ آن می افتد ناظران این عذر راقم بپذیرند واز جہت ملالت ازین اطالت بر راقم خوردہ نگیرند عجب این ست کہ این قایل خود گفتہ ست کہ خاتم را تاخر ومختوم را تقدم زمانہ لازم ست وبا این تجویز می کند کہ دو نبی در یک زمانہ خاتم النبیین باشند وندانست کہ النبیین کہ جمع مستغرق ومضاف الیہ خاتم ست مختتم است وخاتم النبیین ہمان نبی ست کہ پس از سایر انبیا مبعوث شود پس تاخر خاتم از سایر انبیا وبودن بعثت آن نبی کہ خاتم النبیین باشد بعد بعثت جمیع من عداہ من الانبیاء وتقدم بعثت جمیع من عداہ من الانبیاء بر بعثت او وتاخر او از جملہ مختتمین ضروری است ومختوم بودن جماعہ انبیا بآن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم در حدیث وختم بی النبیون کہ این قایل خود برای تلبیس سابق نقل نکردہ است منصوص ست پس اگر نبی دیگر در زمان آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم موجود فرض کردہ شود بر این فرض بر آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم خاتم النبیین وختم بہ النبیون صادق نتواند بود ومعاذ اللہ ہمچنین بر آن نبی مفروض صادق نتواند بود کہ او آخر النبیین بقینا است واو آخرین ہمہ انبیا ست پس در صورت وجود آن شخص در زمان آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم آیا خاتم را تاخر ومختوم را تقدم لازم نیست بلکہ در صورت مذکور اجتماع النقیضین ہست وجوہ دیگر ہم لازم می آید یکی آنکہ اگر

آن مساوی درعموم النبیین داخل ست ضرور ست کہ زمان نبوت او بر زمان نبوت آن حضرت
صلی اللہ علیہ وسلم مقدم باشد زیراکہ براین شق او از جملہ مختومین ست وتقدم زمان لازم مختوم ست
باعترافہ وصورت مفروض اتحاد زمان نبوت او ونبوت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم است پس
او مقدم بر آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم بالزمان بعثا باشد ومقدم بر آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم
بالزمان بعثا نباشد فہو مصداق اجتماع النقیضین واگر درعموالنبیین داخل نیست نبی نباشد
ومفروض این ست کہ او خاتم النبیین ست پس او نبی باشد ونبی نباشد فہو مصداق اجتماع النقیضین
دویم آنکہ چون آن شخص مساوی خاتم النبیین باشد وزمان نبوت او زمان نبوت آنحضرت
صلی اللہ علیہ وسلم باشد آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم یا درعموم النبیین داخل باشد یا نہ علی الثانی
آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم العیاذ باللہ نبی نباشد ومفروض این ست آنحضرت صلی اللہ علیہ
وسلم خاتم النبیین ست پس آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم نبی باشد ونبی نباشد وہو اجتماع
النقیضین وعلی الاول آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم منجملہ مختومین باشد ومختوم را تقدم زمان
وخاتم را تاخر زمان لازم ست باعترافہ پس آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم مقدم بر او بالزمان
بعثا باشد لکونہ مختوما وکون ذلک المساوی خاتما ومتقدم بر او بالزمان بعثا نباشد لان
المفروض اتحاد الزمان وہذا اجتماع النقیضین سیوم اینکہ چون آن مساوی خاتم
النبیین باشد ضرور ست کہ از سایر نبیین متاخر باشد ضرورۃ تاخر الخاتم عن المختومین
باعترافہ وچون مفروض اتحاد زمان نبوت او ونبوت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم ست
از بعض نبیین متاخر باشد فیصدق علیہ انہ متاخر عن سایر النبیین ولیس متاخر عن سایر
النبیین وہذا اجتماع النقیضین چہارم آنکہ چون آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم خاتم
النبیین ست از سایر نبیین متاخر ست ضرورۃ تاخر الخاتم عن المختومین باعترافہ وچون
مفروض او این ست کہ در زمان آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم نبی دیگر مبعوث شده ست از
سایر نبیین متاخر نباشد فیصدق علیہ صلی اللہ علیہ وسلم انہ متاخر عن سایر النبیین ولیس

متأخر از سایر النبیین و ہذا اجتماع النقیضین با وجود ظہور این استحالات و ظہور استحالات دیگر که در ہر شق از شقوق خلاف مفروض لازم می آید این پلید بر آن متنبہ نشده میگوید که درصورت وجود آن شخص در زمان آن حضرت حضرت صلی اللہ علیہ وسلم ہیچ محذور لازم نمی آید و در کلام ناتمام این قایل بوجوه دیگر ہم اختلال ست اول اینکه او گمان کرده است که تاتم را تاخر لازم ست حال آنکه خاتم بمعنی آخر ست معنی آخر از معنی خاتم خارج نیست تا گفته آید که تاخر لازم خاتم ست لازم خارج غیر منفک را گویند بایستے گفت که خاتم بمعنی آخر ست وجود خاتم بی تاخر وجود شی بدون نفس آن ست نه وجود ملزوم بدون لازم منشاء این کلام شدت غباوت اوست دویم اینکه چون او اعتراف دارد باینکه خاتم را تاخر و مختوم را تقدم زمان لازم ست ہر انچه خاتم النبیین ست او را تاخر از سائر نبیین لازم ست و در این لزوم فرض وجود آن را در کدامین زمان دخل نیست وجود خاتم النبیین در ہیچ زمان بی تاخر آن از سائر نبیین که مختومین اند ممکن نیست و الا خاتم النبیین خاتم النبیین نیست پس وجود مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در وصف خاتم النبیین در ہر زمانه که فرض کرده شود مستلزم عدم آن ست چه چون بودنش خاتم النبیین مفروض است بر این تقدیر تاخر زمان نبوت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم ضروری ست و بر این تقدیر آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم معاذ اللہ خاتم النبیین نتوانند بود پس آن مساوی مساوی نشد و چون بودن آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم خاتم النبیین مفروض مسلم ست تاخر آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم از آن مساوی که داخل عموم النبیین ست ضروری است پس آن مساوی خاتم النبیین نتواند شد پس آن مساوی مساوی نشد با این پلید با وجود اعتراف بلزوم تاخر بخاتم و تقدم مختوم درصورت فرض اتحاد زمان نبوت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم و آن مساوی تاخر را لازم مختوم نمی داند و درصورت فرض مذکور از اعتراف خود نکول می کند اینہمه اقتضائی بلادت و نافہمی ست سیوم اینکه قول او

هیچ محذور لازم نمی آید دلیل شدت غباوت اوست چه استحاله استلزام وجود مساوی
عدم آن را از مجرد فرض وجود مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم در صفت خاتم النبیین
لازم آمده است که وجود آن نبی تاخر آن از جمیع من عداه من النبیین نتوانـد شد
از جهت مساوات او درین صفت با آنحضرت صلی الله علیه وسلم که متصف اند متاخر از
جمیع من عداه من النبیین و تاخر آن مساوی از جمیع من عداه من النبیین نبی تاخر آن
ازان حضرت صلی الله علیه وسلم ممکن نیست و تاخر آن حضرت صلی الله علیه وسلم از جمیع
من عداه من النبیین نبی تاخر آنحضرت صلی الله علیه وسلم ازان مساوی مفروض الوجود
ممکن نیست پس بودن آن مساوی خاتم النبیین نبی نبودن آنحضرت صلی الله علیه
وسلم خاتم النبیین ممکن نیست و بودن آنحضرت صلی الله علیه وسلم خاتم النبیین نبی نبودن
آن مساوی خاتم النبیین ممکن نیست و بودن آن مساوی مفروض مساوی
آن حضرت صلے الله علیه وسلم در صفت خاتم النبیین نبی بودن آن
حضرت صلی الله علیه وسلم خاتم النبیین و نبی نبودن آن حضرت صلی الله علیه وسلم
خاتم النبیین و نبی بودن او خاتم النبیین و نبی نبودن او خاتم النبیین ممکن نیست فوجوده
مستلزم لعدمه و لنقیضه و للنقیضین وای استحالة اشد من ذلک و استحالاتیکه در صورت
فرض اتحاد زمان نبوت او و نبوت آنحضرت صلی الله علیه وسلم از لزوم معیت
او با آنحضرت صلی الله علیه وسلم و سلب معیت او از جهت ضرورت تاخر او از آنحضرت
صلی الله علیه وسلم لفرض کونه خاتم النبیین و لزوم تقدم زمان نبوت او از زمان نبوت
آنحضرت صلی الله علیه وسلم ضرورة دخوله فی عموم النبیین مع تاخر زمان نبوت او از زمان
نبوت آنحضرت صلی الله علیه وسلم با وجود فرض اتحاد زمان نبوت او و نبوت آنحضرت
صلی الله علیه وسلم الی غیر ذلک مما اشرنا الیه فیما سبق علاوه آن است پس قول این
قایل پس وجود مثل در بعض زمان ممکن باشد ناشی از غایت غباوت اوست چه وجود

آن شخص مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم در صفت خاتم النبیین بر جمیع تقادیر و در
جمیع ازمنه محال بالذات است لاستلزامه عدمه و لاستلزامه نقیضه و لاستلزامه النقیضین و لکونه
مصداق اجتماع النقیضین و آنچه گفته است که وجود احد النقیضین در زمان و وجود
نقیض آخر ممتنع است الی آخر ما قال نیز ناشی از حماقت اوست چه وجود احد النقیضین
در زمان وجود نقیض آخر ممتنع نیست چه وجود نقیض آخر در آن زمان واجب نیست
ارتفاع آن از ان زمان ممکن است پس وجود نقیض آن بارتفاعش از ان زمان در آن زمان
ممکن است آری وجود احد النقیضین با نقیض آخر ممتنع بالذات است که آن مصداق اجتماع
النقیضین است و آوردن این نظیر درینجا بیجاست که فیما نحن فیه وجود مساوی مستلزم عدم
آن است و مستلزم نقیض خود است و مستلزم نقیضین است تجویز امکان ادلی مالیخولیا یا تناهی
فی البلادة ممکن نیست پس صدق صغرای قیاس مبرهن شد در غایت ظهور و لیکن من لم یجعل الله
له نورا فما له من نور قال الاستاذ العلامه و هر چه وجود آن مستلزم عدم آن باشد
محال بالذات است قال المقدوح المقبوح اقول آنچه وجود آن مستلزم عدم آن
باشد علی الاطلاق محال بالذات است اما اگر بر بعض تقادیر وجودش مستلزم عدم و بر بعض
تقادیر مستلزم عدم آن نباشد پس امتناع آنکه بر بعض تقادیر است امتناع بالغیر خواهد بود زیراکه
بر تقدیریکه وجودش مستلزم عدم آن نیست وجودش ممکن است بلکه گاهی واجب می باشد چنانکه
النون در بیان ابطال صغری دریافت شد و ما نحن فیه ازین قبیل است که وجود مساوی در زمان
مساوی خاتم دیگر یعنی آنحضرت صلی الله علیه وسلم ممکن بود و ممکن بالذات ممکن بالذات است
کو در بعض ازمنه محال بالغیر گردد لاستحالة الانقلاب پس کلیه کبری قیاس مذکور او باطل گشت
اقول چون متحقق شد که وجود مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم در صفت خاتم النبیین
نظرا الی نفس ذات المساوی مستلزم عدم آنست من دون انضمام امر آخر چه خاتم النبیین
عبارت است از آخر النبیین بعثا پس اگر مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم در این صفت

موجود باشد فی زمان من الازمنہ ضرور ست کہ آن مساوی پستر از سایر نبیین مبعوث وآخر النبیین بعثا باشد پس ضرور ست کہ او پستر از آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم مبعوث باشد وآنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم بیشتر ازو مبعوث باشند پس معاذ اللہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم خاتم النبیین نباشند پس او مساوی آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم نباشد پس وجود مساوی نظر بنفس یعنی مساوی مستلزم این ست کہ مساوی نباشد و نیز چون آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم خاتم النبیین ست یعنی آخر النبیین بعثا است ضرور ست کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم پستر از سایر انبیا مبعوث باشد وآن مساوی اگر نبی نباشد مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم نباشد واگر نبی باشد ضرور ست کہ بیشتر از آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم مبعوث باشد والا العیاذ باللہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم آخر ہمہ انبیا بعثا نباشد پس خاتم النبیین نباشد و بانیکہ این خلاف مفروض مسلم ست بر این تقدیر آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم مساوی او نباشد پس آن مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در وصف خاتم النبیین نباشد پس وجود آن مساوی بر این تقدیر ہم مستلزم عدم آنست حاصل کہ وجود آن مساوی بر جمیع تقادیر مستلزم عدم آنست پس وجود آن مستلزم عدم آن ست علی الاطلاق وہرچہ وجود آن مستلزم عدم آن علی الاطلاق ست محال بالذات ست کما اعترف بہ ہذا القایل و آنچہ این قایل گمان می برد کہ وجود آن مساوی در زمان آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم مستلزم عدم آن نیست ناشی است از جہل او بمعنی خاتم النبیین و از جہل جاہلی بمعنی خاتم النبیین امکان مساوی آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم بر بعض تقادیر ثابت نتواند شد وچون معلوم شد کہ وجود مساوی بر جمیع تقادیر مستلزم عدم آنست و وجود آن بر تقدیر بودن زمان نبوت او زمان نبوت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم مستلزم عدم آن بوجوہ شتی است ہمہ ہذیان این جاہل بیہودہ و باطل ست وقول بامکان آن بر این تقادیر از قبیل ہذیانات مجانین است وچون وجود ... وی بر ہیچ یک تقدیر ممکن نیست بلکہ محال

بالذات پس بر جمیع تقادیر محال بالذات ست و در کلام این قایل اختلالی دیگر است و آن
این ست که این قایل باقتضائی جهل یعنی خاتم النبیین صغری را منع میکند و میگوید که وجود
مساوی بر بعض تقادیر مستلزم عدم آنست و بر بعض تقادیر مستلزم نیست و نمیداند
که اگر وجود مساوی بر بعض تقادیر مستلزم عدم آن نیست وجود مساوی
مستلزم عدم آن نشد و کبری را مسلم میدارد که انچه وجود آن مستلزم عدم آن
باشد علی الاطلاق محال بالذات باشد و معهذا باقتضائی حماقت می گوید که صغری
وکبری قیاس هردو باطل گشت حالانکه حاصل کلام او منع صغری است و آن هم ناشی
از جهل او یعنی خاتم النبیین و ماهو اول قارورة کسرت فی الاسلام قال الاستاذ
العلامه پس وجود شخصی که برابر آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات باشد
محال بالذات ست وهو المدعی قال الوقح المفتضح اقول چون صغری وکبری
قیاس هردو باطل گشت بطلان نتیجه که مدعای مستدل است خود ظاهر گشت پس وجود
مساوی مذکور ممکن شد و داخل تحت قدرت کامله گو ممتنع بالغیر و غیر واقع خواهد
بود وهو مدعا اهل الحق پس ظاهر و هویدا گشت که قول معترض مستدل با اینکه قول بامکان
شخصی که برابر آن حضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات باشد قول بامکان اجتماع
النقیضین ست اگر مرادش عینیت قول اول و قول ثانی است پس غلط محض و کذب
باطل ست بالبداهة احتیاج بیان ندارد و اگر استلزام قول اول قول ثانی را اراده
کرده بطریق مجاز چنانکه خود او بعد چند سطور میگوید پس بتحقیق پیوست که وجود شخصی که برابر آن
حضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات باشد مستلزم این است که آن شخص برابر
آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات نباشد پس این خود اعتراف باستلزام
مذکور نموده بنا بر آن میگوییم که منتهای تکاپوی اقدام منطقیه دوا دید انجام فلسفیات
او همین سرحد استلزام ست و لبس و نمی داند که از خود هر دو فن مذکور الزام خیالات

بر و لازم زیرا که از هر دو فن مذکور ثابت است که ملزوم مستلزم محال بالذات لازم
نیست که محال بالذات باشد بلکه گاهی ممکن بالذات محال بالغیر می باشد چنانکه
فلاسفه در مقام اثبات ازلیة و ابدیة عقول موافق اعتقاد خود می گویند ان واجب الوجود
مستجمع لجملة ما لا بد منه فی تاثیره فی معلوله و الا لکان له حالة منتظرة هذا خلف الی آخر ما قالوا
و ظاهر است و در فلسفه نیز مبرهن است که معلول لازم علة تامه خود است و انفکاک و
تخلفش از علة مذکوره ممتنع پس درین ماده این قضیه منطقیه خواهد شد کلما وجد الواجب
وجد العقل الاول و از علم منطق عکس نقیض این قضیه چنین باشد کلما لم یوجد العقل الاوّل
لم یوجد الواجب تعالی شانه و تقدس و ظاهر است که مقدم ملزوم ممکن بالذات است
و ثانی لازم مستحیل بالذات و همچنین است نزد متکلمین که ممکن بالذات چون ممتنع بالغیر باشد
استلزام او محال بالذات را جائز است کما فی شرح العقاید للنسفی و چون استلزام
مثبت مقصد و مرام او که فساد عقاید اهل اسلام است نمی شد بنا بر تلبیس و از صنائع
ابلیس استلزام را در صورت عینیت هر دو قول ذکر کرد تا در فهم عوام راسخ کند که
مساوی مذکور مستحیل بالذات است نعوذ بالله من شرور انفسنا و من سیئات
اعمالنا اقول قیاس مستدل این است که وجود شخصی که برابر آنحضرت صلی الله علیه
وسلم در جمیع کمالات باشد مستلزم عدم آن است و هر چه وجود آن مستلزم عدم
آن است محال بالذات است و صدق صغری بوجوه لقینیه تحقیق نیست و ازاله
اشتباهیکه این پلید نافهم را از جهل او از معنی خاتم النبیین در گرفته بتطبیه او بر معنی خاتم
النبیین و تبیین معنی آن بتفصیل نموده شد و بصدق کبری این نافهم هم اعتراف
نمود چه کبری همین است که هر چه وجود آن مستلزم عدم آن باشد ممتنع بالذات است
پس آنچه وجود آن بر بعض تقادیر مستلزم عدم آن نباشد در اکبر داخل نیست که وجود
آن مستلزم عدم آن نشد و اگر وجود آن مستلزم عدم آن بودی بر جمیع تقادیر مستلزم

بودی و مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در جمیع کمالات کہ بجملہ آن صفت خاتم النبیین
یعنی آخر النبیین بعثا است در اکبر داخل است زیرا کہ وجود آن بر جمیع تقادیر مستلزم
عدم آنست کما حقق فیما قبل و ہرگاہ کہ صدق ہر صغری و کبری قیاس متیقن و مبرہن است
صدق نتیجہ یقینی است پس امتناع ذاتی مساوی مذکور یقینا محقق و مبرہن و نور برہان
این تیرہ درون بر اولی الابصار روشن گشت اما قول او پس ظاہر و ہویدا گشت
الی قولہ احتیاج ندارد ناشی از جہل و غباوت اوست چہ مراد از بودن قول بامکان شخصی
کہ برابر آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در جمیع کمالات باشد قول بامکان اجتماع النقیضین
نہ این است کہ الفاظ آن قول الفاظ این قول است و نہ اینکہ مفہوم تعبیری قول اول مفہوم
تعبیری قول ثانی است زیرا کہ از امکان الفاظ و امکان مفہوم تعبیری آن ہیچ بحث و گفتگو
نیست معنی قول استاد علام این است کہ محکی عنہ و مفاد امکان شخصی کہ برابر آنحضرت
صلی اللہ علیہ وسلم در جمیع کمالات باشد محکی عنہ و مفاد امکان اجتماع النقیضین است
چہ آن شخص مصداق مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در جمیع کمالات و مصداق
لیس بمساواہ صلی اللہ علیہ وسلم فی جمیع الکمالات است فہو مصداق لاجتماع النقیضین فامکانہ
امکان مصداق اجتماع النقیضین پس قول بامکان آن قول بامکان اجتماع النقیضین
است و معنی قول استاد علام پس بتحقیق پیوست کہ وجود شخصی کہ برابر آنحضرت صلی اللہ
علیہ وسلم در جمیع کمالات باشد مستلزم این است کہ آن شخص برابر آنحضرت صلی اللہ
علیہ وسلم در جمیع کمالات نباشد این است کہ وجود آن شخص مستلزم عدم آن است و ہر چہ
وجود آن مستلزم عدم آن باشد مصداق اجتماع النقیضین است پس قول بامکان
آنچہ وجود آن مستلزم عدم آن باشد قول بامکان مصداق اجتماع النقیضین است
و مراد ازین قول نہ این است کہ وجود شخصی کہ برابر آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در جمیع
کمالات باشد مستلزم اجتماع النقیضین است تا کہ توہم کردہ شود وجود آن شخص

مستلزم محال بالذات است و مستلزم محال بالذات لازم نیست که محال بالذات باشد بلکه مراد ازین قول اثبات آن است که آن شخص که وجود آن مستلزم عدم آنست مصداق اجتماع النقیضین است و مصداق اجتماع النقیضین محال بالذات است پس آن شخص محال بالذات است این احمق بی فهمیدن معنی کلام هرچه در وهمش میگذرد ببصیرفه میگوید و ظاهر است که مفهوم ذهنی محال نیست نه بالذات و نه بالغیر محال بالذات مصداق اجتماع النقیضین است و مساوی مذکور مصداق اجتماع النقیضین است پس بلا شبهه محال بالذات است این قایل معنی کلام و اثر گونه فهمیده بعد تسلیم استلزام وجود مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات اجتماع النقیضین را بر آن اعتراض مبنایش باینکه مستلزم محال بالذات لازم نیست که محال بالذات باشد حال آنکه این اعتراض او مبنی است بر نفهمیدنش معنی کلام را مغلوب معلوم نیست که این قایل مصداق اجتماع النقیضین که وجود مساوی را استلزام آن فهمیده است کدام چیز را قرار داده است اگر آن مساوی را مصداق اجتماع النقیضین قرار داده است مدعای استاذ علامه راست آمد و گفتگوی معترض باطل شد و اگر دیگری مصداق اجتماع النقیضین بدنست اوست آن را بیان نماید و علی التنزل اگر التزام کرده شود که مساوی آن حضرت صلی الله علیه وسلم مستلزم اجتماع النقیضین است یعنی مستلزم محال بالذات است تاهم این اعتراض او ناشی از نافهمی اوست زیراکه مستلزم محال بالذات بر دو گونه است یکی آنکه بالذات مستلزم محال بالذات و دویم آنکه بالذات مستلزم محال بالذات نباشد بلکه بواسطه امر آخر چنانکه عدم المعلول الموجب عدم العلة الموجبة الواجبة را و همچو عدم صفات کمالیه نزد عامه متکلمین مستلزم عدم واجب سبحانه است و عدم عقل اول نزد فلاسفه مستلزم عدم او سبحانه است چه استلزام عدم معلول موجب عدم علت واجبه را بواسطه علاقه علیت است و اگر علاقه علیت درمیان نباشد عدم صفات کمالیه مستلزم

عدم واجب سبحانه وتعالی نزد متکلمین وعدم عقل اول مستلزم عدم او سبحانه نزد فلاسفه نیست پس
قسم اول یعنی آنکه بالذات ونظرا الی ذاته مستلزم محال بالذات باشد محال بالذات است
وقسم ثانی لازم نیست که محال بالذات باشد واین قایل از شرح عقاید نسفی سابق نقل کرده
است و دینجا هم حواله برآن نموده است ان الممکن لا یلزم من فرض وقوعه محال بالنظر الی ذاته
واما بالنظر الی امر زاید علی نفسه فلا نسلم انه لا یستلزم المحال انتهی حالا نظر باید کرد که آیا وجود
مساوی آن حضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات بالنظر الی نفسه مستلزم اجتماع النقیضین
است یا بالنظر الی امر زاید علی نفسه پس میگوییم که وجود مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم
بالنظر الی نفس ذاته مستلزم اجتماع النقیضین است چه اگر آن مساوی
موجود باشد یا خاتم النبیین باشد یا خاتم النبیین نباشد اگر خاتم النبیین باشد
یعنی آخر النبیین بعثا باشد لامحاله نبوت او از نبوت آنحضرت صلی الله علیه وسلم متاخر باشد
وآن حضرت صلی الله علیه وسلم معاذ الله خاتم النبیین نباشد پس آن مساوی مساوی
نباشد فیلزم اجتماع النقیضین واگر خاتم النبیین نباشد آن مساوی مساوی آنحضرت
صلی الله علیه وسلم نباشد فیلزم اجتماع النقیضین واین استلزام بنظر مساوی است مع
قطع النظر ماسواه من الامور الزایدة بخلاف استلزام عدم معلول موجب عدم علت موجبه را
که آن استلزام نظر بنفس ذات معلول نیست بلکه بواسطه امر زاید برآن یعنی علاقه علیت
ازینجا معلوم شد که این قایل معنی شرح عقاید نسفی هم نفهمیده است واما قوله وچون استلزام
مثبت مقصود ومرام او الی قوله مستحیل بالذات است از وساوس شیطانی است که
منشا آن جهل ونادانی ونجدیت وبی ایمانی است چه هرکس که معنی خاتم النبیین میداند
وآن حضرت صلی الله علیه وسلم را بالیقین خاتم النبیین میخواند وفهمی وعقلی بهره او شده است
بادنی تامل دانستن میتواند که ثبوت این صفت بآنحضرت صلی الله علیه وسلم بی نفی آن
از جمیع من عداه ممکن نیست وثبوت آن بدیگری بی نفی آن از آنحضرت صلی الله علیه وسلم

امکان ندارد وکسیکه قایل بامکان مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم دراین صفت است
قایل بامکان مصداق اجتماع النقیضین است کما مر غیر مرة وسابق محقق شده است
که مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم دراین صفت مصداق اجتماع النقیضین است
وچنین نیست که مصداق اجتماع النقیضین دیگری باشد ومساوی آنحضرت صلی الله علیه
وسلم درین صفت مستلزم آن باشد چنانچه این جاهل احمق تخییل می کند پس در مفاد هر دو
قول اتحاد وعینیت است نه استلزام وعلی تقدیر التنزل استلزام هم مثبت مرام است
کما مر آنفا وچون این نادان بی ایمان معنی خاتم النبیین نمی داند ایمان ببودن آنحضرت
صلی الله علیه وسلم خاتم النبیین نمی آرد چه تصدیق بعقد بی دانستن معنی محمول معنی ندارد
وباقتضای غایت نادانی وبی ایمانی برای ترویج روح شیخ نجدی که عوام اهل اسلام را
گمراه وعاقبت خود وعاقبت اتباع خود تباه نمود درپی اثبات امکان مساوی آن
حضرت صلی الله علیه وسلم درجمیع کمالات افتاده ذهن وعقل خود درراه آن نجدی
درباخت وخود را ازگفتگو دراین باب نزد اولی الالباب رسوای عالم ساخت
وتلبیس آن شیخ نجدی که شاگرد رشید ابلیس ورئیس اهل تلبیس بود عوام اهل اسلام
را از دایره ایمان بیرون آورده ودر وادیه ضلالت فرو برده ودام تزویرش درین باب
این بود که قدرت الهی این است که عدد نامتناهی مساویان آنحضرت صلی الله علیه وسلم
درجمیع کمالات دریک آن پیدا کند عوام کالانعام که معنی قدرت وبودن تعلق آن
بامکان ومعنی امکان وعدم احتمال اشتراک دربعض خصایص که او سبحانه وتعالی
باآنحضرت صلی الله علیه وسلم کرامت فرموده نمیدانند بلکه فهمیدن نمی توانند بدام تزویرش
آمده این فقره او را ورد زبان ساخته دین وایمان را درباخته اند واین دون خسیس برای
ترویج روح آن ابلیس دقیقه از دقایق تلبیس فرو نگذاشته لیکن سعی او بجایی ودل
آشفته او بمنتهای نرسید واستعداد او بقول خودش نعوذ بالله من شرور الفساد من

سیئات اعمالنا که از صمیم قلب بنو داجابت و قبول نیافت که او در شر و نفس خود ش
وسیات اعمال خود گرفتار مانده روی ازان برنتافت والله الموفق للارشاد والهادی
الی سبیل السداد قال اللباس[1] الخناس ونیز در فتوحات مکی است الباب الثالث
والخمسون ومایة فی معرفة مقام الولایت البشریة واسراره والباب الرابع والخمسون
ومایة فی معرفت الولایت الملکیة واسراره الباب الخامس والخمسون ومایة فی معرفة
مقام النبوة واسراره الباب السادس والخمسون ومایة فی معرفة مقام النبوت البشریة
واسراره الباب السابع والخمسون ومایة فی معرفة مقام النبوة الملکیة واسراه الباب
الثامن والخمسون ومایة فی مقام الرسالة واسراره الباب التاسع والخمسون ومایة
فی معرفة الرسالة البشریة الباب الستون ومایة فی معرفة مقام الرسالة الملکیة انتهی
این عبارت در مقام فهرست کتاب است واما در مقام تفصیل ابواب پس کلام بس
طویل است این اوراق گنجایش نقل آن نمی دارد پس نظر بعموم قدرت و وسعت
قدرت کامله میتوان گفت که ممکن است که حقتعالی دو نوع دیگر مثل جان و انسان
پیدا کند چنانکه حور و غلمان مشاکل انسان و جان اند پس آن دو نوع را مثل جن و
انس مکلف می فرماید و در یکی ازان دو نوع مراتب و مناصب مثل مناصب
ولایت و نبوت بشری پیدا کند و یکی را خاتم مرتبه ثانی سازد و این معنی منافی کریمه
و خاتم النبیین نباشد چنانکه تا دلیلش برین تقدیر بر طبع سلیم غیر مخفی است و ثواب و
عقاب مثل جن و انس در آنها واقع کند و برای آنها یک عالم دیگر باشد چنانکه الحال عالم
برزخ برای جن و انس موجود است و از فهم اکثر عوام بیرون غایة ما فی الباب آنکه علم و ادراک
ازین قاصر است حضرت رب العباد نیز چه تخصیص شمول قدرت بان بما نداده و نفی
هم نه فرموده و ما از اکثر عموم و شمول دیگر صفات کامله الهی قاصر الفهم هستیم ولا یحیطون
بشیء من علمه الا بما شاء در جواهر القرآن مذکور است قال الرسول صلی الله علیه وسلم

[1] لباس بسیار پوشنده کار / ازنیک و بد انسان خناس / دیو که ... شیطان / منتهی الارب

ان للّٰه ارضا بیضاء مسیرة الشمس فیها ثلثون یوما هی مثل ایام الدنیا ثلثین مرة مشحونة خلقا
لا یعلمون ان اللّٰه یعصی فی الارض ولا یعلمون ان اللّٰه تعالی خلق آدم وابلیس رواه ابن عباس
فما ستوسع مملکة اللّٰه تعالی انتهی مورچه ضعیف که از مسکن خود گاهی بیرون نیامده باشد تمام عالم را
در مسکن خود منحصر میداند چون بیرون از مسکن آید عالمے بیند که مسکن خود عظم او را مقابله در تصورش
نیاید همچنین تجسم اعراض غیر قاره که در عقل جزوی نمی آید و اعمال نیک و بد متجسم شده در قبر او
بروی خواهند آمد و نیز هوای نفس در حنجره و گلو از قرع متکیف بصورت شده چون بر مخارج
بگذرد الفاظ متکون می گردد پس این معنی در دست و پا و پوست بدن کی متصور ست
تا ناطق شوند و حال آنکه نطق دست و پا و جلد منصوص علیه ست و نطق و علم و ادراک جمله
اشیای مع جمله جمادات وغیره را عقل جزوی مستحیل میداند به نصوص قطعی ثابت است
وعلی هذا القیاس و هر کس را که ممارست در کتب مولفه در احوال برزخ و آخرت و دوزخ
و بهشت و انعام و آلام مثل شرح الصدور و بدور سافره وغیرها حاصل است بیقین
میداند که باکثر آنها عقول غیر انبیا علیهم السلام نمیرسد پس باین تملک ناقص شمول
قدرت الهی مساوی مذکور را بنا بر استحاله زعمی خود نفی نمودن بجز الحاد در صفات کمالیه
حضرت رب العباد دیگر نیست اقول این شوریده سر باستیلای مالیخولیای فرط
محبت آن نجدی ابتر وساوسی و خیالاتی می تراشد که در نظر هر عاقل دلیل بر اطباق جنون
او می باشد حاصل تطویل لاطایل این قایل دو امر است یکی اینکه ممکن است که او سبحانه
وتعالی دو نوع دیگر همچو انسان و جان بیافریند و آن هر دو نوع را مکلف فرماید در هر
یکی از آن دو نوع انبیا مبعوث کند و یک کس را در آن نوع خاتم النبیین گرداند پس آن
کس مساوی آنحضرت صلی اللّٰه علیه وسلم در صفت خاتم النبیین باشد دوم اینکه او سبحانه
مستحیلات عادی را خواهد آفرید که آن را عقل جزوی مستحیل میداند و این هر دو امر بر غایت
حماقت و تلبیس او دلالت دارند اما ثانی ازین جهت که هیچ یک شی از اشیا اینکه از دو است

مصداق اجتماع النقیضین نیست و نہ ممتنع ذاتی ست مصداق مساوی آنحضرت صلی اللہ
علیہ وسلم را در صفت خاتم النبیین کہ مصداق اجتماع النقیضین ست و وجودش مستلزم
عدم آنست آنہا قیاس کردن ناشی از غایت حماقت و تلبیس ست جہلہ و عوام را بدین
قیاس فریب توان داد کہ آن بیچارگان درمیان مستبعدات عادی و مستحیلات ذاتی
فرق نتوانند کرد اما امر اول بچند وجوہ لغو ولاطایل ست اول اینکہ شیخ نجدی مقتدای این
قایل کہ این جاہل در اتباع ہوای او عقل و دین خود بر باد دادہ و مید ہد وی گوید
کہ برابر آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم عبارت است از فرد انسانی کہ مشارک آنجناب علیہ و علی
آلہ و اصحابہ الصلوۃ والسلام باشد در ماہیت و اوصاف کمال پس پیدا شدن دو نوع
دیگر سوای جن و انسان و مکلف شدن آن ہر دو نوع و مبعوث شدن انبیا و خاتم
النبیین شدن در یکی ازان دو نوع بر تقدیر تسلیم ہمہ یاوہ گوئیہای این قایل بشیخ نجدی
سودی نمی بخشد کہ او تجویز خاتم النبیین بودن فرد انسانی میکند و بر آن بزعم خود اولہی
آرد از پیدا شدن خاتم النبیین در نوع دیگر کارش بر نمی آید و دلیل او بر آن انطباق
ندارد و در ینجا این آشفتہ سر با قتضای غایت آشفتگی اتباع شیخ نجدی مقتدای
خود ہم گذشت دوم اینکہ بر تقدیر پیدا شدن آن نوع و مبعوث شدن انبیا در یکی
ازان ہر دو نوع آن انبیا یا در عموم النبیین داخل اند بر این تقدیر آنحضرت صلی اللہ
علیہ وسلم خاتم النبیین اند کہ من جملہ آنہا انبیای آن نوع ہستند پس آخر ہمہ انبیا بعثا باشد
کما ہو مراد یا در عموم النبیین داخل نباشد پس انہا انبیا نیستند و خاتم آنہا خاتم النبیین
نیست نامیدن آنہا بہ نبیین و نامیدن خاتم آنہا بخاتم النبیین مبنی بر جہل ست و توہم
اینکہ نبیین جاییکہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم را خاتم النبیین گفتہ اند افراد انسانی ہستند
و نبیین جاییکہ بعثت آنہا در آن نوع مقدر شدہ است افراد آن نوع اند ساقط است
زیرا کہ نبیین مشتق ست و مفہوم مشتق ذات خاصہ اخذ نیست پس مفہوم النبیین

خاتم النبیین عام است دلالت علی ذات دون ذات ندارد سیوم اینکه این قایل خود
یث مروی از حضرت ابی هریره رضی الله تعالی عنه فیما سبق نقل کرده است ان رسول الله
ی الله علیه وسلم قال فضلت علی الانبیاء بست اوتیت جوامع الکلم ونصرت بالرعب
حلت لی الغنایم وجعلت لی الارض مسجدا وطهورا وارسلت الی الخلق کافة وختم بی النبیون
اه وسلم پس آن دو نوع اگر مخلوق شوند در عموم الخلق کافة داخل باشند پس آنهم ها
ت آنحضرت صلی الله علیه وسلم باشد پس تخیل اینکه کسی مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم
یع کمالات باشد بر تقدیر وجود آن دو نوع نیز ساقط است یا در عموم الخلق کافة داخل
شد پس بر آن تقدیر آنحضرت صلی الله علیه وسلم مرسل الی الخلق کافة نباشد العیاذ بالله
ابدای این احتمال نفی این صفت از آن حضرت صلی الله علیه وسلم است نه ثبوت مساوی
ضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات چهارم اینکه ملا علی قاری در شرح شفا میفرماید
لی الله علیه وسلم وشرف وکرم رحمة لجمیع خلق الله فان العالمین لاشک انه حقیقة فیما
ه لاصارف بالاتفاق یصرفه عن دلالة الاطلاق ثم من المعلوم انه لولا نور وجوده وظهور
وجوده لما خلق الافلاک ولما وجد الاملاک فهو مظهر للرحمة الالهیة التی وسعت کل شیٔ
الحقایق الکونیة المحتاجة الی نعمة الایجاد ثم الی منحة الامداد ویتصره القول بانه مبعوث
کافة العالمین من السابقین واللاحقین فهو بمنزلة قلب عسکر المجاهدین والانبیاء
ه الاولیاء مؤخرته وسایر الخلق من اصحاب الشمال والیمین ویدل علیه قوله تعالی
ک الذی نزل الفرقان علی عبده لیکون للعالمین نذیرا ومن جملة اندازه للملائکة قوله
ومن یقل منهم انی اله من دونه فذلک نجزیه جهنم ویقویه قوله صلی الله علیه وسلم
الی الخلق کافة وقد بینت وجه ارساله الی الموجودات العلویة والسفلیة فی
ی المسماة بالصلات العلیه فی الصلوات المحمدیة انتهی آیا این قایل جاهل
ف آن حضرت صلی الله علیه وسلم باین اوصاف ایمان دارد یا نه اگر ایمان ندارد

هرچه خواهد بر زبان آرد واگر ایمان دارد باید ش که بر تصحیح کلام نجدی غو دهمت گمارد چه بر تقدیر
قول بامکان مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات کو از نوع دیگر هم باشد
قول بودن آن مساوی عند فرض وجوده رحمت برای جمیع خلق الله و بودنش
متصف باینکه لولا نور وجوده لما خلق شئی من الاشیاء و بودنش مبعوث الی کافة
العالمین من السابقین واللاحقین ضروری خواهد بود و بر این تقدیر آنحضرت صلی الله
علیه وسلم موصوف باین صفات نتواند بود و پس بر این تقدیر مع کونه خلاف المفروض المسلم
که ایمانش بموصوف بودن آنحضرت صلی الله علیه وسلم باین صفات است آن مساوی
مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات نشد پس آن مساوی بر تقدیر وجودش
مصداق آنه مساوله صلی الله علیه وسلم فی جمیع الکمالات و لیس بمساوله فی جمیع الکمالات
باشد فهو مصداق اجتماع النقیضین فهو محال بالذات پس این آشفته سر را مجال
این وسوسه هم نیست حالا نظر در بیهوده گیهای این قایل باید کرد فهرست ابواب فتوحات
ملی که این قایل نقل کرده است مساسی بمراد این قایل ندارد و این قایل از نقل آن چند
تلبیس منظور داشت یکی آنکه عوام وجهله گمان کنند که این قایل بولایت حضرت شیخ اکبر
قدس سره اعتقاد دارد که کلام حضرت شیخ اکبر قدس سره را برای استناد می آرد
حال آنکه بمقتدای او حضرت شیخ اکبر بلکه جمیع اولیا و صوفیه را مشرک و مبتدع میدانست
دوم اینکه عوام وجهله اعتقاد کنند که اینکس فتوحات مکیه را هم میداند حال آنکه بیچاره نمیتواند
که عبارت آن درست خواند و قول او چنانکه تاویلش بر این تقدیر غیر مخفی است علامت
عدم سلامت طبع و دماغ اوست چه صیغه النبیین عام است و این صیغه که مشتق است
بر خصوص ذات موصوف دلالت ندارد و معنی خاتم النبیین آخر الانبیاء بعثا است
و محذور بودن مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم در این صفت مصداق اجتماع النقیضین
بر هر تقدیر لازم است و قوله غایة ما فی الباب الخ بما نحن فیه ربطی ندارد چه از آن لازم

نمی آید که ممتنعات ذاتی ممکن شوند و حدیثی که از جواهر القرآن نقل کرده است بر امکان مساوی
آنحضرت صلی الله علیه وسلم دلالت ندارد و آن خلق که در آن ارض بیضا است تحت عموم الخلق
فی قوله صلی الله علیه وسلم بعثت الی الخلق کافة و در عموم العالمین فی قوله سبحانه لیکون
للعالمین نذیرا و فی قوله سبحانه وما ارسلناک الا رحمة للعالمین داخل اند و مبداء وجود آن
خلق نیز نور آنحضرت صلی الله علیه وسلم است ذکر این حدیث در مقام بیان امکان مساوی
آن حضرت صلی الله علیه وسلم وجهی ندارد در وسعت قدرت الٰهی و عموم آن ممکنات را
گفتگو نیست گفتگو در این است که مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات
که مصداق اجتماع النقیضین است مستحیل بالذات است و همچنین قول او و همچنین
تجسم اعراض غیر قاره الخ بما نحن فیه ربطی ندارد اگر این معنی ثابت می کرد که فلان مصداق
اجتماع النقیضین بوقوع خواهد آمد او را سودی می بخشید اما قوله پس باین علمک ناقصک
شمول قدرت الٰهی مساوی مذکور را بنابر استحاله زعمی خود نفی نمودن بجز الحاد در صفات
کمالیه حضرت رب العباد دیگر نیست حاصلش این است که استحاله اکثر مستحیلات ذاتیه
بعلمک ناقصک ثابت است چنانکه استحاله ذاتی مصداق اجتماع النقیضین و مصداق
ارتفاع النقیضین و استحاله ما وجوده مستلزم لعدمه از اوایل اولیات است و علمک
ناقصک برای ایقان باوایل اولیات کافی است و کسی جز سوفسطائی انکار آن
نتواند کرد و ببیانات قاطعه یقینیه مبرهن گشته که مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم
در جمیع کمالات مصداق اجتماع النقیضین است پس قول بشمول قدرت الٰهی آنرا
ناشی است از جهل بسیط بمعنی خاتم النبیین و اول النبیین خلقا و آخرهم بعثا و بمعنی
رحمة للعالمین و بمعنی لیکون للعالمین نذیرا و بمعنی ارسلت الی الخلق کافة و بمعنی بعثت
الی الخلق کافة و از جهل مرکب در مدرک سوداوی این عدیم المساوی فی المساوی راسخ شده است و الحاد
در صفات رب العباد آن است که شیخ نجدی مقتدای او بمقدور بودن اتصاف او

سبحانه بنقایص وقبایح همچو کذب وغیر آن قایل شده واین جاهل بامکان اتصاف او سبحانه
بهمه نقایص وخسایس وفواحش وقبایح وبامکان عدم او سبحانه که حصه از عدم است وبامکان
وجود شریک الباری که حصه از وجود است وبمودن او سبحانه جاهل وعاجز واصم
واعمی وابکم ومتحد بجمیع ممکنات وحوادث در مرتبه ذات احدیه حقه مقدسه علی ما مر مفصلا
قایل است سبحانه وتعالی عما یصفون این بیچاره وآن نجدی آواره از علمک ناقصک
هم بهره نیافتند واز ایقان باوایل اولیات هم ره نیافتند واز جهلیات مرکبه خود دروغها
بر بافتند قول بعدم شمول قدرت الهی ممتنعات ذاتیه را همچو مصداق مساوی لیس بمساوی
ومصداق موجود لیس بموجود ومصداق ابیض لیس بابیض ومصداق اسود لیس باسود وبالجمله
مصادیق مفهومات متناقضه لامتناهیه عین ایمان است چه بر تقدیر قول بدخول ممتنعات
ذاتیه تحت قدرت الهی از قول بدخول جمیع ممتنعات ذاتیه تحت قدرت الهی گزیر نتواند
بود وقول بمقدوریت شریک الباری وعدم او سبحانه واتحاد او سبحانه بجمیع
حوادث وممکنات الی غیر ذلک من المستحیلات لازم خواهد آمد چه میانه ممتنعات ذاتیه
در امتناع ذاتی تفاوتی نیست تا برخی از انها مقدور باشند وبرخی مقدور
نباشند مقام استعجاب این است که این جهله ایمان فراموش واین متجاهلان ناحق
کوش بامتناع ذاتی مصادیق ابیض لیس بابیض واسود لیس باسود وکاتب
لیس بکاتب وبالجمله مصادیق مفهومات متناقضه لامتناهیه وعدم دخول آن مصادیق
تحت قدرت الهی اعتراف دارند پس امتناع ذاتی مصداق مساوی آنحضرت
صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات که بوجوه عدیده مذکوره بالا مصداق انه مساو له
صلی الله علیه وسلم فی جمیع الکمالات ولیس بمساو له فی جمیع الکمالات یعنی مصداق
اجتماع النقیضین است چرا جگر اینان را می خراشد ودر رگ دلهای اینها می ترشد
وچرا نمک بر ریش درون اینها می پاشد چون عدم دخول مصادیق آن مفهومات غیر متناهیه

تحت قدرت الٰہی در عموم قدرت الٰہی قادح نشد عدم دخول این مصداق تحت آن
چسان در عموم آن قادح تواند بود منشاء این کج فہمیہا و کج رویہا وبال تجدیت
است والعیاذ باللہ من الالحاد وسوء الاعتقاد قال الخابل المخبول لکن بر سبیل تنزل
و تسلیم می گوییم که در شخص مفروض المساوات وصف خاتمیت ممتنع بالذات است لیکن
عالم ربانی علیہ الرحمہ تصریح نکرده که مساوی در جمیع کمالات ممکن و مقدور است دعوے
از خود تراشیدن و دیگری را بدان متہم کرده در پی ابطالش بودن سوای عصیان
بہتان از قبیل خرافات بے معنی است و از جنس ترہات لایعنی بالفرض اگر تقدیر کلامش
ہمین باشد پس از جمیع کمالات کمالیکه تساوی در آن ممکن نباشد و ما به التساوی
آنرا نتوان گفت مستثنیٰ باستثناء عقلی خواہد بود چنانچه کمالات جزئیه متشخصه قائمه
بذات ہردو مساوی مستثنیٰ اند زیراکه مراد کلیات آنہاست که در ہردو متساوی
مشترک اند چنانچه استثناء ذات مبارک و مقدس صلی اللہ علیه از جمیع نبیین علیہم
السلام در لفظ خاتم النبیین زیراکه لام برای استغراق است پس اگر گفته شود که
در این صورت ہم چشمی و ہمسری فوت شد خواه این را فوت مساوات نام نہند یا نی زیراکه
کمال ختم نبوت در دیگر مساوی یافته نشد و این شق را مستدل باطل کرده میگوییم که ممکن است که
دران مساوی دیگر یک کمال مختص بذات او قایم مقام وصف ختم یافته شود پس چنانکه در یک
مساوی وصف خاتم است در دیگر مساوی وصف دیگر مختص باد در مقابل وصف خاتم
است پس درینصورت سوای این دو وصف در اوصاف کمال دیگر ہردو متساوی
مشترک اند و این ہردو وصف در ہردو موصوف بتوزیع یافته شدند اگر گفته شود که
این جواب دافع اعتراض نیست بلکه موجب زیاده اعتراض است زیراکه چون فقدان
وصف خاتم در یکی موجب بطلان تساوی باشد لعدم الاشتراک فقدان وصفت
که در ہر یکی موجود و مختص بموصوف خود است و مفقود در دیگری موجب اعتراض بطریق

له خبل بالفتح دست و پای بریدن ... خابل جن و دیو ... منتہی الارب

اولی خواہد بود چراکہ بنظر ہر یک وصف مختص گفتہ خواہد شد کہ تساوی باطل لعدم الاشتراک
در جوابش گفتہ خواہد شد کہ درین سوال از حدیث استثنا وحدیث تدارک ہمسری
ذہول است زیراکہ حاصلش این است کہ سوائی و کمال مختص دیگر کمالات مشترک اند
من حیث الانواع میان ہر دو متساوی و اشتراک این دو کمال من حیث النوع مستثنیٰ
است از اشتراک نوعی دیگر کمالات وچون اشتراک مطلق ما بہ التساوی میان
ہر دو متساوی لازم تساوی است برائی تحقق این لازم تساوی اشتراک کلی عرضی
ہر دو نوع کمال مختص میان ہر دو متساوی کافی است واین کلی عرضی بمفہوم کمال مختص است
کہ بر ہر دو نوع مختص صادق است و در ہر دو متساوی مشترک توضیحش آنکہ در وصف
خاتمیت واعتبار است یکی مفہوم خاتم و دوم آنکہ فردی است از کلی کمال مختص پس چون
در مساوی کمال دیگر محاذی کمال خاتم یافتہ شد در آن ہم یک خصوصیت ذات است
دوم اینکہ فردی از کمال مختص است پس چون کلی کمال مختص در ہر دو مشترک است
ہمسری مساوات فوت نشد کہ خصوصیت خاتم ومقابل آن مشترک نگشت مثلا زید
وعمرو در وصف شجاعت وسخاوت مشترک اند و در زید وصف تیراندازی است و در عمرو
وصف بندوق اندازی ہر دو بر وجہ کمال پس میتوان گفت کہ زید وعمرو در جمیع
کمالات متساوی اند بایںمعنی کہ بعضی مشترک بالنوع وبعضی اگر در یکی است در دیگر
ہمسر آن بعضی است وکلی مختص در ہر دو مشترک است پس در زید وعمرو سہ سہ
کمال یافتہ شدند شجاعت وسخاوت وکمال مختص وہیچ یکی از زید وعمرو کم از دیگری
یا افضل از وی نیست وہر دو را متساوی گفتہ خواہد شد شاہد صدق این مقال عند
العلماء اتفاق اقوال است از فقہا بر تساوی عراب وبراذین با آنکہ در ہر یک وصفی
است مختص کہ در دیگری مفقود است لیکن کلی عرضی ہر دو وصف کہ آن منفعت معتبرہ است
در ہر یکی مشترک است وموجود بنا بر آن ہر دو را متساوی گفتہ خواہد شد در ہدایہ

و دیگر کتب فقہ مذکور ست ان العربی و ان کان فی الطلب والهرب اقوی فالبرزون اصبر والین عطفا ففی کل منهما منفعۃ معتبرۃ فاستویا طلب و هرب قوی در برا ذین وصبر ولین قوی از روی عطف در عراب مفقود است ولیکن باعتبار منفعۃ معتبرہ ہر دو مستوی شدند پس این قسم مساوی ممکن و مقدور الہی خواہد بود کہ واقع شدنی نیست اگر گفتہ شود کہ ازین توجیہ بر یک احتمال تساوی ثابت شد و بر احتمال دویم کہ اعتبار اشتراک نوعی ہر یک کمال مختص است تساوی ثابت نمی شود چنانچہ خود موجہ بران اعتراف کردہ و مراد معترض کہ نافی تساوی است احتمال دویم است جوابش دادہ خواہد شد کہ این اعتراض خارج از آداب مناظرہ است چراکہ معترض اصل مدعی و معلل نیست اصل مدعی امکان مساوات عالم ربانیست و معترض سایل پس بیان مراد از طرف مدعی اصل برای دفع اعتراض کافیست و تعیین مراد او از طرف خود و انکار مراد مدعی کہ این مراد تو نیست بعد ازان اعتراض بر آن خلاف قانون مناظرہ ست اقول حاصل این ہذیانات کہ بی تا بانہ ازین سوداز دہ ہوای شیخ نجدی سرزدہ عقل و دین این ملعبہ شیاطین را بر باد داد دو امر ست یکی اینکہ مراد شیخ نجدی از مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم مساوی در جمیع کمالات نیست نسبت دعوی مقدوریت مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در جمیع کمالات سوی او بہتان است دویم اینکہ اگر بالفرض دعویش ہمین باشد محتمل است کہ در شخص مفروض المساوات کمالی دیگر کہ موازن و معادل وصف خاتم النبیین باشد یافتہ شود و آن کمال در آن کمال در آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم نباشد پس آن شخص مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در جمیع کمالات بدینمعنی باشد کہ در آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم وصف خاتم النبیین بالاختصاص و در آن شخص کمال معادل و موازن این وصف بالاختصاص و دیگر کمالات در متساویین بالاشتراک موجود باشند پس مساوات متحقق شد وازین گونہ مساوات

مشارکت آن شخص با آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در وصف خاتم النبیین کہ صالح اشتراک نیست لازم نآمد ہذا خلاصہ کلامہ چون شیخ نجدی کہ این سرگشتہ تیہ حیرانی باقتضای نادانی و بی ایمانی اور القب عالم ربانی بخشیدہ است خود تصریح کردہ است کہ برابر آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم عبارت است از فرد انسانی کہ مشارک آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در ماہیت و اوصاف کمال است و بر امکان آن دلیل آورد باینکہ امتناع ذاتی آن یا از جہت امتناع اشتراک ماہیت خواہد بود یا از جہت امتناع اتصاف باوصاف مذکورہ بالنظر الی نفس الذات وظاہر است کہ اشتراک ماہیت انسانی در الوف الوف افراد ممتنع نیست والا اتصاف آنجناب صلی اللہ علیہ وسلم باوصاف مذکورہ ممتنع بودی فان حکم المثلین واحد فیما یثبت ویسلب بالنظر الی نفس الماہیۃ والا لزم عدم اشتراک الماہیۃ بینہما فیلزم عدم المماثلہ ہفت پس وجود مساوی مذکور ممتنع نباشد انتہی دلیلہ ازین کلام شیخ نجدی ظاہر وآشکار است کہ مدعای او ہمین است کہ برابر آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم یعنی مشارک آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در ماہیت و جمیع اوصاف کمال ممتنع بالذات نیست و دلیل او در جمیع اوصاف کمال کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم بآن اوصاف متصف اند جاری است و دلیل آن ضلیل نزد این ذلیل قابل وثوق وتعویل است بلکہ این پلید برای تشئید وتائید آن عرقریزیہا بلکہ جانفشانیہا نمودہ است ہرچند مآل عرقریزی وجانفشانی او بجز خیبت وخسران وناکامی وحرمان ہیچ نیست کما سیلوح عنقریب انشاء اللہ تعالی پس ازین ہردو امر کار شیخ نجدی برنمی آید وگرہ از کار فرد بستہ اش نمی کشاید تصحیح کلام ضلالت التیام اوبی اثبات اینکہ وصف خاتم النبیین و دیگر اوصاف کمال مختصہ آنحضرت افضل ممکنات علیہ افضل الصلوات صالح اشتراک بین الذوات اندر و نمینماید تسلیم اینکہ وصف خاتم النبیین در شخص مفروض المساوات ممتنع بالذات است ومساوی

آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات ممکن ومقدور نیست دعوی او را باطل میکند
ونجدیت را از بیخ بر میکند وسر سودائیش می شکند ولیلش را از پامی افگند حاصل که
این هر دو امر بکار آمد شیخ نجدی نیست برای کار آن بیچاره آواره هیچکاره اگر ممکن
باشد چاره دگر باید جست او باین هذیانات از مضایقی که در آن افتاده است نتواند
رَشت حالا اولاً نظر اجمالی در این هر دو امر بقطع نظر اینکه این هر دو امر را باکلام شیخ نجدی
ربطی نیست وثانیا نظر تفصیلی در هذیانات این شوریده سر ضرور است پس می گویم
که امر اول یعنی قول او اکنون بر سبیل تنزل وتسلیم می گویم که در شخص مفروض المساوات
وصف خاتمیت ممتنع بالذات است لیکن عالم ربانی تصریح نکرده که مساوی در جمیع
کمالات ممکن ومقدور است بمعنی محض است زیراکه مرادش از شخص مفروض المساوات
اگر شخص مفروض المساوات فی جمیع الکمالات است بعد تسلیم امتناع ذاتی وصف
خاتمیت در آن شخص آن شخص را مفروض المساوات گفتن هذیان دیوانگی است واگر مراد
ازان شخص مفروض المساوات فی الماهیة وفی بعض الاوصاف است گو آن شخص نظر دیگر
کمالات مفضول باشد ومساوی نباشد پس در امکان آن بلکه در وجود امثال
چنین اشخاص کثیره که مشارک آنحضرت صلی الله علیه وسلم در ماهیت انسانی ودر توحید
وایمان ونبوت ورسالت اند کلام نیست واگر مرادش این است که در شخص مفروض
المساوات اگرچه وصف خاتمیت ممتنع بالذات است مگر وصفی دیگر معادل وموازن
وصف خاتمیت در آن موجود است وازین جهت او را مساوی توان گفت این آیل
بامر ثانی است که آن را بعد این قول تطویل لاطائل بیان نموده است برین تقدیر
این قول محض لغو وبمعنی است دیگر وجوه فضوح این قول در نظر تفصیلی وضوح خواهد یافت
وامر ثانی وسوسه شیطانی است که در خواطر مؤمنین خطور هم نمی کند چه جای آنکه از
زبان مسلمانی هیچ یاوه سر زند وذلک بوجوه اول اینکه عقیده ما مؤمنین این است

که او سبحانه بفضل عظیم خود جمیع محاسن صوریه معنویه و جمله فضایل دینیه دنیویه و جمیع خصال حمیده جبلیه و مکتسبه و جمیع مکارم اخلاق و محاسن افعال ظاهره و باطنه و اعلی مراتب عبادت و تقوی و اقصی درجات قرب و زلفی و غایت مدارج خلت و محبت و اصطفا و اسنی مناصب شرف و عز و اعتلا مما لا یعد و لا یحصی بآنحضرت صلی الله علیه وسلم کرامت فرموده و هیچک فضیلتے و کمالی را که شایان شان والای آنحضرت صلی الله علیه وسلم که افضل رسل اولی العزم اند بوده باشد نگذاشته که بآنحضرت صلی الله علیه وسلم ارزانی نداشته چنانچه قاضی عیاض قدس سره باب ثانی قسم اول کتاب شفا را در ذکر محاسن و فضایل آنحضرت صلی الله علیه وسلم مدون و آن را بایں عبارت معنون نموده اند الباب الثانی فی تکمیل الله له المحاسن خلقا و قرانه جمیع الفضایل الدینیه والدنیویه فیه نسقا پس توهم اینکه در مساوی آنجناب خلایق مآب صلی الله علیه وسلم فضیلتے و کمالی موازن و موازی وصف خاتم النبیین باشد که آن فضیلت و کمال بوجود در ذات فایض الجود آنحضرت صلی الله علیه وسلم شرف نیافته باشد در خاطر هیچک مومن خطور نتواند کرد برای خطور هیچ وساوس شیطانی زندقه و بی ایمانی شرط است دویم اینکه او سبحانه در شان آنحضرت صلی الله علیه وسلم میفرماید و تیسم نعمته علیک و نیز میفرماید و کان فضل الله علیک عظیما پس آن فضل و کمال که این قایل آن را معادل و موازن وصف خاتم النبیین قرار داده اختصاص آن بما وی فرض کرده خود و مقتدای خود نمودنش در آنحضرت صلی الله علیه وسلم تجویز میکند آیا از جمله نعم و افضال حضرت ذوالجلال است یا ازان جمله نیست علی الثانی تخییل بودن آن معادل و مقابل وصف خاتم النبیین از کسی بی جنون مطلق متصور نیست معتوه هم تجویز آن نتواند کرد و علی الاول آن فضل و کمال که هم پایه وصف خاتم النبیین است بلاشبه در ذات جامع جمیع حسنات آن افضل

ممکنات علیہ افضل الصلوات موجود خواہد بود والا اتمام او سبحانہ نعمت خود را بر آن حضرت وعظیم بودن فضل او سبحانہ بر آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم راست نخواہد بود والعیاذ باللہ من ذلک ہمچو خطرات شیطانی منجر بتکذیب آیات قرآنی است سیوم اینکہ او سبحانہ میفرماید وانک لعلی خلق عظیم وعن جابر رضی اللہ عنہ ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال ان اللہ بعثنی لتمام مکارم الاخلاق وکمال محاسن الافعال از آیہ کریمہ غایت عظمت خلق آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم واز حدیث شریف بودن آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم متمم جمیع مکارم اخلاق ومکمل جمیع محاسن افعال ثابت است چہ آیہ کریمہ توصیف خلق بعظمت با تنکیر موصوف بصفت کہ این تنکیر برائی تعظیم است ودر حدیث شریف اضافت مکارم ومحاسن کہ ہر دو جمع اند سوئی الاخلاق والافعال کہ ہر دو جمع محلی باللام اند آمدہ افادہ غایت عظمت خلق وعموم مکارم الاخلاق ومحاسن الافعال نمود وازین رو متحقق است کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم جامع جمیع مکارم اخلاق ومحاسن افعال ومتمم ومکمل آنہا ہستند وہیچیک فضل وکمال از جملہ مکارم اخلاق ومحاسن افعال وشریف شیم وکرایم خصال آنچنان نیست، کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم باکمل واتم آن موصوف نباشند حالا می گوییم کہ آن کمال کہ این قایل بودن آن در مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم معادل وصف خاتم النبیین نبودن آن در آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم تجویز می کند یا از قبیل اصطفا وقرب الٰہی است یا ازان قبیل نیست علی الاول آن کمال منحصر در رسالت ونبوت ودر ولایت بی نبوت است اگر آن کمال از باب نبوت ورسالت است معادل وصف خاتم النبیین نمی تواند شد چہ خاتم النبیین مکمل نبوت ورسالت است ہیچیک نبوت و رسالت کہ ورای ختم نبوت ورسالت باشد معادلت وموازنت ختم نبوت کہ عبارت از کمال نبوت ورسالت است نتواند کرد واگر آن کمال ولایت بی نبوت است معادلت

آن با وصف خاتم النبیین متصور نیست وعلی الثانی آن کمال اگر از جنس مکارم اخلاق ومحاسن افعال است نبودن آن در آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم محتمل نیست موجود بودن آن در آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم باکمل وجوہ ضروریست واگر از جنس مکارم اخلاق ومحاسن افعال نیست کمال نیست چہ جای آنکہ معادل وصف خاتم النبیین باشد چہارم اینکہ کمال وفضل وشرف مخلوقات محصور ہست در قرب حضرت خلاق سبحانہ وامریکہ بقرب حضرت او سبحانہ تعلق ندارد فضل وشرف وکمال نیست ومراتب فضل وکمال بحسب تفاوت مراتب قرب باہم متفاوت اند واعلی اجناس وانواع فضل وکمال مخلوقات نبوت ورسالت ہست واعلی مراتب نبوت ورسالت ختم نبوت ورسالت است کہ عبارت است از کمال نبوت ورسالت پس ہیچک کمال از کمالات مخلوقات وماسوی اللہ را حاصل تواند شد درصورت بودن آن ورای نبوت معادل نبوت نتواند شد ودرصورت بودنش ورای رسالت معادل رسالت نتواند شد ودرصورت بودنش از باب نبوت ورسالت معادل ختم نبوت ورسالت نتواند شد توہم امکان مخلوقی کہ خاتم النبیین نباشد ودر آن کمالی موجود باشد کہ معادل وصف خاتم النبیین باشد ناشی از جہل ونادانی وزندقہ وبی ایمانی است پنجم اینکہ موصوف بخاتم النبیین ہمان نبی باشد کہ مکمل قصر نبوت ورسالت ومجدد جہات عدالت ومتمم مکارم اخلاق ومحاسن افعال وجامع جمیع خصال فضل وکمال ودین او ناسخ ادیان وشریعت او موبد تابقای جہان ورسالت او عام کافہ انس وجان وفیض ہدایت او فایض بر جمیع انام ودین او کامل بلا افراط وتفریط در غایت اقتصاد علی وجہ التمام باشد ودین او الی یوم الدین شایع وملت بیضای او ظاہر بر ہمہ ملل وشرایع بود ودراین معنی مجال کلام وگنجایش شکوک واوہام نیست حاصل عموم ہدایت جمہور واخراج ثقلین من الظلمات الی النور وتہذیب خلایق باعمال

ومحاسن افعال ومکارم خلایق واشاعت حسنات وکف عن السیئات الی یوم النشور
از لوازم وصف مذکور ست وموصوف آن بفحوای من سن سنة حسنة فله اجرها واجر من عمل
بها الی یوم القیمه بدین ہدایت عامه وعنایت تامه از ایمان واعمال صالحه واتقای
ہر واحد از احاد مومنین ومسلمین ومتقین وصالحین وشهدا وصدیقین از ات اوشاب
وماجور ست ولہذا آنحضرت صلی اللہ علیه وسلم فرموده اند انا اکثر الناس تبعا یوم
القیمه ونیز فرموده اند اطمع ان اکون اعظم الانبیاء اجرا یوم القیمه اذا تمهد ہذا
فنقول آن کمال که این قایل ابدای احتمال بودن آن در مساوی آنحضرت صلی اللہ
علیه وسلم معادل ومقابل وصف خاتم النبیین ونبودن آن کمال در آنحضرت صلی اللہ
علیه وسلم نموده است یا ہچنین ست که موصوف آن مکمل رسالت وصاحب شریعت
بوده عامه ہادی ثقلین الی یوم النشور ومستحق مثوبات واجور مذکور باشد یا چنین
نیست علی الاول آن کمال وصف خاتم النبیین ست که این قایل امتناع ذاتی
بودن آن در شخص مفروض المساوات تسلیم کرده ست وعلی الثانی تخییل بودن
آن کمال معادل ومقابل وصف خاتم النبیین از صبیان ومعتوہین ہم مقصود نیست
ششم اینکه آن کمال آیا شایسته منصب نبوت ورسالت ست یا نه علی الثانی
معادل وصف خاتم النبیین نتواند شد وعلی الاول آیا آن کمال در کسی از انبیا
ورسل گاہی بوده ... اگر آن کمال در کسی از انبیا ورسل علیهم السلام بود تو ہم
بودن آن کمال در آنحضرت صلی اللہ علیه وسلم باقتضای بی ایمانی ست لما روی
ان النبی صلی اللہ علیه وسلم حاز خصال الانبیاء کلها واجتمعت فیه اذ ہو عنصرها
ومنبعها وسیاتی انشاء اللہ العزیز مفصلا واگر آن کمال که شایسته منصب نبوت
ورسالت ست در ہیچ نبی از انبیا علیهم السلام گاہی نبود ونیست وگاہی نخواهد بود
آن کمال از قبیل انیاب الاغوال ست نه جنس فضل وکمال واین تخییل که رب جلیل

همه انبیا و رسل علیهم السلام را از ان کمال که با وصف خاتم النبیین موازن و عدیل است
محروم گذاشته آن را برای کرور ها لاشی محض که شیخ نجدی به پیروانش آنها را مساوی
آنحضرت صلی الله علیه وسلم پنداشته نگاهداشته آن را ازلا و ابدا محض معدوم داشته
است از فنون جنون است پس ابدای این احتمال که خیال محال است باقتضای
غایت غوایت و ضلال برای اضلال عوام جهال است و این همه وبال اتباع نجدی
وخیم المآل است هفتم اینکه آن شخص مفروض المساوات که موصوف بکمال موازن و معادل
وصف خاتم النبیین باشد بر تقدیر امکانش و فرض وجودش یا نبی باشد یا نبی
نباشد اگر نبی نباشد محال است که مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم گو در صد
هزار کمال دیگر سوای نبوت باشد و اگر نبی باشد پس وجود او بصفت نبوت در زمان
آنحضرت صلی الله علیه وسلم و بعد آن مستلزم سلب صفت خاتم النبیین از آنحضرت
صلی الله علیه وسلم است حال آنکه بعد تسلیم اختصاص وصف خاتم النبیین با آنحضرت
صلی الله علیه وسلم کلام است و گفتگو بعد تسلیم امتناع ذاتی اشتراک آنست پس فرض
وجودش در زمان آنحضرت صلی الله علیه وسلم و بعد آنکه مستلزم خلاف مسلم مفروض
است فرض نقیضین است فهو فرض محال و بر تقدیر وجود او قبل زمان آنحضرت
صلی الله علیه وسلم پایه او با صد هزار کمال در مفضل [illegible] از پایه آنحضرت صلی الله
علیه وسلم فروتر خواهد بود که نبوت او که اعلی کمالات او است بکمال نرسیده غیر کامل
با کامل برابر نتواند شد گو در غیر کامل صد هزار وصف باشد غیر کامل بهر حال
غیر کامل است هشتم اینکه آنچه این قایل تجویز می کند که آنحضرت صلی الله علیه وسلم و آن
شخص مفروض المساوات در جمیع اوصاف کمال سوای وصف خاتم النبیین که
مختص بآنحضرت صلی الله علیه وسلم است و سوای آن وصف معادل [illegible]
خاتم النبیین که مختص بآن شخص مفروض المساوات باشد مشترک باشند

محض باطل است، چه بسیاری از کمالات مختصه بآنحضرت صلی الله علیه آنچنان هستند که هرگز مشترک بین اثنین نتواند شد و هیچ کس مشارک آنحضرت صلی الله علیه وسلم در آن کمالات نتواند شد از آن جمله است مبعوث بودن آنحضرت صلی الله علیه وسلم سوی عالمین کافه کما قال عز من قائل لیکون للعالمین نذیرا و قال صلی الله علیه وسلم و بعثت الی الخلق کافه وارسلت الی الخلق کافه این صفت صالح اشتراک بین اثنین نیست چه اگر دو کس متصف باین صفت باشند هر واحد از آن هردو داخل عموم العالمین و عموم الخلق باشند پس هر واحد از آن هردو از امت دیگری باشد و هذا مما لا یعقل و از آن جمله است بودن آنحضرت صلی الله علیه وسلم رحمة للعالمین این وصف هم مشترک بین اثنین نتواند شد و از آن جمله است بودن نور آنحضرت صلی الله علیه وسلم اول ما خلق الله و بودن آنحضرت صلی الله علیه وسلم اول النبیین خلقا و اول من ینشق عنه الارض و اول من یفیق من الصعقة و اول من یؤذن له فی السجود و اول من یرفع راسه و اول من ینظر الی الله تعالی و اول شافع و اول مشفع و اول من یحرک حلق الجنة و اول من یقرع باب الجنة و اول من یفتح له الجنة و اول من یجیز علی الصراط این سیزده صفات صالح اشتراک بین اثنین نتواند شد که اول افعل التفضیل مضاف سوی صیغه عموم درین صفات است پس سبق موصوف آن بر جمیع من عداه مما اضیف الیه الاول قطعی و ضروری است و قد سبق ما نقلنا من التوضیح والتلویح ان الاول لا یکون متعددا و اگر دیگری مشارک آنحضرت صلی الله علیه وسلم فرض کرده شود آنحضرت صلی الله علیه وسلم در عموم مضاف الیه داخل باشد پس سلب این صفات از آنحضرت صلی الله علیه وسلم لازم آید پس مشارک آنحضرت صلی الله علیه وسلم درین صفات مشارک آنحضرت صلی الله علیه وسلم نباشد فوجوده مستلزم لعدمه و از آن جمله است بودن آنحضرت صلی الله علیه وسلم نائل وسیله که آنحضرت صلی الله علیه وسلم فرموده اند فانها منزلة لا ینبغی الا لعبد من عباد الله وارجو ان اکون انا هو و نیز چون صحابه

پرسیدند ما الوسیلة فرمودند اعلی درجة فی الجنة لا ینالها الا رجل واحد پس نیل وسیله که نمی شود
مگر برای یک بنده و نخواهد یافت آن را مگر یک مرد یعنی آنحضرت صلی الله علیه وسلم صالح
اشتراک بین اثنین نیست و ازان جمله است قیام آنحضرت صلی الله علیه وسلم علی یمین الله
وعن یمین العرش مقاما لا یقومه غیره یغبطه فیه الاولون والآخرون کما سیاتی عنقریب
انشاء الله العزیز ولهذا حضرت شیخ عبدالحق محدث دهلوی قدس سره در تکمیل الایمان
در اثنای ذکر حدیث شفاعت کبری میفرماید غیر او را ایستادن درین مقام ممکن نباشد
وازانجمله است بودن سایر انبیا علیهم السلام در روز قیامت زیر لوای آنحضرت
صلی الله علیه وسلم کما قال صلی الله علیه وسلم وبیدی لواء الحمد ما من نبی آدم فمن سواه
الا تحت لوائی معلوم نیست که آن شخص مفروض المساوات طایفه نجدیه در اعتقاد
این طایفه در صورت امکان او بعد فرض وجودش در عرصه قیامت خواهد بود یا نه وعلی
الاول آیا او تحت لوای آنحضرت صلی الله علیه وسلم خواهد بود یا خود صاحب لوا خواهد بود
استکشاف اعتقاد این طایفه درین باب توان کرد وازان جمله است شفاعت
کبری که احادیث آن عنقریب می آید خلاصه آن این است که آنحضرت صلی الله علیه
وسلم در روز قیامت ملجا و ملاذ سایر اولین و آخرین اند و شاه ولی الله دهلوی [illegible]
مشایخ این نجدی در قصیده بائیه بآن اعتراف دارد حیث یقول [illegible] والله
ملجاء خوفهم اذا جاء یوم فیه تشیب الذوائب چه عباد الله که جمیع [illegible]
است و ظاهر است که این صفت هم مشترک بین اثنین نتواند شد والا هر واحد از ان
اثنین ملاذ و ملجاء جمیع من عداه من الاولین والآخرین ومن عباد الله نباشد پس تقدیر
بودن هر واحد از اثنین ملجا و ملاذ جمیع من عداه هر واحد از ان اثنین ملجا و ملاذ جمیع
من عداه نباشد فهو تقدیر محال مگر شاید این نجدی باتباع شیخ نجدی [illegible]
ایمان نه آرد و قول شیخ مشایخ خود را از قبیل اکاذیب [illegible]

بودن آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم اکرم الاولین و الآخرین علی اللہ چہ بر تقدیر بودن دیگری اکرم الاولین والآخرین علی اللہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم اکرم الاولین و الآخرین علی اللہ نتواند بود پس مشارکت دیگری با آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم درین صفت ہم ممکن نیست و وجود مشارک آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم درین صفت مستلزم عدم آنست فہو محال بالذات و از انجملہ است بودن آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم سید الناس یوم القیمۃ بر تقدیر بودن دیگری سید الناس یوم القیمۃ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم سید الناس یوم القیمۃ نتواند بود پس مشارکت دیگری با آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم درین صفت ہم ممکن نیست و وجود مشارک آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم درین صفت مستلزم عدم آنست فہو محال بالذات و از انجملہ است بودن آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم امام النبیین و صاحب شفاعتہم یوم القیمۃ بر تقدیر بودن دیگری امام النبیین و صاحب شفاعتہم یوم القیمۃ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در عموم النبیین کہ جمع محلی باللام است داخل باشند و امام النبیین و صاحب شفاعتہم نباشند وجود مشارک آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم درین صفت ہم مستلزم عدم آنست فہو محال بالذات و از انجملہ است بودن آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم متمم مکارم الاخلاق و مکمل محاسن الافعال بر تقدیر بودن دیگری متمم مکارم الاخلاق و مکمل محاسن الافعال آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم متمم مکارم الاخلاق و مکمل محاسن الافعال نتواند بود کہ تتمیم تام و تکمیل کامل و تحصیل حاصل محال بالذات و غیر معقول است بالجملہ صفات مذکورہ و دیگر انچہ بمانند ہمو صفت خاتم النبیین صالح اشتراک بین اثنین نیست تخئیل بودن مساوی مفروض مشارک آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در سائر کمالات و اختصاص او بکمال ہموازن و معادل وصف خاتم النبیین کہ مختص با آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم است ناشی از جہل و نادانی و الحاد و بی ایمانی است این قایل اگر از اتصاف آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم بصفات مذکورہ انکار دارد در ربقہ اسلام از رقبہ خود بر آرد و اگر

باین اعتراف می نماید باید که از کیش نجدیت و اتباع شیخ نجدی برآید و اگر باوجود این اعتراف تجویز مشارکت در این اوصاف در افتد از اهلیت مخاطبت برافتد که چنین تجویز بی فقد فهم و تمیز نتواند شد هر یکی ازین صفات کمال همچو وصف خاتم النبیین آنچنان فضل کلیست که محتمل اشتراک بین اثنین نیست و هیچ فضیلت از فضایلی که در دیگری سوای آنحضرت صلی الله علیه وسلم باختصاص یا بلا اختصاص یافته شدند یا یافته شوند یا یافته توانند شد نسبت بهر یکی ازین صفات کمال فضایل جزئیه اند معادل هیچ یکے ازین صفات نتوانند شد و وجود مشارک آنحضرت صلی الله علیه وسلم در یکی هم ازین صفات مستلزم عدم آن است و مشارک مذکور مصداق اجتماع النقیضین است فهو محال بالذات اقول حالا نظر تفصیلی در هذیانات این قایل باید کرد قول او اکنون بر سبیل تنزل و تسلیم می گوییم که در شخص مفروض المساوات وصف خاتمیت ممتنع بالذات است ترقی در سخافت و خرافت است چه بعد تسلیم امتناع ذاتی وصف خاتمیت در شخص مفروض المساوات آن شخص را مفروض المساوات گفتن از آثار جنون است که بر تقدیر نبودن آن شخص خاتم النبیین مساوی بودن او معنی ندارد پس این تسلیم خرق مساوات است و اگر بنای مساوات او بر ابدای احتمال اختصاص کمالے معادل وصف خاتم النبیین بآن شخص است مآل این قول همان می شود که بعد ازین گفته است بر این تقدیر این قول لغو و هذر است و قول او لیکن عالم ربانی تصریح نکرده که مساوی در جمیع کمالات ممکن و مقدور است بدان ماند که ابلهی تمام مثنوی یوسف و زلیخا خوانده می پرسید که زلیخا زن بود یا مرد آیا دعوی شیخ نجدی که این قایل لقب عالم ربانی باو لطف فرموده است این بوده که شخصی که مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم فی امر من الامور و فی وجه من الوجوه باشد ممکن و مقدور است اگر همین دعوی او است ظاهر است که هزاران هزار اشیا که مشارک آنحضرت صلی الله علیه وسلم

در شخصیت و وجود و در انسانیت و در ایمان اند و نیز مشارکان آنحضرت صلی
الله علیه وسلم در نبوت و رسالت موجود بوده اند در امکان و وجود همچو اشیا و اشخاص
چه کلام است و شیخ نجدی تصریح نموده بدینکه برابر آنحضرت صلی الله علیه وسلم
جماعت بسیار از افراد انسانی که مشارک آنجناب باشد در ماهیت و اوصاف کمال
در امکان آن دلیل می آرد چنانکه بالا گذشت و آن دلیل در جمیع اوصاف کمال
آنحضرت صلی الله علیه وسلم جاری است و این قایل برای اتمام آن دلیل بسیار پوست و
پا زده برداشته ناحق کرده است و درینجا این مدهوش کم کرده هوش ناحق کوشش دعوی
و دلیل را فراموش ساخته خود را در مخمصه دیگر انداخته است معلوم شد که این پلید واهی
با این بلادت نادانی بغایت ناشی و سلیمی است بلادت و نسیان خود را بر طاق
نسیان نهاده … تهمت افترا و بهتان بر دیگران برداشته این فرتوت بیهوده گو خود
… خرافت افزوده لب بهیچ خرافات کشوده و قول او بالفرض اگر تقدیر
… باشد پس از جمیع کمالات کمالیکه تساوی در آن ممکن نباشد و ماله التساوی
آن را توان گفت مستثنی باستثنای عقلی خواهد بود طرفه هذیانی است چه دلیل
آورده شیخ نجدی که بالا مذکور شده است و این خاکپای نجدیان برای اتمام آن
بسیار خاک بر سر خود ریخته است در جمیع کمالات جاری است چه حاصل آن دلیل
این است که شارکت در ماهیت ممتنع نیست و اتصاف باوصاف مذکوره نیز
بالنظر الی نفس الماهیة ممتنع نیست و الا اتصاف آنحضرت صلی الله علیه وسلم هم
بآن اوصاف ممتنع می بود و این کلام در همه اوصاف جاری است اگر کدامین کمال
بکدامین وجه مستثنی شد این دلیل بهمان کمال منقوض است بر تقدیر مستثنی بودن کمالی
از کمالات از کلیه عدم امتناع اتصاف بآن بالنظر الی نفس الماهیة دعوی
شیخ نجدی و دلیل از بیخ برکنده است وسعی این قایل در اتمام دلیل رایگان است

ومعهذا از دو حال خالی نیست آیا مستثنے شدن باستثنای عقلی مخصوص بوصف خاتم النبیین است یا دیگر کمالات مختصه بآنحضرت صلی اللہ علیه وسلم که در وجه هشتم مذکور شده اند نیز ازان کلیه مستثنے اند اول باطل است چه مبرهن شده است که آن کمالات هم محتمل اشتراک بین اثنین نتوانند بود و مساوی آنحضرت صلی اللہ علیه وسلم در آن کمالات مصداق اجتماع النقیضین و وجودش مستلزم عدم اوست پس استثنای آن کمالات هم ازان کلیه ضروریست وعلی الثانی متحقق شد که مساوی آن حضرت صلی اللہ علیه وسلم در همه آن کمالات مختصه ممتنع بالذات است وهو المطلوب پس نجدیت مستاصل و دلیل شیخ نجدی باطل ومختل است ازینجا انکشاف یافت که توجیه قول شیخ نجدی به تجویز اینکه در مساوی مفروض کمالی مختص موازن وصف خاتم النبیین یافته شود توجیه القول بما لا یرضی به قایله است و قول او بمستثنے بودن وصف خاتم النبیین ازان کلیه بنای نجدیت برمی کند و دلیل او را از پامی افگند وکفی اللہ المومنین القتال وقول او چنانکه کمالات جزئیه متشخصه بذات هرد و متساوی مستثنے اند زیرا که مراد کلیات آنهاست که در هرد و متساوی مشترک اند به شیخ نجدی و دلیل او مضرت تمام میرساند چه مبنای دلیل او این است که چون اتصاف نفس ماهیت بوصفی در فردی ممکن باشد اتصاف نفس ماهیت بهمان وصف در افراد دیگر بالنظر الی نفس الذات ممتنع نتواند بود و اگر این کلیه صادق است اتصاف نفس ماهیت بکمالات جزئیه متشخصه بذات هرد و متساوی بالنظر الی نفس الذات ممتنع نتواند بود و پس کمالات جزئیه متشخصه بذات هرد و متساوی ازان کلیه مستثنے نتوانند بود و اگر آن کلیه کاذب است دلیل شیخ نجدی ساقط است در مقدمات کلیه عقلیه از تخصیصات به بیان مراد کاری برنمی آمد در حقیقت کلیه صادق این است که هر وصفی که صلح اشتراک بین اثنین در نفس الامر باشد

اتصاف نفس ماهیت بآن وصف در فردی مستلزم امکان اتصاف ماهیت بآن
وصف در فرد دیگر هم هست و چون کمالات جزئیه متشخصه بخصوصیات موصوفات
صالح اشتراک بین اثنین نیست آن کمالات داخل این کلیه نیست و همچنان
وصف خاتم النبیین و دیگر اوصاف مختصه آنحضرت صلی الله علیه وسلم که در وجه
هشتم مذکور شده اند صالح اشتراک در نفس الامر بین اثنین نیست کما سبق
مرارا پس مشارک آنحضرت صلی الله علیه وسلم دران کمالات ممتنع بالذات است
چنانکه مشارک شخص خاص در اوصاف جزئیه متشخصه بآن شخص ممتنع بالذات است
و قول او و چنانچه ذات مبارک و مقدس صلی الله علیه وعلی آله وسلم از جمیع نبیین علیهم
السلام در لفظ خاتم النبیین زیراکه لام برای استغراق است دلالت دارد
بر اینکه بیچاره تا حال معنی خاتم النبیین نفهمیده است خاتم النبیین عبارت است
از واحد اخیر جماعت انبیا علیهم السلام پس کسیکه از انجماعت مستثنی باشد واحد
اخیر الجماعت نتواند بود و داخل بودن واحد اخیر در انجماعت ضروری است و جماعتی
که ماورای آنحضرت صلی الله علیه وسلم است آنحضرت صلی الله علیه وسلم واحد اخیر
الجماعت نیستند آنحضرت صلی الله علیه وسلم واحد اخیر جماعت جمیع انبیا اند مثلا
واحد صدم خاتم مجموع صد است و اگر واحد صدم از مجموع صد مستثنی کرده شود
باقیماند نود و نه واحد صدم واحد اخیر نود و نه نیست بلکه آن واحد اخیر مجموع صد و
خاتم مجموع صد است پس آنحضرت صلی الله علیه وسلم خاتم همه انبیا علیهم السلام اند
باین معنی که مجموع احاد انبیا باین واحد اوحد یعنی آنحضرت صلی الله علیه وسلم تمام شد
کما قال صلی الله علیه وسلم وختم بی النبیون واگر آنحضرت را صلی الله علیه وسلم از ان مجموع
مستثنی کنند آنحضرت صلی الله علیه وسلم واحد اخیر و خاتم الجماعت که بعد استثنای
آنحضرت صلی الله علیه وسلم باقیمانده نیستند خاتم الجماعت باقیمانده آن نبی است که قبل

آنحضرت صلی الله علیه وسلم بلا واسطه است لیکن آن نبی خاتم النبیین نتواند بود زیرا که آن
نبی آخر همه انبیا نیست پس مستثنی بودن آنحضرت صلی الله علیه وسلم از عموم النبیین
در خاتم النبیین معنی ندارد شاید این قایل توهم کرده که اگر آنحضرت صلی الله علیه وسلم
داخل عموم النبیین باشند و ازان مستثنی نباشند لازم آید که خاتم ذات خود باشند
منشاء این توهم فاسد غایت غباوت است خاتم جماعت احاد متعدده را می باشد
که آن جماعت بیک واحد اخیر تمام شود آن واحد اخیر خاتم الجماعت است بودن کسی
واحد خاتم یک واحد معنی ندارد مثلاً اگر کسی گوید که آنحضرت صلی الله علیه وسلم خاتم
حضرت موسی علیه السلام اند این قول او بمعنی است بودن کدامین واحد واحد اخیر کدامین
واحد معنی ندارد و واحد اخیر جماعت احاد را می باشد واحد بما هو واحد را خاتمی
و واحد اخیری نتواند بود پس آنحضرت صلی الله علیه وسلم داخل همه انبیا اند و واحد
اخیر جماعت همه احاد نبیین هستند داخل بودن آخر انبیا در همه انبیا و تاخر آخر انبیا
عن جمیع من عداه من الانبیا در معنی خاتم النبیین ماخوذ است کسیکه نبی نیست آخر الانبیا
نتواند بود و آن نبی که متاخر از سائر انبیا نیست آخر الانبیا نیست و آنچه این
قایل گفته است که لام در النبیین برای استغراق است درست است فی الواقع
لام در النبیین برای استغراق است و معنی خاتم النبیین آخر همه انبیا است و داخل
بودن آخر همه انبیا در همه انبیا ضروریست کسیکه نبی نیست آخر همه انبیا نتواند بود
عجب این است که پیش ازین که این قایل تجویز تعدد خاتم النبیین کرده می گفت
که جایز است که دو نبی در یکزمان باشند و هر دو خاتم النبیین باشند بودن لام
النبیین برای استغراق از یادش رفته بود چون آن تجویز نتوانست دانست که
لام النبیین برای استغراق است و معنی خاتم النبیین آخر همه انبیا است و
هیچیکی ازان دو نبی که در یکزمان باشند آخر همه انبیا نتواند بود چنانچه سابق

مفصلا گذشت سبحان الله این قایل با این غباوت که معنی الفاظ درست نمی تواند
فهمید در دقایق علمیه دست اندازی کردن میخواهد و قول او میگوییم که ممکن است که در آن
مساوی دیگر یک کمال مختص بذات او قایم بمقام وصف ختم یافته شود وسوسه
شیطانی است که بطلان آن آنفا بوجوه شتی مبرهن گشته این پلید عنید معنی
خاتم النبیین ندانسته و قدر این وصف که از اعلی کمالات و فضایل کلیه است
نشناخته هرچه از وسوسه شیطانی در خاطرش خطور میکند هرزه می سراید خاتم
النبیین وصفی است که بعثت موصوف آن الی الخلق کافة و تایید شریعت و بکمال و
تمام رسیدن منصب نبوت و رسالت بوجود فایض الجود او و شیوع فیض
هدایت او در هفت اقلیم در اقطار و امصار علی مر الدهور والاعصار در ثقلین الی یوم
القیام و استحقاق او باجور و مثوبات ایمان و اسلام و اعمال صالحه مومنین انام علی
الخلود والدوام و بودن ملت او ناسخ ملل و ظهور دین او بر ادیان و اکمال او سبحانه
دین او را و اتمام او نعمت را برا و بر امت او بر آن وصف مترتب است اگر اینهمه
امور بر وصفی که این قایل اختصاص آن بمساوی آنحضرت صلی الله علیه و سلم
بمعاولت وصف خاتم النبیین تجویز کرده است مترتب اند آن وصف وصف
خاتم النبیین است گو این قایل باقتضای حماقت یا جهل مرکب یا بد دینی و تعنت
بر آن اطلاق این اسم نکند و اگر این همه امور بر آن مترتب نیست تخییل بودن
آن وصف معادل وصف خاتم النبیین یا باقتضای غایت سفاهت و بیخردی
است یا از مکابرة و بد کیشی یا از آثار مالیخولیا قیاس معاولت آن وصف با وصف
خاتم النبیین بر تیراندازی زید و بندقه اندازی عمر از غایت حماقت ناشی است
چه اموریکه بر تیراندازی مترتب اند و اموریکه بر بندقه اندازی مترتب اند باهم
متقارب اند اگر تیراندازی را معاول بندقه اندازی شمارند بعید نیست بخلاف

وصف خاتم النبیین و وصف دیگر کہ فرض کردہ شود وہمچنان قیاس او حضرت موصوف وصف خاتم النبیین را صلی اللہ علیہ وسلم و مساوی مفروض موصوف وصف فرض کردہ خود را بر عراب و براذین کہ منافع آن ہر دو بہیمہ باہم متقارب اند بخلاف ما نحن فیہ اما تقبیح و تہجین ایراد این ہمچنان ہمچنین بنظر معاولت خاتم المرسلین سید العالمین علیہ افضل صلوات المصلین و ازکی تسلیمات المسلمین المسلمین با مساوی فرض کردہ خود بسوء ظن و تخمین یا معاولت عراب با براذین کہ ذکر این بہایم در ہیچ مقام از این حیوان لا یعقل از باب استخفاف و تہوین ہست مستغنی از تبیین و توہین ہست این خر ابتر کہ ابلد من الحمار واکفر من حمار ہست معاولت کدام دو حیوان لا یعقل در تنظیر معاولت حضرت عدیم المماثل افضل الاماثل من الآخرین والاوایل علیہ افضل الصلوات الفواضل با یک لاشی محض بفرض کردن آن مساوی و معادل با وصف بودن این تنظیر قیاس مع الفارق بچہ بیباکی می آرد و برفتن دین و ایمان ہیچ بیباکی ندارد اینہمہ وبال بخدیت ہست وسوال مصدر بقول او اگر گفتہ شود کہ بر این توجیہ بریک احتمال تساوی ثابت شد الخ محض ہیچ و پوچ ہست چہ بدلایل ساطعہ و براہین قاطعہ مبرہن گشتہ کہ بر ہیچیک احتمال تساوی محتمل و ممکن نیست بر جمیع احتمالات تساوی باطل و محال ہست خود آن احتمال کہ این قایل ابدای آن نمودہ ہست خیال محال ہست عجیب تر این ہست کہ آن احتمال فرضی محض ہست این قایل امکان آن احتمال ہم ثابت نکردہ و معہذا باقتضای تلبیس از جانب معترض اعتراف بہ ثبوت تساوی بر آن احتمال در سوال می نماید بر تقدیر امکان آن احتمال محال امکان تساوی ہست نہ ثبوت آن وجواب مصدر بقولہ جوابش دادہ خواہد شد الی آخرہ از سوال سخیف تر ہست چہ مقتدای این قایل کہ این قایل لقب عالم ربانی باو بخشیدہ ہست خود تصریح نمودہ ہست باینکہ مراد از برابر آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم فرد انسانی ہست کہ مشارک آنحضرت

صلی اللہ علیہ وسلم در ماہیت و در اوصاف کمال است و بر آن بزعم باطل خود دلیل آوردہ است پس ابدائی احتمال اینکہ در فردی از افراد انسان کہ مشارکت او با آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در وصف خاتم النبیین ممتنع بالذات باشد کمالی دیگر معادل وصف خاتم النبیین یافتہ شود بکار آن نابکار نمی آید و آنچہ بکار آمد او ست اثبات امکان مشارکت مساوی مفروض با آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در وصف خاتم النبیین و دیگر اوصاف کمال مختصہ بذات مقدسہ آن افضل ممکنات است صلی اللہ علیہ وسلم ونیز در صورتیکہ مقتدای این قایل مدعی امکان مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در ماہیت و در اوصاف کمال است ابدائی احتمال وجود وصفی کہ معادل وصف خاتم النبیین تواند شد در مساوی مفروض او با وسود یمنی و ہدچہ ابدائی احتمالی مدعی را کفایت نمی کند مدعی را برای اثبات دعویش می باید کہ اولا این معنی ثابت نماید کہ فلان وصف معادل و موازن وصف خاتم النبیین است بعد ازان امکان وجود آن وصف در مساوی مفروض خود باثبات رساند و بعد آن امتناع اتصاف آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم بآن وصف بمقابلہ امتناع اتصاف مساوی مفروض او بوصف خاتم النبیین مبرہن کند انگاہ از عہدہ اثبات دعوی خود تواند بر آمد صرف این بیہودہ سرائی کہ جایز است کہ در شخص مفروض المساوات کمالی مختص بذات او قایم مقام وصف خاتم النبیین یافتہ نشود برای مدعی کافی نیست ازینجا معلوم شد کہ بی ادب بی بصر را بر داب و آداب مناظرہ ہم نظر نیست و این مخالف بجرت را از قوانین علم خلاف ہم خبر نیست قال الخابل الخامل بازمی گویم کہ کلام عالم ربانی علیہ الرحمۃ چاہی تو کرد رون نبی اور جن اور فرشتہ جبرئیل اور محمد کے برابر پیدا کر ڈالے محتمل است کہ مراد تساوی و برابری در شرف و عزت باشد کو وجوہ و اسباب آن در تساوین مختلف باشند

ای خایب سرشتہ [illegible] شیطان [illegible] صاحب [illegible] منتہی

چنانکه زید که مهتمم ملک است و عمر که مهتمم عسکر است و نزد بادشاه هردو شرف و عزت برابر
میدارند پس نمی توان گفت که هردو نزد بادشاه برابر و متساوی اند یا آنکه سبب هردو
وصف در هردو موصوف مختلف است پس ابطال اشتراک در اسباب و وجوه
شرف و عزت چنانکه معترض از نافهمی خود می نماید بادپیمائی است اقول ظاهر انشاء
این هذیان فرط جنون و جوش سودا است این سودازده خود کلام خود را نمی فهمد چه حاصل
این قول همین است که جایز است که در دیگری وصفی یافته شود که آن وجه و سبب
مساوات آن دیگر در شرف و عزت با آنحضرت صلی الله علیه وسلم باشد چنانکه
در آنحضرت صلی الله علیه وسلم وصف خاتم النبیین مثلا وجه و سبب شرف و عزت
است و همین حاصل کلام اول اوست که بطلان آن انفا بوجوه عدیده مبرهن
گشته و چون آنحضرت صلی الله علیه وسلم اکرم الاولین والآخرین علی الله اند اگر
مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم در شرف و عزت عند الله سبحانه ممکن
باشد و وجودش فرض کرده شود یا آن مساوی اکرم الاولین والآخرین علی الله باشد
یا اکرم الاولین والآخرین علی الله نباشد علی الثانی او در شرف و عزت عند الله
سبحانه برابر آنحضرت صلی الله علیه وسلم نباشد پس وجود آن مستلزم عدم آن
باشد فهو محال بالذات و علی الاول آنحضرت صلی الله علیه وسلم داخل عموم مفضلین
علیهم باشند و اکرم الاولین والآخرین نباشند العیاذ بالله پس مساوی آن
مساوی نباشند پس آن مساوی مساوی نباشد پس وجود مساوی در شرف
و عزت عند الله سبحانه مستلزم عدم اوست فهو محال بالذات مگر این قائل
شاید از جوش سودائی خود و برای ترویج روح مقتدای خود بر انکار از بودن
آنحضرت صلی الله علیه وسلم اکرم الاولین والآخرین علی الله اقدام و جسارت
و التزام هلاک و خسارت نماید و این صفت بمساوی مفروض خود ثابت کند

براین تقدیر مساوی نتواند شد و علاوه براین این است که آن وجوه و اسباب شرف وعزت که در متساوین مختلف اند اوصاف کمال اند یا نه علی الثانی آن اسباب و وجوه اسباب و وجوه شرف وعزت نتوانند بود و علی الاول حسب تصریح معتقد ایش برای اثبات دعوی اثبات امکان مشارکت مساوی مفروض او با آن حضرت صلی الله علیه وسلم در آن وجوه و اسباب کہ اوصاف کمال اند ضروری است و ابطال امکان اشتراک آن بین اثنین برای ارغام انف او وارغام انوف پیروانش بس است قال اللائحی الطاغی ونیز میتوان گفت که حضرت خاتم النبیین حبیب رب العالمین صلی الله علیه وعلی آله وسلم چون مساوی جناب شان مستحیل نباشد مفضول نخواهند بود بلکه افضل و اکمل از سایر انبیا علیهم السلام اند علیه انعقد الاجماع وهمچنین بعض رسل از بعض دیگر افضل اند تلک الرسل فضلنا بعضهم علی بعض الایة وهمچنین اولو العزم افضل از غیر خود اند بالاجماع ایضا واتفاق لغت وعرف براین است که مفضل نسبت بمفضل علیه مرتبه مساوات را جایز شده بمرتبه زیادت فایز می باشد و دراین هم شک نیست که با وجود تفاضل فیما بین انبیا و رسل علیهم السلام اختصاص بعضی بخصایص و بعضی دیگر بخواص دیگر متحقق است چنانچه در آدم علیه السلام سجده ملایک و وجوبی توالد وابو البشریت مثلا و در حضرت ادریس علیه السلام اجتماع نبوت و حکمت و سلطنت و دخول جنت در حیات دنیا و در نوح علیه السلام تحمل ایذائی است تا نهصد و پنجاه سال در تبلیغ احکام الهی و غرق تمام روی زمین در انتقام آنجناب و ابقای نسل آدم بتوسط ایشان علیهما السلام و قصه نار و ذبح فرزند جگر گوشه خود در حضرت ابراهیم علیه السلام و علی هذا القیاس پس اگر خصوص اسباب فضیلت در مساوات شرط باشد نفی افضلیت از افضل لازم خواهد بود لعدم الاشتراک

لوجود الخصایص الموجبة للتفضیلة لهذا حضرت مالک معطی فضایل جل شانه بعد ذکر تفضیل
بذکر وجوه مختلف در رسل متفاضل علیهم السلام در کریمه تلک الرسل تصیص فرمود
تنبیها علی ذلک واللازم باطل لثبوت التفاضل بینهم بالنص فالملزوم مثله پس
ثابت شد که نفی امکان مساوی بسبب عدم اشتراک در خصوص خاتمیت مبنی
بر ذهول از قاعده تفضیل است و منشی از تضلیل و پیشتر و جمله کمالات کثرت
ثواب وقرب حضرت رب الارباب است که منجمله ثواب است پس معتبر در تفاضل
وتساوی همین معنی است پس بنظر قوت و وسعت قدرت کامله ممکن ومقدور الهی است
که هر مفضول را که در کمالات دیگر مفضول است یعنی در ماسوای کثرت ثواب مفضول
است او را مساوی بلکه افضل از افضل او گرداند درین مطلب بزرگ و مقصد
سترگ مومنین ممکن التساوی اند درین معنی ومقدوریت قدرت کامله گو واقع نشود زیرا که کلام
در وقوع نیست بلکه در امکان وتعلق قدرت کامله است چنانکه حدیث صحیح
بخاری دال است برین معنی اقول حاصل تطویل لاطایل که این قایل جاهل دست
از دین وایمان کشیده تلبیسات عجیبه برای اضلال جمله وعوام در ضمن آن پوشیده
است این است که وجود مساوی بلکه اعلی از آنحضرت صلی الله علیه وسلم در کثرت ثواب
وقرب حضرت رب الارباب ممکن است بلکه جمله مومنین درین فضل مساوی آنحضرت
صلی الله علیه وسلم بلکه اعلی از آنجناب درین باب توانند شد گو اشتراک دیگری
در خصوص خاتمیت انبیا ممکن نباشد زیرا که کثرت ثواب و مزیت قرب منوط
بفضل الهی است برای نیل آن قابلیت شرط نیست درین معنی جمله مومنان
ممکن التساوی نظر بقدرت الهی اند گو تساوی واقع نشود کلام در وقوع نیست
کلام در امکان ومقدوریت است هذا خلاصة کلامه ومنشا هیچ وساوس شیطانی
غایت الحاد وبی ایمانی ونهایت جهل ونادانی ٣— بچند وجه وجه اول اینکه ازین

کلام ضلالت التیام کارشیخ نجدی برنمی آید برای اثبات دعوی او واتمام دلیل او واثبات امکان مشارکت دیگرافراد انسانی باآنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در وصف خاتم النبیین ودیگراوصاف کمالیہ مختصہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم ضروری است ازین گفتگوی خارج ازبحث کارش برنمی آید وگرہ از کار فروبستہ اش نمی کشاید ایمان این سودازدہ محبت شیخ نجدی مفت برباد رفت وکارش برنامدع آن ہم نشد میسرو سودای خام شد ٭ نہایت کاراین است کہ این نجدی از غایت رشد واتباع شیخ نجدی برای استخفاف شان والاآنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم بلکہ سایرانبیا علیہم السلام بجوازمساوات جملہ مومنین کوفساق باغلظ فسوق وفجار باشد فجور باشند باآنحضرت وباآنحضرت علیہ وعلیہم الصلوات والتسلیمات درمراتب قرب ودرجات ثواب بلکہ اعلی بودن آنان ازآنحضرت وازان حضرات علیہ وعلیہم السلام دراین باب قایل شدہ راہ دیگری پماید ودرپردہ درآہنگ استخفاف موافق وہم آہنگ شیخ نجدی بودہ بنوای مخالف نوای اوبیہودہ میسراید وبساز او درطنبور سخافت نغمہ دیگری افزاید ودرتشید بیہودہ سرای بزبان ناپاک خودبعض القاب مستطاب آنجناب می آلاید تاپردہ ازروی آہنگ زشت اونکشاید تابایں تلبیس بجہلہ وعوام بنماید کہ انچہ می گوید بیان عقیدہ اسلام است نہ بقصد استخفاف ارجح الثقلین علیہ الصلوۃ والسلام وجہ دویم اینکہ عقیدہ مامومنین است کہ او سبحانہ عزمجدہ بفضل عظیم ورحمت تامہ خود آنحضرت راصلی اللہ علیہ وسلم ازجملہ ممکنات برگزید وباقصی درجات قرب درتقی دردنیا وعقبی واعلی مراتب اجور ومثوبات درنشاء اخری کہ ممکن را فوز بآن درجات ونیل آن مثوبات ممکن بودہ است آنحضرت راصلی اللہ علیہ وسلم اختصاص بخشید وباقتضای غایت محبت وعنایت واعظم مراتب فضل ورحمت آنچنان لغوت کمال وصفات عزوجلال وشرف وجمال

بآنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم کرامت فرمود کہ آن نعوت وصفات محتمل اشتراک بین اثنین
نتوانند بود مشارک آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در آن نعوت وصفات غیر محتملہ
اشتراک بین اثنین مصداق اجتماع النقیضین است ہیچیک مرتبہ عز وشرف وہیچیک
درجہ ثواب وقرب وزلف کہ ممکن را نیل آن ممکن باشد آنچنان نیست کہ آنحضرت صلی
اللہ علیہ وسلم نایل آن یا نایل اعلی ازان نباشند وبعد تسلیم بودن آنحضرت صلی
اللہ علیہ وسلم نایل اقصی مراتب ثواب وقرب وزلفی ومتصف بآن نعوت وصفات
علیا قول بامکان فوز دیگری بآن مراتب قصوی واتصاف دیگری بآن صفات
کبری قول بامکان ممتنعات ذاتی است وبرتقدیر نیل دیگری بآن مراتب واتصاف
دیگری بآن صفات نفی آن نعوت وصفات از ذات آن سرور ممکنات علیہ افضل
الصلوات ضروری است پس تجویز امکان مشارک آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در نیل آن
درجات واتصاف بآن صفات بی تجویز سلب آنہمہ از ذات آن افضل ممکنات علیہ
افضل التحیات امکان ندارد وبا تجویز سلب آن درجات وصفات ازان حضرت
صلی اللہ علیہ وسلم نیز تجویز امکان مساوی ومشارک آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم
ممکن نیست کہ بران تقدیر مشارکت ومساوات معنی ندارد وہر گاہ کہ مشارکت
ومساوی ممکن نشد اعلی اولی بالامتناع است چہ این قایل خود می گوید کہ بفضل
مرتبہ مساوات را جایز شدہ بمرتبہ زیادت فایز می باشد پس چون جایز شدن مرتبہ
مساوات جایز نباشد فایز شدن بمرتبہ زیادت بطریق اولی جایز نتواند بود اما
بیان اینکہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم باقصی درجات قرب وزلفی فایز واعلی اجور
ومثوبات را حایز اند نبذی ازان این است کہ او سبحانہ میفرماید دنا فتدلی
فکان قاب قوسین او ادنی قال ابن عباس رضی اللہ عنہ ہو محمد دنا فتدلی من ربہ
وعنہ رضی اللہ عنہ ہو الرب دنا من محمد فتدلی الیہ ای نزل الیہ صلی اللہ علیہ وسلم

وعن الحسن البصری رض دنا ای الرب من عبده محمد صلی الله علیه وسلم فتدلی فقرب منه
فاراه ما شاء ان یریه من قدرته وعظمته قال ابن عباس رضی الله عنه هو ای قوله دنا فتدلی
مقدم ومؤخر ای فیه تقدم وتاخر تدلی الرفرف لمحمد صلی الله علیه وسلم لیلة المعراج فجلس
علیه ثم رفع فدنا من ربه قال صلی الله علیه وسلم فارقنی جبرئیل وانقطعت عنی الاصوات
وسمعت کلام ربی وعن انس فی الصحیح عرج بی جبرئیل الی سدرة المنتهی ودنا الجبار رب
العزة فتدلی ای الجبار فکان منه ای من سید الابرار قاب قوسین او ادنی فاوحی الیه
ما شاء واوحی الیه خمسین صلوة ثم خفف حتی قال یا محمد هی خمس وهی خمسون لا یبدل
القول لدی وعن ابن کعب محمد دنا من ربه فکان قاب قوسین وقال جعفر ابن محمد رضی الله
عنهما ادناه ربه منه حتی کان منه کقاب قوسین وعن ابن عباس رضی الله عنه صلی الله
علیه وسلم فی قوله دنا فتدلی قال فارقنی جبرئیل فانقطعت الاصوات عنی فسمعت کلام
ربی وهو یقول لیهدا روعک یا محمد ادن ادن وعن ابن عباس رضی الله عنه انه
ای محمد صلی الله علیه وسلم راه ای الله سبحانه بعینه وبه قال انس وعکرمة والربیع
وروی عطاء عنه بقلبه وعن ابی العالیة عن ابن عباس رضی الله عنه راه بفواده
مرتین وذکر ابن اسحاق ان ابن عمر رض ارسل الی ابن عباس رض یساله هل رای محمد
ربه فقال نعم والاشهر عن ابن عباس رض انه رای ربه بعینه وروی ذلک عنه من
طرق وروی الحاکم والنسائی والطبرانی ان ابن عباس قال ان الله اختص موسی
بالکلام وابراهیم بالخلة ومحمدا بالرؤیة وحجته قوله ما کذب الفواد ما رای فالمعنی ما اعتقد قلب
محمد خلاف ما رای ببصره قال فی شرح الشفا الراجح کما قاله النووی عند اکثر العلماء
انه راه یعنی ربه لیلة الاسراء وروی عبد الله ابن الحارث قال اجتمع ابن
عباس وکعب فقال ابن عباس انا بنو هاشم نقول ان محمدا رای ربه مرتین فکبر کعب
حتی جاوبته الجبال وقال ان الله قسم رؤیته وکلامه بین محمد وموسی فکلمه موسی ورآه محمد

بقلبه وروی لقی ابن عباس کعبا فسأله عن شئ فکبر حتی جاوبته الجبال فقال ابن عباس انا بنو هاشم
نقول ان محمدا رای ربه فقال کعب ان الله قسم رویته وکلامه بین محمد وموسی فکلم موسی
مرتین وراه محمد مرتین وعن معاذ عن النبی صلی الله علیه وسلم قال رایت ربی وذکر کلمه
فقال یا محمد فیم یختصم الملاء الاعلی قلت انت اعلم یارب مرتین قال فوضع کفه وفی
روایته یده بین کتفی فوجدت بردها بین ثدیی وفی روایته قد وجدت بردانا مله بین ثدیی
فعلمت ما فی السماء والارض وفی الروایته الثانیه فتجلی لی کل شئ وعرفت ما فی السماء
والارض ثم تلا هذه الایته وکذلک نری ابراهیم ملکوت السموات والارض الحدیث
وحکی عبد الرزاق ان الحسن ای البصری کان یحلف بالله لقد رای محمد ربه وحکاه
ابو عمر عن عکرمته وحکی بعض المتکلمین هذا المذهب عن ابن مسعود وحکی ابن اسحاق صاحب
المغازی ان مروان سأل اباهریرة هل رائ محمد ربه قال نعم وحکی النقاش عن احمد ابن
حنبل انه قال انا اقول بحدیث ابن عباس بعینه راه راه حتی انقطع نفسه ای نفس احمد وحکی
عبد الله ابن احمد ابن حنبل عن ابیه انه قال راه وعن عطاء فی قوله الم نشرح لک صدرک
قال شرح صدره للرویته وشرح صدر موسی للکلام وقال الشیخ ابو الحسن الاشعری
وجماعة من صحابه انه ای النبی صلی الله علیه وسلم رائ الله بصره وعینی راسه وقال ای الشیخ
الاشعری کل آیته اوتیها نبی من الانبیاء علیهم السلام فقد اوتی مثلها نبینا صلی الله علیه وسلم
وخص من بینهم بتفضیل الرویته وفی حدیث الاسراء انه صلی الله علیه وسلم رائ موسی فی
السماء السابعة ثم علی صلی الله علیه وسلم فوق ذلک بما لا یعلمه الا الله فقال لم اظن ان یرفع
علی احد وفی الصحیحین فی حدیث الاسراء من روایته مالک ابن صعصعة عنه صلی الله علیه
وسلم قال فلما جاوزته یعنی موسی بکی فنودی ما یبکیک قال رب هذا غلام بعثته بعدی
یدخل من امته الجنته اکثر مما یدخل من امتی وفی احادیث الشفاعة عن ابن عباس
رضی الله عنه صلی الله علیه وسلم یوضع للانبیاء منابر یجلسون علیها ویبقی منبری لا اجلس

عليه قائما بين يدي ربي منتصبا فيقول الله تبارك وتعالى ما تريد ان اصنع بامتك فاقول
يا رب عجل حسابهم فيدعى بهم فيحاسبون فمنهم من يدخل الجنة برحمته ومنهم من يدخل الجنة
بشفاعتي ولا ازال اشفع حتى اعطى سكاكا برجال قد امر بهم الى النار حتى ان خازن النار
ليقول يا محمد ما تركت لغضب ربك في امتك من نقمة وعن انس ان رسول الله صلى الله
عليه وسلم قال انا اول من تنشق الارض عن جمجمته ولا فخر وانا سيد الناس يوم القيمة ولا
فخر ومعي لواء الحمد يوم القيمة وانا اول من يفتح له الجنة ولا فخر فاتي فاخذ بحلقة الجنة فيقال
من هذا فاقول محمد فيفتح لي فيستقبلني الجبار تعالى فاخر له ساجدا وعن حذيفة فياتون اي الاولون
والاخرون محمد افيشفع فيضرب الصراط فيمرون اولهم كالبرق ثم كالريح والطير وشد الرجال
ونبيكم على الصراط يقول اللهم سلم سلم حتى يجتاز الناس وذكر اخرهم جوازا وفي رواية ابي هريرة
فاكون اول من يجيز وعن ابن مسعود رضي الله عنه قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم
اني لقائم المقام المحمود قيل وما هو قال ذلك يوم ينزل الله تبارك وتعالى على كرسيه
فيئط كما يئط الرحل الجديد من تضايقه به وهو لسعة ما بين السماء والارض ويجاء بكم حفاة عراة
غرلا فيكون اول من يكسى ابراهيم يقول الله تعالى اكسوا خليلي فيؤتى بريطتين بيضاوين من رياط
الجنة ثم اكسى على اثره ثم اقوم عن يمين الله مقاما يغبطني فيه الاولون والاخرون وعن ابي هريرة
رضي الله عنه عن النبي صلى الله عليه وسلم قال فاكسى حلة من حلل الجنة ثم اقوم عن يمين العرش
ليس احد من الخلائق يقوم ذلك المقام غيري وعن ابن مسعود رضي الله عنه صلى الله عليه
وسلم انه اي المقام المحمود قيامه عن يمين العرش مقاما لا يقومه غيره يغبطه فيه الاولون والاخرون
وعن عبد الله ابن عمرو ابن العاص انه سمع النبي صلى الله عليه وسلم يقول اذا سمعتم المؤذن
فقولوا مثل ما يقول ثم صلوا علي فانه من صلى علي مرة صلى الله عليه عشرا ثم سلوا الله لي
الوسيلة فانها منزلة لا ينبغي الا لعبد من عباد الله وارجوا ان اكون انا هو وعن ابي هريرة
عنه صلى الله عليه وسلم قال سلوا الله لي الوسيلة قالوا يا رسول الله ما الوسيلة قال

اعلی درجۃ فی الجنۃ لاینبغی لها الا رجل واحد ارجو ان اکون انا هو وقال صلی اللّٰہ علیہ وسلم انا اکثر الناس تبعا یوم القیمۃ وانا اول من یقرع باب الجنۃ وقال صلی اللّٰہ علیہ وسلم انا سید ولد آدم یوم القیمۃ ولا فخر وبیدی لواء الحمد ولا فخر ما من بنی آدم فمن سواہ الا تحت لوائی وانا اول من ینشق عنہ الارض ولا فخر وانا اول شافع واول مشفع وقال صلی اللّٰہ علیہ وسلم الا وانا حبیب اللّٰہ ولا فخر وانا حامل لواء الحمد یوم القیمۃ تحتہ آدم فمن دونہ ولا فخر وانا اول شافع واول مشفع یوم القیمۃ ولا فخر وانا اول من یحرک حلق الجنۃ فیفتح اللّٰہ لی فیدخلنی ومعی فقراء المومنین ولا فخر وانا اکرم الاولین والآخرین علی اللّٰہ ولا فخر وقال صلی اللّٰہ علیہ وسلم اذا کان یوم القیمۃ کنت امام النبیین وخطیبہم وصاحب شفاعتہم غیر فخر وقال صلی اللّٰہ علیہ وسلم انا اول الناس خروجا اذا بعثوا وانا قائدہم اذا وفدوا وانا خطیبہم اذا انصتوا وانا شفیعہم اذا حبسوا وانا مبشرہم اذا ایسوا الکرامۃ والمفاتیح بیدی ولواء الحمد یومئذ بیدی وقال صلی اللّٰہ علیہ وسلم آتی باب الجنۃ یوم القیمۃ فاستفتح فیقول الخازن من انت فاقول محمد فیقول بک امرت لا افتح لاحد قبلک وقال صلی اللّٰہ علیہ وسلم انا سید الناس یوم القیمۃ وتدرون لم ذلک فقال یجمع اللّٰہ الاولین والآخرین وذکر حدیث الشفاعۃ علی ما یاتی انشاء اللّٰہ تعالی قال فی الشفا ہو سیدہم فی الدنیا ویوم القیمۃ لکن اشار علیہ السلام لانفرادہ بالسود والشفاعۃ دون غیرہ اذ لجاء الناس الیہ فی ذلک فلم یجدوا سواہ والسید ہو الذی یلجاء الناس الیہ فی حوائجہم فکان حینئذ سیدا منفردا من بین البشر لم یزاحمہ احد فی ذلک ولا ادعاہ وہذا مثل صلی اللّٰہ علیہ وسلم لما قال تعالی لمن الملک الیوم للّٰہ الواحد القہار والملک لہ تعالی فی الدنیا والآخرۃ لکن فی الآخرۃ انقطعت دعوی المدعین لذلک فی الدنیا وکذلک لجاء الی محمد جمیع الناس فی الشفاعۃ فکان سیدہم فی الآخری دون دعوی انتہی وقال فی الشفا وشرحہ لاختلاف فی انہ صلی اللّٰہ علیہ وسلم اکرم البشر

لما فی الترمذی والدارمی انا اکرم الاولین و الاخرین ولا فخر کذا ذکرہ الدیحی وکانہ ذہب وہمہ
الی ان اللام فی الاولین والاخرین للجنس والمراد بہم البشر والاظہر ان اللام للاستغراق
وانہ اکرم الخلایق بالاتفاق ولاعبرۃ بخلاف المعتزلۃ وارباب الشقاق وسید ولد
آدم بحدیث الترمذی انا سید ولد آدم یوم القیمۃ وبیدی لواء الحمد ولا فخر وما من نبی
یومئذ آدم فمن دونہ الا تحت لوائی وانا اول من ینشق عنہ الارض ولا فخر وافضل الناس
منزلۃ عند اللہ ای مرتبۃ ومکانۃ واعلاہم درجۃ وارفعہم قربۃ واقربہم زلفی ای تقربا واکثرہم
حبا لکونہ حبیب رب العالمین انتہی واما انکہ مساوی مشارک آنجناب خلایق باشد
در درجہ قرب وثواب ممتنع بالذات است فاولا ازینوجہ کہ اگر مساوی ومشارک مذکور
ممکن باشد بعد فرض وجودش یا اول من ینفلق الارض عن جمجمۃ باشد یا نہ اگر نباشد
مساوی نباشد پس مساوی باشد ونباشد فہو مصداق اجتماع النقیضین واگر
باشد آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم اول من ینفلق الارض عن جمجمۃ نباشند پس بالزوم خلاف
مفروض مسلم آنحضرت مساوی او نباشند پس او مساوی باشد ومساوی نباشد
فہو مصداق اجتماع النقیضین ووجودش بر ہر تقدیر مستلزم عدم اوست فہو محال
بالذات وثانیا ازینکہ او بعد فرض وجودش اگر سید الناس باشد آنحضرت صلی اللہ
علیہ وسلم در عموم الناس داخل باشند وسید الناس نباشند العیاذ باللہ پس
مساوی او نباشند پس آن مساوی مساوی نباشد فہو مصداق
اجتماع النقیضین واگر سید الناس نباشد مساوی نباشد پس مساوی
باشد ومساوی نباشد فہو مصداق اجتماع النقیضین وعلی التقدیرین وجودہ مستلزم
لعدمہ فہو محال بالذات وثالثا ازینکہ اگر او حامل لواء الحمد یوم القیمۃ نباشد مساوی
نباشد واگر باشد آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم تحت لوائی او باشند وداخل عموم
فمن سواہ وفمن دونہ باشد پس با وجود لزوم خلاف مسلم مفروض مساوی او نباشد

پس او مساوی باشد و مساوی نباشد فهو مصداق اجتماع النقیضین و وجوده مستلزم لعدمه علی التقدیرین فهو محال بالذات و رابعًا از اینکه او بعد فرض وجودش اگر اول من یفتح له الجنة باشد آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم اول من یفتح له الجنة نباشند پس مساوی او نباشد پس آن مساوی مساوی نباشد و اگر او اول من یفتح له الجنة نباشد آن مساوی مساوی نباشد فعلی التقدیرین وجوده مستلزم لعدمه فهو مصداق اجتماع النقیضین فهو محال بالذات و خامسًا از اینکه آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم اول من یجیز علی الصراط اند اگر مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم یا اعلی از آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در قرب و ثواب ممکن باشد بر تقدیر وجودش یا اول من یجیز علی الصراط باشد بران تقدیر آنحضرت صلعم اول من یجیز علی الصراط نباشد و هو خلاف المسلم المفروض یا اول من یجیز علی الصراط نباشد پس مساوی مساوی و اعلی نتواند شد و سادسًا از اینکه آنحضرت صلعم موصوف اند لقیام عن یمین العرش بمقامی که در آن غیر او قایم نخواهد شد اگر مساوی یا اعلی از آنحضرت صلعم در قرب و ثواب ممکن باشد بر تقدیر وجودش یا متصف لقیام ان مقام باشد یا نه علی الثانی مساوی مساوی و اعلی اعلی نتواند بود فهو مصداق اجتماع النقیضین و وجوده مستلزم لعدمه فهو محال بالذات و علی الاول آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم متصف بقیام آن مقام نتواند بود فیلزم خلاف الفرض فیلزم عدم اتصافه صلی اللہ علیہ وسلم بقیام ذلک المقام علی تقدیر تسلیم اتصافه به فهذا الشق محال بالذات و سابعًا از اینکه اگر مساوی یا اعلی از آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در قرب و ثواب ممکن باشد بعد فرض وجودش یا داخل عموم الاولون والآخرون باشد یا نه علی الثانی بر تقدیر وجودش معدوم باشد چه موجودات منحصر اند در اولون و آخرون و هرچه بر تقدیر وجودش معدوم باشد ممتنع بالذات است فهو علی هذا الشق ممتنع بالذات و علی الاول از جمله غابطین در مقام آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم باشد پس آن مساوی مساوی و آن اعلی اعلی از آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم

در درجات قرب وثواب نتواند بود فالمساوی مساو ولیس بمساو والاعلی اعلی ولیس باعلی فهما مصداقا اجتماع النقیضین ووجودهما مستلزم لعدمهما فهما محالان بالذات وبوجه آخر اگر مساوی یا اعلی از آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در درجات قرب وثواب ممکن باشد بر تقدیر وجودش یا مغبوط اولین وآخرین در مقام قرب وثواب باشد یا نه علی الثانی مساوی مساوی واعلی اعلی نتواند بود فهما مصداقا اجتماع النقیضین ووجودهما مستلزم لعدمهما فهما محالان بالذات وعلی الاول آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در عموم اولین وآخرین داخل واز جملہ غابطین او باشند العیاذ باللہ پس مغبوط سایر اولین وآخرین نباشند فیلزم خلاف المفروض المسلم فهذا الشق ایضا محال بالذات چه بر این شق عدم اتصاف آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم باین صفت بر تقدیر اتصاف آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم باین صفت لازم است وعدم الشئ علی تقدیر وجوده محال بالذات وبوجه آخر آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم موصوف اند بقیام عن یمین العرش بمقام لیس احد من الخلایق یقوم ذلک المقام غیره کما رواه ابو هریرة رضی اللہ عنہ پس اگر مساوی یا اعلی از آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در درجات قرب وثواب ممکن باشد بر تقدیر وجودش یا موصوف بقیام آن مقام باشد یا نه علی الثانی مساوی مساوی واعلی اعلی نتواند بود فهما محالان بالذات وعلی الاول لایکون ذلک المقام الذی لیس احد من الخلایق یقومه غیره صلی اللہ علیہ وسلم ذلک المقام الذی لیس احد من الخلایق یقومه غیره صلی اللہ علیہ وسلم وهذا سلب الشئ عن نفسه فهو محال بالذات مگر شاید آن مساوی واعلی بر تقدیر وجودش داخل عموم احد من الخلایق نزد این نافهم بی ایمان نباشد وثانیا ازینکه آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم صاحب منزلتی اند که نمی سزد مگر برای یک بنده از بندگان خدا تعالی کما رواه عبد اللہ ابن عمرو ابن العاص رض پس اگر مساوی یا اعلی از آنحضرت

صلی اللہ علیہ وسلم ممکن باشد بر تقدیر وجودش آن منزلت کہ بجز یک بندہ بدیگری نمی سزد یا سزاوار برای آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم است نہ برای آن مساوی یا اعلی براین تقدیر آن مساوی مساوی و آن اعلی اعلی نتواند بود فہو مصداق اجتماع النقیضین و وجودہ مستلزم لعدمہ فہو محال بالذات یا سزاوار برای آن مساوی یا اعلی است نہ برای آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم العیاذ باللہ و ہذا خلف چہ کلام بعد وضع وتسلیم بودن آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم صاحب آن منزلت است واگر این قایل این راسلم نمی دارد وازین انکار می آرد دراین مقام با او کلام نیست درمقام کلام با نصاری ویہود با او ہم گفتگو خواہد بود وبا اینہمہ براین تقدیر ہم امکان مساوات کہ مدعای این قایل است صورت نمی تواند بست دبوجہ آخر وسیلہ برترین درجات جنت است کہ برابران یا برتر ازان ہیچ یک درجہ در جنت نیست کما قال صلی اللہ علیہ وسلم فی وصفہا اعلی درجۃ فی الجنۃ واعلی افعل التفضیل است ومضاف است سوی نکرہ ونکرہ کہ افعل التفضیل سوی آن مضاف باشد عام مستغرق می باشد وآن افعل التفضیل افادہ تفضیل موصوفش بر جمیع ما عداہ مما اضیف الیہ می کند پس اگر مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم یا اعلی در درجات قرب وثواب ممکن باشد بر تقدیر وجودش درجہ او در قرب وثواب یا مساوی وسیلہ باشد یا اعلی ازان واین ہر دو احتمال باطل است چہ وسیلۃ اعلی از سایر درجات است یا کمتر از وسیلہ باشد پس نایل آن درجہ کمتر مساوی نایل وسیلہ کہ آنحضرت اند صلی اللہ علیہ وسلم یا اعلی ازان نتواند بود پس مساوی واعلی اعلی نتواند بود وحاصل کہ ثبوت نیل درجہ اعلی بدیگری بی سلب نیل آن از آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم ممکن نیست وبوجہ آخر چون آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم نایل آن درجہ علیا ہستند کہ نایل آن نیست مگر یکمرد اگر مساوی یا اعلی از آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در قرب و ثواب ممکن باشد بر تقدیر وجودش اگر نایل آن درجہ نباشد مساوی واعلی

اعلی نتواند بود واگر نایل آن درجه باشد آنحضرت صلی الله علیه وسلم نایل اندرجه نباشند
فیلزم خلاف المسلم المفروض ومع هذا بر این تقدیر هم مساوات ممکن نیست بالجمله اشتراک
آن درجه اعلی که نمی سزد مگر برای یک بنده ونایل آن نیست مگر یکی در میان دو کس
وتساوی دو کس دران درجه ممکن نیست این قایل تساوی وتشارک جمله مومنین درآن
درجه و تشیخ او تساوی کرورها درآن درجه که نمی سزد مگر برای یک بنده ونایل آن نیست
مگر یک مرد که آن بنده وآن مرد متعین است یعنی آنحضرت صلی الله علیه وسلم تجویز میکند این
ست فهم ایمان وهمین است عقیده این بیدینان وتاسعا از بسکه پوشیده نیست که قرب
وثواب کسیکه بطفیل او دیگران فایز بقرب وثواب شوند نسبت بقرب وثواب کسیکه
چنین نباشد زاید وافزون است وقرب کسیکه بطفیل او اکثر کسان مقرب ومثاب
شوند از قرب وثواب کسیکه کمتران بطفیل او بقرب وثواب رسند ازید واکثر است
وآنحضرت صلی الله علیه وسلم اکثر الناس تبعا یوم القیمة اند کما سبق وکما قال صلی الله
علیه وسلم ما من نبی من الانبیاء الا قد اعطی ما مثله امن علیه البشر وانما کان الذی
اوتیت وحیا اوحی الله الی فارجو ان اکون اکثرهم تابعا یوم القیمة وقال صلی الله علیه وسلم
انا اول شفیع فی الجنة لم یصدق نبی من الانبیاء ما صدقت وان من الانبیاء نبیا
ما صدقه من امته الا رجل واحد پس ظاهر است که ثواب وقرب آنحضرت صلی الله
علیه وسلم از قرب وثواب من عداه افزون تر است ولهذا قال صلی الله علیه وسلم اطمع ان
اکون اعظم الانبیاء اجرا یوم القیمة پس اگر مساوی آنحضرت در قرب وثواب یا اعلی
ممکن باشد بر تقدیر وجودش یا او اکثر الناس تبعا یوم القیمة باشد یا نه علی الثانی
مساوی واعلی نتواند بود وعلی الاول آنحضرت صلی الله علیه وسلم
اکثر الناس تبعا یوم القیمة نتوانند بود فیلزم خلاف المسلم المفروض حاصل اینکه
و[illegible] اکثر الناس تبعا له بلزوم [illegible] اکثر الناس قربا وثوابا است [illegible] اشتراک

بین اثنین نیست کالاوصاف المذکوره سابقا وعاشرا ازینکه اوصاف مختصه آنحضرت
صلی اللہ علیه وسلم از باب قرب وثواب که مصدر باول اند یعنی اول من ینشق عنه الارض
واول شافع واول مشفع واول من یحرک حلق الجنة واول من یقرع باب الجنة واول
من یفتح له الجنة صالح اشتراک بین اثنین نیستند پس مساوی آنحضرت صلی اللہ علیه
وسلم دراین اوصاف محال است وهرگاه که مساوی محال است اعلی اولی بالامتناع
است چه این قابل اعتراف دارد که مفضل نسبت بمفضل علیه مرتبه مساوات را
جایز شده بمرتبه زیادت فایز می باشد وحاوی عشر ازینکه سید ولد آدم وصاحب
لواء الحمد وبودن آدم علیه السلام ومن سواه تحت لوا به وامام النبیین واکرم الاولین
والآخرین علی الله که اوصاف آنحضرت صلی الله علیه وسلم اند صالح اشتراک بین
اثنین نیستند پس مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم دراین اوصاف مختصه ممتنع
بالذات است واعلی اولی بالامتناع است تجویز اینکه کرورها کسان مساوی
ومشارک آنحضرت صلی الله علیه وسلم دراین اوصاف باشند چنانکه شیخ نجدی
گفته وتجویز اینکه جمیع مومنین دراین اوصاف که مراتب قرب وثواب اند مساوی
آنحضرت صلی الله علیه وسلم بلکه اعلی از آنحضرت صلی الله علیه وسلم باشند بی جنون
مطبق یا الحاد موبق از کسی ممکن نیست این گول جهول اینقدر نتوانست فهمید که جمله
مومنین سید الناس یوم القیمة وقایم مقامی که دران جز یک کس قایم نخواهد بود واولون
وآخرون غبطه آنکس خواهند کرد ونایل درجه اعلی که بجز یک کس برای دیگری نمی سزد
وبجز یک کس دیگری نایل آن نخواهد بود واکثر الناس تبعا یوم القیمة واول من یقرع
باب الجنة وحامل لوای که آدم ومن سواه تحت آن باشند واول من ینشق عنه الارض
واول شافع واول مشفع واول من یحرک حلق الجنة وامام النبیین وخطیبهم وصاحب
شفاعتهم واول الناس خروجا اذا بعثوا وقایدهم اذا وفدوا وخطیبهم اذا انصتوا وشفیعهم

اذا حبسوا و مبشرهم اذا ابلسو و مخاطب خازن جنت بدین خطاب یک مرت لا افتح
لاحد قبلک و اکرم الاولین والآخرین علی الله چنان توانند شد بایستی که اول تصویر آن
بیان می کرد بعد ازان درپی اثبات امکان آن می افتاد ان شاء الله العزیز در نظر تفصیلی
در اقوالش زیاده ازین کشف فضائح و فظایع او نموده می شود و هر چند در بیان این
مطالب تکرار مملّ بوقوع آمد لکن راقم را در تکریر تقریر معذور توان داشت که کار
با بلیدی نافهمی بیدینی افتاده لهذا استجیلا علی غباوته والحاده و قطعا لفسا ولداده
اطناب و تکریر روا داده - وجه ثالث اینکه از جمله درجات قرب و ثواب که او سبحانه
بفضل عظیم خود آنحضرت صلی الله علیه وسلم را بآن اختصاص بخشیده است شفاعت
کبری است قال حذیفة رضی الله عنه یجمع الله الناس فی صعید واحد حیث یسمعهم الداعی
ینفذهم البصر حفاة عراة کما خلقوا سکوتا لا تکلم نفس الا باذنه فینادی محمد الحدیث وفی
روایة انس وابی هریرة رضی الله عنهما وغیرهما یجمع الله الاولین والآخرین یوم القیمة
فیهتمون فیقولون لو استشفعنا الی ربنا وتدنو الشمس فیبلغ الناس من الغم ما لا یطیقون
ولا یحتملون فیقولون الا تنظرون من یشفع لکم فیاتون آدم فیقولون انت ابو البشر خلقک
الله بیده ونفخ فیک من روحه واسکنک جنته واسجد لک ملائکته وعلمک اسماء کل شیئ
اشفع لنا عند ربک حتی یریحنا من مکاننا الا تری ما نحن فیه فیقول ان ربی غضب الیوم غضبا لم
یغضب قبله مثله ولا یغضب بعده مثله ونهانی عن الشجرة فعصیت نفسی نفسی اذهبوا الی
غیری اذهبوا الی نوح فیاتون نوحا فیقولون انت اول الرسل الی اهل الارض وسماک الله
عبدا شکورا الا تری ما نحن فیه الا تری ما بلغنا الا تشفع لنا الی ربک فیقول ان ربی غضب
الیوم غضبا لم یغضب قبله مثله ولا یغضب بعده مثله نفسی نفسی قال فی روایة انس
ویذکر خطیئته التی اصاب سواله ربه بغیر علم وفی روایة ابی هریرة وقد کانت لی دعوة دعوتها
علی قومی اذهبوا الی غیری اذهبوا الی ابراهیم فانه خلیل الله تعالی فیاتون ابراهیم

فیقولون انت نبی اللہ وخلیلہ من اہل الارض اشفع لنا الی ربک الا تری ما نحن فیہ فیقول
ان ربی غضب الیوم غضبا فذکر مثلہ و یذکر ثلث کلمات کذبہن نفسی نفسی لست لہا ولیکن
علیکم بموسی فانہ کلیم اللہ وفی روایۃ فانہ عبدا اتاہ اللہ التوریۃ وکلمہ وقربہ نجیا قال
فیاتون موسی فیقول لست لہا ویذکر خطیئتہ التی اصاب وقتلہ النفس نفسی نفسی ولیکن
علیکم بعیسی فانہ روح اللہ وکلمتہ فیاتون عیسی فیقول لست لہا ولیکن علیکم بمحمد عبد غفر اللہ
لہ ما تقدم وما تاخر فاولی فاقول انا لہا فانطلق فاستاذن علی ربی فیوذن لی فاذا
رایتہ وقعت ساجدا وفی روایۃ فاٰتی تحت العرش فاخر ساجدا وفی روایۃ فاقوم بین
یدیہ فاحمدہ بمحامد لا اقدر علیہا الا ان یلہمنیہا اللہ تعالی وفی روایۃ فیفتح اللہ
علی من محامدہ وحسن الثناء علیہ شیئا لم یفتحہ علی احد قبلی وقال فی روایۃ ابی ہریرۃ
فیقال یا محمد ارفع راسک سل تعطہ واشفع تشفع فارفع راسی فاقول یا رب امتی امتی
فیقول ادخل من امتک من لا حساب علیہ من الباب الایمن من ابواب الجنۃ وہم شرکاء
الناس فیما سوی ذلک من الابواب ولم یذکر فی روایۃ انس ہذا الفصل وقال
مکانہ ثم اخر ساجدا فیقال لی یا محمد ارفع راسک وقل یسمع لک واشفع تشفع واسال
تعطہ فاقول یا رب امتی امتی فیقال انطلق فمن کان فی قلبہ مثقال حبۃ من برۃ او شعیرۃ
من ایمان فاخرجہ فانطلق فافعل ثم ارجع الی ربی فاحمدہ بتلک المحامد وذکر مثل الاول وقال فیہ
مثقال حبۃ من خردل قال فافعل ثم ارجع وذکر مثل ما تقدم وقال فیہ من کان فی قلبہ ادنی ادنی من
مثقال حبۃ من خردل فافعل وذکر فی المرۃ الرابعۃ فیقال ارفع راسک وقل یسمع واشفع تشفع واسال
تعطہ فاقول یا رب ایذن لی فیمن قال لا الہ الا اللہ قال لیس ذلک الیک ولکن وعزتی وکبریائی و
عظمتی وجبریائی لاخرجن من النار من قال لا الہ الا اللہ ومن روایۃ ابی قتادۃ عنہ قال
فلا ادری قال فی الثالثۃ او الرابعۃ فاقول یا رب ما بقی فی النار الا من حبسہ القرآن ای
وجب علیہ الخلود ومن روایۃ انس قال سمعت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم

یقول لاشفعن یوم القیمہ لاکثر مما فی الارض من حجر وشجر وفی الصحیحین عن انس یحبس المومنون یوم القیمۃ حتی یھموا بذلک فیقولون لو استشفعنا الی ربنا فیریحنا من مکاننا فیاتون آدم فیقولون انت آدم ابو الناس الحدیث وفیھما عنہ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اذا کان یوم القیمہ ماج الناس بعضھم فی بعض فیاتون آدم فیقولون اشفع الی ربک فیقول لست لہا الحدیث حضرت شیخ عبد الحق محدث دہلوی قدس سرہ در تکمیل الایمان خلاصہ این احادیث را بزبان فارسی بیان نمودہ اند ایراد عبارت تکمیل الایمان برای افادہ کسانیکہ سواد عربیت ندارند مناسب می نماید قال قدس سرہ اول کسیکہ فتحیاب شفاعت کند محمد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم خواہد بود فردا ظاہر شود کہ او را در درگاہ خداوندی چہ قدر جاہ وعزت بودہ است روز روز اوست وجاہ جاہ اوست اللھم بجاہ محمد اغفر لنا وتمامہ عالمیان چون از شدت ہول موقف بجان آیند وحیران شوند وبطلب شفیع برآیند تا دفع وایشان را درمان کند نزد آدم صفی اللہ روند وگویند کہ تو آن آدمی کہ پدر تمام او میانی و پروردگار ت بدست خود پیدا کرد و در بہشت بزینت جا داد وبسجود ملائکہ گردانیدہ واسمار تمامہ اشیا ترا آموخت شفاعت کن کہ ما را سخت روزی در پیش آمدہ است آدم صفی اللہ علیہ السلام گوید کہ ایستادن درین مقام ودم زدن در این حضرت حد من نیست از من ہنوز آن شرمندگی کہ اکل شجرہ کردہ بودم و در فرمان الٰہی براہ خطا رفتم از خاطرم نرفتہ است این کار از نوح برآید پس آدم علیہ السلام حوالہ بنوح علیہ السلام کند وایشان نزد نوح علیہ السلام بروند ونوح بابراہیم علیہ السلام وابراہیم بموسی علیہ السلام وموسی بعیسی علیہ السلام تمام این رسل اولوا العزم صلوات اللہ وسلامہ علیہم اجمعین شرمندہ زلات خود باشند ہیچکس از دہشت این مقام

قدم پیش نتواند نهاد وتا درخاتمه حضرت محمدیه که سید رسل وشفیع روز محشر ومکرم بخطاب
یغفر لک الله ما تقدم من ذنبک وما تاخر ست بآیند وعرض حال خود نمایند پس
وی برخیزد ودر سراپرده جلال درآید ودر مقام محمود که در دنیاش وعده کرده
بود عسیٰ ان یبعثک ربک مقاما محمودا وخبرا ورا ایستادن دراین مقام ممکن نباشد
بایستد وبسجده دررود وحکم شود که سر از سجده بردار وهرچه خواهی بخواه وهرچه
گوئی بگو پس سر از سجده بردارد وبزبانیکه درآنوقت آموزندش پروردگار خود را
حمد وثنا گوید وقسمی از عاصیان را به بخشاید باز بسجده رود وقسمی دیگر را شفاعت
کند واز سجده ثالثه که سر بردارد تمامه گنهگاران را به بخشاید پس هیچکس باقی نماند الا
آنکه قرآن بخلود او حکم کرده ست یعنی کافران ومنکران این مضمون حدیثی است که
در صحیح بخاری ومسلم مذکور ست واز ینجا خود ظاهر شد که گناهان همه راوی در خواهد
واحتیاج شفاعت دیگری نماند مگر آنکه گویند که این مخصوص بامت وی باشد
یا دیگران را شفاعت در حضرت وی بود ووی را در حضرت حق والله اعلم ودر حدیث
دیگر آمده ست که بعد شفاعت آنحضرت صلی الله علیه وعلی آله وسلم کسی نماند خبر
کسانیکه در ایشان خبر لا اله الا الله ذره نیکی نبود وسراسر معصیت وگناه باشد
پس اذن شفاعت ایشان درخواهد از درگاه رب العزت حکم آید که ای محمد اینها
خاصگان من اند ایشان من خود بخود شفاعت کنم واز آتش دوزخ ایشان را
برآورم وبالجمله روز روز محمد ست وجای جای اوست ومقام مقام اوست
وسخن سخن اوست او مهمان ست ودیگران همه طفیلی اند که در قران خطاب میرود
ولسوف یعطیک ربک فترضیٰ ترا ای محب من وای محبوب من وای مطلوب من
وای بندهٔ خاص من چندان نعمت دهم ورحمت کنم که راضی شوی ازین تا هیچ آرزو
در دل تو نه نشیند ای محمد همه کس رضای من می طلبند ومن رضای تو میخواهم کلام

قدسی کلهم یطلبون رضائی وانا اطلب رضاک یا محمد وی صلی الله علیه وسلم گوید که من راضی
نشوم تا یک یک را از است من بنار دوزخ درنه بخشی انتهی بالفاظه قال فی الشفا بعد ذکر
احادیث الشفاعة فقد اجتمع من اختلاف هذه الآثار ان شفاعته صلی الله علیه وسلم
ومقامه المحمود من اول الشفاعات الی آخرها من حین یجتمع الناس للحشر وتضیق بهم الحناجر
ویبلغ منهم العرق والشمس والوقوف مبلغه وذلک قبل الحساب فیشفع حینئذ لاراحة الناس
من الموقف ثم یوضع الصراط ویحاسب الناس کما جاء فی الحدیث عن ابی هریرة وحذیفة
وهذا الحدیث اتقن فیشفع فی تعجیل من لا حساب علیه من امته الی الجنة کما تقدم فی الحدیث
ثم یشفع فیمن وجب علیه العذاب ودخل النار منهم حسب ما یقتضیه الاحادیث الصحیحة
ثم فیمن قال لا اله الا الله ولیس هذا لسواه انتهی پوشیده نماند که کیفیت شفاعت کبری
که او سبحانه آنحضرت صلی الله علیه وسلم را بفضل خود از جهت محبوبیت وجاه ووجاهت
تامه بآن اختصاص بخشیده است مبین شد حالا میگوییم که آیا این نجدی نجید و این طبیعة
پلید که مساوات جمله مومنین با آنحضرت صلی الله علیه وسلم بلکه اعلی شدن آنجمله مومنین
از آنحضرت صلی الله علیه وسلم در قرب وثواب تجویز میکند باختصاص [illegible] این اتحاد
بآنحضرت صلی الله علیه وسلم ایمان دارد یا نه علی الثانی در اینجا با او گفتگو نیست چنانکه
با یهود ونصاری وغیرهم از منکران نبوت آنحضرت صلی الله علیه گفتگو خواهد شد
با این نجدی هم گفتگو درمیان خواهد آمد وعلی الاول اگر این نجدی این شفاعات را اعلی
درجات قرب وثواب نمیداند استحقاق مخاطبت واهلیت مجاوبت ندارد واگر این
شفاعات را اعلی درجات قرب وثواب میداند صورت حصول مرتبه این شفاعات
جمله مومنین را اول تصویر کند وبیان نماید که برتقدیر حصول این شفاعات بجمله مومنین
محبوس کدام کس خواهد شد چنانکه در حدیث حبس المومنون آمده ویهتمون چپان صادق
خواهد آمد فیبلغ الناس من الغم ما لا یطیقون ولا یحتملون را چه معنی خواهد بود واستشفاع

کدام کس خواهد کرد و کدام کس شفیع کدام کس خواهد شد و کسانیکه بر آنها حساب نیست
کدام کسان خواهند بود چه ظاهر است که برین تقدیر جمله مومنین خود صاحب شفاعت
کبری برای تعجیل ادخال انان در جنت شفاعت خواهند کرد کافران خواهند بود و
همچنان کسانیکه بشفاعت از عذاب وارهند و از دوزخ بیرون آیند کفار خواهند بود
و نیز بران تقدیر جمله مومنین ملاذ و ملجا محتاج الیه و جمله مومنین ملتجی و محتاج و مستشفع خواهند
بود چه مساوات جمله مومنین با آنحضرت صلی الله علیه وسلم در درجات شفاعت بی آنکه
آنحضرت صلی الله علیه وسلم ملاذ و ملجای سائر مومنین بلکه سایر اولین و آخرین اند و سائر
مومنین و سایر اولین و آخرین در رستگاری خودها از شداید موقف محتاج باستشفاع از آنحضرت صلعم
اند جمله مومنین ملاذ و ملجا جمله مومنین بلکه جمله اولین و آخرین در رستگاری خودشان
از شداید موقف باشند و چنانکه آنحضرت صلی الله علیه وسلم برای تعجیل من لاحساب
علیه الی الجنة و عفو من وجب علیه العذاب و اخراج من دخل النار شفاعت خواهند
فرمود و شفاعت آنجناب صلی الله علیه وسلم در هر باب مقبول خواهد شد جمله مومنین
شافع جمله مومنین در اینهمه باشند و شفاعت جمله مومنین در حق جمله مومنین مقبول باشد
متصور نیست این نجدی را بعد بیان صورت حصول درجه شفاعت کبری بجمله مومنین
که تخیل آنهم از کسی بی جنون مطلق متصور نیست باید که امکان آن باثبات رساند
بلکه مع تسلیم اتصاف آنحضرت صلی الله علیه وسلم بشفاعت کبری قول بامکان اتصاف
یک کس دیگر هم بشفاعت کبری از کسیکه ادنی فهم دارد متصور نیست چه اگر کسی دیگر
از اولین و آخرین متصف بشفاعت کبری شود آنحضرت صلی الله علیه وسلم ملاذ و ملجای
سایر مومنین و سایر اولین و آخرین و اول کسیکه فتح باب شفاعت کند نباشند و سایر المومنین و سایر
اولین و آخرین در رستگاری از شداید موقف و دخول جنت و رهائی از عذاب مستحق و خروج از دوزخ محتاج
باستشفاع از آنحضرت صلعم نباشند فیلزم خلاف المسلم المفروض و هم بطلان مساوات لازم آمد چه

براین تقدیر آنحضرت صلی الله علیه وسلم متصف باین صفات نتواند بود چه جای آنکه مع
مساوی متصف باین صفات باشند ظاهر این نجدی باین احادیث ایمان ندارد
معتقد او همان است که شیخ نجدی سه صورت اختراع کرده یک صورت را شفاعت
وجاهت وصورت دویم را شفاعت محبت وصورت سیوم را شفاعت بالاذن
نام نهاده است وآن هر سه صورت درحقیقت شفاعت نیست درحقیقت آن
تلبیس باقتضای الحاد است چنانکه استاد در تحقیق الفتوی بتفصیل مذکور نموده
وجه رابع اینکه اصطفا وبرگزیدن خدای عزوجل بنده را بنبوت ورسالت بی آنکه
او سبحانه آن بنده را بمنزلت قرب ووجاهت ودرجه مزید مثوبت از دیگر بندگان
خود امتیاز واختصاص بخشد ممکن نیست واز اجلی بدیهیات است که غیر نبی وغیر رسول
در قرب وثواب برابر نبی ورسول یا برتر از نبی ورسول نی تواند بود والا نبوت وعدم
نبوت ورسالت وعدم رسالت یکسان وبرابر باشد ونبوت ورسالت محض لغو وبیکار
واختصاص بنده بنبوت واختصاص بنده برسالت سفه وعبث باشد مختص فرمودن
او سبحانه آن بنده را بنبوت مختص فرمودن او سبحانه آن بنده را بدرجه خاص از
قرب وثواب است ومختص فرمودن او سبحانه بنده را برسالت مختص فرمودن
او سبحانه آن بنده را بمنزلتی از قرب ودرجه از ثواب است که آن منزلت وآن
درجه بغیر نبی ورسول حاصل نتواند شد پس غیر نبی بانبی وغیر رسول بارسول ورسل
غیر اولو العزم بارسل اولو العزم در درجه قرب وثواب برابر نتوانند شد فضل رسل
اولو العزم برغیر اولو العزم وفضل مرسلین برغیر مرسلین وفضل نبی برغیر نبی در قرب و
ثواب از ضروریات آن مناسب است وسلب آن فضل در قوت سلب آن
منصب است تجویز مساوات جمله مومنین کو فساق وفجار
باشند با انبیاء ومرسلین ورسل اولو العزم خصوصًا با فضل رسل اولو العزم یا تجویز

افضلیت جملہ مومنین از آنحضرت علیہم السلام در قرب و ثواب غایت غوایت و
ضلالت است و منشاء آن فرط جہالت بجلالت منصب نبوت و رسالت است
بر تقدیر ہیچ تجویز قول بعصمت انبیا علیہم السلام و نفی عصمت از غیر انبیا لغو ولا طائل است
و چون او سبحانہ بفضل و رحمت خود بفحوای و کان فضل اللہ علیک عظیما و تیم نعمتہ علیک
وانا اطلب رضاک یا محمد ولسوف یعطیک ربک فترضیٰ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم را
از جملہ ممکنات برگزیدہ بر سایر انبیا و رسل و سایر ممکنات فضل کلی بخشیدہ نبوت و
رسالت را کہ اعلی درجات فضایل ممکنہ ممکنات است بوجود باجود آنحضرت صلی اللہ
علیہ وسلم باتمام واکمال رسانیدہ و قصر نبوت را بذات کامل الصفات آن افضل
ممکنات علیہ افضل الصلوات تام و کامل گردانیدہ کما قال صلی اللہ علیہ وسلم مثلی و مثل
الانبیاء کمثل قصر احسن بنیانہ ترک منہ موضع لبنۃ الحدیث و بعث و ارسال آن
حضرت صلی اللہ علیہ وسلم اکمال دین نمودہ و اتمام نعمت فرمودہ کما قال عزمن قایل
الیوم اکملت لکم دینکم واتممت علیکم نعمتی و آنحضرت را بارسال الی الخلق کافۃ
کما قال عز مجدہ لیکون للعالمین نذیرا و کما قال صلی اللہ علیہ وسلم وارسلت الی
الخلق کافۃ بر سایر انبیا و رسل و ملائکہ و من سواہم و ما سواہم جمیعا فضل کلی کرامت
فرمودہ چنانچہ حضرت امام جعفر صادق رضی اللہ عنہ بعد روایت حدیث اسرا یفرمایند
اکمل اللہ لمحمد الشرف علی اہل السموات و الارض و عن ابن عباس رضی اللہ عنہ ان اللہ فضل محمدا
صلی اللہ علیہ وسلم علی اہل السماء و علی الانبیاء صلوات اللہ علیہم و سبحانہ ببعث ان حضرت صلعم مکارم
اخلاق و محاسن افعال را بتکمیل و اتمام رسانیدہ کما قال صلی اللہ علیہ وسلم ان اللہ بعثنی لتمام
مکارم الاخلاق و کمال محاسن الافعال و قال صلی اللہ علیہ وسلم طمع ان اکون اعظم الانبیاء اجرا
یوم القیمۃ و ہمین ظاہر ہست کہ اختصاص او سبحانہ آنحضرت را صلی اللہ علیہ وسلم بارسال الی الخلق
کافہ و فضل بر ملائکہ و انبیا علیہما السلام و غیرہم و اکمال نبوت و رسالت و اکمال دین

واتمام نعمت بوجود فایض الجود آن حضرت صلی الله علیه وسلم و بودن آنحضرت صلی الله علیه وسلم اکثر الناس اتباعا و اعظم الانبیاء اجرا یوم القیمة در قوت اختصاص او سبحانه آنحضرت را صلی الله علیه وسلم باعلی درجات قرب و اقصی مراتب ثواب است واگر مساوات جمله فساق و فجار مومنین در عین اتصاف باشد انحای فسق و اغلاظ وجوه فجور با آن حضرت صلی الله علیه وسلم یا افضل بودن آنها از آن حضرت صلی الله علیه وسلم در قرب و ثواب جایز باشد چنانکه عقیده این قایل است رسالت عامه الی الخلق کافة وختم و اکمال نبوت و رسالت و اکمال دین و اتمام نعمت و تتمیم مکارم اخلاق و تکمیل محاسن افعال ببعثت آنحضرت صلی الله علیه وسلم وکثرت اتباع و اعظمیت اجر آنحضرت صلی الله علیه وسلم بنسبت باجور انبیاء علیهم السلام و اشرف و افضل گردانیدن او سبحانه آنحضرت را صلی الله علیه وسلم بر سایر اہل سموات و ارض محض لغو و سفه و عبث باشد العیاذ بالله من ذلک در تجویز این قایل کمال رسالت باکمال فجور برابر بلکه کمال فجور از کمال رسالت برتر باشد این زندقه والحاد ناشی از غایت فساد اعتقاد است و عند العاقل قول بچنین خرافات قول بامکان اجتماع متنافیات و متضادات است وجه خامس آنکه در شرح عقاید نسفی می گوید ولا یبلغ ولی درجة الانبیاء معصومون مامونون من خوف الخاتمة مکرمون بالوحی و مشاهدة الملک مامورون بتبلیغ الاحکام و ارشاد الانام بعد الاتصاف بکمالات الاولیاء فما نقل عن بعض الکرامیة من جواز کون الولی افضل من النبی کفر و ضلال والحاد و جهالة انتهی و در شرح فقه اکبر می گوید و منها ان الولی لا یبلغ درجة النبی لان الانبیاء معصومون مامونون عن خوف الخاتمة مکرمون بالوحی حتی فی المنام و بمشاهدة الملائکة الکرام مامورون بتبلیغ الاحکام و ارشاد الانام بعد الاتصاف بکمالات الاولیاء العظام فما نقل عن بعض الکرامیة من جواز کون الولی افضل من النبی کفر و ضلالة والحاد و جهالة انتهی این قایل باقتضای وسعت ظرف و فراخی حوصله

بران چه بعض کرامیه از تجویز بلوغ ولی بدرجه نبی وتجویز فضل ولی بر نبی کمال برده اند
قناعت واکتفا نکرده تجویز مساوات جمله فساق وفجار مومنین گو متناهی فی الفسق
والفجور باشند در عین اتصاف بکمال فسق وفجور با افضل الانبیاء والمرسلین
صلوات الله علیه وعلیهم بلکه تجویز افضل بودن بر فاسق وفاجر از مومنین از آنجناب
در درجات قرب وثواب اعتقاد می کند واین را کمال دین وایمان می پندارد
هیچ اعتقاد از وی مستعجب نیست تا چه این مدقق با مکان اتصاف او سبحانه بجمیع
نقایص وقبایح وفواحش وبهمه صفات حوادث قایل شده بتدقیق نظر بران دلایل
آورده است که از ان اتصاف او سبحانه بجمیع نقایص وقبایح وفواحش واتحاد
او بجمیع ما عداه من الممکنات والممتنعات در مرتبه ذات احدیه مقدسه وامکان
عدم او سبحانه وامکان وجود شریک الباری لازم می آید کما مر سابقا پس از
قول بجواز افضلیت هر فاسق وهر فاجر بر افضل الرسل علیه افضل الصلوات
او را چه باک تواند بود وجه سادس آنکه این قایل وخواجه تاشان او که اتباع
شیخ نجدی اند وخود شیخ نجدی یا آنحضرت صلی الله علیه وسلم را متصف بنفوذ اعلی درجات
قرب وثواب میدانند یا نه علی الاول مساوی یا اعلی از آنحضرت صلی الله علیه وسلم در قرب و
ثواب ممکن نتواند بود چه بر این تقدیر درجه قرب وثواب آنحضرت صلی الله علیه وسلم از دیگر
همه درجات قرب وثواب اعلی است ودر صورت بودن کدام درجه دیگر مساوی آن
یا اعلی از ان آن اعلی درجات نتواند بود وهذا خلف وعلی الثانی لازم است که این نجدیان
اعتقاد کنند که درجه آنحضرت صلی الله علیه وسلم در قرب وثواب از درجات غیر متناهیه
فروتر است واو سبحانه با اینکه فرموده است وکان فضل الله علیک عظیما ویتم نعمته
علیک ولسوف یعطیک ربک فترضی وکلهم یطلبون رضائی وانا اطلب رضاک یا
محمد آنحضرت را صلی الله علیه وسلم با وجود غایت محبوبیت از فضل عظیم اتمام نعمت وعطای

مرضی که کراست فرمودن دیگر درجات علی که از درجه آنحضرت صلی الله علیه وسلم برتراند باشد
محروم داشت وآنحضرت صلی الله علیه وسلم بسبب تنگ ظرفی وپست همتی بدرجه که از درجات
غیر متناهیه فروترست فقط می راضی شده آنرا اعلی درجه که افعل التفضیل مضاف سوی نکره عامه
است با آنکه آن درجه از درجات غیر متناهیه فروترست دل خود را خوش کرد براین تقدیر
این نجدیان را ازین اعتقاد گزیر نیست و این اعتقاد محض الحاد و بیدینی است العیاذ بالله من
ذلک وجه سابع آنکه این نجدیان باقتضای سوء اعتقاد وخبث باطن بقصد غرضی که
انشاء الله العزیز در نظر تفصیلے دراین قول ایمای بآن خواهد رفت درپی اثبات امکان
مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم در اوصاف کمال افتاده حیله اجرای خود را تمسک
بعموم قدرت الهی قرار داده اند وچون این قایل براین معنی متنبه شد که بعض اوصاف کمال
همچو خاتم النبیین صالح اشتراک بین اثنین نیست تا مساوات درآن ممکن باشد اول
برای تحریف معنی خاتم النبیین دست و پا زده حرکات مذبوحی کرد چون از آن دست و
پا زدنش بجز دست بر سر زدنش کاری بر نامد از دعوی امکان مساوات در جمیع
اوصاف درگذشته بدعوی امکان مساوات در قرب وثواب که درجات آن از
جنس ما لا عین رأت ولا اذن سمعت ولا خطر علی قلب بشر هست تشبث کرده همان
حیله یعنی عموم قدرت الهی را متمسک گردانیده چون بدلایل قاطعه و براهین ساطعه امتناع
ذاتی مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم واعلی از آن حضرت صلی الله علیه وسلم در درجات
قرب وثواب هم مبرهن شد این گمراهان سوی این بیراهه روی نتوانند رفت و حیله
اینها را اساس منقطع و وساوس اینها یکسر مندفع است چه خود این قایل بعدم شمول
قدرت الهی بعض ممکنات را بهیچ صفات الهی معترف شده است چه جای ممتنعات
ذاتیه و اندرین صورت ضرورت بیان دیگر برای تبکیت اینها نبوده است الا برای
افحام مکابرین و افهام ناظرین میگویم که آیا در اعتقاد این نجدیان حضرت باری جلت

قدرته قادر است براینکه یک ممکن را در اوصاف کمال و درجات قرب وثواب افضل ممکنات
واعلی از سایر ماسوی الله گرداند یا در اعتقاد ایشان بر این قادر نیست علی الثانی نفی قدرت
او سبحانه بر ایشان لازم آمد و ایشان را از التزام نفی قدرت الهی بر آن بر این شق گریز نیست
فیلزمهم الفرار علی ما عنه الفرار وعلی الاول چون او سبحانه قادر است براینکه یک ممکن را
افضل ممکنات گرداند گردانیدن ممکنی دیگر مساوی آن ممکن مفروض افضل ممکنات
یا اعلی از آن ممکن مفروض افضل ممکنات مقدور نتواند بود چه معنی قادر بودن او سبحانه
بر گردانیدن ممکنی افضل ممکنات در اوصاف کمال و درجه قرب وثواب این است
که او سبحانه قادر است براینکه ممکنی را اوصاف کمالیه بخشد که برابر آن اوصاف کمالیه
وافضل از آن ممکن نبود و بآن ممکن درجه از قرب وثواب کرامت فرماید که مساوی
آن درجه واعلی از آن امکان نداشته باشد زیرا که اگر مساوی آن اوصاف کمالیه
وآن درجه واعلی از آنها ممکن باشد آن ممکن مفروض افضل ممکنات در اوصاف
کمال و درجه قرب وثواب نتواند شد بلکه بعض ممکنات مساوی او و بعض ممکنات
اعلی از و در اوصاف کمال وقرب وثواب تواند شد پس در این صورت بودن
ممکنی افضل ممکنات در اوصاف کمال و در قرب وثواب ممکن نتواند بود پس او سبحانه
بر گردانیدن ممکنی افضل ممکنات در اوصاف کمال و در قرب وثواب قادر نتواند بود
لان المصحح للمقدورية هو الامکان پس خلف لازم آمد زیرا که شق اول این است که او سبحانه
قادر است براینکه یک ممکن را در اوصاف کمال و در قرب وثواب افضل ممکنات گرداند
حاصل آنکه این نجدیان را گریز نیست از احد الامرین یا بگویند که او سبحانه بر گردانیدن ممکنی
افضل الممکنات قادر نیست وعلی التقدیرین این نجدیان را از محذوریکه آنرا حیله
بیجا گردانیده اند گریز نیست فقطع دابر القوم الذین ظلموا والحمد لله رب العالمین حالا
در اقوال این قابل نظر تفصیلی باید تا تفاصیل ضلالت وجهالت او انکشاف یابد قوله

چون مساوی جناب شان مستحیل نباشد مفضول نخواهند بود بلکه افضل واکمل از سایر
انبیا علیهم السلام اند ناشی از نافهمی و بیدینی است چه اگر مساوی آنجناب در جمیع کمالات
ممکن باشد از فرض وقوع آن نظر الی ذاته محالی لازم نخواهد آمد پس بر فرض وجود آن
مساوی اگرچه مفضول نخواهند شد مگر افضل واکمل از سایر انبیا نتوانند شد چه آن
مساوی مفروض الوجود از جمله انبیا است پس وجودش مستلزم نفی این صفت کمال یعنی
افضل الانبیا از آنحضرت صلی الله علیه وسلم است پس مشارکت او با آنحضرت صلی الله
علیه وسلم در جمیع کمالات که این صفت هم از انجمله است مستلزم سلب مشارکت در جمیع
کمالات است وانچه مستلزم نقیض خود است محال بالذات است پس مشارکت
ومساوات آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات محال بالذات است و چون مساوات
محال بالذات است افضلیت از آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات اولی بالامتناع
است چه این قایل خودمی گوید که اتفاق عرف واهل لغت براین است که مفضل
نسبت بمفضل علیه مرتبه مساوات را جایز شده بمرتبه زیادت فایز می باشد حال آنکه
معتقد ابن نجدی وشیخ او وهم کیشان او این است که اعلی از آن حضرت صلی الله علیه
وسلم در جمیع کمالات ممکن است وظاهر است که بر تقدیر امکان آن وفرض وجودش آن
حضرت صلی الله علیه وسلم مفضول خواهند بود بلکه این قایل بجواز افضلیت جمله مومنین
گو فساق وفجار باغلظ انحای فسق وفجور باشند بران حضرت صلی الله علیه وسلم در قرب
ثواب است پس او مفضول بودن آنحضرت صلی الله علیه وسلم از هر فاسق وفاجر با اعتراف
باتصاف آنحضرت صلی الله علیه وسلم بوصف خاتم النبیین وسایر اوصاف کمالیه مختصه
آنحضرت صلی الله علیه وسلم وکمالات مخصوصه بانبیا علیهم السلام در عین حال اتصاف
بآن و در عین حال اتصاف فساق وفجار مومنین بانحای فسق وفجور تجویز میکند و باینهمه دعای اسلام
میکند والعیاذ بالله من ذلک قوله او واتفاق عرب ولغت براین است الی قوله فایز

می باشد با وسودی نمی دہد بلکہ ہیچ نجدیت را برمی کند چہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم جامع
جمیع کمالات سایر انبیا علیہم السلام اند و بر سایر انبیا و رسل در قرب و ثواب و در فضایل
دینی و دنیوی و محاسن صوری و معنوی فضل و مزیت دارند کما سیاتی عنقریب و مساوی
آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در صفات کمال محال بالذات است چہ آنحضرت صلی اللہ
علیہ وسلم اول النبیین خلقا اند و اول ما خلق اللہ نوری آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم
و اول النبیین خلقا و اول ما خلق اللہ صالح اشتراک بین اثنین نیست و متاخر در
خلق مساوی اول نتواند شد و آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم برای تمام مکارم اخلاق
و کمال محاسن افعال مبعوث اند پس اگر مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در صفات
کمال ممکن باشد با تمام مکارم اخلاق و کمال محاسن افعال با و منوط باشد یا نہ علی
الثانی ان مساوی نتواند شد و علی الاول چون آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم
متمم مکارم اخلاق و مکمل محاسن افعال اند بودن آن مساوی متمم مکارم اخلاق و مکمل
محاسن افعال محال بالذات است زیرا کہ تتمیم متمم و تکمیل مکمل محال بالذات است و ہرگاہ کہ
مساوات محال است افضلیت اولی بالامتناع است چہ این قابل اعتراف میکند
بانیکہ فضل مرتبہ مساوات را جایز شدہ بمرتبہ زیادت فایز می باشد ہر چند برای اثبات
امتناع ذاتی اعلی ازان حضرت صلی اللہ علیہ وسلم حاجت باین بیان نیست چہ متاخر
افضل از اول نمی تواند بود و غیر متمم مکارم اخلاق از متمم آن و غیر مکمل محاسن افعال
از مکمل آن افضل نتواند شد مگر این بیان برای تبکیت این قابل آوردہ شد و قول
او و در اینہم شک نیست الی آخرہ بچند وجہ بر غایت جہالت و ضلالت او دلالت
دارد اول اینکہ ہر فضیلتے کہ در نبی من الانبیا بودہ است بوجہ اکمل در آنحضرت صلی اللہ
علیہ وسلم موجود است قال فی الشفا بعد ذکر قولہ تعالی تلک الرسل فضلنا بعضہم علی بعض
الایۃ قال اہل التفسیر فی قولہ سبحانہ و رفع بعضہم درجات اراد محمد صلی اللہ علیہ وسلم

لانه بعث الى الاحمر والاسود واحلت له الغنائم وظهرت على يديه المعجزات وليس احد
من الانبياء اعطي فضيلة او كرامة الا وقد اعطي محمد صلى الله عليه وسلم مثلها انتهى وقال
الشيخ ابو الحسن الاشعري رح كل آية اوتيها نبي من الانبياء عليهم السلام فقد اوتي مثلها
نبينا صلى الله عليه وسلم وخص من بينهم بتفضيل الرؤية وفي مواهب اللدنية في القسم
الرابع من المقصد الرابع ما خص نبي بشيء من المعجزات والكرامات الا ولنبينا صلى الله
عليه وسلم مثله كما الفوا عليه انتهى وقال في شرح الشفا قال التلمساني روي ان النبي
صلى الله عليه وسلم اعطي كمال الانبياء كلها واجتمعت فيه اذ هو عنصرها ومنبعها فاعطي
خلق آدم ومعرفة عيسى وشجاعة نوح وخلة ابراهيم ولسان اسمعيل ورضى اسحاق وفصاحة
صالح وحكمة لوط وبشرى يعقوب وجمال يوسف وشدت موسى وصبر ايوب وطاعة
يونس وجهاد يوشع وصوت داود وحب دانيال ووقار الياس وعصمة يحيى وزهد
عيسى واغمس صلى الله عليه وسلم في جميع اخلاق الانبياء ليقتبسوا منه صلوات الله
عليهم اجمعين وقد افصح بذلك البوصيري حيث قال فكل آي اتى الرسل الكرام بها فانما
اتصلت من نوره بهم وقال الامام البغوي رح ما اوتي نبي آية الا اوتي نبينا صلى الله
عليه وسلم مثل تلك الآية وفضل على غيره بآيات مثل انشقاق القمر باشارته وحنين الجذع
على مفارقته وتسليم الحجر والشجر عليه وكلام البهائم والشهادة برسالته ونبع الماء من بين
اصابعه وغير ذلك من المعجزات والآيات التي لا تحصى واظهرها القرآن الذي عجز
اهل السماء والارض عن الاتيان بمثله ثم روى بسنده عن ابي هريرة رضي الله عنه
ان رسول الله صلى الله عليه وسلم قال ما من نبي الا وقد اعطي من الآيات
ما مثله آمن عليه البشر وانما كان الذي اوتيته وحيا اوحاه الله تعالى الي فارجو
ان اكون اكثرهم تابعا يوم القيمة متفق عليه بالجملة در هيچ نبي از انبيا عليهم السلام
فضيلتي وكرامتي وآيتي نبوده كه مثل ان فضيلت وآن كرامت وآن آيت

رالمل وجوه درآن حضرت صلی الله علیه وسلم نباشد وازین ظاهر مین شد که هیچ نبی
ز انبیا وهیچ رسول از رسل باعتبار خصوصیات وفضایل هم فضلی بر آنحضرت صلی الله
علیه وسلم ندارد پس قول این قایل که با وجود تفاضل فیما بین انبیا و رسل علیهم السلام
ختصاص بعضی بخصایص وبعضی دیگر بخواص دیگر متحقق ست ناشی از سوء اعتقاد اوست
بمیانه هیچ نبی ومیانه آنحضرت صلی الله علیه وسلم تفاضل نیست یعنی تفاضل این ست
ه آنحضرت صلی الله علیه وسلم از دیگر انبیا و رسل من وجه افضل باشند و دیگر انبیا و رسل
ز ان حضرت صلی الله علیه وسلم من وجه آخر افضل باشند حال آنکه هیچ نبی و رسول
وجه من الوجوه از آنحضرت صلی الله علیه وسلم افضل نیست آنحضرت من کل الوجوه
ز همه انبیا و رسل افضل اند و آنحضرت را بر سایر خلایق کافه فضل کلی ست چه هیچ فضیلت
ز هیچ نبی از انبیا آنچنان نیست که مثل آن باکمل وجوه در آنحضرت صلی الله علیه
وسلم موجود نباشد پس هیچ نبی را بهیچ وجه بر آنحضرت صلی الله علیه وسلم فضل نیست
از ینجا بطلان قول این قایل پس اگر خصوص اسباب فضیلت در مساوات شرط
است نفی افضلیت از افضل لازم خواهد آمد لعدم الاشتراک لوجود الخصایص
الموجبة للفضیلة انکشاف یافت چه مبنای این قول بر این ست که در بعض انبیا علیهم
السلام بعض فضایل آنچنان بوده اند که مثل آن در آنحضرت صلی الله علیه وسلم نبوده
این مبنی باطل ست و آن فضایل که خصایص آن انبیا شمرده می شوند نسبت با آنحضرت
صلی الله علیه وسلم خواص آن انبیا نیستند آن خواص اضافیه بنسبت دیگر انبیا
هستند مثلا اول البشر فضیلت خاصه حضرت آدم علیه السلام ست لیکن این فضیلت
خاصه حضرت آدم علیه السلام نسبت با آنحضرت صلی الله علیه وسلم نیست چه آنحضرت صلی
الله علیه وسلم اول النبیین خلقا هستند پس آنحضرت صلی الله علیه وسلم از حضرت آدم
علیه السلام و اولیت آنحضرت صلی الله علیه وسلم ست محتاج بیان نیست و علی هذا القیاس

دیگر خصایص دیگر حضرات انبیا علیهم السلام چنانچه بندی ازان عنقریب می آید حاصل که آنحضرت
صلی الله علیه وسلم جامع جمیع اجناس و انواع فضایل اند که در دیگر انبیا علیهم السلام فرادی فرادی
بوده اند مصرع آنچه خوبان همه دارند تو تنها داری ؞ بلکه جمله فضایل خاصه و عامه
و جمیع کمالات کلیه و جزئیه که در حضرات سایر انبیا علیهم السلام بوده اند از آنحضرت
صلی الله علیه وسلم مقتبس بودند توهم اینکه بعض فضایل کسی از انبیا علیهم السلام درآن
حضرت نبود ناشی از نجدیت و بی ایمانی است وجه دویم اینکه آنچه این قایل از آیة
تلک الرسل فضلنا بعضهم علی بعض فهمیده است که هر یک از رسل علیهم السلام
بر من عداه من الرسل بعض وجوه فضل دارد تا ازان لازم آید که هر واحد از دیگر رسل
علیهم السلام در بعض وجوه فضایل از آنحضرت صلی الله علیه وسلم افضل باشد محض
غلط فهمی اوست معنی این آیة کریمه همین قدر است که او سبحانه بعض رسل را بر بعض دیگر
از رسل فضل بخشیده است چنانکه او سبحانه رسل اولو العزم بر رسل غیر اولو العزم
و در رسل اولو العزم آنحضرت صلی الله علیه وسلم بر سایر رسل اولو العزم فضل و کرامت
فرموده و همچنان او سبحانه بعض انبیا را بر بعض دیگر از انبیا علیهم السلام فضل داده
کما قال سبحانه ولقد فضلنا بعض النبیین علی بعض و ازین مفهوم نمی شود که هر یک نبی افضل
است از جمیع من عداه من الانبیاء چنانکه این قایل از آیة تلک الرسل فضلنا بعضهم
علی بعض فهمیده است فی الشفا و شرحه قال الله تعالی ولقد فضلنا بعض النبیین علی
بعض فالتفضیل ثابت مقطوع به فی الجملة بین ارباب النبوة وکذا بین اصحاب الرسالة
لقوله وقال ای سبحانه تلک الرسل فضلنا بعضهم علی بعض قال بعض اهل العلم والتفضیل المراد لهم
ههنا فی الدنیا ای غیر مقصور فی العقبی لانه غیر موجود فی الاخری وذلک ای سبب تفضیلهم فی
الدنیا بثلاثة احوال ان یکون آیاته ومعجزاته ابهر واشهر ولاشک ان معجزات نبینا صلی
الله علیه وسلم اظهر واشهر ولو لم یکن الا القرآن لکفی بالله وکیلا البرهان او تکون امته ازکی

واکثر ای ازید من غیرہم کیفیتہ وکمیتہ اما الکیفیتہ فقد قال تعالی کنتم خیر امتہ واما الکمیتہ فقد ثبت انہ صلی اللہ علیہ وسلم قال صفوف المومنین مائۃ وعشرون وامتی منہم ثمانون اویکون ای النبی المفضل فی ذاتہ افضل واطہر ثم ممایدل علی افضلیۃ نبینا صلی اللہ علیہ وسلم فی ذاتہ انہ سبحانہ خلقہ قبل جمیع موجوداتہ بل جعلہ کالعلۃ الغایۃ فی مراتب مخلوقاتہ وجعلہ اولا واخرا فی مقامات کائناتہ وجعل نور مشکوٰتہ محل فیوض انوار ذاتہ واسرار صفاتہ ومعدن ظہور تجلیاتہ وفضلہ ای فضل کل نبی فی ذاتہ راجع الی ما خصہ اللہ بہ من کرامتہ اختصاصہ من کلام ای کما وقع لموسی فی الطور ولنبینا فی مقام دنا یل ادنی فی معرض الظہور اوخلہ ای کما ثبت للخلیل ولنبینا الجلیل مع زیادۃ المحبۃ الخاصۃ او لمحالہ الجامعۃ بین المحبۃ والمحبوبیۃ بل الوسیلۃ لکل محب ومحبوب فی المرتبۃ المطلوبۃ والمجذوبیۃ او رویۃ ای بصریۃ کما اختص بہ نبینا صلی اللہ علیہ وسلم علی ما تقدم اورویۃ بصریہ وہی مقام المشاہدہ برفع الحجب الجسمانیۃ کما یحصل للکمل من الافراد الانسانیۃ او ماشاء اللہ من الطائفہ تحف ولایۃ واختصاصہ انتہی این قایل معنی آیت وارکونہ فہمیدہ تفضیل ہریک نبی برآن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم من وجہ قایل شدہ این آیت راستند میگرداند وہمچنان شیخ او معانی آیات قرآنی واحادیث نبوی غلط فہمیدہ بندگان خدا تعالی را گمراہ میکرد شاید منشاء غلط فہمی این قایل آنست کہ او از تفسیر مظہری فیما سبق سند نقل کردہ ست الفضل ہو زیادۃ احد الشیئین علی الآخر فی وصف مشترک بینہما وفی العرف والاصطلاح یختص ذلک بالکمال وہو ما یقتضی مدحا فی الدنیا وثوابا فی الآخرۃ فان کان احدہما مختصا بوصف کمال والآخر بوصف کمال آخر فلکل واحد منہما فضل جزئی علی الآخر فی مطلق الکمال اعنی فی استحقاق المدح والثواب انتہی این قایل از جملہ شرطیۃ فان کان الی آخرہ گمان برد کہ ہریکی از رسل علیہم السلام بر جمیع من عداہ من الرسل فضل جزئی وارد واین گمان او را در این ضلالت انداخت کہ گمان برد کہ ہریک رسول را بر آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم از جہتہ

بعض فضایل فضل جزئی است ونداانست که این جمله شرطیه است و درهیچیک نبی از انبیاء
ودرهیچیک رسول از رسل علیهم السلام فضیلتی وکمالی وکراماتی آنچنان نبود که در آنحضرت
صلی الله علیه وسلم مثل آن بوجه اکمل موجود نباشد کما سبق واین جمله شرطیه یعنی آیهٔ کریمه
نیست وصاحب تفسیر مظهری در معنی این آیة نگفته است که هریک رسول را بر جمیع من عداه
فضل جزئی است بلکه او می گوید در تفسیر آیهٔ ورفع بعضهم درجات علی بعضهم او علی کلهم اما رفع درجات
بعضهم علی بعضهم ففی کثیر من الانبیاء والرسل حیث فضل الرسل علی الانبیاء والوا العزم
من الرسل علی غیرهم ونحو ذلک واما رفع درجات بعضهم علی کلهم فذلک مختص بنبینا صلی الله علیه
وسلم ثبت ذلک لوحی غیر متلو وانعقد علیه الاجماع انتهی وایکلام صریح است درخلاف
مزعوم این قایل باقی ماند خدشه درکلام صاحب تفسیر مظهری بدو وجه یکی اینکه مدلول کلامش
این است که ضمیر هم فی بعضهم درقول او سبحانه ورفع بعضهم راجع است سوی انبیا کما یدل
علیه قوله اما رفع درجات بعضهم علی بعضهم ففی کثیر من الانبیاء والرسل حیث فضل الرسل علی
الانبیاء حال آنکه مرجع مذکور قبیا قبل تلک الرسل وتفضیل رسل بر انبیا مدلول این ایت
نیست مدلول این ایت تفضیل بعض رسل بر بعض آخر از رسل است دویم اینکه تفضیل او
رفع بعضهم را بقوله اما رفع درجات بعضهم علی بعضهم الی آخره مبنی است براینکه مراد از بعضهم
فی قوله ورفع بعضهم درجات بعض مبهم است حال آنکه دیگر اهل تفسیر گفته اند که مراد از آن
حضرت صلی الله علیه وسلم واین ابهام برای تفخیم شان آنحضرت صلی الله علیه وسلم است واشعار
اعلی انه لایلتبس دربینه الا الفرد والاکمل الافضل درجات من عداه من الرسل واین کلام
استطرادًا مذکور شده پس معلوم شد که قول این قایل لهذا حضرت باری تعالی فضایل
جل شانه بعد ذکر تفضیل بذکر وجوه مختلف در رسل متفاضل علیهم السلام در کریمه تلک الرسل
تخصیص فرمود تنبیهًا علی ذلک اگر مرادش این است که او سبحانه بعض رسل را بر بعضی
دیگر فضل بخشیده بعض وجوه فضل بیان فرموده است مفید مطلب او نیست چه از تفضیل

لازم نمی آمد کہ کسی را از رسل بر آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم من وجہ فضل باشد و اگر مرادش از ان
این است کہ او سبحانہ ہر یکی را از رسل بر جمیع من عداہ من الرسل فضل بخشیدہ بذکر وجوہ
مختلف در ہر یک رسل متفاضلین تخصیص فرمودہ است این غلط فہمی اوست او سبحانہ
ہر یکی را از رسل بر جمیع من عداہ من الرسل فضل نہ بخشیدہ است و ازین کریمہ ہمین قدر
فہمیدہ میشود کہ او سبحانہ بعض رسل را ہیچو رسل اولو العزم بر بعض دیگر از رسل ہیچو رسل
غیر اولو العزم فضل دادہ است و بعض رسل اولو العزم را بر بعضی دیگر از رسل اولو العزم
ہیچو آنحضرت را صلی اللہ علیہ وسلم بر سایر رسل اولو العزم فضل بخشیدہ است و انچہ
او سبحانہ از وجوہ فضل ذکر فرمودہ است و ہو قولہ سبحانہ منہم من کلم اللہ وقولہ تعالے
وآتینا عیسی ابن مریم البینات وایدناہ بروح القدس چنین نیست کہ از ان تفضیل کسی
از سایر رسل اولو العزم بر آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم مستفاد شود در من کلم اللہ
آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم داخل اند چنانچہ مفسران گفتہ اند کہ ہو موسی علیہ السلام
ومحمد صلی اللہ علیہ وسلم فکلم موسی لیلۃ الحیرۃ وفی الطور ومحمد لیلۃ المعراج حین قاب قوسین
او ادنی وبر تقدیر اینکہ مراد از من کلم اللہ موسی علیہ السلام باشد نفی این صفت از
آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم نتوان کرد چہ تکلم او سبحانہ با آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم
لیلۃ المعراج ثابت است و ہیچنان او سبحانہ بینات با آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم
کرامت فرمودہ و آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم را بروح القدس موید گردانید پس ازین
وجوہ تفضیل حضرت موسی یا حضرت عیسی علیہما السلام بر آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم لازم نتوانم
آمد چنانکہ مزعوم این قایل است و ازینجا معلوم شد کہ قول این قایل اگر خصوص اسباب
فضیلت در مساوات شرط باشد نفی فضیلت از افضل لازم خواہد بود لعدم الاشتراک
مبنی است بر جہل او باینکہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم جامع جمیع کمالات اند کہ در حضرت
انبیا علیہم السلام بودند وقول او واللازم باطل لثبوت التفاضل بینہم بالنص مبنی است

بر تفہیمدن معنی آیت کریمہ چہ معنی آیت کریمہ تفضیل بعض رسل بر بعض است نہ تفضیل ہر واحد
از رسل بر جمیع من عداہ من الرسل کما عرفت وجہ ثالث اینکہ انواع و اجناس فضایل
باہم متفاوت اند بعض فضایل از بعض دیگر از فضایل افضل اند و بعض کمالات نسبت
بعض دیگر از کمالات مفضول اند مثلا رسالت از نبوت بی رسالت افضل است
و ولایت بی نبوت از نبوت مفضول است و از اجلی بدیہیات است کہ کسیکہ با
متصف باشد بفضیلتی کہ افضل است از فضیلتی دیگر افضل است از کسیکہ متصف باشد
بآن فضیلت دیگر مفضولہ بلکہ بعض فضایل نسبت بعض اشخاص فضایل اند و نسبت
بعض اشخاص دیگر فضایل نیستند مثلا نبوت بی رسالت نسبت بانبیا غیر مرسل
از کمالات است و نسبت بمرسلین از کمالات نیست بلکہ دون درجہ آنحضرات است
و اینہم ظاہر و ضروری است کہ شخصی کہ واسطہ افاضہ کمالی بشخص دیگر باشد از ان شخص
دیگر افضل است چہ تفاوت میانہ مستفیض کمال و مفیض آن گوان مفیض علت
مستقلہ نباشد ضروری است و اینہم از اجلی ضروریات است کہ ہمہ کمالات و فضایل
و سایر اوصاف ہر گونہ کہ باشد توابع وجود موصوفات اند لاشی محض کہ ہیچگونہ بہرہ
از وجود ندارد متصف بکمالی و فضیلتی نتواند شد پس کسیکہ بطفیل دیگری بوجود آمدہ
باشد بہر حال از ان دیگر مفضول است و توہم افضل بودنش از ان دیگر غیر معقول
و در اینمقدمات کسی را گو عقل و ایمان نداشتہ باشد جای کلام نیست بعد تمہید
اینمقدمات می گوییم کہ او سبحانہ آنحضرت را صلی اللہ علیہ وسلم آنچنان فضایل فاضلہ
بفضل عظیم خود کرامت فرمودہ است کہ ہیچ یک کس را از سایر انبیا و رسل علیہم السلام
در ان فضایل با آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم مساوات و مشارکت نیست چہ جای
آنکہ کسی را از انبیاء و رسل بر آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم بوجہ من الوجوہ فضل باشد
یکی از انجملہ این است کہ خلق و ایجاد ہمہ ممکنات بطفیل آنحضرت است و اول ما خلق اللہ

نور آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم است اگر نبودی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم نہ آدم بودی ونہ بنی آدم بلکہ نہ عالم ونہ اجزائی عالم فشانہ انہ لولاہ لم یکن فلک ولا دورانہ ولا زمن ولا حولانہ ولا آدم ولا ولدانہ ولا ادریس ولا نبوتہ وحکمتہ ولا سلطانہ ولا جنۃ وخلہا ولا علائ ولا امکانہ ولا نوح ولا طوفانہ بل ولا مار ولا طغیانہ ولا من حمل سعۃ فلکھم ولا قومہ ولا غرقہم وہلکہم ولا ابراہیم ولا آلہ ولا ملکہم نعیم ولا داؤد ولا سلیمانہ ولا موسی ولا ثعبانہ ولا فرعون ولا ہامانہ ولا عیسی ولا حواریوہ ولا رہبانہ ولا الدنیا ولا احوالہا ولا الارض ولا زلزالہا ولا القیمۃ ولا اہوالہا ولا جنۃ ولا رضوانہا ولا جہنم ولا نیرانہا کما قال فی شرح الشفا ان من المعلوم انہ لولا نور وجودہ وظہور کرمہ وجودہ لما خلق الافلاک ولا وجد الاملاک فہو مظہر للرحمۃ الالہیۃ التی وسعت کل شئی من الحقایق الکونیۃ المحتاجۃ الی نعمۃ الایجاد ثم الی منحۃ الامداد الی آخر ما قال وقد سبق نقلہ پس ہرچہ بوجود آمدہ است از فضایل وصحاب فضایل بطفیل آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم از مکمن عدم بمنصہ شہود آمدہ است تعمیم ہیکہ کسی از انبیا ورسل علیہم السلام کہ بطفیل آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم بوجود آمدہ اند از آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم بوجہ من الوجوہ افضل اند بدان ماند کہ بعض غلاۃ بدین گویند کہ حضرت حسنین رضی اللہ عنہما از آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم افضل اند وبران استدلال می کنند کہ مادر حضرت حسنین رضی اللہ عنہما از مادر آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم وپدر حسنین رضی اللہ عنہما از پدر آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم افضل اند ونمی دانند کہ فضل پدر ومادر حضرت حسنین رضی اللہ عنہما از جہت کدام کس وبطفیل کدام کس بود دویمی از انجملہ این است کہ او سبحانہ میفرماید واذ اخذ اللہ میثاق النبیین لما آتیتکم من کتاب وحکمۃ ثم جاءکم رسول مصدق لما معکم لتؤمنن بہ ولتنصرنہ قال ااقررتم واخذتم علی ذلکم اصری قالوا اقررنا قال فاشہدوا وانا معکم من الشاہدین قال امیر المومنین علی ابن

ابیطالب رضی اللہ عنہ لم یبعث اللہ نبیًا من آدم فمن بعدہ الا اخذ علیہ العہد فی محمد صلی اللہ علیہ
وسلم لئن بعث وہو حیٌّ لیؤمننّ بہ ولینصرنہ ویاخذ العہد بذلک علی قومہ ونحوہ عن السدی
وقتادۃ قال ابو الحسن القابسی اختص اللہ محمدا صلی اللہ علیہ وسلم بفضل لم یؤتہ غیرہ ابانہ
وہو ما ذکرہ فی ہذہ الایۃ قال المفسرون اخذ اللہ المیثاق بالوحی فلم یبعث نبیًا الا ذکر لہ
محمدا ونعتہ واخذ علیہ ای علی کل نبی میثاقہ وہو ان ادرکہ لیؤمنن بہ وقیل ان یبیّنہ
لقومہ ویاخذ میثاقہم ان یبیّنوہ لمن بعدہم وہکذا الی ان یبعث فیؤمنوا بہ وقال اللہ سبحانہ
واذ اخذنا من النبیین میثاقہم ومنک ومن نوح وابراہیم وموسی وعیسی ابن مریم واخذنا
میثاقا غلیظا قال امیر المومنین عمر ابن الخطاب رضی اللہ عنہ فی کلام بکی بہ النبی صلی اللہ علیہ
وسلم بابی انت وامی یا رسول اللہ لقد بلغ من فضیلتک عند اللہ ان بعثک آخر الانبیاء
وذکرک فی اولہم فقال واذ اخذنا من النبیین میثاقہم ومنک ومن نوح الایہ وقال
قتادۃ ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال کنت اول الانبیاء فی الخلق وآخرہم فی
البعث فلذلک وقع ذکرہ مقدما ہہنا قبل نوح وغیرہ وقال الامام ابو اللیث السمرقندی
فی ہذا تفضیل نبینا صلی اللہ علیہ وسلم لتخصیصہ بالذکر قبلہم وہو آخرہم والمعنی اخذ اللہ علیہم
المیثاق اذا اخرجہم من ظہر آدم کالذر قال فی شرح الشفا والمعنی ان للانبیاء میثاقا
خاصا بعد دخولہم فی المیثاق العام المعنی بہ قولہ الست بربکم قالوا بلی تبلیغ الرسالہ
واخص من ہذا المیثاق میثاق الانبیاء اصالۃ وامہم تبعًا انہ صلی اللہ علیہ وسلم لو فرض
انہ وجد فی ای زمان من الازمنہ لیتبعہ جمیع الانبیاء وجمیع امہم من الاولیاء والعلماء
والاصفیاء فکانہم تابعون لہ بالقوۃ وعلی فرض وقوعہ بالفعل انتہی ثم قال وفی کتاب
القصص لوثیمۃ ابن الفرات برفعہ الی ابی موسی الاشعری انہ قال لما خلق اللہ سبحانہ آدم
علیہ السلام قال لہ آدم علیہ السلام فقال نعم یارب قال من خلقک فقال انت یارب
خلقتنی قال فمن ربک قال انت لا الہ الا انت قال فآخذ علیک المیثاق بہذا قال نعم

فاخرج اللہ سبحانہ الحجر الاسود من الجنۃ وہو اذ ذلک ابیض ولولا ماسودہ المشرکون بمسہم ایاہ لما اشتفی بہ ذو عاہۃ الا شفی بہ فقال اللہ سبحانہ امسح یدک علی الحجر بالوفاء ففعل ذلک فامرہ بالسجود فسجد اللہ سبحانہ ثم اخرج من ظہرہ ذریتہ فبدأ بالانبیاء منہم وبدأ من الانبیاء بمحمد صلی اللہ علیہ وسلم فاخذ علیہ العہد کما اخذہ علی آدم ثم اخذ العہد علی الانبیاء والرسل کذلک ان یومنوا بمحمد صلی اللہ علیہ وسلم وان ینصروہ ان ادرکہم زمانہ فالتزموا ذلک وشہد بہ بعضہم علی بعض وشہد اللہ سبحانہ بذلک علی جمیعہم ثم اخذ بعد ذلک العہد علی سایر بنی آدم فسجدوا کلہم الا الکافرین والمنافقین لم یطیقوا ذلک لصیاص خلقت فی اصلابہم الحدیث وقال صلی اللہ علیہ وسلم بعثت الی الخلق کافۃ وقال صلی اللہ علیہ وسلم وارسلت الی الخلق کافۃ فہو صلی اللہ علیہ وسلم مبعوث الی کافۃ العالمین من السابقین واللاحقین پس آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در حقیقت نبی الانبیاء اند وازینجا است کہ فرمودہ اند لوکان موسی حیا لما وسعہ الا اتباعی وحضرت ابراہیم وحضرت عیسی علیہما السلام کہ از رسل اولوالعزم اند در روز قیامت در امت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم خواہند بود وہمہ انبیاء از حضرت آدم ومن سواہ زیر لوائی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم دران روز خواہند بود وافاضہ کمالات و کرامات بر ارواح حضرات انبیا علیہم السلام بوساطت روح مقدس آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم شدہ است ونسبت سایر انبیا علیہم السلام سوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم نسبت امت سوی رسول ان امت است ونسبت مستفیض سوی مفیض پس توہم اینکہ ہریک نبی ورسول بوجہ من الوجوہ از آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم افضل است توہم این است کہ افراد امت از رسول خود افضل اند ومستفیض از مفیض افضل است اینچنین توہم باطل در دلی کہ ایمانی دارد نتواند گنجید سیوم از انجملہ این است کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم اکرم الاولین والآخرین علی اللہ اند ودر عموم مضاف الیہ

ہمہ انبیا و رسل علیہم السلام داخل اند و نیز آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم خیر اصحاب الیمین و خیر السابقین اند کما روی عن ابن عباس رضی اللہ عنہ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ان اللہ قسم الخلق قسمین فجعلنی من خیرہم قسما فذلک قولہ اصحاب الیمین و اصحاب الشمال فانا من اصحاب الیمین و انا خیر اصحاب الیمین ثم جعل القسمین ثلاثا فجعلنی من خیرہا ثلثا و ذلک قولہ فاصحاب المیمنۃ و اصحاب المشامۃ والسابقون السابقون فانا من السابقین و انا خیر السابقین ثم جعل الاثلاث قبایل فجعلنی من خیرہا قبیلۃ و ذلک قولہ وجعلناکم شعوبا و قبایل لتعارفوا الآیہ فانا اتقی ولد آدم و اکرمہم علی اللہ ولا فخر ثم جعل القبایل بیوتا فجعلنی من خیرہا بیتا فذلک قولہ انما یرید اللہ لیذہب عنکم الرجس اہل البیت و یطہرکم تطہیرا و ظاہر است کہ در عموم اصحاب الیمین و عموم دیگر مضاف الیہ خیر در این حدیث رسل و انبیا داخل اند و نیز ارشاد شدہ است انا سید الناس یوم القیمۃ و در عموم الناس حضرت آدم فمن سواہ داخل اند تو ہم افضل بودن ہر یکی از انبیاء و رسل از آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم بوجہ من الوجوہ ناشی است از سوء فہم و سوء عقیدت چہارم از انجملہ این است کہ در حدیث اسرا است فقال تبارک و تعالی لہ ای للنبی علیہ السلام سل فقال انک اتخذت ابراہیم خلیلا و اعطیتہ ملکا عظیما و کلمت موسی تکلیما و اعطیت داؤد ملکا عظیما و الینت لہ الحدید و سخرت لہ الجبال و اعطیت سلیمان ملکا عظیما و سخرت لہ الجن والانس والشیاطین و اعطیتہ ملکا لا ینبغی لاحد من بعدہ و علمت عیسی التورۃ والانجیل و جعلتہ یبرئ الاکمہ والابرص و اعذتہ و امہ من الشیطان الرجیم فلم یکن لہ علیہما سبیل فقال لہ ربہ تعالی قد اتخذتک حبیبا فہو مکتوب فی التوریۃ محمد حبیب الرحمن و ارسلتک الی الناس کافۃ و جعلت امتک ہم الاولون وہم الآخرون و جعلت امتک لا یجوز لہم خطبۃ حتی تشہد و انک عبدی و رسولی و جعلتک اول النبیین خلقا و آخرہم بعثا و اعطیتک سبعا من المثانی ولم اعطہا احدا قبلک و اعطیتک خواتیم سورۃ البقرۃ

من کنز تحت عرشی لم اعطها نبیا قبلک وجعلتک فاتحا وخاتما پس از فرمودهٔ او سبحانه صراحة بیّن ہست کہ فضایلی کہ او سبحانہ بآنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم کرامت فرمودہ افضل اند از فضایلی کہ او سبحانہ بحضرت ابراہیم وحضرت موسیٰ وحضرت داؤد وحضرت سلیمان وحضرت عیسیٰ علیہم السلام بخشیدہ واو سبحانہ آنحضرت را صلی اللہ علیہ وسلم ہمان فضایل کہ آنحضرت را صلی اللہ علیہ بآن اختصاص بخشیدہ از سایر انبیا و مرسلین افضل گردانیدہ بخصوص خاتمیت وفاتحیت واعطای خواتیم سورہ بقرہ وسبع مثانی واوّلیت در خلق وآخریت در بعث وتشریف امت باولیت وآخریت کہ فرع اولیت وآخریت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم است وارسال الی الناس کافہ کہ از لوازم ختم نبوت ہست ومحبوبیت خاصہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم را بر دیگران تفضیل دادہ وچون فضایل آنحضرت علیہم السلام نسبت بفضایل آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم مفضول اند لامحالہ آنحضرات علیہم السلام نسبت بآنحضرت مفضول اند تخییل فضلیت دیگری از انبیا و مرسلین علیہم السلام بوجہ من الوجوہ از آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم تخییل خالی از تحصیل معنی تفضیل ومبنی بر ضلالت وتضلیل ہست واز ینجا منکشف شد کہ قول این قایل پس ثابت شد کہ نفی امکان مساوی بسبب عدم اشتراک در خصوص خاتمیت مبنی بر ذہول از قاعدہ تفضیل ہست ومبنی از تضلیل مفضی سوی تجہیل رب جلیل از قاعدہ تفضیل واز موجبات کفر این جاہل ضلیل ہست اگر وصف خاتمیت وآخریت وبعث وارسال الی الناس کافہ کہ از لوازم خاتمیت ہست مفید فضل آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم بر دیگر انبیا و رسل ومفید نفی مساوات دیگران بآنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم نمی بود اینکلام قدسی وجہی ندشت حال آنکہ اینکلام مسوق ہست برائی تبیین تفضیل آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم بر ان رسل کہ در کلام آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم مذکور اند این جاہل بیباک ہرچہ در دلش می آمد بیہودہ می سراید پنجم از انجملہ این ہست کہ در

حدیث اسرا از روایت ابیهریرة رضی الله عنه آمده ثم لقوا ای النبی و جبرئیل و من معه
من الملائکة ارواح الانبیاء فاثنوا علی ربهم و ذکر کلام کلواحد منهم وهم ابراهیم و موسی
و عیسی و داؤد و سلیمان ثم ذکر کلام النبی صلی الله علیه وسلم فقال ای ابو هریره و آن
محمدا اثنی علی ربه فقال کلکم اثنی علی ربه و انا اثنی علی ربی فقال الحمد لله الذی ارسلنی
رحمة للعالمین و کافة للناس بشیرا و نذیرا و انزل علی الفرقان فیه تبیان کل شی و جعل امتی
خیر امة و جعل امتی امة وسطا و جعل امتی هم الاولون و هم الآخرون و شرح لی صدری
و وضع عنی وزری و رفع لی ذکری و جعلنی فاتحا و خاتما فقال ابراهیم بهذا فضلکم محمد
ازین حدیث ثابت است که حضرت ابراهیم علیه السلام از جهت وصف خاتمیت
و دیگر فضایل خاصه آنحضرت را صلی الله علیه وسلم بر دیگر انبیا و رسل علیهم السلام
تفضیل دادند و فرمودند بهذا فضلکم محمد اگر بدانست این قایل نفی مساوی
بسبب عدم اشتراک در خصوص خاتمیت مبنی بر ذهول از قاعده تفضیل و مبنی از
تضلیل است باری این قول ابراهیم علیه السلام که بخصوص خاتمیت و خصوص اسباب
فضیلت آنحضرت را صلی الله علیه وسلم بر رسل و انبیا علیهم السلام تفضیل دادند
و نفی مساوات کردند بر کدام قاعده مبنی و از کدام چیز مبنی است شاید در اعتقاد
این جهول حضرت ابراهیم علیه السلام را هم از قاعده تفضیل ذهول و تضلیل ماسول و معمول
بود و العیاذ بالله همچو کلمات این قایل مفضی بکفر او است ششم از انجمله این است که در شرح
شفا مذکور است که روی عن ابن عباس رضی الله عنه قال قال رسول الله صلی الله علیه
وسلم نزّل علیّ جبریل فسلّم علیّ فقال فی سلامه السلام علیک یا اول السلام علیک یا آخر
السلام علیک یا ظاهر السلام علیک یا باطن فانکرت ذلک علیه و قلت یا جبریل کیف
یکون هذه الصفة لمخلوق مثلی و انما هذه صفة الخالق الذی لا یلیق الا به فقال یا محمد اعلم
ان الله امرنی ان اسلم بها علیک لانه قد فضلک بهذه الصفة و خصک بها علی جمیع

النبیین و المرسلین فشق لک اسما من اسمه و وصفا من وصفه وسماک بالاول لانک اول
الانبیاء خلقا وسماک بالآخر لانک آخر الانبیاء فی العصر وخاتم الانبیاء الی آخر الامم وسماک
بالباطن لانه تعالی کتب اسمک مع اسمه بالنور الاحمر فی ساق العرش قبل ان یخلق اباک آدم
بالفی عام الی ما غایة له ولا نهایة فامرنی بالصلوٰة علیک فصلیت علیک یا محمد الف عام
بعد الف عام حتی بعثک الله بشیرا و نذیرا و داعیا الی الله باذنه وسراجا منیرا وسماک
بالظاهر لانه اظهرک فی عصرک هذا علی الدین کله وعرف شرعک وفضلک اهل السموات والارض
فما منهم احد الا و قد صلی علیک وسلم فربک محمود وانت محمد وربک الاول والآخر والظاهر
والباطن وانت الاول والآخر والظاهر والباطن فقال رسول الله صلی الله علیه وسلم الحمد لله
الذی فضلنی علی جمیع النبیین حتی فی اسمی وصفتی ازین حدیث ثابت است که آنحضرت صلی الله علیه
وسلم از جمیع النبیین افضل اند من جمیع الوجوه والاقول آنحضرت صلی الله علیه وسلم حتی فی اسمی
وصفتی بیمعنی باشد العیاذ بالله معلوم نیست که در اعتقاد این قائل قول حضرت جبرئیل
علیه السلام لانه قد فضلک بهذه الصفة وخصک بها علی جمیع النبیین والمرسلین وقول
آنحضرت صلی الله علیه وسلم الحمد لله الذی فضلنی علی جمیع النبیین حتی فی اسمی وصفتی نیز بیمعنی
برذهول از قاعده تفضیل و مبنی از تضلیل ست قاعده این قائل اورا بقعر جهنم از
نار خواهد نشانید و تلبیسات منافقانه او اورا بدرک اسفل خواهد رسانید هفتم از انجمله
این است که از حضرت ابن عباس رضی الله عنهما مروی است ان الله فضل محمدا
صلی الله علیه وسلم علی اهل السماء وعلی الانبیاء صلوات الله وسلامه علیهم قالوا فما فضله علی اهل السماء
قال ان الله تعالی قال لاهل السماء ومن یقل منهم انی اله من دونه الآیه وقال لمحمد صلی الله
علیه وسلم انا فتحنا لک فتحا مبینا قالوا فما فضله علی الانبیاء قال ان الله تعالی قال وما ارسلنا
من الرسول الا بلسان قومه وقال لمحمد صلی الله علیه وسلم وما ارسلناک الا کافة للناس فارسله
الی الجن والانس ازین قول حضرت ابن عباس که مستنبط از آیه قرآنی است تفضیل آنحضرت

صلی اللہ علیہ وسلم از جہت رسالت عامہ بر سائر رسل و انبیا ثابت است و از ان
ظاہر است کہ ہیچک نبی و رسول را بر ان حضرت صلی اللہ علیہ وسلم بوجہی فضل نیست چہ
اعلی فضایل آنحضرات علیہم السلام رسالت است و نبوت و رسالت آنحضرات نسبت
بہ رسالت عامہ تامہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم کہ خاتمہ رسالت و منبع سائر کمالات است
مفضول است پس لامحالہ اہل آن رسالات نسبت بصاحب این رسالت کاملہ مفضول
اند حضرت ابن عباس از جہت خصوص سبب فضیلت یعنی عموم رسالت کہ یکی از شعب
ختم نبوت است تفضیل آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم بر سائر انبیا قایل اند شاید در اعتقاد
این جاہل حضرت ابن عباس ہم از قاعدہ تفضیل ذاہل و بتضلیل مخاطبین مائل اند چون از
قول این جاہل ضلیل تجہیل رب جلیل و آنحضرت و حضرت ابراہیم خلیل و حضرت جبریل از
قاعدہ تفضیل و انتساب این حضرات بتضلیل لازم است این لباس تجہیل ابن عباس چرا
مبالات خواہد کرد و برای کشف عوار این نابہنجار وجوہ بسیار اند و فیما ذکرنا کفایۃ لاولی
الابصار وجہ رابع اینکہ فضیلت بر دو گونہ است یکی آنکہ موصوف آن بوجود آن فی نفسہ
کامل باشد و کمال او متعدی بغیر او نشود و از و نفعی بدیگری نرسد و کمال او بدیگری
سود ی نہ بخشد دوم آنکہ فضل و کمال موصوف آن متعدی بغیر باشد و دیگران بفیض
فضل و کمال موصوف آن از فضائل و کمالات متمتع و بہرہ اندوز شوند و این قسم بحسب
مراتب عموم فیض و مدارج تعدیہ افضال متفاوت بحسب المراتب است و در این
شک و اشتباہ نیست کہ قسم ثانی از قسم اول افضل و اعلی است و فضل متعدی نسبت
بفضل غیر متعدی باسم فضل احق و اولی است و از اینجاست کہ خیر الناس من ینفع الناس
و ظاہر است کہ ہادی از مہتدی و مجدی از مجتدی در فضل برتر و فضل مکمل بر کامل
و منجی بر ناجی اجلی و اظہر است و چنانکہ در کمالات ظاہرہ و باطنہ و فضائل دینیہ و دنیویہ
میانہ متعدی و غیر متعدی تفاوت است و متعدی ازان کمالات و فضائل از غیر

متعدی افضل است همچنان در باب قرب و ثواب او ذریعه قرب و ثواب دیگران نباشد
و قرب و ثواب اول افضل است از قرب و ثواب ثانی و علی هذا القیاس مراتب قسم
ثانی در فضیلت متفاوت اند ان فضیلت متعدیه که تعدیه ان اکثر و عموم آن
بیشتر است افضل است از ان فضیلت متعدیه که تعدیه آن کمتر و افاضه ان اقل
و اندر است چون آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم رحمۃ للعالمین و مبعوث الی کافۃ الخلق
الی یوم الدین اند افاضه آن رحمت تمام عالم و عالمیان را عام و افاده آن هر گونه کمالات
دینیه و دنیویه و صوریه و معنویه و جمع فضائل اولویه و اخرویه را بجمیع عوالم و عالمیان
تام و مستدام است تخئیل اینکه کسی را از انبیا و رسل بوجه من الوجوه بر آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم
فضل است ناشی از نهایت غوابت و بی ایمانی است و باقتضای جهالت و نادانی است
همچو تخئیل بدان ماند که کسی بگدامی یک فلس دهد و بادشاهی بهزاران هزار کسان صره های
زر بخشد ابلهی آنکس را که یک فلس بیک گدا داده است بران بادشاه تفضیل دهد باین حجه
که صفت دادن یک فلس بیک گدا در بادشاه یافته نشد همچو ابله را چه توان گفت وجه
خامس آنکه تفضیل آدم بسجود ملائک و وجود بی تولد و ابوت بشر و حضرت ادریس
باجتماع نبوت و حکمت و سلطنت و دخول جنت و حضرت نوح بتحمل ایذای امت
تا نهصد و پنجاه سال در تبلیغ احکام الهی و غرق تمام روی زمین در انتقام آنجناب ابقاء
نسل آدم بتوسط ایشان و حضرت ابراهیم بقصه نار و ذبح ولد بر آنحضرت صلی اللہ علیہ
وسلم باقتضائی غایت سفاهت است اما اجمالا فلما روی عن ابن عباس رضی اللہ عنهما
ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم کانت روحه بین یدی اللہ قبل ان یخلق آدم بالفی عام
یسبح ذلک النور و یسبح الملائکة بتسبیحه فلما خلق اللہ آدم القی ذلک النور فی صلبه
فاهبطنی الی الارض فی صلب آدم و جعلنی فی صلب نوح السفینة و قذف بی فی صلب
ابراهیم ثم لم یزل ینقلنی من الاصلاب الکریمة والارحام الطاهرة حتی اخرجنی من الوجی

لم یلتقیا علی سفاح قط قال القاضی فی الشفاء ویشہد بصحۃ ہذا الخبر شعر العباس المشہور فی مدح النبی صلی اللہ علیہ وسلم وروی ایضا عن ابن عباس عنہ علیہ السلام لما خلق اللہ آدم اہبطنی فی صلبہ الی الارض وجعلنی فی صلب نوح فی السفینۃ وقذف بی فی النار فی صلب ابراہیم ثم لم یزل ینقلنی فی الاصلاب الکریمۃ الی الارحام الطاہرۃ حتی اخرجنی بین ابوی لم یلتقیا علی سفاح قط قال فی الشفاء والی ہذا اشعار العباس ابن عبد المطلب رضی اللہ عنہ بقولہ شعر من قبلہا طبت فی الظلال وفی ✤ مستودع حیث یخصف الورق ✤ ثم ہبطت البلاد لا بشر ✤ انت ولا مضغۃ ولا علق ✤ بل نطفۃ ترکب السفین وقد ✤ الجم نسرا واہلہ الغرق ✤ تنقل من صالب الی رحم ✤ اذا مضی عالم بدا طبق ✤ ثم احتوی بیتک المہیمن من خندف علیاء تحتہا النطق ✤ وانت لما ولدت اشرقت ✤ الارض وضاءت بنورک الافق یا برد نار الخلیل یا سبب ✤ العصمۃ اذ النار محترق ✤ پس خلق آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم از خلق حضرت آدم علیہ السلام مقدم است اگر حضرت آدم اول البشر اند حضرت اول الخلق اند اول البشر را با اول الخلق فضلی نتواند بود وہرگاہ کہ وجود حضرت آدم علیہ السلام وصفات شان بطفیل آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم است حضرت آدم علیہ السلام را ہیچگونہ فضل بر آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم نتواند بود وہمچنان وجود حضرت ادریس علیہ السلام وکمالات شان ونجات حضرت نوح علیہ السلام از غرق وحضرت ابراہیم علیہ السلام از حرق بطفیل آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم بودہ است ومعہذا برائے ابطال ہمچو تخیل حدیث وبیدی لواء الحمد ولا فخر ما من نبی یومئذ آدم فمن دونہ الا تحت لوائے کافی است واما تفصیلا فلما روی عن ابی ہریرہ رضی اللہ عنہ قال قالوا یا رسول اللہ متی وجبت لک النبوۃ قال وآدم بین الروح والجسد وعن العرباض ابن ساریۃ رضی اللہ عنہ قال سمعت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یقول انی عبد اللہ وخاتم النبیین وان آدم لمنجدل فی طینتہ وحکی مکی والامام ابو اللیث السمرقندی

وغیرہما ان آدم عند معصیتہ قال اللہم بحق محمد اغفر خطیئتی ویروی تقبل توبتی فقال لہ
اللہ من این عرفت محمدا قال رایت فی کل موضع من الجنۃ مکتوبا لا الہ الا اللہ
محمد رسول اللہ ویروی محمد عبدی ورسولی فعلمت انہ اکرم خلقک علیک فتاب
علیہ وغفر لہ وفی روایۃ فقال آدم لما خلقتنی رفعت راسی الی عرشک فاذا فیہ مکتوب
لا الہ الا اللہ محمد رسول اللہ فعلمت انہ لیس احد اعظم قدرا عندک ممن جعلت اسمہ مع اسمک
فاوحی اللہ الیہ وعزتی وجلالی انہ لآخر النبیین من ذریتک ولولاہ لما خلقتک قال فی
شرح الشفاء وتقرب منہ ما روی لولاک لما خلقت الافلاک وروی البیہقی عن علی کرم اللہ
وجہہ انہ کان آدم یکنی بابی محمد ووجہ تخصیصہ کونہ صلی اللہ علیہ وسلم افضل اولادہ واشرفہ
باستنادہ بالجملہ چون اجل فضائل حضرت آدم علیہ السلام تشرف شان بابوت
آنحضرت است تفضیل حضرت آدم علیہ السلام بر آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم بوجہ
من الوجوہ باقتضائی جہل وبی ایمانی است چنانکہ بعض جہلہ حضرات حسنین رضی اللہ عنہما
را از جہت نبوت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم بر آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم تفضیل میدہند وانچہ
این قائل از فضل حضرت ادریس علیہ السلام بر آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم از جہت اجتماع
نبوت وحکمت وسلطنت ودخول جنت در حیات ذکر کردہ است منشاء آن نیز جہل
ونادانی والحاد وبی ایمانی است چہ ظاہر است کہ نبوت حضرت ادریس علیہ السلام از نبوت
ورسالت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم بمراتب مفضول است وحکمت آنحضرت صلی اللہ
علیہ وسلم از حکمت ادریس علیہ السلام بمراتب زاید است قال سبحانہ وانزل اللہ
علیک الکتاب والحکمۃ وعلمک ما لم تکن تعلم وکان فضل اللہ علیک عظیما وقال سبحانہ
ہو الذی بعث فی الامیین رسولا منہم یتلو علیہم آیاتہ ویعلمہم الکتاب والحکمۃ وقال صلی اللہ
علیہ وسلم فی حدیث شرح صدرہ صلی اللہ علیہ وسلم ثم تناول احدہما ای احد الملکین
الذی شرح صدرہ صلی اللہ علیہ وسلم شیئا فاذا بخاتم فی یدہ من نور یحار الناظر

دونہ فختم بہ قلبی فامتلاء ایمانا وحکمۃ ثم اعادہ مکانہ وامر الآخر یدہ علی مفرق صدری فالتام
وفی روایۃ قال قلب وکیع ای شدید لہ عینان تبصران واذنان سمیعتان ومعنی شدید
متین فی العلم ومحکم فی الفہم ومعنی تبصران یدرکان الامور العقلیۃ ومعنی اذنان سمیعتان
انہما تعیان العلوم النقلیۃ وفی حدیث ابی ذر رضی اللہ عنہ صلی اللہ علیہ وسلم فماہوالاان
ولیا ای الملکان فکانما اری الامر معاینۃ وعن معاذ عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال صلی رسول
اللہ صلی اللہ علیہ وسلم صلوٰۃ الغداۃ ثم اقبل علینا فقال انی ساحدثکم انی قمت من اللیل
فصلیت ما قدر لی فنمت وفی روایۃ فوضعت جنبی فاذا انا بربی فی احسن صورۃ فقال
یا محمد فیم یختصم الملاء الاعلی قلت انت اعلم یارب مرتین قال فوضع کفہ وفی روایۃ
یدہ بین کتفی فوجدت بردہا بین ثدییّ وفی روایۃ قد وجدت برد انا ملہ بین ثدییّ
فعلمت ما فی السماء والارض وفی روایۃ الثانیۃ فتجلی لی کل شیٔ وعرفت ما فی السماء والارض
ثم تلا ہذہ الآیہ وکذلک نری ابراہیم ملکوت السموات والارض ولیکون من الموقنین
وقال وہب ابن منبہ قرأت فی احد وسبعین کتابا فوجدت فی جمیعہا ان النبی صلی اللہ علیہ
وسلم ارجح الناس عقلا وافضلہم رایا وفی روایۃ اخری فوجدت فی جمیعہا ان اللہ لم یعط
جمیع الناس من بدء الدنیا الی انقضائہا فی جنب عقلہ صلی اللہ علیہ وسلم الا کحبۃ رمل
من رمال الدنیا قال فی الشفاء ومن معجزاتہ الباہرۃ ما جمعہ من المعارف والعلوم
وخصہ من الاطلاع علی جمیع مصالح الدنیا والدین ومعرفتہ بامور شرائعہ وقوانین دینہ
وسیاسۃ عبادہ ومصالح امتہ وما کان فی الامم قبلہ وقصص الانبیاء والرسل والجبابرۃ
والقرآن الماضیۃ من لدن آدم الی زمنہ وحفظ شرائعہم وکتبہم ووعی
سیرہم وسرد انبائہم وایام اللہ فیہم وصفات اعیانہم واختلاف آرائہم
والمعرفۃ بمددہم واعمارہم وحکم کلامہم ومحاجۃ کل امۃ من الکفرۃ ومعارضۃ کل
فرقۃ من الکتابیین بما فی کتبہم واعلامہم باسرارہا ومخبئات علومہم واخبارہم الی الاحتوار

علی لغات العرب وغریب الفاظ فرقہا والاحاطۃ بضروب فصاحاتہا والحفظ لایامہا وامثالہا وحکمہا ومعانی اشعارہا والتخصص بجوامع کلمہا الی المعرفۃ بضرب الامثال الصحیحۃ والحکم البینۃ لتقریب التفہیم للغامض والتبیین للمشکل الی تمہید قواعد الشرع الذی لاتناقص فیہ ولا تخاذل مع اشتمال شریعتہ علی محاسن الاخلاق ومحامد الآداب وکل شیئ مستحسن مفصل لم ینکر منہ ملحد ذو عقل سلیم شیئا الامن جہۃ الخذلان بل کل جاحد لہ وکافر من الجاہلیۃ بہ اذا سمع مایدعو الیہ صوبہ واستحسنہ دون طلب اقامۃ برہان علیہم ثم مااحل لہم من الطیبات وحرم علیہم من الخبائث وصان بہ انفسہم واعراضہم واموالہم من المعاقبات والحدود عاجلا والتخویف بالنار آجلا مما لایعلم ولایقوم بہ ولا ببعضہ الامن مارس الدرس والعکوف علی الکتب ومثافنۃ بعض ہذا الی الاحتواء علی ضروب العلم وفنون المعارف کالطب والعبارۃ والفرایض والحساب والنسب وغیر ذلک من العلوم مما اتخذ اہل ہذہ المعارف کلامہ صلی اللہ علیہ وسلم قدوۃ واصولا فی علمہم انتہی وقد سبق انہ صلی اللہ علیہ وسلم قال بعثنی اللہ لتمام مکارم الاخلاق وکمال محاسن الافعال پس مبرہن شد کہ ہر دو قسم حکمت یعنی حکمت نظریہ وحکمت عملیہ بانواعہا واصنافہا در ذات ان اعلم ممکنات علیہ افضل الصلوات باکمل مراتب رسیدہ وحکمت ادریس علیہ السلام ذرہ ازان ضیا وقطرہ ازان دریا بود ہمچنان سلطنت حضرت ادریس علیہ السلام باسلطنت آن شاہ رسل کرام کہ در مشارق ومغارب ارض باشاعت دین اسلام تاقیام قیامت باقی علی الدوام است نسبتی معتدبہا ندارد ففی صحیح مسلم عن ثوبان عنہ صلی اللہ علیہ وسلم ان اللہ زوی لی الارض فرأیت مشارقہا ومغاربہا وسیبلغ ملک امتی ما زوی لی منہا قال فی الشفاء ولذلک امتدت ای ملتہ وامتہ صلی اللہ علیہ وسلم فی المشارق والمغارب مابین ارض الہند اقصی المشرق الی بحر طنجہ وہی بلدۃ عظیمۃ بساحل بحر المغرب حیث لاعمارۃ وراءہ وذلک مالم تملکہ امۃ من الامم وایضا فی صحیح مسلم عن سعد ابن ابی وقاص رضی اللہ عنہ صلی اللہ

علیه وسلم لایزال اهل الغرب ظاهرین علی الخلق حتی تقوم الساعة وروی احمد والطبرانی
عن ابی امامة رضی الله عنه عنه صلی الله علیه وسلم لاتزال طایفة من امتی ظاهرین علی الخلق
قاهرین لعدوهم حتی یاتیهم امر الله وهم کذلک قیل یارسول الله واین هم قال بیت المقدس
واما دخول جنت وحیات دنیا که از خصایص حضرت ادریس علیه السلام فروتر است از دخول
مقام قاب قوسین او ادنی ونیز وسیله که خاص بآنحضرت صلی الله علیه وسلم است از درجهٔ
که در جنت برای حضرت ادریس علیه السلام است ارفع واعلی است حاصل که فضائل
حضرت ادریس علیه السلام نسبت فضائل آنحضرت صلی الله علیه وسلم بمراتب مفضول اند
وفضل اهل فضایل مفضوله براهل فضایل فاضله معنی ندارد وانچه ابن قائل از فضل حضرت
نوح علیه السلام برآنحضرت صلی الله علیه وسلم از جهت تحمل ایذای امت تا نهصد وپنجاه سال
در تبلیغ احکام آلهی وغرق تمام روی زمین در انتقام آنجناب والقای نسل آدم بتوسط
ایشان علیهما السلام گمان می کند از نافهمی او ناشی است چه فضائل مذکوره نسبت
بفضایل آن سید الاواخر والاوائل مفضول اند حضرت امیر المؤمنین عمر بن الخطاب
رضی الله عنه در کلامیکه بآن برآنحضرت صلی الله علیه وسلم میگریست میفرماید بابی انت و
امی یارسول الله لقد دعا نوح علی قومه فقال رب لاتذر علی الارض من الکافرین
دیارا ولو دعوت علینا لهلکنا من عند آخرنا فلقد وطی ظهرک وامی وجهک وکسرت رباعیتک
فابیت ان تقول الاخیرا وقلت اللهم اغفر لقومی فانهم لایعلمون بابی انت وامی یارسول
الله لقد اتبعک فی قلة سینک وقصر عمرک مالم تبع نوحا فی کثرة سینه وطول عمره فلقد
آمن بک الکثیر وما آمن معه الاقلیل بابی انت وامی یارسول الله لولم تجالس الا الاکفاء
ما جالستنا ولولم تنکح الا الی الاکفاء ما نکحت الینا ولولم تواکل الا الاکفاء ما واکلتنا لبست
الصوف ورکبت الحمار ووضعت طعامک بالارض تواضعا منک صلی الله علیک
تفاوتی که میانه دعای اخلاق ودعای آمرزش وانجاست وفرقی که مابین مراتب هردو است

کہ مقصود و مراد از بعثت رسل و انبیا است بقلب اہتدا و کثرت اہتدا و میانہ ہر دو ادنی رہنما است ظاہر و آشکارا است و ہمین تفاوت فرق در کلام حضرت فاروق اعظم مراد مدعا است و فی الصحیحین انہ لما کذبہ کفار قریش من کفار مکۃ اتاہ جبرئیل فقال لہ ان اللہ قد سمع قول قومک لک و ما ردوا علیک وقد امر ملک الجبال لتامرہ بما شئت فیہم فناداہ ملک الجبال وسلم علیہ قال مرنی بما شئت ان شئت فناداہ ملک الجبال وسلم علیہ قال مرنی بما شئت ان شئت اطبق علیہم الاخشبین فقال النبی صلی اللہ علیہ وسلم بل ارجوان یخرج اللہ من اصلابہم من یعبد اللہ وحدہ ولا یشرک بہ شیئا و روی ان جبرئیل علیہ السلام قال للنبی صلی اللہ علیہ وسلم ان اللہ امر السماء والارض والجبال ان تطیعک فقال بما شئت فقال اوخر عن امتی لعل اللہ ان یتوب علیہم و در روایت ابی ہریرہ رضی اللہ عنہ در حدیث شفاعت آمدہ کہ چون مردمان از نزد آدم علیہ السلام نزد حضرت نوح علیہ السلام آمدہ استشفاع کنند حضرت نوح علیہ السلام فرمایند وقد کانت لی دعوۃ دعوتہا علی قومی اذہبوا الی غیری و از آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در صحیحین مرویست لکل نبی دعوۃ یدعو بہا واختبأت دعوتی شفاعۃ لامتی قال فی الشفا قال اہل العلم معناہ لکل منہم دعوۃ اعلم انہا تستجاب لہم ویبلغ فیہا مرغوبہم والا فکم لکل نبی منہم من دعوۃ مستجابۃ ولنبینا صلی اللہ علیہ وسلم منہا ما لا یعد لکن حالہم عند الدعاء بہا بین الرجاء والخوف وضمنت لہم اجابۃ دعوۃ فیما شاؤا یدعون بہا علی یقین من الاجابۃ وقد قال محمد ابن زیاد و ابو صالح عن ابی ہریرۃ وعائشۃ فی ہذا الحدیث لکل نبی دعوۃ دعا بہا فی امتہ فاستجیب لہ وانا ارید ان اوخر دعوتی شفاعۃ لامتی یوم القیمۃ وفی روایۃ ابی صالح عن ابی ہریرۃ لکل نبی دعوۃ مستجابۃ فتعجل کل نبی دعوتہ وانی اوخرت شفاعتی لامتی کذا فی الصحیحین وزاد فی صحیح مسلم فہی نائلۃ ای واصلۃ وشاملۃ ان شاء اللہ من مات لا یشرک باللہ شیئا ثم قال فی الشفا وعن انس مثل روایۃ ابن زیاد عن ابی ہریرۃ فیکون ہذہ الدعوۃ المذکورۃ مخصوصۃ بالامۃ مضمونۃ الاجابۃ والا فقد اخبر صلی اللہ علیہ وسلم انہ سال لامتہ اشیاء من

امور الدین والدنیا اعطی بعضہا و منع بعضہا وادخر لہم ہذہ الدعوة لیوم القیامة وخاتمة الحسن
وعظم السؤال والرغبة جزاہ اللہ احسن ما جزی نبیا عن امتہ وصلی اللہ تعالی علیہ وسلم کثیرا انتہی پس
از تفاوتی کہ میانہ دعوت مستجابہ مضمونہ الاجابہ حضرت نوح علیہ السلام کہ از آن است ایشان
غریق طوفان شدہ داخل درکات نیران خواہند شد و دعوت مضمونة الاجابة آنحضرت صلی اللہ
علیہ وسلم کہ از آن امت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم باوجود عصیان غریق رحمت و ریاض رضوان
خواہند شد پی بتفاوتی کہ ما بین صاحبین دعوتین است توان برد آری دعوت مضمونة الاجابت
حضرت رحمة للعالمین ہمچنین باید کہ عالمیان را غریق رحمت نماید و لہذا شان حضرت فاتح ابواب ۸
شاید کہ ابواب رحمت بروی وابستگان خود کشاید سفینہ حضرت نوح علیہ السلام تن چند را
از طوفان رہاند و سفینہ اہل البیت اطہار حضرت سید الابرار ہزاران ہزار گنہکاران امتیان
افزون از شمار را از عذاب نار نجات دادہ بجنات تجری تحتہا الانہار خواہد رساند و بقای
نسل آدم علیہ السلام بتوسط حضرت نوح علیہ السلام از جہت آن … الاجداد و محبوب …
از ایجاد اند بودہ است کما فرمود اذا ما تفضیل حضرت ابراہیم علیہ السلام بر آنحضرت صلی اللہ
علیہ وسلم بقصہ نار و ذبح و ارشاد آن نیز جمل این قایل است حال قصہ نار … شعر حضرت
عباس ابن عبد المطلب رضی اللہ عنہ در نعت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم کہ … است … باید
یا برد نار الخلیل یا سبب العصمة اذ النار تحرق … است و حال قصہ نار و ذبح و امثال آن آنست
کہ اینہمہ از فروع و آثار مرتبہ خلت کہ او سبحانہ بحضرت ابراہیم علیہ السلام … فرمودہ
بود و ابتلای حضرت ابراہیم علیہ السلام بالقاء در نار و بذبح ولد امتحان خلت بود و … گردیدن
نار برد و سلام و فدای ولد بذبح عظیم از جہت بودن آنحضرت علیہ الصلوة والتسلیم در
صلب حضرت ابراہیم و حضرت ذبیح علیہما السلام بودہ است معنی خلیل منقطع الی اللہ یا
مختص بخدمت مولی یا مختص بصداقت و محبت یا برگزیدہ یا فقیر و محتاج منقطع عن الاخوان
والاعوان است و حضرت ابراہیم علیہ السلام باین صفات … بکمال اتصاف داشت

که بود منقطع الی الله مختص بعبادت و محبت او و برگزیده او سبحانه و محتاج او سبحانه به بیان
که حاجت خود برا او سبحانه متصور داشت چنانچه مروی است که چون او علیه السلام در آتش
می انداختند جبرئیل علیه السلام از و علیه السلام پرسید الک حاجة او علیه السلام فرمود اما الیک
فلا حضرت جبرئیل علیه السلام گفت فاسال ربک حضرت ابراهیم علیه السلام فرمود حسبی من سوالی
علمه بحالی و محبت الهی در حضرت ابراهیم علیه السلام باقتضای مرتبه خلت بحدی بود که بوحی رویا به
ذبح ولد اقدام فرمود و چنانکه او سبحانه بحضرت ابراهیم علیه السلام درجه خلت بخشیده بود با آنحضرت
صلی الله علیه وسلم نیز درجه خلت کرامت فرمود در احادیث آمده است در حدیث ابی هریره رضی الله
عنه مروی است که او سبحانه با آنحضرت صلی الله علیه وسلم فرمود انی اتخذتک خلیلا و قال صلی الله علیه
وسلم کنت متخذا خلیلا غیر ربی لاتخذت ابابکر خلیلا و فی روایة لیکن اخی و صاحبی و قد اتخذ الله
صاحبکم خلیلا و فی حدیث آخر و ان صاحبکم خلیل الله و او سبحانه آنحضرت را صلی الله علیه وسلم
بدرجه محبوبیت فرید و فضل بخشیده و بجهة محبوبیت بجوابتلا نفرمود و از اینجا است که گفته اند که وصول
خلیل بواسطه است او سبحانه میفرماید و کذلک نری ابراهیم ملکوت السموات و الارض و وصول
حبیب بلا واسطه چنانچه میفرماید فکان قاب قوسین او ادنی و مغفرت خلیل که مرید و طامع
است در طمع است چنانکه او سبحانه حکایة عن الخلیل علیه السلام میفرماید والذی اطمع
ان یغفرلی خطیئتی یوم الدین و مغفرت حبیب که مراد و مطلوب است در حد یقین است
چنانچه میفرماید لیغفر لک الله ما تقدم من ذنبک و ما تاخر و خلیل گفت و لا تخزنی
یوم یبعثون و حبیب را پیش از سوال خود فرمود یوم لا یخزی الله النبی و خلیل
بوقت ابتلا گفت حسبی الله و حبیب را خود فرمود یا ایها النبی حسبک الله و
خلیل دعا کرد و گفت واجعل لی لسان صدق فی الآخرین و حبیب را بی سوال فرمود
و رفعنا لک ذکرک و خلیل بدعا خواست و اجنبنی و بنی ان نعبد الاصنام و اهل بیت
حبیب را بی سوال فرمود انما یرید الله لیذهب عنکم الرجس اهل البیت و یطهرکم

تطہیرا حاصل کہ ہیچک مخلوق را بوجہ من الوجوہ بر آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم فضل نیست
اگر کدامین فضیلت مفضولہ در دیگری آن چنان باشد کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم
از جہۃ علو درجت وسمو منزلت متصف بآن فضیلت مفضولہ نباشد صاحب آن فضیلت
مفضولہ افضل از آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم نتواند بود مثلا ایں احاد امت آنحضرت صلی اللہ
علیہ وسلم فضیلت بودن از خیر امۃ وامۃ وسط موجود ست واین فضیلت در آنحضرت
صلی اللہ علیہ وسلم نیست نتوان گفت کہ احاد امت آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم
از آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم افضل اند ازین جہۃ کہ در احاد امت فضلی است کہ در آن
حضرت صلی اللہ علیہ وسلم نیست یا مثلا در احاد امت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم فضیلت
خوش نویسی یافتہ میشود کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم نبود نتوان گفت کہ خوش نویس
بفضیلت خوش نویسی از آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم افضل ست چہ امی بودن فضیلت
ومعجزہ آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم است وخوش نویسی بمراتب لاتحصی ازان مفضول است
صاحب فضیلت مفضولہ افضل از صاحب فضیلت فاضلہ نمیتواند بود بلکہ صاحب
فضیلت فاضلہ از صاحب فضیلت مفضولہ قطعًا افضل است گو در صاحب فضیلت
فاضلہ آن فضیلت مفضولہ یافتہ نشود چنانچہ در روایت ابن وہب در حدیث اسرا
آمدہ قال قال اللہ تعالی سل یا محمد فقلت ما اسال یا رب اتخذت ابراہیم خلیلا
وکلمت موسی تکلیما واصطفیت نوحا واعطیت سلیمان ملکا لاینبغی لاحد من بعدہ
فقال اللہ تعالی ما اعطیتک خیر من ذلک اعطیتک الکوثر وجعلت اسمک مع اسمی
ینادی بہ فی جوف السماء وجعلت الارض طہورا لک ولامتک وغفرت لک ما تقدم
من ذنبک وما تاخر فانت تمشی فی الناس مغفورا لک ولم اصنع ذلک لاحد قبلک وجعلت
قلوب امتک مصاحفہا وخبأت لک شفاعتک ولم اخباء لنبی غیرک ازین حدیث افضل
بودن آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم از حضرت ابراہیم وحضرت موسی وحضرت نوح وحضرت

سلیمان علیہم السلام از جہۃ بودن انچہ اوسبحانہ بآنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم کرامت فرمودہ افضل از انچہ بآنحضرات علیہم السلام بخشیدہ وہذا ما قال سبحانہ ما اعطیتک خیر من لک پس ہبرہن شد کہ حاجت فضیلت فاضلہ از صاحب فضیلت مفضولہ افضل است از جہۃ افضلیت فضیلت اواز فضیلت مفضولہ وروی عن ابن عباس رضی اللہ عنہما قال جلس ناس من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم ینتظرونہ فخرج حتی اذا دنا منہم سمعہم یتذاکرون فسمع حدیثہم فقال بعضہم عجبا ان اللہ اتخذ من خلقہ خلیلا وقال آخر ماذا باعجب من کلام موسی کلمہ اللہ تکلیما وقال آخر فعیسی کلمۃ اللہ وروحہ وقال آخر آدم اصطفاہ اللہ فخرج علیہم وقال قد سمعت کلامکم وعجبکم بان اللہ اتخذ ابراہیم خلیلا وہو کذلک وموسی نجی اللہ وہو کذلک وعیسی روح اللہ وہو کذلک الا وانا حبیب اللہ ولا فخر وانا حامل لواء الحمد یوم القیمۃ ولا فخر وانا اول شافع واول مشفع ولا فخر وانا اول من یحرک حلق الجنۃ فیفتح اللہ لی فیدخلنیہا ومعی فقراء المؤمنین ولا فخر وانا اکرم الاولین والآخرین ولا فخر ازینحدیث متحقق است کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم از حضرت ابراہیم وحضرت موسی وحضرت عیسی وحضرت آدم علیہ السلام افضل اند از جہۃ افضل بودن صفات آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم از صفات آنحضرات علیہم السلام ودر حدیث آخر آمدہ اما ترضون ان یکون ابراہیم وعیسی فیکم یوم القیمۃ ثم قال انہما فی امتی یوم القیمۃ اما ابراہیم فیقول انت دعوتی وذریتی واما عیسی فالانبیاء اخوۃ بنو علات امہاتہم شتی وان عیسے اخی لیس بینی وبینہ نبی وانا اولی بہ وحکی السمرقندی عن الکلبی فی قولہ تعالی وان من شیعتہ لابراہیم ان الہاء عائدۃ الی محمد صلی اللہ علیہ وسلم ای ان من شیعۃ محمد لابراہیم ای علی دینہ ومنہاجہ واختارہ الفراء وحکی عنہ مکی بالجملہ ہیچیک از رسل وانبیا بآنحضرت صلعم نفضل نیست وفضائل سائر رسل وانبیا علیہم السلام نسبت بفضائل آنحضرت صلعم مفضول اند وآنحضرت صلعم من جمیع الوجوہ از سائر انبیا ورسل علیہم السلام واز سائر خلائق واہام من جمیع الوجوہ افضل اند

وجه سادس آنکه چون ظاهر و بین و متحقق و مبرهن است که بعض فضائل افضل از بعض دیگر است و درجه بعض فضائل نسبت بدرجه بعض دیگر فروتر مثلاً فضیلت نبوت نسبت بصحابت نبی که انهم فضیلتی است افضل و درجه صحابت نبی نسبت بدرجه نبوت اسفل است و کسیکه موصوف باشد بفضیلتی که افضل است افضل است از کسیکه موصوف باشد بفضیلت مفضوله گو در آن افضل این فضیلت مفضوله یافته نشود و مثلا نبی از صحابی نبی افضل است گو در نبی صحابت نبی یافته نشود و پس در افضلیت جایز شدن مرتبه مساوات مفضول بمعنی اتصاف افضل بفضیلتی مفضوله که مفضول بآن متصف باشد ضرور نیست بودن افضل متصف بفضیلتی که افضل باشد از فضیلتی که در مفضول است برای افضلیت افضل بس است و چون وصف خاتم النبیین از جمیع اوصاف و فضائل که در سائر انبیاء و رسل بوده اند افضل است کسیکه متصف بوصف خاتم النبیین است افضل است از سائر انبیا و رسل لما مر فی المقدمة الممهدة اما اینکه وصف خاتم النبیین از جمیع اوصاف و فضایل سائر انبیاء و رسل افضل است ظاهر و باهر است که اعلی فضائل انسانی اصطفای ربانی و برگزیدگی یزدانی است که نبوت و رسالت عبارت از آن است و هر کمالی و فضیلتی که در هر یکی از انبیا و رسل علیهم السلام بوده است بحسب درجه نبوت و رسالت او بوده است او سبحانه هر کمالی و هر فضیلتی را که شایان شان مرتبه نبوت هر یک نبی و رسول بوده است بهر یکی از انبیا و رسل کرامت فرموده است و همچنان آیات و معجزات هر یک نبی و رسول باندازه مرتبه نبوت و رسالت و بحسب حال عهد نبوت و رسالت او بر دست او منصوب نموده چنانچه بر دست حضرت موسی علیه السلام که در عهد ایشان سحر رایج و غالب بود آیت ید بیضا و قلب العصا حیة تسعی و بر دست حضرت عیسی علیه السلام که در عهد ایشان رواج طب بیشتر بود آیت ابرای اکمه و ابرص و احیای موتی پیدا کرد و کل ذلک بالتباس هر یکی از انبیاء نبوت و رسالت را بوجه قابلیت الجود و

حضرت خاتم النبیین رحمۃ للعالمین بغایت کمال آن رسانید آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم را
مبعوث الی الخلق کافہ و دین آنحضرت را صلی اللہ علیہ ناسخ ادیان و شریعت وملت
ایشان را موبد تا آخر اینجهان و فیض رحمت و ہدایت ایشان در عالم و عالمیان دایم
الفیضان گردانید و معجزات آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم از ہر قسم زاید از اضعاف مضاعفہ
نسبت بمعجزات سائر رسل و انبیا بر دست مبارک آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم و بر دست
اولیای امت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم کہ کرامات آنان معجزات آنحضرت صلی اللہ علیہ
وسلم اند ہمچو اجابت دعوات و تکلم جمادات و احیای اموات و نطق حیوانات عجم و اسماع
احجار صم و جوشیدن آب از اصابع و فیض منابع و تکثیر قلیل و شق قمر و رد شمس و قلب
اعیان چنانکہ روز بد عصا تیغ بران شد و حنین جذع و اطلاع بر مغیبات و سایہ کردن
ابر بر آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم و شفای اسقام و ابرای الآم و ظہور دین بر سایر ادیان
در مشارق و مغارب الی غیر ذلک مما لا تعد ولا تحصی و تا قیام قیامت باقی خواہد داشت
و عمدہ آن معجزات باقیہ قران مجید ہست کہ وجوہ اعجاز آن از بودن آن در درجہ اعلی
از فصاحت و بلاغت کہ خارج از طوق بشر ہست و نظم عجیب و اسلوب غریب و حسن
تالیف و تناسب کلمات و جزالت و وجازت الفاظ و کثرت و غزارت معانی
و حسن مطالع و مقاطع کہ ہمہ فصحا و بلغای عرب با وجود براعت و دعوای بلاغت و افراط
حمیت و شدت جاہلیت از معارضہ آن باز ماندند و تن بعجز در دادند و اشتمال آن
بر اخبار بمغیبات ماضیہ و آتیہ و شرایع سابقہ و قرون لاحقہ و اسرار منافقین و اہل
کتاب و ہواجس نفسانی مومنین و اسرار نجوای کفار مشرکین و احتوای آن بمصالح
عباد در معاش و معاد و حکم بالغہ و احکام محکمہ و علوم و معارف ظاہرہ و باطنہ و اسباب
اجابت دعوات و نیل سعادات و دفع آفات و عاہات و شفای امراض روحانی
و جسمانی الی غیر ذلک مما ہو مذکور فی مقامہ غیر محصور و نا متناہی ہست و چون خاتم النبیین

آخرالانبیا راسو بد بودن دین او و بقای شریعت اوالی آخرالدنیا ضروریست لاجرم
ن بایست که معجزات او وکتاب شریعت او تا آخرالزمان باقی باشد بنا برآن او سبحانه
رآن مجید را که عدد آیات آن شش هزار سیصد وشصت وشش است واقصر سوره
زان که بمقدار سه آیت است معجزه بالاستقلال بوجوه غیرمحصوره است و بدین
ساب این کتاب کریم بر دو هزار دو صد وبست دو معجزه مستقل مشتمل است
نظر بر وجوه اعجاز حاوی معجزات نامحصور است در مصاحف وتفاسیر وصدور
فاظ در امصار واقطار اقالیم از عهد سعادت مهد آن حضرت صلی الله علیه وسلم
مرور اعوام وشهور وانقضای اعصار و دهور محفوظ داشته چنانکه فرموده انا نحن نزلنا
ذکر وانا له لحافظون ومحفوظ ماندن آن تا اینمدت مدید بدین گو نه که در آن در متون
صاحف وصدور حفاظ فرقی وتفاوتی واختلافی بیک حرف ویک نقطه ویک اعراب
وصف غایت جد وجهد ملاحده وقرامطه ومعطله ودیگر اعدای دین در تحریف وتغییر آن
ونداده از اعظم معجزات است این چنین حفظ از غیر او سبحانه امکان نداشت
نوع مصداق آیه کریمه انا نحن نزلنا الذکر وانا له لحافظون از اجل معجزات بینات است
چون ادیان وشرایع انبیا ورسل سابقین موبد نبود بلکه آنهمه بدین دین متین منسوخ شدند
نظر برا ولین هیچ توراة وانجیل از تحریف وتبدیل احتراز و ر ت نداشت بالجمله رسالت عامه
بوت تامه وملت دایمه وشریعت قایمه ومعجزات باقیه ومثوبات متوالیه متتالیه واجور
رمتناهیه از لوازم ضروریه وصف خاتم النبیین است لهذا اتصاف آنحضرت صلی الله علیه
سلم باین وصف جمیل جلیل برای تفضیل آنحضرت صلی الله علیه وسلم بر سایر انبیا ومرسلین
ن جمیع الوجوه کافی ووافی است چه موصوف را باین صفت ضرور است که نبوت
رسالت او از سایر نبوات ورسالات اعم واشمل ودین وشریعت او از سایر
ادیان وشرایع اتم واکمل وملکات اخلاق او از اخلاق سایر خلق ازکی واعدل

و شیم و شمایل او از سایر شیم و شمایل اسنی و اجل و ملت او اقوم و اقوام و معجزات او از معجزات سایر انبیا و مرسلین اظهر و ابهر و ادوم و طریقه او از سایر طرق اهدی و امثل و امت او از سایر امم اکثر و افضل باشد پس این وصف جامع فضایلی است که هر فضیلتی را از ان فضایل بر همه فضائل سایر انبیا و مرسلین علیهم السلام فضل کلی است و ازینجاست که او سبحانه در تفضیل آنحضرت صلی الله علیه وسلم بر دیگر انبیا و مرسلین فرمود وجعلتک فاتحا و خاتما و حضرت ابراهیم علیه السلام فرمود بهذا فضلکم محمد و حضرت جبرئیل علیه السلام بآنحضرت صلی الله علیه وسلم گفت لانه فضلک بهذه الصفه وخصک بها علی جمیع النبیین والمرسلین و آنحضرت صلی الله علیه وسلم فرمود الحمد لله الذی فضلنی علی جمیع النبیین حتی فی اسمی وصفتی و حضرت ابن عباس رضی الله عنهما بعموم رسالت آن حضرت صلی الله علیه وسلم که شعبه از شعب وصف خاتم النبیین است بر تفضیل آنحضرت صلی الله علیه وسلم بر جمیع انبیا و مرسلین استدلال فرموده و ازینجا تحقق شد که از امتناع اشتراک در خصوص خاتمیت انبیا امتناع مساوات آنحضرت صلی الله علیه وسلم متحقق و مبرهن است پس قول این قایل که نفی امکان مساوی بسبب عدم اشتراک در خصوص خاتمیت مبنی بر ذهول از قاعده تفضیل است و مبنی از تضلیل ناشی از فرط جهالت و ضلالت این ضلیل ذلیل است و از جهت تضمن آن تجهیل حضرت رب جلیل و مبنی نبیل و ابراهیم خلیل و روح امین جبرئیل علیهم السلام را بر الحاد قایل آن دلیل است وجه سلب اینکه قاعده تفضیل کسی بر دیگری این است که اگر مفضل و مفضل علیه در فضیلتی خاص متشارک باشند باید که آن فضیلت در مفضل بوجه اکمل زیادت بر آن مرتبه فضیلت که در مفضل علیه موجود باشد یافته شود و اگر مفضل و مفضل علیه در فضیلتی خاص متشارک نباشند باید که فضیلتی که در مفضل باشد افضل باشد از فضیلتی که در مفضل علیه است مثلا بودن زید افضل از عمرو بدو وجه می تواند شد یکی آنکه زید و عمرو در فضیلتی مثلا علم متشارک باشند و علوم این

نسبت بعلوم عمرو زاید باشند دیگر این که در زید فضیلتی یافته شود که از فضیلتی که در عمرو است افضل باشد و آن هر دو فضیلت از هر یک جنس نباشند مثلا در زید فضیلت علم و در عمرو فضیلت کتابت یافته شود درین صورت هم زید افضل است از عمرو زیرا که فضیلت زید یعنی علم افضل است از فضیلت عمرو یعنی کتابت وفیما نحن فیه این قاعده تفضیل متحقق است چه وصف خاتم النبیین که مختص بآن حضرت صلی الله علیه وسلم از جمیع اوصاف کمال که در سایر انبیا و مرسلین علیهم السلام بوده اند افضل است پس لامحاله موصوف وصف خاتم النبیین از سائر انبیا و مرسلین افضل است این قایل بیان کند که آن قاعده کدام است که این تفضیل ونفی مساوات بر ذهول از ان مبنی است وآن قاعده کدام کس مقرر کرده است و در کدام علم آن قاعده مقرر شده است و در کدام کتاب از کتب معتبره تصریح بآن قاعده وتصریح باینکه از عدم اشتراک در فضیلتی که افضل فضایل باشد نفی مساوات لازم نمی آمد مرقوم است غالبا منشا ضلالت این کول آن باشد که اهل سنت وشیعه باهم اختلاف کردند در اینکه افضل صحابه آنحضرت صلی الله علیه وسلم حضرت ابوبکر صدیق اند یا حضرت علی مرتضی رضی الله عنهما اهل سنت گفتند که افضل الاصحاب حضرت صدیق اند وشیعه گفتند که افضل صحابه حضرت مرتضی اند چون شیعه استدلال کردند باین که حضرت مرتضی اشجع واقوی واعلم و اقضی واشرف واقرب الی الرسول وابوالحسنین وبعل حضرت سیده بتول اند الی غیر ذلک من فضائله التی لاتحصی ومناقبه التی لاتستقصی اهل سنت جواب دادند که مراد ما از افضلیت افضلیت من حیث الثواب والکرامة عند الله است نه فضیلت من حیث آحاد الفضایل او من حیث مجموع الفضایل از این جواب این کول فهمید که این قاعده افضلیت است وبنا بر این فهم نفی مساوات را از جهة عدم اشتراک در خصوص خاتمیت مبنی بر ذهول از قاعده تفضیل انگاشت واز عقل وایمان دست بر داشت حال انکه این جواب بیان قاعده نیست بیان مراد از دعوی افضلیت است

واین جواب را دو محمل است یکی آنچه محقق دوانی در حاشیه جدید شرح تجرید جدید تفصیلا و در شرح عقائد عضدیه اجمالا بیان کرده قال فی شرح العقائد فان صیغة افضل موضوعه للزیادة فی معنی المصدر بوجه ما اعم من ان یکون من جمیع الوجوه او بجمیع صفات الفضایل من حیث المجموع والذی وقع الخلاف فیه هو الرجحان بهذا الوجه ای من حیث الثواب لا الرجحان من الوجوه الآخر فلا ینافی ذلک رجحان الغیر فی احاد الفضایل الآخر ولا فی مجموع الفضایل من حیث المجموع انتهی دویمی آنکه فضل کثرت ثواب از دیگر همه فضایل افضل است وحضرت صدیق رضی اللہ عنہ موصوف است بفضیلت کثرت ثواب که افضل است از دیگر فضایل وکسی که موصوف است بافضل فضایل افضل است از من عداه کو موصوف باشد بجمیع فضایل مفضوله واین جواب بر این محمل مبنی است بر قاعده که ما بیان کرده ایم وبنا بر ان قاعده از عدم اشتراک در وصف خاتم النبیین نفی مساوات لازم است کما بینا وبعد تحقیق وتدقیق نظر تفضیل حضرت شیخین یعنی صدیق اکبر و فاروق اعظم رضی اللہ عنهما بر همه بشر بعد الانبیا علیهم السلام که همه اهل سنت از اسلاف واخلاف بلا خلاف بر ان اتفاق دارند مبنی است بر افضلیت وصف خاتم النبیین بر جمیع فضایل وکمالات تفصیل این اجمال وتوضیح این مقال این است که مسئله تفضیل حضرت شیخین رضی اللہ عنهما بر همه بشر بعد الانبیا از مسایل اعتقادیه است ودر مسایل اعتقادیه جزم اعتقاد می باید در اعتقادیات ظن بکار نمی آید وافضلیت حضرت شیخین رضی اللہ بر جناب مرتضوی رضی اللہ عنہ من حیث کثرت الثواب باعتراف علمای اهل سنت امر ظنی است فی المواقف وشرحه اعلم ان مسئلة الافضلیة لا مطمع فیها فی الجزم والیقین اذ لا دلالة للعقل بطریق الاستقلال علی الافضلیة بمعنی الاکثریة فی الثواب بل مستندها النقل ولیست هذه المسئلة مسئلة یتعلق بها عمل فیکتفی فیها بالظن الذی هو کاف فی الاحکام العملیة بل هی مسئلة علمیة یطلب فیها الیقین والنصوص المذکور من الطرفین بعد

تعارضها لا یفید القطع علی مالایخفی علی منصف لانها باسرها اما احاد او ظنیة الدلالة مع کونها متعارضة ولیس الاختصاص بکثرت اسباب الثواب موجبا لزیادته قطعا بل ظنا لان الثواب تفضل من الله کما عرفته فیما سلف فله ان لا یثیب المطیع ویثیب غیره وثبوت الامامة وان کان قطعیا لا یفید القطع بالافضلیة بل غایة الظن کیف ولا قطع بان امامة المفضول لا تصح مع وجود الفاضل لکنا وجدنا السلف قالوا بان الافضل ابوبکر ثم عمر ثم عثمان ثم علی وحسن ظننا بهم یقضی بانهم لو لم یعرفوا ذلک لما اطبقوا علیه فوجب علینا اتباعهم فی ذلک القول وتفویض ما هو الحق الی الله تعالی انتهی واین اعتراف است باینکه بافضلیت من حیث الثواب جزم نیست وقول بافضلیات که بتقلید اسلاف است مبنی بر حسن ظن است وپیداست که در اعتقادیات ظن بکار نیست ثم قال فی الشرح قال الآمدی قد یراد بالتفضیل اختصاص احد الشخصین عن الآخر اما باصل فضیلة لا وجود لها فی الآخر کالعالم والجاهل واما بزیادة فیها لکونه اعلم مثلا وذلک غیر مقطوع به فیما بین الصحابة اذ مامن فضیلة بین اختصاصها بواحد منهم الا ویمکن مشارکة غیره له فیها وبتقدیر عدم المشارکة فقد یمکن بیان اختصاص الآخر بفضیلة اخری ولا سبیل الی الترجیح بکثرة الفضایل لاحتمال ان یکون الفضیلة الواحدة ارجح من فضایل کثیرة اما لزیادة شرفها فی نفسها او لزیادة کمیتها فلا جزم بالافضلیة بهذا المعنی ایضا انتهی ازینجا ظاهر شد که در مسئلهٔ تفضیل حضرت شیخین رضی الله عنهما بیان مراد باینکه مراد افضلیت من حیث الثواب است بکار نمی آید برای آن وجهی قاطع باید که موجب جزم باین مسئلهٔ اعتقادیه متفق علیها باشد وآن وجه قاطع این است که چون کمال نبوت و رسالت که ختم نبوت عبارت ازان است والکمال فی تابید این دین الی یوم الدین وعموم و دوام هدایت و دعوت الی الخلق وبقای آن تا آخر اینجهان وشیوع عبادات وایمان و ر هر مکان در همه اعصار و ازمان واقامت

عدل و حدود و اجرای احکام شرعیه و ایصال حقوق و کف از مظالم و امر بالمعروف
و نهی عن المنکر الی غیر ذلک از آثار مرتبه بران است افضل فضایل همه خلایق است و موصوف
بوصف خاتم النبیین باتصاف باین افضل فضایل از همه آخرین و اوایل افضل است
کما حققنا فیما سبق و تمکین این دین و اعلاء کلمة الله و تکثیر سواد مسلمین و تایید و اشاعت
آن و هدایت کافه انام سوی اسلام و تطهیر عباد در اقطار و بلاد از عبادت اصنام
و اجلای اهل کتاب و مشرکین و اطفای فروغ آتش پرستان و فتح بلاد و امصار
و قهر جبابره کفار اقطار و اقامت حدود الله بر فسقه و فجار و انتظام ممالک بر وفق
احکام شرعیه که اینهمه وجوه اظهار دین است افضل فضایل افضل الانام است چه اینهمه
اظهار دین متین علی الادیان و اکمال آثار ختم نبوت و ابقای آن تا آخر زمان است و ظاهر
و باهر است که اینهمه قسمیکه از دست حضرت شیخین رضی الله عنهما حسن انجام یافت از دست
دیگر کسی صورت نه بست حضرت صدیق اکبر اول من اسلم من الرجال البالغین بلا خلاف
است و بدعوت او حضرت عثمان بن عفان و حضرت زبیر ابن العوام و حضرت عبد الرحمن
ابن عوف و حضرت سعد ابن ابی وقاص و حضرت طلحه ابن عبد الله رضی الله عنهم
ایمان آوردند و از بدو اسلام در نصرت آنحضرت صلی الله علیه وسلم ببذل نفس
و مال دقیقه فرو نگذاشت و در صحیح بخاری از عبد الله ابن عمرو ابن العاص مروی است
قال بینما النبی صلی الله علیه وسلم یصلی فی حجر الکعبة اذا اقبل عقبة ابن ابی معیط فوضع
ثوبه فی عنقه فخنقه خنقا شدیدا فاقبل ابو بکر حتی اخذ بمنکبیه و دفعه عن النبی صلی الله علیه وسلم
وقال اتقتلون رجلا ان یقول ربی الله الآیه و از علی مرتضی رضی الله عنه مروی است
که او رضا حضرت صدیق اکبر را بدین وجه بر مومن آل فرعون تفضیل داد و فرمود که مومن
آل فرعون کتمان ایمان کرده گفت اتقتلون رجلا ان یقول ربی الله و صدیق رضی الله
اعلان ایمان نمود گفت اتقتلون رجلا ان یقول ربی الله و رفاقت حضرت صدیق

اکبر رضی اللہ عنہ با آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در ہجرت کہ مقدمہ ظہور دین ومبداء ظہور
قوت مسلمین است وصحابت او با آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم در غار کہ منصوص کتاب
مبین است وصبر وتمکن واستقلال وثبات بعد وفات حضرت سرور کائنات علیہ افضل
الصلوات وجزم عزم قتال اہل ردۃ ومانعین زکواۃ وقتل مسلیمہ کذاب ودیگر مدعیان
نبوت کہ از حضرت صدیق اکبر رضی اللہ عنہ بوقوع آمدہ موجب قوام ودوام وشیوع دین
اسلام شد فضیلتی است کہ ہیچ فضیلت از فضایل این است معادل آن نمی تواند شد
روی الترمذی عن ابی ہریرۃ رضی اللہ عنہ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ما لاحد
عندنا یدا الا وقد کافیناہ ما خلا ابا بکر فان لہ عندنا یدا یکافیہ اللہ بہا یوم القیمۃ وما نفعنی مال احد ما نفعنی
مال ابی بکر ولو کنت متخذا خلیلا لاتخذت ابا بکر الا وان صاحبکم خلیل اللہ وروی عن عمر رضی
اللہ عنہ ذکر عندہ ابو بکر فبکی وقال وددت ان عملی کلہ مثل عملہ یوما واحدا من ایامہ ولیلۃ واحدۃ
من لیالیہ اما لیلتہ فلیلۃ سار مع رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم الی الغار فلما انتہیا الیہ
قال واللہ لا تدخلہ حتی ادخل قبلک فان کان فیہ شئی اصابنی دونک فدخل فکسحہ ووجد
فی جانبہ ثقبا فشق ازارہ فسدہا بہ وبقی منہا اثنان فالقمہا رجلیہ ثم قال رسول اللہ صلی اللہ
علیہ وسلم ادخل فدخل رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ووضع راسہ فی حجرہ ونام فلدغ ابو بکر
فی رجلہ من الحجر ولم یتحرک مخافۃ ان یتنبہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فسقطت دموعہ
علی وجہ رسول اللہ فقال مالک یا ابا بکر قال لدغت فداک ابی وامی فتفل رسول اللہ
صلی اللہ علیہ وسلم فذہب ما یجدہ ثم انتقض علیہ وکان سبب موتہ واما یومہ فلما قبض
رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ارتدت العرب وقالوا لا نؤدی زکوۃ فقال لو منعونی عقالا
لجاہدتہم علیہ فقلت یا خلیفۃ رسول اللہ تالف الناس وارفق بہم فقال لی اجبار
فی الجاہلیۃ وخوار فی الاسلام انہ قد انقطع الوحی وتم الدین اینقص وانا حی واما
مجاہدات وفتوحات فاروقیہ کہ باعث شیوع دین اسلام در کافہ انام ودر آمدن

ممالک وسیعہ و اقطار فسیحہ از فارس و روم و شام در حوزۂ تصرف مسلمین بغایت تسلط و انتظام و انہدام آتشکدہ ہا و معابد اصنام و ابتنائی مساجد با ستحکام و جریان حدود و احکام و سیاست و جبر گیری رعایا و عمال و حکام و در آمدن اکثر بدکیشان در دین و بازماندن انہا از ارتکاب مظالم و مآثم و قوت گرفتن مسلمانان از یافتن انفال و مغانم الی غیر ذلک مما شاع من الخیرات فی الممالک از غایت اشتہار کالشمس فی رابعۃ النہار مستغنی از بیان و اظہار ہست بالجملہ انجاز مواعیدیکہ او سبحانہ بحضرت خاتم النبیین از اظہار دین اسلام بر ہر دین و تسلیط و استخلاف و تمکین مومنین و اغنای آنان از مغانم و انطفار مجاہدین بر مرتدین و دیگر کافرین و اجلای یہود مرۃ ثانیہ از جزیرۂ عرب در آیات کتاب مبین کقولہ سبحانہ ہو الذی ارسل رسولہ بالہدی و دین الحق لیظہرہ علی الدین کلہ و قولہ وعد اللہ الذین اٰمنوا منکم وعملوا الصالحات لیستخلفنہم فی الارض کما استخلف الذین من قبلہم ولیمکنن لہم دینہم الذی ارتضی لہم ولیبدلنہم من بعد خوفہم امنا یعبدوننی لا یشرکون بی شیئا و قولہ تعالی یا ایہا الذین اٰمنوا من یرتد منکم عن دینہ فسوف یاتی اللہ بقوم یحبہم ویحبونہ اذلۃ علی المومنین اعزۃ علی الکافرین یجاہدون فی سبیل اللہ ولا یخافون لومۃ لائم ذلک فضل اللہ یوتیہ من یشاء واللہ ذو الفضل العظیم و قولہ تعالی ولقد کتبنا فی الزبور من بعد الذکر ان الارض یرثہا عبادی الصالحون و قولہ سبحانہ وعدکم اللہ مغانم کثیرۃ فعجل لکم ہذہ و قولہ تعالی ہو الذی اخرج الذین کفروا من اہل الکتاب من دیارہم لاول الحشر کہ مبنی است بحشر ثانی و جلای اہل کتاب مرۃ ثانیہ فرمودہ بود بر دست حضرت شیخین و بجد جہد و حسن سعی و تدبیر حضرتین رضی اللہ عنہما جلوہ ظہور گرفت و شیوع اکمال دین و اتمام نعمت الٰہی بر مسلمین بجاہدات و مساعی حضرت شیخین رضی اللہ عنہما حسن انجام پذیرفت و تا کہ بر سیرت شیخین عمل رفت اختلالی راہ نیافت و فسادی رو نما نشد بالجملہ انچہ در بارہ اشاعت دین خاتم النبیین صلی اللہ

علیہ وسلم از دست شیخین رضی اللہ عنہما سرانجام یافت از دست دیگری میسر نشد وبوقوع نامد بسبب آن هرچه باشد واین عظیم نفع فی الاسلام که حضرت شیخین را رضی اللہ عنه بفضل الٰهی میسر شد نسبت بسایر احاد وفضائل عظمای این امت فضل کلی است میان این فضیلت کلیه و دیگر فضایل افاضل این امت نسبتی است که ظل وخلف آن نسبت است که فیما بین فضیلت ختم نبوت و دیگر نبوات ست پس چنانکه فضیلت ختم نبوت بالای سائر نبوات ست همچنان این فضیلت شیخین رضی عنه بالای سائر فضایل ست و چنانکه اجور ایمان واسلام واعمال صالحات جمیع احاد این امت الی یوم القیمة بآن حضرت صلی اللہ علیه وسلم خواهند رسید همچنان اجور ایمان واسلام واعمال صالحات اهل یاریکه بحسن سعی شیخین رضی اللہ عنهما دران دیار دین اسلام شیوع یافته الی یوم القیمة بشیخین رضی اللہ عنه خواهد رسید واین فضل شیخین رضی اللہ عنهما قطعی ویقینی ست ارتباب درآن مکابره وبدیهی است کدام کس تواند گفت که دفعه یمامه وقتال اهل ردة از صدیق اکبر رضی اللہ عنه ووقائع قادسیه ویرموک وفتح بلاد از فاروق اعظم رضی اللہ عنه بوقوع نامده وشیوع اسلام درطوایف انام بحسن سعی حضرت شیخین رضی اللہ عنه بظهور نرسیده فضلیت حضرت شیخین رضی اللہ عنه باین فضل کلی برسائر صحابه رضی اللہ عنهم قطعی است پس تحقیق پیوست که مسئله تفضیل شیخین که ازعقائد دینیه ست ازمسائل قطعیه یقینیه ست واین مسئله متفرع است برفضلیت وصف خاتم النبیین برجمیع فضایل وکمالات سائر انبیا ومرسلین اما بحث تفضیل حضرت شیخین رضی اللہ عنهما برحضرت امیرالمومنین یعسوب الدین علی مرتضی کرم اللہ وجهه دراحاد فضایل آنجناب که افزون از شمار و بیرون از حساب اند وآنهمه فضایل نیز از باب مزید قرب وثواب اندمبنی است برغایت تعصب درین باب واللہ الموفق للصواب ازین تفصیل مبرهن شد که این قایل جاهل باین قول خود که نفی امکان مساوی بسبب عدم اشتراک درخصوص خاتمیت مبنی بر ذهول از قاعده

تفضیل است و مبنی از تفضیل قطعیت تفضیل حضرت شیخین رضی اللہ عنہما کہ نزد اہل سنت مجمع علیہ است بہم زد چہ تفضیل حضرت شیخین رضی اللہ عنہما منوط است باینکہ کار اظہار آثار ختم نبوت و مصالح مترتبہ بر آن و اشاعت آن چنانکہ از دست حضرت شیخین رضی اللہ عنہما بر آمدہ از دست دیگری سرانجام نیافتہ و این کار افضل فضایل امت است پس مصدر این کار افضل امت است و بتقدیر نبودن ختم نبوت افضل فضایل خلق و نبودن اختصاص آن بآنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم سبب بودن آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم افضل الخلق و نبودن عدم امکان اشتراک در خصوص خاتمیت دلیل نفی امکان مساوی عظیم نفع در اظہار آثار خاتمیت و اشاعت مصالح و لوازم مرتبہ بران افضل فضایل امت نتواند بود پس موصوف بآن افضل امت نتواند بود و فضلیت باعتبار کثرت ثواب مجہول است حکم بقطعیت آن نتوان کرد کما فی المواقف و شرحہ فالحق ما ذکرنا بالتفصیل فی امر التفصیل فی الکلام وان قضی الی التطویل لکنہ لا یخلو عن التحصیل واللہ الہادی الی سواء السبیل وجہ ثامن آنکہ چون ختم نبوت و رسالت افضل کمالات و فضایل جملہ ممکنات است کما سبق اختصاص او سبحانہ بندۂ را بدین افضل کمالات و فضایل بی اختصاص او سبحانہ آن بندۂ را بغایت قرب و ثواب متصور و ممکن نیست تجویز این کہ بندہ کہ او را او سبحانہ باین افضل فضایل اختصاص بخشیدہ است نائل اعلی درجات قرب و ثواب نباشد تجویز تنافیین است وجہ تاسع اینکہ چون او سبحانہ آنحضرت را صلی اللہ علیہ وسلم بآنچنان درجات قرب و ثواب کرامت اختصاص بخشیدہ است کہ صالح اشتراک بین اثنین نیست و مشارکت دو کس باہم دران اوصاف و درجات ممکن نیست منجملہ آن است اول من تنشق الارض عن جمجمتہ و اول من تنشق عنہ الارض و اول الناس خروجا اذا بعثوا و اول من یفیق من الصعقۃ و اول من یحرک حلق الجنۃ و اول من یقرع باب الجنۃ و اول من یفتح لہ الجنۃ و اول شفیع فی الجنۃ و اول من یؤذن لہ فی السجود و اول شافع و اول مشفع و اول من یجیز علی الصراط اشتراک این اوصاف

بين اثنين ممكن نيست چه اول مضاف است سوى جميع عموم پس موصوف باين صفات
همان است كه بر جميع من عداه در انشقاق ارض از وى و در خروج وقت بعث و در تحريك
حلق جنت و قرع باب آن و مفتوح شدن آن براى وى و در شفاعت در جنت
و در ماذون بسجود بودن و در شافع و مشفع بودن و در جوار بر صراط سابق و مقدم باشد
اگر دو كس در اين امور معيت دارند هيچكى ازان هر دو كس سابق على جميع من عداه
در اين امور نيست پس موصوف باين صفات نيست و سابق گذشته كه اول متعدد
نتواند شد و هرگاهيكه دو كس در اين صفات متشارك نتواند شد و بر هيچيك كس
ازان دو كس كه متشارك در اين صفات بفرض محال فرض كرده شوند صادق
نتواند شد كه اول از جميع من عداه و سابق بر جميع من عداه كما اضيف اليه الاول
است پس تساوى جمله مومنين در اين صفات اولى بالامتناع است اذا تمهد هذا فنقول
آيا اين صفات از باب قرب و ثواب اند يا نه اگر بدانست اين فضايل از باب قرب و
ثواب اند مشاركت و مساوات كسى با آنحضرت صلى الله عليه [illegible] در اين صفات كه صالح
اشتراك بين اثنين نتواند شد محال بالذات است [illegible]
صفات ممكن التساوى باشند و اعلى از آنحضرت صلى الله عليه [illegible] و ثواب
بر اين تقدير اولى بالامتناع است زيراكه اگر اعلى ازان حضرت صلى الله عليه و سلم ممكن
باشد اول در خروج و افاقه از صعقه و دخول جنت و [illegible] باز و نيست بسجود
و شفاعت و مقبوليت شفاعت باشد يا نه على الثانى اعلى ازان حضرت [illegible]
عليه و سلم نتواند بود چه آنحضرت صلى الله عليه و سلم در اين امور از جميع من [illegible] اول
و مقدم است و ظاهر است كه با وصف مقدم بودن آنحضرت صلى الله عليه و سلم در اين
همه امور بر جميع من عداه هر كس از جمله من عدا آنحضرت صلى الله عليه و سلم متاخر از آنحضرت صلى الله
عليه و سلم در اينهمه امور خواهد بود و اگر كسى از جمله من عدا آنحضرت صلى الله عليه و سلم [illegible]

از جمیع من عداه اول باشد از آنحضرت صلی الله علیه وسلم در اینهمه امور اول باشد چه بر این
تقدیر آنحضرت صلی الله علیه وسلم در عموم من عدا آنکس مما اضیف الیه الاول یعنی در عموم
مفضل علیه داخل است پس آنحضرت صلی الله علیه وسلم اول من عداه در این همه امور نتواند
بود فیلزم خلاف المفروض المسلم وعلی الاول آنحضرت صلی الله علیه وسلم در اینهمه امور اول
از جمیع من عداه نتوانند بود فیلزم خلاف مفروض المسلم ومع هذا چون مشارکت ومساوات
آنحضرت صلی الله علیه وسلم در این صفات ممکن نیست اعلی از آنحضرت صلی الله علیه وسلم
در این صفات ممکن نتواند بود چه این قائل خود اعتراف دارد که مفضل نسبت بمفضل علیه
مرتبه مساوات را جائز شده بمرتبه زیادت فایزمی باشد پس چون مساوات
در این همه امور ممکن نیست افضل ممکن نتواند بود واگر این صفات بدانست
این قائل از باب قرب وثواب نیستند این قائل اهلیت مخاطبت ندارد واین گفتگوی
او از جمله هذیانات مجانین است وجه عاشر این که شفاعت کبری وصفت سید الناس
یوم القیمة واکرم الاولین والآخرین علی الله وقائم مقامیکه لایقوم الا رجل واحد ونائل درجه
که لاینبغی الا لعبد من عباد الله ولا ینالها الا رجل واحد وبودن صاحب لوای که آدم
فمن سواه تحته واکثر الناس تبعا یوم القیمة واعظم الانبیاء اجرا یوم القیمة از صفات آنحضرت
صلی الله علیه وسلم اند اگر این قائل انکار اتصاف آن حضرت صلی الله علیه وسلم
باین صفات میکند از دعوی ایمان دست بردارد وهرچه خواهد بر زبان آرد واگر
این قائل را با تصاف آنحضرت صلی الله علیه وسلم باین اوصاف اعتراف است مشارکت
ومساوات کسی با آنحضرت صلی الله علیه وسلم در این اوصاف ممکن نیست چه جای تساوی
جمله مومنین در این صفات این قائل مشارکت ومساوات دیگری را با آنحضرت صلی الله علیه
وسلم تصور کند بعد از ان امکان آن باثبات رساند تصور آن از کسیکه بهره از
فهم داشته باشد متصور نیست چه جای آنکه امکان آن باثبات رساند وجه حادی عشر

اینکه غالباً منشا جسارت این قایل براین ہذیان این است کہ نزد اہل سنت تثویب مطیع وتعذیب عاصی برخدا یتعالی واجب نیست وازین عقیدہ اہل سنت کار این قایل بنجی آمد درعقیدہ ما اہل سنت خلق آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم وبعث آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم واختصاص آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم بختم نبوت وافضلیت برسایر خلق عموما وبرسایر انبیا ورسل خصوصا ودیگر فضایل کہ بالا مذکور شدہ اند وشفاعت کبری وقیام بمقامیکہ لایقوم احد غیرہ ونیل وسیلہ کہ درجہ ایست درجنت کہ لاینبغی الالعبد من عباد اللہ ولا ینالہا الارجل واحد برحضرت باری جلت کبریارہ واجب نبود وجوب ہیچ شئی براو سبحانہ جل شانہ ہیچ معنی ندارد واین ہمہ ممکن بودہ است کہ او سبحانہ آنحضرت را نافریدی وبرسالت ومحبوبیت نہ برگزیدی وبآن فضایل وکمالات وبشفاعت کبری وآندرجات اختصاص نہ بخشیدی اتصاف آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم وعدم اتصاف آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم بآن صفات ممکن بودہ است مگرچون آن صفات صالح اشتراک بین اثنین نیستند کما مر غیر مرۃ مشارکت ومساوات دوکس دران صفات ممکن نیست وازامکان آن صفات وامکان اتصاف آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم بآن صفات امکان اشتراک اتصاف بین اثنین فصاعدا لازم نمی آید مثلا زید وتشخص زید ممکن است واشتراک تشخص زید بین اثنین ممکن نیست ہمچنان صفت اول النبیین خلقا مثلا ممکن است امکان داشت کہ او سبحانہ ہیچ نبی نی آفریدیا دوکس یا ہزار کسان را پیش از دیگر انبیا نبی میگردانید علی التقدیرین ہیچ کسی اول النبیین خلقا نمی بود مگر اشتراک دوکس در صفت اول النبیین خلقا ممکن نیست چہ اگر او سبحانہ دوکس راپیش ازدیگر انبیا نبی میگردانید برہیچ کس از آن ہردو اول النبیین خلقا صادق نتوانست شد کہ معنی اول النبیین خلقا سابق برجمیع من عداہ من الانبیا درآفرینش است وبرتقدیر مذکور ہیچ کس از ان

هر دو سابق بر جمیع من عداه من الانبیا نیست بلکه بعض من عداه من الانبیاء باو در آفرینش معیت دارد همچنان وصف خاتم النبیین ممکن است امکان داشت که او سبحانه کسی را نبی نگردانیدی یا دو کس یا چند کس را معًا نبی گردانیده بعد آن دو کس یا چند کس نبوت را منقطع گردانیدی بر این هر دو تقدیر کسی خاتم النبیین نبودی چه خاتم النبیین آخرین همه انبیا است بر تقدیر اول کسی نبی نبودی چه جای آنکه کسی آخرین همه انبیا باشد و بر تقدیر ثانی هیچکی ازان دو کس نبی یا چند کس نبی که بعد انان نبوت منقطع میشد آخرین همه انبیا نیست تا مصداق خاتم النبیین باشد بلکه بعض انبیا با هریکی ازان هر دو نبی یا چند نبی معیت دارد پس وجود و عدم خاتم النبیین ممکن است لیکن اشتراک خاتم النبیین در دو کس ممکن نیست تساوی و تشارک دو کس در وصف خاتم النبیین ممتنع بالذات است چه این وصف صالح اشتراک بین اثنین نیست و همبرین قیاس دیگر صفات که او سبحانه بفضل عظیم خود برآنحضرت صلی الله علیه وسلم اتمام نعمت نموده آنحضرت صلعم را بان صفات اختصاص بخشیده است ممکن اند امکان داشت که آن صفات و موصوف آن صفات را نمی آفرید مگر اشتراک آن صفات بین اثنین ممکن نیست که آن صفات صلوح اشتراک بین اثنین ندارند کما مر مرارا و سبق ذکره تکرارا پس ازین عقیده اهل سنت قول بامکان مساوات و مشارکت کسی باآنحضرت صلی الله علیه وسلم لازم نمی آید و چون آن صفات اعلی مراتب قرب و ثواب اند و او سبحانه آنحضرت را صلی الله علیه وسلم بآن اعلی مراتب قرب و ثواب اختصاص بخشیده است و آن صفات که اعلی مراتب قرب و ثواب اند صلوح اشتراک بین اثنین ندارند و اشتراک انها بین اثنین ممکن نیست بلکه ممتنع بالذات است مساوی و مشارک آنحضرت صلی الله علیه وسلم در آن اعلی مراتب قرب و ثواب ممکن نیست و ممتنع بالذات است وهو المدعی اما انکه آن صفات اعلی مراتب قرب و ثواب اند ظاهر است چه کسیکه اول من ینشق عنه الارض و اول من یفیق من الصعقة و اول من یجوز

علی الصراط و اول من یقرع باب الجنة و اول من یفتح له الجنة و اول من یوذن له فی السجود و اول شافع و اول مشفع و اول شفیع فی الجنة و قایم عن یمین العرش بمقام لا یقومه احد غیره و نائل وسیله ای درجة لا ینبغی الا العبد من عباد الله و لینا لها الا رجل واحد افضل است در قرب و ثواب از کسیکه اول در انهمه نباشد و اما اینکه این صفات صلوح اشتراک بین اثنین ندارند فلما در غیر مرة انچه از عقیده اهل سنت لازم است همین قدر است که سلب این صفات از آنحضرت صلی الله علیه وسلم ممکن است بامکان ذاتی و این مسلم و معتقد ما مومنین است لیکن در امکان وجود آنحضرت صلی الله علیه وسلم و امکان اتصاف آنحضرت صلی الله علیه وسلم باین صفات و امکان سلب آن اتصاف کلام نیست کلام در امکان اشتراک این صفات ما بین آنحضرت صلی الله علیه وسلم و فردی دیگر از افراد انسان است و در امکان مساوی و مشارک آنحضرت صلی الله علیه وسلم درین صفات است و ببراهین قاطعه باثبات رسید که این صفات صلوح اشتراک بین اثنین ندارند و مساوات و مشارکت دیگری با آن حضرت صلی الله علیه وسلم درین صفات ممتنع بالذات است این قایل که تساوی جمیع مومنین درین درجات قرب و ثواب که صلوح اشتراک بین اثنین ندارند و تشارک اثنین در انهمه ممتنع بالذات است تجویز میکند بیان نماید که هریکی از جمله مومنین چسان اول من ینشق عنه الارض و اول من یفیق من الصعقة و اول من یجوز علی الصراط و اول من یقرع باب الجنة و اول من یفتح له الجنة و اول من یوذن له فی السجود و اول شافع و اول مشفع و اول شفیع فی الجنة تواند شد اگر هریکی از جمله مومنین اول باشد هریکی از جمله مومنین در انهمه بر جمیع من عداه من المومنین مقدم باشد و هریکی از جمله مومنین در انهمه بر جمیع من عداه من المومنین مقدم نباشد پس اول باشد و نباشد پس هریکی از مومنین مصداق اجتماع النقیضین باشد پس در اعتقاد این قایل اعتقاد امکان مصداق اجتماع النقیضین از جمله عقاید

اہل سنت است حاشاہم عن ذلک وعلی ہذا القیاس درجۂ شفاعت کبری الٰہی در جاہت
قرب وثواب است کہ صاحب آن درجہ آن باشد کہ ہمہ اولین وآخرین بوی التجا دارند و
بحضرت او پناہ آرند و بوجاہت وشفاعت او از شدائد موقف نجات یابند و بسفارش او
کسانی کہ محاسب نباشند بزودی بہ بہشت شتابند وگنہگاران از دوزخ برآیند
وبجنت درآیند تخییل این کہ جملہ مومنین در آن درجہ ممکن التساوی اند بلی مسیح بالیخولیا دروغ
از کسی ممکن نیست وہمچنان در صفت سید الناس یوم القیمۃ واکرم الاولین والآخرین علی اللہ
وہمچنان بودن صاحب لوای کہ ما من بنی آدم فمن سواہ الا تحتہ جملہ مومنین ممکن التساوی
نتوانند شد مگر این قایل شفاعت کبری واین صفات را از باب قرب وثواب نفہمیده اند
و در اعتقادش صفت خاتم النبیین از قبیل صنعت نقاشی است کہ با قرب وثواب
تعلق ومناسبتی ندارد وکو بجای خود صفت کمال است ہیچ خیال کہ سراسر خیال است
وبال اتباع شیخ نجدی وخیم المآل است وجہ ثانی عشر اینکہ اگر این قایل بنای ہذیانات
خود در زعم باطل خود بر این عقیده اہل سنت کہ بر او سبحانہ تثویب مطیع وتعذیب
عاصی واجب نیست نہاده است با وصف اینکہ ہذیانات او باین عقیده مساسی
ندارند وجہ تخصیص جملہ مومنین بامکان تساوی در کثرت ثواب وقرب رب الارباب
چہ باشد زیرا کہ نزد اہل سنت تعذیب کفار ومشرکین بر خدا تعالی واجب نیست
واگر این ہذیانات را مبنای دیگر است بایستی کہ آن مبنای ہذیانات خود را ذکر نموده
امکان تساوی جملہ مومنین وامتناع شرکت مشرکین وکفار در آن باثبات میرسانید
وجہ ثالث عشر اینکہ کلام او عند القائل متہافت وبیمعنی است چہ خلاصہ کلام او این
است کہ معتبر در فضیلت فضیلت من حیث کثرۃ الثواب والقرب است وجملہ
مومنین در این فضیلت ممکن التساوی اند واین کلام محض بی معنی است افضل بودن جملہ
مومنین من حیث کثرۃ الثواب والقرب متضمن این است کہ ہیچکی از مومنین افضل من عدام

من المومنین من حیث کثرة الثواب والقرب نباشد زیراکه هریکی از مومنین داخل عموم مضاف الیه افضل یعنی عموم مفضل علیه است و معنی تساوی جمله مومنین در افضلیت عدم افضلیت و عدم مفضولیت هریکی از مومنین ممن عداه من المومنین در کثرت قرب و ثواب در عین افضل بودن هریکی از مومنین ممن عداه من المومنین در کثرت قرب و ثواب است و این کلام متهافت بمعنی است چون این قایل جاهل سخن خود نمیفهمد و نمیداند که سخنی که از زبانش برآمده بمعنی است یا بامعنی آرزو امید فهمیدن سخن دیگری چسان توان داشت وجه رابع عشر آنکه آیا آنحضرت صلی الله علیه وسلم در اعتقاد این نجدی افضل الخلق من حیث کثرة الثواب والقرب یا نه علی الثانی قول او فیما سبق بهر بودن آنحضرت صلی الله علیه وسلم افضل واکمل از سائر انبیا علیهم السلام که درباره آن این قایل وعلیه العقد الاجماع گفته است در اعتقادش باطل است و ایمانش نزد همه مومنین زایل است زیراکه نزد او معتبر در معنی افضل افضل من حیث القرب والثواب است و نزد همه مومنین آنحضرت صلی الله علیه وسلم افضل الخلق من حیث کثرت القرب والثواب بلاریب وارتیاب اند وانکاران کفر است و علی الاول مشارکت و مساوات دیگری با آنحضرت صلی الله علیه وسلم در این وصف محال است چه اگر دیگری افضل الخلق من حیث کثرة القرب والثواب فرض کرده شود آن حضرت صلی الله علیه وسلم در عموم مفضل علیه داخل باشد پس افضل الخلق من حیث کثرة القرب والثواب نباشد هذا خلف و نیز چون آنحضرت صلی الله علیه وسلم بر این تقدیر افضل الخلق من حیث کثرة القرب والثواب است ان دیگر داخل عموم مفضل علیه باشد پس افضل الخلق من حیث کثرة القرب والثواب نباشد هذا خلف فعلی التقدیرین مساوی مساوی نشد و مشارک مشارک نشد فهو مصداق اجتماع النقیضین و وجوده مستلزم لعدمه پس مبرهن شد که مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم در افضلیت من حیث القرب و الثواب نیز ممتنع بالذات است و هو المدعی وجه خامس عشر قول این قایل پس نظر

بر قوت و وسعت قدرت کاملہ ممکن و مقدور الٰہی است کہ ہر مفضول را کہ در کمالات دیگر مفضول است یعنی در ماسوائی کثرت ثواب مفضول است او را مساوی بلکہ افضل از افضل او گرداند صریح است دراین کہ اگر مفضول در کثرت ثواب مفضول باشد گردانیدن آن مفضول مساوی کسیکہ از و در کثرت ثواب افضل باشد یا افضل از و در کثرت ثواب بدانست این قایل ہم ممکن و مقدور نیست والاقول او کہ ہر مفضول را کہ کمالات دیگر مفضول است یعنی در ماسوائی کثرت ثواب مفضول است لغو و بے معنی باشد چون ہر واحد از سائر خلق در کثرت ثواب از آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم مفضول است گردیدن ہیچکی از خلق و ہیچکی از مومنین مساوی یا افضل از آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در کثرت ثواب باعتراف این قایل ہم ممکن و مقدور نتواند بود پس ہمہ سعی این قایل رائیگان رفت و حق ہر گز قرار گرفت و تحقیق پیوست کہ او سبحانہ بفضل عظیم و رحمت تامہ آنحضرت را صلی اللہ علیہ وسلم آفریدہ و از جملہ ممکنات برگزیدہ بصفاتی از باب قرب و ثواب اختصاص بخشیدہ کہ آن صفات صالح اشتراک بین اثنین نتوانند شد و وجود مشارک و مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم دران صفات مستلزم عدم آن است و مشارک و مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم مصداق اجتماع النقیضین و محال بالذات و وجود آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم و اتصاف آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم بآن صفات و وجود آن صفات در ذات آن سرور کائنات علیہ افضل الصلوات ممکن بالذات و متحقق بارادہ حضرت خالق الکائنات و اہب العطیات است و امکان آن صفات مستلزم امکان اشتراک آن صفات بین اثنین نیست امکان شئی دیگر و امکان اشتراک آن دیگر و اینہمہ یعنی آفریدن آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم و برگزیدن بر سایر ممکنات و اختصاص بصفات ممتنعہ عن الاشتراک محض فضل عظیم او سبحانہ است آن نہ از جہتہ قابلیتی و استحقاقی ذاتی بود و نہ مزد کاری و نہ اجر عملی و نہ جزائی عبادتی استحقاق و قابلیت و نیکو کاری و اعمال

حسنه وعبادات مقبوله که شایسته منصبی که او سبحانه بفضل عظیم خود آنحضرت را صلی الله علیه وسلم بآن اختصاص کرامت فرموده بودند هم کرامت فرموده او سبحانه بوده اند و همین مدلول حدیث صحیح بخاری است کما یاتی انشاء الله تعالی باید دانست که ازین قایل تا این مقام چند موجبات کفر او سر زد شده اند در اثنای ابطال اقوال او ایما بآن رفته است مناسب می نماید که درینجا بطریق فذلکه تعداد موجبات کفر او مذکور نموده شود اگر این قایل بعد متنبه شدن بران موجبات کفر باعلان تمام توبه نصوح نماید در دین اسلام باز در آید واگر اختیار نار بر عار کند روسیاه بجهنم رود و ما علینا الا البلاغ نخستین از موجبات کفر او این است که در اوایل خرافات نامه خود گفته است که این کلیه که هیچ ممتنع ذاتی داخل تحت قدرت الهی نیست محل کلام است پس او تجویز دخول ممتنعات ذاتی تحت قدرت الهی میکند و برین تجویز لازم است که عدم الواجب سبحانه و شریک الباری و دیگر ممتنعات ذاتی داخل تحت قدرت الهی باشند و قول باین لازم کفر است پس ازین قول او تجویز اغلظ انحای کفر بر او لازم است و غایت جهل او از ندانستن او معنی امتناع ذاتی و معنی قدرت ازین تجویز پیداست وجهل او عذر کفر نمیتواند شد دوم اینکه او قایل شده است بامکان اتصاف او سبحانه به نقایص و قبایح و فواحش غیر متناهیه و قول بامکان اتصاف او سبحانه بیک فاحشه و بیک نقیصه هم کفر است پس این اعتقاد او مشتمل است بر انحای غیر متناهیه کفر چه اعتقاد امکان اتصاف او سبحانه بیک یک فاحشه و یک یک نقیصه کفری جداگانه بالاستقلال است سیوم اینکه این قائل قاعده اختراع کرده است که اگر یک حصه از کدام معنی مصدری ممکن ذاتی باشد ضرور است که تمیع حصص آن معنی مصدری ممکن باشند و بر اعتقاد این قاعده اصرار تمام دارد کما سبق این اعتقاد متضمن وجود غیر متناهیه کفر است چه وجود و عدم معنی مصدری نیست و بعض حصص آن هر دو مثل وجود انسان و عدم انسان ممکن ذاتی است پس بنا براین

اعتقاد او ضرور است که جمیع حصص وجود و عدم ممکن ذاتی باشد پس وجود واجب
سبحانه و هم عدم واجب سبحانه ممکن ذاتی باشد و وجود شریک الباری و هم عدم شریک
الباری ممکن ذاتی باشد و حدوث واجب الوجود سبحانه و ترکب واجب الوجود
وغیرها که تبلفظ آن زبان نمی آلایم ممکن ذاتی باشد الی غیر ذلک من اللوازم الباطلة الغیر
المتناهیة که قول بهریک ازان لوازم کفر مستقل جدگانه است چهارم اینکه این
قایل بران قاعدهٔ مخترعهٔ خود امکان اتصاف او سبحانه بنقایص و قبایح متفرع نموده
است این تفریع او بجای خود کفر است فالاصل والفرع والموصل والمفرع
والتاصیل والتفریع کلها فی النار پنجم اینکه او گفته است که سلب اتصاف او سبحانه
بنقایص و قبایح و فواحش ممکن و معلول او سبحانه است و ذات واجب الوجود
چنانکه مقتضی اتصاف خود بصفت کمال است همچنین مقتضی سلب اتصاف خود
بمقابل آن صفت است و این را بنهایت شد و مد بیان کرده است و این اعتقاد
او کفر است زیرا که نفس ذات حقه احدیه براین تقدیر مصداق سلب اتصاف
بنقایص و قبایح و فواحش نتواند بود مصداق این سلب براین تقدیر از نفس ذات حقه
احدیه مصداق ایجابات نقایص و قبایح و فواحش غیر متناهیة باشد ضرورة استحالة
ارتفاع صدق الموجبات و سوالبها و این متضمن انحائی غیر متناهیه کفر است ششم اینکه
در اعتقاد او میانه اتصاف او سبحانه بصفات نقص معیت ذاتی است این قائل
در بیان این چند صفحه هیچ صفحه روی خود سیاه کرده است و خودش اعتراف دارد
که صفات کمال و اتصاف بصفات کمال متاخر بالذات از ذات حقه است پس او را
از اعتراف تاخر سلب اتصاف بنقایص و فواحش و قبایح غیر متناهیه از ذات حقه
بنا بر اعتقاد او معیت ذاتیه میانه اتصاف بصفات کمال و سلب اتصاف
بنقایص و فواحش و قبایح گزیر نیست پس نفس ذات حقه واجبه مصداق سلوب اتصافات

[illegible]

م بصفات کمال و سلب اتصاف او سبحانه

نقایص و فواحش و قبایح غیر متناهیه حسب این اعتقاد در اعتقاد و نیست پس این نجدی را از اعتقاد نمودن نفس ذات حقه مقدسه مصداق ایجابات غیر متناهیه که نقایص آن این سلوب غیر متناهیه اند گزیر نیست و این اعتقاد او متضمن وجوه غیر متناهیه کفر است هفتم اینکه این قایل اعتقاد دارد باینکه علم و قدرت وغیره صفات الهیه ونهم اتصاف بآن صفات ممکن ذاتی و معلول او سبحانه اند و با این اعتقاد میگوید که عدم علم و قدرت از ذات حقه مقدسه که از شان او علم و قدرت است بعینه جهل و عجز است و میگوید که چون صفت علم و قدرت او سبحانه ممکن بالذات است وجود و عدم این هردو صفت ممکن خواهد بود و عدم هردو صفت مذکوره از ذات مقدس که از شان او علم و قدرت است بعینهما جهل و عجز است پس بر او لازم است اعتقاد ثبوت جهل و عجز بنفس ذات حقه مقدسه قبل از اتصاف آنذات حقه بعلم و قدرت و این اعتقاد کفر است و متضمن انحای کفر است چه همین کلام او در دیگر صفات کمالیه جاریست مثلا حیات صفت زائده است ممکنه پس وجود و عدم آن ممکن است و عدم حیات از ذات مقدسه که از شان آن حیات است موت است پس موت او سبحانه ممکن است و چون ثبوت حیات از ذات حقه مقدسه متاخر است عدم حیات در مرتبه متقدمه ضروریست و سبحان الحی الذی لایموت عما یقول الظالمون علوا کبیرا و چون سابق وجه بطلان قول این قایل بیان کرده ایم درینجا حاجت اعاده آن نیست هشتم اینکه او گفته است که عدم علم از حضرت باری جلشانه مستلزم جهل است چه سلب بسیط نزد وجود موضوع مستلزم سلب عدولی است کما لایخفی علی المنطقی انتهی و این قول او از موجبات کفر او است زیرا که علم نزد او از صفات زائده علی الذات است پس سلب آن از مرتبه ذات احدیه حقه ضروریست و او خود اعتراف دارد باینکه صفات او سبحانه محتاج ذات حقه اند و تاخر محتاج از محتاج الیه ضروری است پس سلب بسیط علم از ذات احدیه

ضروری است وسلب بسیط نزد وجود موضوع که ذات احدیه است مستلزم سلب عدولی است وسلب عدولی علم نزد او جهل است پس این قول واعتراف است باعتقاد او باتصاف او سبحانه در مرتبه ذات احدیه بجهل وآن کفر است واین بر متکلمین قائلین بزیادت صفات لازم نمی آید زیرا که جهل نزد آنان عبارت است از قوت استعدادیه علم نه از سلب بسیط علم ونه از سلب عدولی علم وذات حقه از قوت استعدادی منزه است وزعم این قایل بودن جهل سلب عدولی علم ناشی از جهل است چه سلب عدولی علم در جمادات موجوده متحقق است حال آنکه جمادات متصف بجهل نیستند وقدم تفصیل ذلک نهم اینکه این قایل در معنی خاتم النبیین تحریف کرد ظاهر است که معنی خاتم النبیین آخر همه انبیا بعثا است ولام النبیین برای استغراق ودر عقائد همه مسلمانان است ان محمدا صلی الله علیه وسلم آخر الانبیاء این قایل معنی دیگر برای خاتم النبیین تراشد وبحسب معنی تراشیده خود تجویز تعدد خاتم النبیین نمود پس از دو حال خالی نیست یا این قایل معنی خاتم النبیین نمیداند وبراین تقدیر ظاهر است که او اعتقاد باینکه آنحضرت صلی الله علیه وسلم خاتم النبیین اند ندارد چه تصدیق بعقد بی دانستن معنی محمول معنی ندارد وبراین تقدیر کفر او ثابت است وجهل در کفر عذر نمیتواند بود یا این قایل دیده ودانسته بغرض تضلیل جهله معنی خاتم النبیین را تحریف میکند براین تقدیر این کفر او از اغلظ وجوه کفر است دهم اینکه این قایل بمستثنی بودن ذات مبارک مقدس آنحضرت صلی الله علیه وسلم از جمیع نبیین علیهم السلام در لفظ خاتم النبیین که لام برای استغراق است قایل شده است وپر ظاهر است که کسیکه از جمیع نبیین خارج است خاتم النبیین نمی تواند بود پس این قول او مستلزم قول به نبودن آنحضرت صلی الله علیه وسلم خاتم النبیین است واین کفر است وعذر اینکه این قایل ازین معنی که کسیکه از جمیع نبیین خارج است خاتم النبیین نمیتواند شد

جہل داشت سودی ندارد جہل در کفر عذر نتواند بود یازدہم اینکه این قایل بعد
تسلیم امتناع اتصاف دیگری بوصف خاتم النبیین واستحاله اشتراک این صفت
بین اثنین ابدای احتمال بودن وصفی دیگر ہمتا وعدیل وصف خاتم النبیین در مساوی
آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم ونبودن آن وصف در آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم نمودہ است
وابدای اینچنین احتمال محال کفر است زیرا کہ وصف خاتم النبیین اعلی اوصاف کمالیہ
ممکنات است تجویز بودن کدامین وصف ہمپایہ ہمتا وعدیل این وصف ازدرای شان
کمال نبوت ورسالت است وتجویز لغو وبیکار بودن بعض کمال نبوت ورسالت
است واین کفر است ووجوہ بودن این تجویز ازدرای شان کمال نبوت ورسالت
سابق ازین بتفصیل تمام مذکور شدند دوازدہم اینکه این قایل در تنظیر تساوی آنحضرت
صلی اللہ علیہ وسلم کہ مختص بوصف خاتم النبیین اند ومساوی مفروض خودش کہ آنرا
مختص بوصفی کہ آنرا ہمتای وعدیل وصف خاتم النبیین تجویز کردہ قرار دادہ تساوی
زید وعمرو بدین گونہ کہ در زید صفت تیراندازی ودر عمرو وصف بندقہ اندازی بعد اشتراک زید
وعمرو در کمالات دیگر ہیچو سخاوت وشجاعت یافتہ شود ونیز تساوی اعراب وبراذین کہ در ہریکی ازین
ہر دو منفعتی معتبرہ بالاختصاص یافتہ میشود آوردہ است آوردن ہیچو تنظیرات
در ہیچو مقام موجب استخفاف وازدرای شان آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم ومنصب آن
حضرت صلی اللہ علیہ وسلم یعنی ختم نبوت ورسالت است پس در بودن آن از موجبات
کفر قایل اشتباہی نیست این قایل جاہل دراین تنظیر نا اندیشید کہ کدام کس را
بجای زید وکدام کس را بجای عمرو وکدام کس را بجای اعراب وکدام کس را بجای براذین می نہد ووصف خاتم
النبیین را بجای تیراندازی یا بجای بندقہ اندازی یا بجای قوت ہرب وطلب کہ در
اعراب است یا بجای کین عطفت کہ در براذین است قرار میدہد اینچنین تنظیر از غلط
وجوہ کفر است علمای اعلام آن ابیات را کہ در آن تشبیہ ممدوحین شعرا با آنحضرت صلی

صلی اللہ علیہ وسلم آمدہ است ہمچو قول ابو العلاء معری لولا انقطاع الوحی بعد محمد قلنا محمد من ابیہ بدیل ہو مثلہ فی الفضل الا انہ لم یاتہ برسالۃ جبریل وہمچو قول حسان اندلسی در مدح محمد ابن عاد د وزیر ادابی بکر ابن زیدون کان ابا بکر ابو بکر ارضی وحسان حسان وانت محمد از باب استخفاف از موجبات کفر شمردہ اند چہ جائی تشبیہ آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم بزید یا عمرو یا بعراب یا براذین وتشبیہ منصب خاتم النبیین بہ تیر اندازی وبندقہ اندازی یا باوصاف آن دو بہیمہ اینچنین تنظیر کفر است وسہل انگاشتن آن کفر دیگر است سیزدہم اینکہ قایل بفضل دیگر انبیاء علیہم السلام بر آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم ببعض وجوہ قایل است واین کفر وخرق اجماع است وقد تقرر نزد ما ہمہ مومنین آنحضرت را صلی اللہ علیہ وسلم بر سائر انبیاء ومرسلین من جمیع الوجوہ فضل کلی است چہاردہم اینکہ قول این قایل کہ نفی امکان مساوی بسبب عدم اشتراک در خصوص خاتمیت مبنی بر ذہول از قاعدہ تفصیل است ومبنی از تضلیل منجر بتجہیل حضرت رب جلیل وحضرت جبریل وحضرت ابراہیم خلیل وآنحضرت علیہ وعلیہما الصلوۃ والتسلیم میشود کما سبق مفصلا پس این قول بوجوہ چند از موجبات کفر است پانزدہم اینکہ قول او بجواز مساوات جملہ مومنین با آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در قرب وثواب بلکہ بجواز فضیلت جملہ مومنین از آنحضرت در قرب وثواب کفر است واشنع است از کفر بعض کرامیہ کہ بجواز افضل بودن ولی از نبی تجویز می کنند چہ این قایل بجواز افضل بودن افجر فجار وافسق فساق مومنین از افضل الانبیاء والمرسلین در قرب وثواب قایل شدہ است شانزدہم اینکہ قول او پس بنظر قوت ووسعت قدرت کاملہ ممکن ومقدور الہی است کہ ہر مفضول را کہ در کمالات دیگر مفضول است یعنی در ماسوای کثرت ثواب مفضول است او را مساوی بلکہ افضل از

افضل او گردانند دراین مطالب بزرگ ومقصد متبرک جمله مومنین ممکن التساوی اند
ودراین معنی ومقدوریت قدرت کامله کو واقع نشود صریح است دراینکه دراعتقاد
او آنحضرت صلی الله علیه وسلم افضل از جمیع من عداه در قرب وثواب نیستند ومن
عداه اگرچه در دیگر کمالات از آنحضرت صلی الله علیه وسلم مفضول باشد در قرب و
ثواب از آنحضرت صلی الله علیه وسلم مفضول نیستند واین اعتقاد کفر است
هفتم هم قول مذکور صریح است دراینکه جمله مومنین کو فساق وفجار باشند
در قرب وثواب از آن حضرت صلی الله علیه وسلم مفضول نیستند ودر کمالات
دیگر یعنی ماسوای کثرت ثواب مفضول اند وازین قول لازم است قول باینکه نبوت
ورسالت محض لغو است چه در قرب وثواب نبی وغیر نبی ورسول وغیر رسول بنابر
این قول برابر اند پس هیچ اعتقاد اعتقاد لغو وبیکار بودن نبوت ورسالت است
وآن بی شبه کفر است هشتم اینکه قول باینکه جمله مومنین در قرب وثواب
افضل از حضرت افضل المرسلین خاتم النبیین صلی الله علیه وسلم توانند شد متضمن
استخفاف شان آنحضرت صلی الله علیه وسلم است بقطع نظر ازینکه این کلام صادق
باشد یا کاذب اشتمال کلام بر استخفاف منوط بکذب آن نیست بسا کلام
کاذب مشتمل بر استخفاف نمی باشد وبسا کلام صادق متضمن استخفاف میباشد واستخفاف
شان آنحضرت صلی الله علیه وسلم بهر کلامی که باشد کفر است نوزدهم اینکه این قایل
تجویز می کند که این مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم بدین وجه باشد که در یک
کمال مختص معادل وصف خاتم النبیین که وصف مختص آنحضرت صلی الله علیه و
سلم است یافته شود ودر دیگر کمالات آنحضرت صلی الله علیه وسلم وآن مساوی
متشارک باشد حال آنکه بسیاری از کمالات ونعوت کمالیه آنحضرت صلی الله
علیه وسلم آن چنان هستند که صالح اشتراک بین اثنین هستند وبرخی از آن کمالات

ولغوت در اشتاق ابطال قول این قابل سابق مذکور شده اند پس تجویز اینکه آن مساوی در ہمہ کمالات وصفات کمالیہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم سوای وصف خاتم النبیین شارک باشد بلی انکار اتصاف آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم بدان صفات کمالیہ ممکن نیست وآن انکار محض زندقہ وکفر ست لستم اینکہ تکلف اینچنین تحملات تذی وابدای اینچنین احتمالات باطلہ رکیکہ برای تصحیح کلام شیخ نجدی وانداختن خود را در مہالک گفتگو وکلام در شان آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم برای اثبات امکان مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم فی جمیع الکمالات با وصف اینکہ مفہومات غیر متناہیۃ اینچنان ہستند کہ مصداق آنہا ممکن نیستند واز عدم امکان آنہا عموم قدرت الہیہ برہم نمی شود واز عدم امکان مصداق مفہوم مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم فی جمیع الکمالات چسان برہمی عموم قدرت الہیہ متصور تواند شد بدون زندقہ وسوء اعتقاد وبغیر بدکیشی وبدباطنی والحاد متصور نیست اینہمہ از علامات کفر ست اعاذ باللہ من ذلک کلہ بحرمۃ حبیبہ وخلہ صلی اللہ علیہ وعلی آلہ وصحبہ قال الوسواس الخناس در بخاریست عن سالم ابن عبد اللہ عن ابیہ انہ اخبرہ انہ سمع رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یقول انما بقاءکم فیما سلف قبلکم من الامم کما بین صلوٰۃ العصر الی غروب الشمس اعطی اہل التوراۃ التوراۃ فعملوا بہا حتی انتصف النہار ثم عجزوا فاعطوا قیراطا قیراطا ثم اعطی اہل الانجیل الانجیل فعملوا بہ حتی صلوٰۃ العصر ثم عجزوا فاعطوا قیراطا قیراطا ثم اعطیتم القرآن فعملتم بہ حتی غروب الشمس فاعطیتم قیراطین قیراطین فقال اہل الکتابین ای ربنا اعطیت ہؤلاء قیراطین قیراطین واعطیتنا قیراطا قیراطا ونحن اکثر عملا قال اللہ ہل ظلمتکم من اجرکم من شیء قالوا لا قال فذلک فضلی اوتیہ من اشاء ودر حدیث دوم متصل این ست عن ابی موسی عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال مثل المسلمین والیہود والنصاری کمثل رجل استاجر قوما یعملون لہ عملا یوما الی اللیل علی اجر معلوم فعملوا لہ الی نصف النہار فقالوا لا حاجۃ لنا الی اجرک الذی شرطت لنا وما عملنا

باطل فقال لہم لا تفعلوا اکملوا بقیۃ عملکم وخذوا اجرکم کاملا فابوا وترکوا فاستاجر آخرین بعدہم فقال اکملوا بقیۃ یومکم ہذا ولکم الذی شرطت لہم من الاجر فعملوا حتی اذا کان حین صلوٰۃ العصر قالوا لک ما عملنا باطل ولک الاجر الذی جعلت لنا فیہ فقال اکملوا

بقیۃ عملکم فانما بقی من النہار شئ یسیر فابوا فاستاجر قوما ان یعملوا لہ بقیۃ یومہم فعملوا لہ بقیۃ یومہم حتی غابت الشمس فاستکملوا اجر الفریقین کلیہما۔ از حدیث ابی موسیٰ رضی اللہ عنہ ثابت شد کہ حق تعالی از فضل خود طفیل حضرت خاتم النبیین صلی اللہ علیہ وسلم امت را بر عمل ناقص و ناتمام کہ از وقت عصر تا شام است اجر عمل کامل و تام کہ عمل تمام روز است عنایت فرمودہ پس چنانکہ این امت را بشرف فضل مذکور خود سرفراز فرمود ممکن است و او تعالی قادر است برینکہ دیگر آنرا مساوی این امت بفضل خود گرداند کو واقع نفرماید و در حدیث ابن عمر رضی اللہ عنہ حال این امت بشمول ذات اقدس و نفس نفس در کثرت ثواب بیان و اخبار بروجہ اتم و اکمل فرمودہ کہ باوجود قلت عمل نسبت بہرد و امت این امت را اجر عمل مضاعف مرحمت شدہ و چون ہرد و امت عرض کردند کہ عمل ما کثیر و اجر ما یسیر و عمل این امت اقل و اجر آن اکثر و اکمل است ارشاد شد کہ از اجر شما چیزی کم کردہ شد وہرد و امت تسلیم کردند باز فرمودند اینکہ زیادہ از عمل عطا کردم فضل من است بعدہ فرمودند می بخشم ہر کرا میخواہم مومن صادق را بعد ملاحظہ معانی این حدیث شکی نماند درینکہ ہر کرا بشرف عزت و کثرت ثواب و قرب منزلت سرفراز فرمودہ اند محض بفضل است اگر بجای او دیگری را درین فضیلت قایم و منصوب میفرمودند کیست کہ مانع می شد و چیست کہ مزاحم میگردید و حالا اگر مساوی با افضل ازو سازند مانع و مزاحم کیست و چیست چنانکہ عنقریب از کلام بعض کمل اولیا خواہد آمد عارف رومی قدس سرہ میفرماید ؎ داد حق را قابلیت شرط نیست

ونیز می فرماید ؎ بلکه شرط قابلیت وا داوست ۞ عقیده اسلام این
است که حضرت سید المرسلین صلی الله علیه وسلم را بمقام قاب قوسین او ادنی در دنیا
وبمقام محمود وقت شفاعت وبمقام وسیله بعد دخول جنت و دیگر فضایل چون نذی
از تفسیر مظهری نقل شده مخصوص فرموده دیگری سهیم وعدیل جناب اقدس نیست
ونخواهد شد وهر ۳ مقام ارفع واعلی از سایر منازل ومقامات هست و این
عقیده اسلام نیست که حق تعالی را قدرت بر تسویه دیگری در انها نیست معاذالله

اقول سابق بیان کرده ایم که آفریدن او سبحانه آنحضرت صلی الله علیه وسلم
وبرگزیدن او سبحانه آنحضرت را صلی الله علیه وسلم بر سایر ممکنات واختصاص بخشیدن ان
آنحضرت بصفات ممتنعة الاشتراک از محض فضل عظیم او سبحانه بر آنحضرت صلی الله
علیه وسلم بوده است نه از جهت قابلیتی واستحقاقی ذاتی ونه مزد کاری واجر عملی
ونه جزای عبادتی استحقاق وقابلیت ونیکوکاریها واعمال حسنه وعبادات
مقبوله که شایسته آن منصب جلیل که او سبحانه بفضل عظیم خود آنحضرت را صلی الله
علیه وسلم بآن اختصاص کرامت فرموده بودند هم کرامت فرموده او سبحانه بوده اند
وازبودن آنهمه محض از فضل او سبحانه صالح اشتراک بودن آن صفات کمالیه
که او سبحانه آنحضرت را صلی الله علیه وسلم بآنها شرف اختصاص بخشیده است لازم
نمی آید همه تشخصات وتعینات وهمه آن صفات که صالح اشتراک بین اثنین
نیستند از فضل الهی پیدا شده اند واز پیدا شدن آنها بفضل الهی بودن آنها
صالح اشتراک بین اثنین لازم نمی آید امکان شئی دیگر وامکان اشتراک آن شئی
دیگر هست وسابق مکرر بارها مبرهن شده که وصف خاتم النبیین واول النبیین خلقا
واول ما خلق نوره واول من تنشق عنه الارض واول من یفیق من الصعقة واول من
یجوز علی الصراط واول من یقرع باب الجنة واول من یفتح له الجنة واول من یؤذن له

فی السجود واول شافع واول مشفع واول شفیع فی الجنة وقایم یمین العرش بمقام لایقومه
احد غیره یغبطه فیه الاولون والآخرون ونامل وسیله ای درجة لاینبغی الا لعبد من عباده
ولایناها الا رجل واحد وشافع بشفاعت کبری که این همه اوصاف کمالیه را او سبحانه
بفضل عظیم خود بآنحضرت صلی الله علیه وسلم کرامت فرموده است صالح اشتراک بین
اثنین نیستند تجویز اشتراک این اوصاف کمالیه بین اثنین از کسی بی تناهی در حمافت
وبلادت یاجنون مطبق ممکن نیست واز جمله اوصاف کمالیه غیر صالحة الاشتراک این
است که امت آنحضرت صلی الله علیه وسلم افضل الامم است چنانکه آنحضرت صلی الله علیه
وسلم افضل الرسل اند واین فضیلت امت آنحضرت صلی الله علیه وسلم کرامت فرموده
او سبحانه است که بفضل عظیم خود بوجاهت ومحبوبیت آنحضرت صلی الله علیه وسلم این امت را
کرامت فرموده است قال الله سبحانه کنتم خیر امة اخرجت للناس وفی التوریة فی
صفاته صلی الله علیه وسلم وجعل امته خیر امة اخرجت للناس وفی التوریة ایضا انک
خیر الانبیاء وان امتک خیر الامم واسمک احمد وامتک الحمادون قربانهم دماؤهم
واناجیلهم صدورهم لایحضرون قتالا الا وجبریل معهم تحنن علیهم تحنن الطیر علی فراخه وفی حدیث
الاسراء ان محمدا صلی الله علیه وسلم اثنی علی ربه فقال کلکم اثنی علی ربه وانا اثنی علی ربی
الحمد لله الذی ارسلنی رحمة للعالمین وکافة للناس بشیرا ونذیرا وانزل علی الفرقان
فیه تبیان کل شیئ وجعل امتی خیر امة وجعل امتی امة وسطا وجعل امتی هم الاولون
وهم الآخرون بالجمله بودن امت آنحضرت صلی الله علیه وسلم خیر امة بنص قطعی ثابت
است وخیر افضل التفضیل مضاف الی النکره است ونکره که افعل التفضیل سوی
آن مضاف باشد از صیغ عموم است پس معنی خیر امة بهترین همه امم وافضل از سایر
امم واین صفت صالح اشتراک بین اثنین نیست چه اگر امت دیگر خیر امة باشد ومشارک
این امت در این صفت باشد آن امت دیگر یا در عموم مضاف الیه مفضل علیه

داخل باشد یا نه علی الاول آن است خیر امۃ نتواند بود بلکہ از امم موصولہ مفضل علیہا است
فیلزم خلاف المفروض وعلی الثانی این است بہترین ہمہ امم وافضل از سایر امم نتواند بود پس
خیر امۃ نتواند بود فیلزم خلاف المفروض المسلم ونیز بر تقدیر بودن است دیگر مشارک
این است در این صفت این است یا داخل عموم مضاف الیہ ومفضل علیہ باشد یا نہ
علی الاول این است خیر امۃ نتواند بود بلکہ مفضول نسبت بعض امم خواہد بود وعلی الثانی
آن است بہترین ہمہ امم نتواند بود پس خیر امۃ نتواند بود ونیز او سبحانہ است آنحضرت
را صلی اللہ علیہ وسلم صفت ہم الاولون وہم الآخرون بطفیل آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم محض
بفضل عظیم خود کرامت فرمودہ واین ہر دو صفت ہم قابل اشتراک بین اثنین نیست
چہ معنی این صفت این است کہ امت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در دخول جنت از سایر
امم اول است و در وجود وخلقت از سایر امم متاخر است کما فی صحیح مسلم نحن الاخرون من
اہل الدنیا والاولون یوم القیمۃ المقضی لہم قبل الخلائق نحن اول من یدخل الجنۃ اگر این صفت
در امت دیگر یافتہ شود امت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در دخول جنت از سایر امم اول
باشد ودر وجود وخلقت از سایر امم متاخر نباشد وبراین تقدیر امت دیگر مشارک امت
آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در این صفت نتواند شد بلکہ براین تقدیر این صفت نہ در امت
آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم موجود است ونہ در امت دیگر پس مشارکت امت دیگر با امت
آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در این صفت مستلزم عدم مشارکت آن است دیگر با امت
آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم در این صفت است وہر چہ وجود آن مستلزم عدم آن است
محال بالذات است ونیز او سبحانہ میفرماید وکذلک جعلناکم امۃ وسطا لتکونوا شہداء علی
الناس ویکون الرسول علیکم شہیدا ونیز میفرماید لیکون الرسول شہیدا علیکم
وتکونوا شہداء علی الناس ازین آیات ظاہر است کہ او سبحانہ امت آنحضرت
صلی اللہ علیہ وسلم را بفضل خود بر سایر امم شہید گردانیدہ اگر مشارکت امت دیگر

با امت آنحضرت صلی الله علیه وسلم در این صفت فرض کرده شود بر این تقدیر این امت بر سایر امم شهید نتوانند بود و آن امت دیگر هم بر سایر امم شهید نتوانند بود و پس این تقدیر مستلزم سلب مشارکت آن امت دیگر با این امت در این صفت است و هر چه وجود آن مستلزم عدم آن است محال بالذات است بالجمله چنانکه او سبحانه بفضل عظیم خود بر آنحضرت صلی الله علیه وسلم اتمام نعمت نمود و آنحضرت را صلی الله علیه وسلم بفضایلی اختصاص بخشیده است که آن فضایل صالح اشتراک بین اثنین نتوانند شد همچنان بطفیل آنحضرت صلی الله علیه وسلم امت آنحضرت صلی الله علیه وسلم را بفضایلی اختصاص بخشیده است که آن فضایل [illegible] اشتراک میان دو امت هم ندارند پس چنانکه آنحضرت صلی الله علیه وسلم افضل الانبیاء والرسل اند همچنان امت آنحضرت صلی الله علیه وسلم افضل الامم است افضلیت این امت بر سایر امم مسبب است از افضلیت آنحضرت صلی الله علیه وسلم بر سایر انبیا و رسل علیهم السلام استدلال از افضلیت آنحضرت صلی الله علیه وسلم از سایر انبیا و رسل بر افضلیت این امت بر سایر امم استدلال لمی است و استدلال از افضلیت این امت بر سایر امم که از قول او سبحانه کنتم خیر امة ثابت است بر افضلیت آنحضرت صلی الله علیه وسلم از سایر انبیا و رسل استدلال انی است و بهر دو وجه استدلال واقع است حاصل این است که افضلیت آنحضرت صلی الله علیه وسلم بر سایر انبیا علیهم السلام و افضلیت امت آنحضرت صلی الله علیه وسلم بر سایر امم محض از فضل الهی است نه از جهت استحقاقی و نه مزد کاری و نه اجر عملی و نه جلدوی عبادتی و از بودن افضلیت از محض فضل الهی لازم نیست که این افضلیت قابل اشتراک بین اثنین باشد امکان شئ و بودن وجود آن بفضل الهی دیگر است و بودن آن صالح اشتراک بین اثنین او اکثر دیگر است کسی که فرق میانه هر دو نتواند فهمید البته مخاطب نباید پس از بودن زیادت اجر این امت بر عمل ناقص نسبت با جور اهل کتابین [illegible]

بوده است که از هر دو حدیث صحیح بخاری متحقق است حسب امکان مساوات و مشارکت
امت دیگر با امت آنحضرت صلی الله علیه وسلم در فضل لازم نمی آمد ازین هر دو حدیث همین قدر
ثابت است که افزودن اجر بر عمل ناقص بفضل الهی منوط است و ما اهل سنت اعتقاد داریم
که فضل بخشیدن بکسی که عمل ناقص هم نداشته باشد منوط بعنایت الهی است بسبب عمل منوط
باستحقاق و قابلیت نیست اما اعتقاد آن نداریم که اشتراک اوصافیکه صالح اشتراک
بین اثنین نیستند ممکن است همچو اعتقاد منوط بالسوفسطائیت است برای همچو اعتقاد شدت غباوت
و بی ایمانی و جهل مرکب و نافهمی شرط است عوام و جهله این چنین اعتقاد را باقتضای غباوت
و غوایت از باب ایمان میدانند غافل ازینکه این اعتقاد سوفسطائیت است و غایت بی ایمانی
است اعتقاد صحیح این است که وجود باوجود آنحضرت صلی الله علیه وسلم و نبوت و رسالت و آن
حضرت صلی الله علیه وسلم و سایر فضایل آنحضرت صلی الله علیه وسلم و درجات قرب و ثواب آن
حضرت صلی الله علیه وسلم ممکن اند تحقق و عدم تحقق آن ضرور نبوده است او سبحانه بفضل عظیم خود
آنحضرت را آفرید و با آنحضرت صلی الله علیه وسلم ختم نبوت و رسالت که اعلی درجات فضل ممکنات
است و دیگر فضایل لاتناهی که بعض از آنها صالح اشتراک بین اثنین نیستند کرامت فرمود
و امت آنحضرت صلی الله علیه وسلم را بفضل عظیم خود افضل امم گردانید اگر میخواست آن
حضرت را نمی آفرید و آن فضایل نمی بخشید و این امت را با فریدی و آنرا افضل الامم نگردانیدی
سلب اینهمه ممکن بوده است و ازین لازم نمی آید که مشارکت و مساوات در فضایلیکه صلوح
اشتراک بین اثنین ندارند ممکن باشد و از جمله آن فضایل مختصه آنحضرت صلی الله علیه وسلم
که صالح اشتراک بین اثنین نیستند آن فضایل اند که سابق مذکور شده اند عدم آن
فضایل از آنحضرت صلی الله علیه وسلم و عدم آنحضرت صلی الله علیه وسلم ممکن است الا اشتراک
آن فضایل بین اثنین ممکن نیست و بطفیل آنحضرت صلی الله علیه وسلم سبحانه این امت را
بعض فضایل چنین کرامت فرموده است که صالح اشتراک درمیان دو امت نیست

کما مرّ آنفاً حال این قایل و این بیهوده سرائیها که از قلم و زبانش سر زده اند از این احتمالات
خالی نیست یا آن فضایل و اوصاف را که صالح اشتراک بین اثنین نیستند و سابق بارها
عدم صلوح آنها برای اشتراک بین اثنین ببین مبرهن شده است صالح اشتراک بین
اثنین می انگارد و میانه امکان صفتی و امکان اشتراک آن فرق نمیتواند دانست یا
حصول که این فضیلت را بکسی بفضل الهی مستلزم صالح اشتراک بودن آن فضیلت
بین الکثرین می پندارد بر این تقدیر او متناهی فی البلادة والحماقت است امید صحت
پذیرفتن او نتوان داشت ؎ لکل داء دواء یستطب به ٭ الا الحماقة اعیت
من یداویها ٭ از حضرت مسیح علیه السلام روایت کنند که میفرموده ابرأت الاکمه و
الابرص واعیانی علاج الاحمق یا او دیده و دانسته برای اغوای جهله و عوام تلبیس
می کند که آن بیچارگان در میان امکان شی و امکان اشتراک آن و در صلوح و عدم
صلوح صفات برای اشتراک تمیز نمیتوانند کرد و آنان ممتنعات ذاتی و مستحیلات
عقلی را نیز ممکن و مقدور رو اند بر این تقدیر او از شیاطین الانس است نعوذ بالله
منهم ومن شیاطین الجن حالا نظر تفصیلی در کلمات بیهوده این قایل باید کرد قول او
پس چنانکه الی قوله کو واقع نفرماید اگر مراد او ازان این است که او سبحانه قادر است
برانیکه است دیگر را در فضایلی که ممکن الاشتراک بین کثیرین اند مساوی و مشارک این
است گرداند این مسلم است و باوسودی نمی بخشد که ازان امکان مساوات و مشارکت
است دیگر باین امت در فضایلی که صالح اشتراک بین اثنین نیست لازم نمی آید و اگر
مراد او ازان این است که او سبحانه قادر است برانیکه امت دیگر را مساوی و مشارک
این امت در جمیع اوصاف و فضایل گرداند گو آن اوصاف و فضایل صالح اشتراک
نباشد این خود باطل است مشارک گردانیدن کسی با کسی در صفتی که صالح اشتراک
نیست متهافت و متناقض است قول این قایل بدان ماند که کسی گوید که چون وجود

زید و تشخص او محض از فضل الٰہی است او سبحانہ قادر است بر اینکہ دیگر آن را در وجود و تشخص زید مشارک زید گرداند کسی بی فرط حماقت و بلادت یا اطباق جنون تجویز آن نتواند کرد و قول او بشمول ذات اقدس و نفس انفس رجم بالغیب است در حدیث ابن عمر رضی اللہ عنہما ذکر اجور یہود و نصاری و ذکر اجر است آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم است دیگر اجور انبیای بنی اسرائیل و ذکر اجر آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم نیست و قول او مومن صادق را از ملاحظہ معانی این حدیث شکی نمی ماند در اینکہ ہر کرا بشرف عزت و کثرت ثواب و قرب برکت سرفراز فرمودہ اند محض فضل است درست است مومن صادق را کہ ہیچ چیز بر خدایتعالی واجب نمیداند ہرگز درین معنی شک نیست کہ ہر ممکن کہ بوجود آمدہ است از فیض و فضل او سبحانہ بوجود آمدہ است و ہر کرا شرف و عزت و کثرت ثواب و قرب منزلت حاصل شدہ است بفیض وجود او سبحانہ حاصل شدہ است لیکن مستحیلات ذاتیہ و ممتنعات عقلیہ کہ صلوح قبول فضل و فیض ندارد ہیچگونہ واقع نمی تواند شد ازین کلام امکان مساوی کہ مصداق اجتماع النقیضین و وجود آن مستلزم عدم آن است ثابت نتواند شد و قول او اگر بجای او دیگر یرا در این فضیلت قایم و منصوب می فرمود کیست کہ مانع میشد و چیست کہ مزاحم میگردید درست است لیکن باین تلبیس خناس سودی نمید ہد چہ ممکن بودہ است کہ او سبحانہ آنحضرت را نا فریدی یا خاتم النبیین نگردانیدی یا دیگر صفات مختصہ غیر صالحہ الاشتراک نبخشیدی دیگری را آن صفات بخشیدی لیکن آن دیگر بر آن تقدیر مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم نبودی و آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم مساوی آن دیگر نبودی این کلام برای اثبات امکان آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در صفات مختصہ مراتب قرب و ثواب کہ صالح اشتراک بین اثنین نیستند سودی ندارد حاصل این کلام بعد تدقیق ہمین قدر است کہ عدم این صفات از آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم ممکن بودہ است و در این کلام نیست مدعای ما این است

که مساوی ومشارک آنحضرت صلی الله علیه وسلم دراین صفات محال وممتنع بالذات از امکان عدم این صفات از آنحضرت صلی الله علیه وسلم امکان مساوی ومشارک آنحضرت صلی الله علیه وسلم دراین صفات ثابت نتواند شد اما قول او وحالا اگر مساوی یا افضل ازو سازند مانع ومزاحم کیست وچیست وسوسهٔ شیطانی است چه اگر آن فضیلت وآن درجه قرب ومنزلت صالح اشتراک بین اثنین باشند مساوات ومشارکت دیگری در همچو فضیلت وهمچو درجه ممتنع ومحال نیست پس ممکن است که دیگری را مساوی یا افضل درهمچو فضیلت وهمچو درجه قرب ومنزلت سازند اگر آن فضیلت وآن درجه قرب ومنزلت صالح اشتراک بین اثنین نباشد مشارکت ومساوات اثنین درهمچو فضیلت وهمچو درجه ممتنع ذاتی ومستحیل عقلی است امتناع ذاتی مانع وجود مساوی وافضل است قول این قایل بر آن ماند که کسی گوید که چون او سبحانه زید وتشخص زید را بالفضل خود آفریده است اگر دیگران را مساوی زید در تشخص زیدی کند یا دیگران را در تشخص زیدی از زید افضل گرداند مانع کیست ومزاحم چیست سامع این هذیان را جز اینکه صدور این هذیان را از قایل بر جنون مطبق قایل محمول کند چاره نتواند بود سابق مکرر مبرهن شده است که فضایلی که او سبحانه بفضل عظیم خود از آنحضرت را صلی الله علیه وسلم بدان اختصاص بخشیده است صالح اشتراک بین اثنین نیستند تا مساوات ومشارکت کسی دیگر با آنحضرت صلی الله علیه وسلم در آن فضایل ممکن ومتصور باشد آری عدم وجود آنحضرت صلی الله علیه وسلم وعدم آن فضایل از آنحضرت صلی الله علیه وسلم ممکن است در امکان آن کلام نیست کلام دراین است که مساوی ومشارک آنحضرت صلی الله علیه وسلم در آن فضایل ممکن ومتصور نیست این قایل اول تصویر نماید که دو کس اول من خلق نوره واول النبیین خلقا وآخرهم بعثا واول من ینشق عنه الارض واول من یفیق مع الصعقة واول من یوذن له فی السجود واول شافع واول مشفع واول من یجوز علی الصراط واول من یقرع باب الجنة واول من یفتح له الجنة واول شفیع فی الجنة

وقایم بمقام لایقوم به احد غیره یغبطه فیه الاولون والآخرون ونایل درجه لاینبغی الالعبد من عباد الله ولا ینالها الا رجل واحد وصاحب شفاعت کبری چسان توانند شد وبعد تصویر آن امکان مشارکت دراین اوصاف ثابت نماید تا مدعایش برآید والا همه بیهوده گوئیها ویاوه سرائیهای اولغو وهذیان است عجب تر آن ست که این کلام او بعد تسلیم امتناع ذاتی اشتراک وصف خاتم النبیین بین اثنین ست وظاهر ست که اختصاص آنحضرت صلی الله علیه وسلم بدین صفت محض از فضل الهی است پس بر تقدیر استلزام بودن اختصاص باین صفت از فضل الهی اشتراک این صفت را بین اثنین واگر تسلیم امتناع اشتراک این صفت بین اثنین چه معنی دارد این فرمایه که در ادراک پایه او از هر چهار پایه فروتر ست کلام خود هم نفهمد فهم کلام دیگری از او چسان امید توان داشت وانچه این قایل برای تلبیس گفته ست که حق تعالی از فضل خود بطفیل حضرت خاتم النبیین صلی الله علیه وسلم بر عمل ناقص وناتمام که وقت عصر تا شام ست اجر عمل کامل وتمام که عمل تمام روز ست عنایت فرموده خلاف عقیده باطنه اوست چه عقیده او همان است که عقیده شیخ نجدی بوده است وشیخ نجدی تطفل وتوسل آنحضرت را صلی الله علیه وسلم از وجوه شرک میدانست وهمچنان قول او چنانکه عنقریب از کلام بعض کمل اولیا خواهد آمد چه شیخ نجدی دشمن اولیا قدس الله اسرارهم بوده در عقیده او همه اولیاء الله مشرک ومبتدع بوده اند وانچه این قایل از کلام بعض کمل اولیا فهمیده ست غلط فهمی اوست چنانچه عنقریب انشاء الله تعالی می آید وقول او عارف رومی قدس سره می فرماید ؎ داد حق را قابلیت شرط نیست ؎ ونیز میفرماید ؎ بلکه شرط قابلیت داد اوست ؎ سود می بخشد ما خود اعتقاد داریم که اختصاص بخشیدن او سبحانه آنحضرت صلی الله علیه وسلم را بفضایلی که صالح اشتراک بین اثنین بست ند از محض فضل عظیم او سبحانه است نه از جهت استحقاق وقابلیت استحقاق وقابلیت آن فضایل هم بخشیده او سبحانه است کسی دعوی این معنی نمی کند که اختصاص آنحضرت صلی الله

علیه وسلم بآن فضایل واختصاص است آنحضرت صلی الله علیه وسلم بآن صفات از جهة
استحقاقی وقابلیت بوده است تا برد آن گفته آید که داد حق را قابلیت شرط نیست
آنچه حضرت مولانا قدس سره فرموده است عین عقیدهٔ ماست اما استناد بقول مولانا
قدس سره این نجدی را نمی بایست چه شیخ نجدی حضرت مولانا را در تقویت الایمان
که آنرا تفقویة الایمان نامیده است باین بیت مولانا قدس سره تکفیر میکند ؎
فی الجمله همین بود که می آمد و میرفت هر قرن که دیدی درعاقبت آن شکل عربی ار برآمد
دارای جهان شد این نجدی برای تلبیس مولانا را بتعظیم یاد میکند وبقول مولانا استناد
میکند تا مردمان را بفریب بنماید که او بحضرات اولیا قدس سرهم سوء اعتقاد ندارد
در این جا دقیقه است فهمیدنی که شیخ نجدی حضرت مولانا قدس سره را بهبیت مرقوم
اکفار نمود حالانکه اگر او توحید وجودی نمی توانست فهمید یا آنرا کفر میدانست بایستی که
اکفار حضرت مولانا قدس سره به ابیات دیگر از همین مستزاد که نسبت به بیت مذکور
عوام وجهله را موحش تر اند میکرد همچو قول حضرت مولانا قدس سره ؎ خود کوزه وخود
کوزه گر وخود گل کوزه ٭ خود رند سبوکش خود بر سر آن کوزه خریدار برآمد ٭ بشکست
وروان شد لیکن چون بیت مذکور در نعت آنحضرت صلی الله علیه وسلم است ان بر دل شیخ
نجدی گران تر بود از این جهة اکفار حضرت مولانا بهمان بیت نمود ومقطع این مستزاد از کرامات
مولانا قدس سره است که میفرماید ؎ رومی سخن کفر نگفته است ونگوید منکر نشوید ش کافر
شده آنکس که بانکار برآمد مردود جهان شد ٭ وقول این قایل عقیده اسلام این است
الی قوله وهر یک مقام ارفع واعلی از سایر منازل ومقامات است درست است واز همین
قول که عقیده اسلام است قول بامتناع ذاتی مشارک ومساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم
در فضایل وکمالات لازم است زیرا که چون هر یک مقام ارفع واعلی از سایر منازل
ومقامات است پس اگر مساوی ومشارک آنحضرت صلی الله علیه وسلم در فضایل

وکمالات ممکن باشد بعد فرض وجودش آیا مقام او ارفع واعلی از سایر منازل ومقامات باشد یا نه اگر مقام او ارفع واعلی از سایر منازل ومقامات نباشد آن مساوی ومشارک مساوی ومشارک نباشد فوجوده مستلزم لعدمه فهو محال بالذات واگر مقام او ارفع واعلی از سایر منازل ومقامات باشد هرسه مقام آنحضرت صلی الله علیه وسلم داخل مو مفضل علیه بجمله سایر منازل ومقامات باشد پس ارفع واعلی از سایر منازل ومقامات نباشد پس آنحضرت صلی الله علیه وسلم مساوی ومشارک او که مقام او ارفع واعلی از مقامات آنحضرت صلی الله علیه وسلم بر این تقدیر است نباشد پس او مساوی ومشارک آنحضرت صلی الله علیه وسلم نباشد فوجوده مستلزم لعدمه علی هذا التقدیر ایضا فهو محال بالذات پس وجودش بر جمیع تقادیر مستلزم عدم اوست پس او بر جمیع تقادیر محال بالذات این احمق بیدین در هوای وجاجله شیاطین آنچنان بیهوش و بد مست است که معنی کلام خود نمی فهمد و نمیداند که هیچ یک منزلت ومقام مساوی مقامیکه ارفع واعلی از سایر منازل ومقامات باشد نمیتواند شد و نه اعلی وارفع ازان تواند شد چه اگر منزلتی ومقامی مساوی آن یا اعلی ازان باشد آن مقام اعلی وارفع از سایر منازل ومقامات نباشد فیلزم خلاف المفروض وهو محال واگر کدامین مقام مساوی مقامیکه آنرا اعلی وارفع از سایر منازل ومقامات مسلم داشته است ممکن باشد یا اعلی ازان ممکن باشد بر تقدیر وقوع آن مقامیکه اعلی وارفع از سایر منازل ومقام مسلم داشته شده اعلی وارفع از سایر منازل ومقامات نتواند بود پس این تقدیر تقدیر سلب صفت اعلی وارفع از سایر منازل ومقامات ازان مقام که اعلی وارفع از سایر منازل ومقامات مسلم شده بوده است نه تقدیر مساوی ومشارک آن مقام در این صفت چه مساوی ومشارک در صفت آن باشد که در وجود هر دو همان اوآن صفت یافته شود واین صفت آنچنان است که

که اگر کسی مشارک ومساوی فرض گرفته شود سلب این صفت از موصوف آن وہم
از مساوی مفروض لازم می آید بر تقدیر وجود مساوی واعلی نسبت باعلی منازل
ومقامات اعلی منازل ومقامات اعلی منازل ومقامات نتواند بود پس تقدیر مساوی
آن یا اعلی ازان تقدیر بطلان آن است نه تقدیر مساوی آن یا اعلی ازان پس بعد
تسلیم اینکه آنحضرت صلی الله علیه وسلم نامل آن سه مقام اند که آن ہر سه مقام ارفع
واعلی از سایر منازل ومقامات ہست تقدیر مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم
وتقدیر اعلی از آنحضرت صلی الله علیه وسلم تقدیر سلب نیل آن ہر سه مقام از آنحضرت
صلی الله علیه وسلم ہست نه تقدیر مساوی ومشارک آنحضرت صلی الله علیه وسلم در اعلی
وارفع از سایر منازل ومقامات ونه تقدیر اعلی از آنحضرت صلی الله علیه وسلم در نیل
آن ہر سه مقام پس تقدیر مساوی واعلی از آنحضرت صلی الله علیه وسلم که مشارک آنحضرت
صلی الله علیه وسلم در اعلی وارفع از سایر منازل ومقامات باشد تقدیر عدم مساوی
واعلی مذکور ہست پس مساوی واعلی که وجودش مستلزم عدم آن ہست محال بالذات
است وفقد امراین ہست که آن اوصاف مختصه آنحضرت صلی الله علیه وسلم صالح
اشتراک بین اثنین نیستند تقدیر اشتراک آنها تقدیر بطلان آنها است نه تقدیر
اشتراک آنها واز جهت عدم امکان اشتراک آنها مساوی ومشارک آنحضرت
صلی الله علیه وسلم دران اوصاف ممکن نیست ولنعم ما قال صاحب البردة منزه عن
شریک فی محاسنه فجوهر الحسن فیه غیر منقسم چون صفات کمالیه آنحضرت صلی الله علیه و
سلم که سابق بارہا مذکور شده اند صالح انقسام واشتراک نیستند شریک آن
حضرت صلی الله علیه وسلم در آن صفات ممتنع ذاتی است این احمق خرف از جهت تناہی
فی البلادة باوجود اعتراف بهبودن مقاماتی که آنحضرت صلی الله علیه وسلم نایل آن ہستند
ارفع واعلی از سایر منازل ومقامات تجویز مساوات ومشارکت دیگری در آن مقامات

میکنند و نمیدانند که تجویز مشارکت در آنها تجویز بطلان ارفع و اعلی بودن آن مقامات از سایر
منازل و مقامات است نه تجویز اشتراک آن ازینجا بطلان قول او و این عقیده اسلام
نیست که حق تعالی را قدرت بر تسویه دیگری در آنها نیست مبرهن است این بلید پلید
نتوانست دانست که تسویه دیگری در ارفع و اعلی منازل و مقامات ابطال ارفع و اعلی
منازل مقامات است پس معنی قدرت بر تسویه دیگری در ارفع و اعلی منازل و مقامات
قدرت بر جمع نقیضین یعنی اثبات ارفع و اعلی منازل و مقامات و ابطال ارفع و اعلی
منازل و مقامات است و اعتقاد بقدرت بر جمع نقیضین عقیده اسلام نیست همچو
عقیده سوفسطائیت است عقیده این خرابتر از عقیده سوفسطائیه هم خرابتر است
این بلید احمق را بنابر اقوالش از اثبات قدرت بر جمیع مصادیق ممتنعات ذاتیه گریز نخواهد
بود این نجدیان به حیله عموم قدرت الهی میخواهند که عقاید اسلام را برهم زنند۔ یریدون
ان یطفئوا نور الله بافواههم و یابی الله الا ان یتم نوره ولو کره الکافرون الحمد لله که هیچ
نجدیت پرکنده و جمعیت نجدیان پراگنده شد فقطع دابر القوم الذین ظلموا والحمد لله
رب العالمین **قال الاستاد** و برای اثبات استحاله ذاتی وجود شخصی که برابر
آن حضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات باشد دیگر حجتی قاطع و دلیلی ساطع است
که بنای آن بر مسئله وحدت وجود که مختار حضرات ایمه کشف و شهود است
قال البور المثبور اول صدر و صدر کلام از و بدین نمط که سراسر غلط و خطاست
بر غباوت او حجتی است قاطع و بر بلادت او دلیلی است ساطع چه مراد از حضرات ایمه
کشف و شهود جمیع و همه آن حضرات اند یا بعض فقط شق اول کذب و بهتان است
و موجب نقصان ایمان چه مسئله وحدة الوجود مختلف فیها است بعضی بوحدة الوجود قایل
اند و بعضی دیگر نافی آن و مثبت وحدة شهود چنانکه حضرت علاء الدوله سمنانی و حضرت
امام ربانی مجدد الف ثانی قدس اسرارهم از حضرت علاء الدوله سمنانی رح مرویست

که فرموده اند در آن وقت که مرا حال گرم بود بزیارت حسین منصور حلاج رفتم روح
او را در علیین یافتم در مقام عالی گفتم خداوند فرعون انا ربکم الاعلی گفت و حسین
انا الحق هر دو دعوی خدائی کردند اکنون روح منصور در علیین و روح فرعون در
سجین در این چه حکمت است در سر من ندا کردند که فرعون بخود در افتاد و همه خود را
دید و ما را گم کرد و حسین منصور همه را دید و خود را گم کرد بنگر چه فرق است انتهی یکی بدز تمام
همه انور است و یکی خفاش و موشکی کوریکی نهر مالامال زلال و یکی سراب سیراب ضلال
ازینجاست که گفته اند که مقلد شریعت و احوالش مومن است و موحد و مقلد طریقت
یعنی مقلد صاحب حالش زندیق و ملحد آنچه از سوال و جواب مردی مذکور است از
اثبات و نفی وحدت شهود و وحدت وجود بر ناقد بصیر مخفی نیست و نیز کتب کلامیه
مملو و مشحون ازان است تا آنکه در وحدت شهود که مشعر از مغایرت وجود است
از ظاهر شریعت که دال بر معیت و اتصال و قرب حضرت خالق با مخلوق بلا کیف است
تعدی نیست الله معکم ان الله معنا ان معی ربی سیهدین نحن اقرب الیه من حبل الورید
نحن اقرب الیه منکم ولکن لا تبصرون و امثال ذلک و این قرب و اتصال را ارباب وحدت
وجود هم مثبت اند ~~ه~~ اتصالی بی کمیت بی قیاس هست رب الناس باجان ناس
و سایر المخلوقات علی هذا القیاس پس بر تقدیر اختلاف هر دو فریق ارباب کشف و شهود
چون ثالث که خارج از هر دو فریق است و غیر آنها و از ارباب کشف و شهود نیست
چون نظر باختلاف هر دو فریق نماید نزد او قول هر یک محتمل نقیض است و علم و یقین
که محتمل نقیض نمی باشد نخواهد بود پس نام نهاد برهان قاطع و دلیل ساطع که فرع و مبنی
بران است هوسی از هوسات معترض است و طرفه این که به لفظ مختار که اعتراف
و اشعار باختلاف است تنقیص کردن و باز قاطعیت برهان و ساطعیت دلیل
ادعا نمودن خود گفتن است وجه نفهمیدن توضیحش اینکه شخصی نه حنفی است نه شافعی

پیش او حنفی گفت که مسح ربع راس فرض است و شافعی گفت نی بلکه ادنی ما یطلق علیه
اسم المسح در فرض کافی است پس از شنیدن هر دو قول آن شخص را یکی جزم حاصل نخواهد شد
باز حنفی گفت که نص مسح مجمل است در مقدار و حدیث مسح ناصیه که ربع راس است
بیان مجمل واقع گشت پس فرض همان ربع خواهد بود شافعی گفت نه نص مسح مطلق
است نه مجمل پس ادنی ما یطلق علیه اسم المسح موجب فرض خواهد شد از شنیدن دلیل
هر دو فریق باز او را قطع بیک جانب دست نخواهد داد تا وقتی که قدح در یکی از دو دلیل
نکند همچنین چون شخص ثالث از حضرات قائلین وحدت وجود و از ائمه کرام دیگر قائلین
وحدت شهود قول هر دو شنید این شخص را جزم بیکی از هر دو قول حاصل نخواهد شد و چون
یک فریق تمسک بشهود و الهام مدعای خود خواهد نمود و فریق دویم نیز دست بکشف و الهام
در دعوی خود خواهد زد باز قطع بیک طرف حاصل نگشت چنانکه در نظر فقهی بانکه آنچه فقها
و متکلمین بدان استدلال میکنند از اصول شرعی حجت است بر حضرات کرام اهل شهود
و الهام بخلاف تمسک این طایفه از کشف و شهود که آن حجت نیست بر دیگران زیرا که
کشف و الهام بجز از انبیا علیهم السلام از اسباب علم نیست آری شهود و الهام
حضرت انبیا علیهم السلام که قسمی است از اقسام وحی حجتی است بر کافه انام این است
حال مبنی و اصل اما خود مبنی و فرع پس تا وقتی که ذکر کرده شود حالش مستور و مشکوک
اقول این بیحرف آنا فانا در خرافت و سخافت می افزاید در هر دم که از تحریرش سر بر می آید
حماقتش جلوه بوقلمون می نماید چه ظاهر است که مراد او ستاد از حضرات ائمه کشف و شهود
جمهور آن حضرات اند جمهور آن حضرات بر وحده وجود اجماع دارند خلاف حضرت
علاء الدوله سمنانی قدس سره مر این اجماع را که بخلاف حضرت سعد ابن عباده رضی
الله عنه اجماع صحابه را بر خلافت حضرت صدیق اکبر رضی الله عنه ناست بعزل از
تعویل است و قول حضرت شیخ احمد سرهندی درین مسئله از قبیل دیگر اقاویل متعددة التنا

ان شیخ نبیل است این قایل اول چاره دیگر اقاویل شان کند بعد ازان ذکر شیخ موصوف
درمیان آرد مسئله وحدت وجود ما بین حضرات ائمه کشف وشهود مختلف فیها نیست
قول حضرت علاء الدوله سمنانی در آن از باب خلاف است نه از باب اختلاف وفهم
اختلاف از لفظ مختار در کلام استاذ باقتضای غباوت است معنی کلام استاد
همین است که مسئله وحدت وجود مختار حضرت ائمه کشف وشهود است نه مختار اشاعره
ومتکلمین ونه مختار معتزله وغیرهم از فرق اسلامیه مثلا اگر کسی گوید که در مسئله امامت وخلافت
مختار اهل سنت این است که خلیفه اول حضرت صدیق اکبر رضی الله عنه اند نتوان فهمید
که اهل سنت درین مسئله باهم اختلاف دارند بلکه مدلول این کلام این است که مذهب
شیعه است این احموقه بفحوای المرء یقیس علی نفسه فهم دیگران را بر فهم خود قیاس میکند درین
مسئله دو فریق نیستند صرف علاء الدوله سمنانی قدس سره دران خلاف کرده
اند وخلاف شان در مقابله سایر حضرات ائمه کشف وشهود تعویل را نشاید وخود
این مرید مرید شاه ولی الله وشاه عبد العزیز بر توحید وجودی اصرار دارند حجتی که بران
مبنی است در حق او بهر حال مبکت است وعلی التسلیم از وقوع اختلاف در مسئله
اعتقادی قطعیت آن باطل نمیشود نشاید این مبانی العقاید اسلامیه که اکثر [illegible]
فیها اند جزم ندارد وقیاس این مسئله بر مسئله مسح راس حماقت بر حماقت است در
فروع عملیه مجتهد را ظن او ومقلد را قول مجتهد کافی است جزم بکار نیست در اعتقادیات
ظن لغو است این حرف باقتضای خرافت نموده در دلش می آید [illegible] شهود
والهام اولیای کرام هم نزد محققین از قطعیات است مخافت این مسئله با خرافت در
کلام بر اینها مبنی علیه ظاهر شد وحماقت وجهالت او در کلام او بر فرع مبنی [illegible] جلوه
مینماید وپرده از خود او می کشاید قال الاستاذ والاصل المبنی علیه یعنی توحید
وجودی ببرهان عقلی ودلایل نقلی ثابت است قال الاحمق وقد الف وقد اقول

م احمقیة الرافضی [illegible] احمق بالغ ۱۲ [illegible] ۱۲

چون اصل مبنی علیه مختلف فیه بود و اختلاف آن مانع از جزم است در آن و در فرع مبنی
بران وایمعنی منافی قطعیت برهان تلافی وتدارکش بدین قول خود مینماید و نمیدانند که
همچنین دعوی در وحدت شهود میتوان کرد باز تلافی وتدارکش لغو وعبث گردید وسودی
نه بخشید اکنون باید شنید که منشاء هر دو قول در اصل کشف وشهود است هر فریق از
صوفیه کرام موافق شهود والهام مقصد ومرام خود قرار داده اند وکسانی که قوت بیان
وطاقت اثبات مطالب بدلیل وبرهان میدارند وایمعنی از کتاب علوم ظاهری دست
میدهد بعضی از ایشان یا اتباع شان بنا بر افادت دیگران خصوصا مریدان ومعتقدان
اثبات این عمده مطالب از هر جانب بنظم دلایل بطور دیگر مسایل متوجه شده لیکن این
مسلکی است غیر مسلک تصوف وسبیلی است جدا از سبیل تعرف چه طرق وصول بمطالب
چهار قرار داده اند یکی شهود دوم وجدان دیگر استدلال بقیاس وبرهان باز اگر در اول
شرط اتباع شریعت است منصب حضرات متصوفین است والا وظیفه اشراقیین
وثانی نیز اگر تبعیت شرع است طریقه متکلمین است والا مسلک مشائین پس اگر حضرات
صوفیه کرام در اثبات مطلب وابرام مرام بدیگر دلایل سوای کشف وشهود متوجه شوند
دایره مناقشه وساحت مناظره اتساع پذیر است لهذا اثباتان توحید وجودی چون رسایل
مشتمل بر دلایل سوای آنکه منصب اعلی شان است عقلی باشند یا نقلی تالیف کردند
در مقابل آن مثبتان توحید شهودی نیز رساله ها و اوراق صالحه متضمن اجوبه فریق اول ودلایل
مثبته مکشوف ومشهود خود ها مرتب نمودند پس لایق بهیچ مقصود کشف وشهود است نه استدلال
بدیگر وجوه چنانچه در کلام اهل عرفان تلمیحی بدان است عارف رومی قدس سره میفرمایند پای
استدلالیان چوبین بود پای چوبین سخت بی تمکین بود مراد از استدلال استدلال در همین مقاصد است
والا در مسایل واحکام شرعی طریقه همین استدلال متعین است چنانچه در حدیث صحیح وارد
است انما العلم بالتعلم صاحب افق مبین در جواب بیت مذکور گفته ع پای استدلالیان

شده اهنی سخن ثبتناه فی الافق المبین پیش حضرت استاد علیه الاعتماد این بیت کسی خوانده
فرمود که پای آهنین در رفتار بی تمکین تر از پای چوبین است وبی اختیار **اقول** این پیر
بی پیر را علاوه بر سخافت وخرافت عمر از دل از مالیخولیا هم دماغ مختل است این هذیانات
ویاوه سرائی از آثار فساد ومالیخولائی است استاد همین فرمود که توحید وجودی برهان
عقلی ودلائل نقلی ثابت است بجواب آن بایستی که آن برهان عقلی ودلایل نقلی خواستی
واگر توانستی در آن برهان ودلایل گفتگو میکردی این هذیانات را با کلام استاد مناسبتی نیست
وسابق بیان کرده ایم که این مسئله مختلف فیها نیست خلاف حضرت علاء الدوله دران از
باب خلاف است نه از باب اختلاف وعلی التنزل مختلف فیه بودن مسئله منافی قطعیت براهین
ودلیل نیست والا هیچیک مسئله از مسایل مختلف فیها دهیچیک برهان ودلیل از براهین ودلایل
آن مسائل قطعی نباشند ازینجا معلوم شد که این قایل را هیچیک مسئله از مسایل اعتقادیه
مختلف فیها جزم حاصل نیست وظن در مسایل اعتقادیه لغو است پس دعوی ایمان
از وبیجاست آری از کسیکه بچنین خرافت ومالیخولیا مبتلا باشد تصدیق جازم بهیچیک
مسئله راست نتواند آمد واینمعنی از اجلی بدیهیات است که عقاید یقینیه یا بدیهیات اند
یا آنچنان نظریات اند که مبادی ومقاطع براهین آنها بدیهیات اند بر تقدیر اول اختلاف
دران نادر الوقوع است وبر تقدیر وقوع اختلاف در آن مخالف ومنکر آن مکابر
است خلافش اعتبار را نشاید وبر تقدیر ثانی چون آن نظریات منتهی بدیهیات اند
آن نظریات هم قطعی وبراهین آنها هم قطعی اند کو در آن اختلاف واقع باشد ووقوع اختلاف در آن منافی
قطعیت آن نظریات وبراهین آن نظریات نمی تواند شد این قایل بی تامل در فقه امر هرچه در خاطرش
خطور مینماید بیهوده میسراید ودر فضیحت خودش می افزاید واگر کسی اینچنین دعوی در
وحدت شهود نماید زبان آنکس نتوان گرفت ودهن اورا بند نتوان کرد مگر باید برهان
ودلایل ازو خواسته آمد تا پرده از روی دعوتش بکشاید واز قول او وکسانی که

قوت بیان دارند الی قوله وسبیلی است جدا از سبیل تعرف اینمعنی برمی آید که آن
حضرات که بنظم دلایل دراین مسئله پرداخته اند حرکتی بیهوده ساخته اند وبیان طرق
چارگانه وصول بمطالب که ملایان رسمی بمبتدیان می آموزند بدانست این قایل برغزارت
علم او دلالت دارد اظهار تبحر بران باعث شده است وقول او پس اگر حضرات صوفیه
کرام الی قوله مرتب نموده ناشی از همان مخالفت او است که مذکور شد مدار احقاق بر
نظر در مقدمات دلایل وبراهین است اگر آن دلایل وبراهین منتهی به بدیهیات میشوند مناقشه
ومناظره در آن سوفسطائیت ومکابره است واگر منتهی بکواذب می شوند آن دلایل ومقدمات
آنها را مذکور کرده وجوه بطلان آن باید نمود از مرتب نمودن مثبتان توحید شهودی رسایل
واوراق را بمقابله آن مبطل آن دلایل وبراهین نتواند شد این گفتگوی او همه بیمعنی است واسناد
او بقول حضرت مولانا رومی قدس سره بادنی سرزد شیخ نجدی بکفر والحاد مولانا تصریح
کرده است او رای آنکه نکث بیعت شیخ نجدی کند مولانا را عارف رومی نامیدن
نشاید وبا اینهمه مراد مولانا نه آنست که این کول جهول فهمیده است چه مولانا بعد این
بیت می فرماید ؎ پای چوبین را اگر تمکین بدی ٭ فخر رازی رازدار دین بدی پس
ظاهر است که فخر رازی بر حقایق تصوف دلایل نادر ده است بلکه معنی کلام مولانا
این است که طریقه متکلمین پسندیده انحضرات نیست واکثر انحضرات یا باحت
تعلم علم کلام قایل نموده اند طریقه مرضیه نزد آنحضرات طریقه صوفیه صافیه است این
حضرات گفتگوی متکلمین را از قبیل متشابهات بیمعنی میدانند ومراد از تعلم در حدیث
شریف تعلم بر طریقه متکلمین نیست وعلی التنزل بعد تسلیم انچه این قایل می گوید که لایق بیچو
مقصود کشف وشهود است نه استدلال بدیگر وجوه میگویم که کشف وشهود یک
حضرت علاء الدوله سمنانی قدس سره معارض کشف وشهود جمهور حضرت اولیای
کرام وصوفیه عظام که قایل بوحدت وجود اند نمیتواند شد پس بهرحال حقیقت توحید

وجودی مبرهن وتیقن است وچون شیوخ این قایل هچو مولوی شاه عبدالعزیز رح و مولوی شاه
ولی الله دهلوی رح بر اعتقاد توحید وجودی اصرار داوند دلیلی که بر توحید وجودی مبنی است بر مسلمات
شیوخ این قایل تام ومفید الزام این ناکام است شاه ولی الله در تفهیمات الهیه میفرمایند
تفهیم بسرم در دادند که این تقریر بمردم برسان این فقیر السنه شتی دارد در یک لسان ولی الله
ابن عبدالرحیم است و بدیگری انسان است و بدیگر نامی و بدیگر جسم و بدیگر جوهر و بلسان آخر
هست است و باعتبار ان لسان هم حجرم هم شجرم هم فرس هم فیل وهم بعیر وهم غنم تعلیم اسما آدم را
من بودم وانچه بر نوح طوفان شد وسبب نصرت او شد من بودم انچه برابراهیم گلزار گشت
من بودم توریة موسی من بودم احیا عیسی میت را من بودم قرآن مصطفی من بودم والحمد لله
رب العالمین انتهی وآوردنش بیت صاحب الافق المبین را بجواب بیت مولانا قدس
سره باقتضای شدت خرافت است گفتگوی صاحب الافق المبین در مسایل فلسفیه
هم همه پوچ وبیهوده است حال پوچ گوییها وبیهوده سراییهای او بکسیکه فهم درست
دارد از حاشیه استاد بر افق مبین انکشاف تواند یافت وانچه استاد این قایل
بعد شنیدن بیت او گفته از ان پوچ تر است چه پای استدلال برای رفتار نیست
برای این است که بعما بران بنا کرده شود پای چوبین متحمل بار بنا نمی باشد از بار
می شکند بخلاف پای آهنین که متحمل بارگران بنا تواند شد واز ین جهة صاحب
الافق المبین گفته سخن شبناه تثبیت برای پای بنای باید نه برای پای رفتن از ینجا
معلوم شد که استاد این قایل هم بغایت سطحی بود که معنی شعر هم درست فهمیدن
نتوانست تا بمطالب علمیه چه رسد قال الاستاد الاز چون آن مسلک
دشوار گذار وفهم آن بر عامه بغایت دشوار است ذکر آن درینجا مناسب مقام وملایم
مذاق افهام نمود قال البوده المسبوه چون قدح وجرح بعد بیان شرح است
قلع منخرفات آرای وقمع هفوات ادعای او متصور نگردید وچون بتقریب ذکر مسئله

بالضم بوده ... چیز افتاده ... سبوه ...

وحدة الوجود بطرف علم تصوف وارباب آن اذا اقنا الله ما اذاقهم ذهن منتقل گشت جواب
دندان شکن این قایل وخطاب بیخ افگن این مقالات لاطایل از کلام اصحاب عرفان
واهل این فضایل بیکران بیاد م آمد و چون خواهی دانست که کلمات اهل عرفان بزعم و
خلاف زعم این ملحدان ست واضح خواهد شد که انچه این قایل در قول مذکور خود را
از خاصه و دیگر آنرا از عامه قرار داده مسلک دشوار رو بور مذکور نکرده تصنعی است از ده
در تصوف و تکلفی در تعرف انچه صوفیه کرام در بیان حقیقت محمدی ذکر فرموده اند بیان
واقع است نه آنکه حق تعالی را بر سوای آن قدرت نیست **اقول** چون ذهن این
قایل که عبارت از حجر صلد است بطرف علم تصوف منتقل شد از جهة کجی که دارد و
زیاده تر سوی الحاد مایل شد تصوف در حقیقت نجدیان را گردن شکن و نجدیت را
بیخ افگن است مشار الیه باین ملحدان شیخ نجدی و اتباع آن بی ایمان اند که کلمات اهل
عرفان همه بزعم آن ملحدان است و آن ملحدان حضرات اولیای کرام را مشرک و مبتدع
می انگارند و کسی از آنحضرات هیچگونه حسن عقیدت ندارند برای استجابت دعای که
این نجدی خواسته یعنی قوله و اذاقنا ما اذاقهم اول ایمان و توبه از نجدیت شرط است
و این قایل نزد استاد در عداد عامه هم نیست چه در عامه جهل بسیط است و در این
جاهل و ابل و ذاهل و اهل جهل مرکب و جهل بسیط امتزاج یافته طرفه معجونی مزاج
کرده است بلکه از جنس بهائم و انعام هم نیست بلکه در شمار ابلد من الحمار است و انچه این
قایل از کلام حضرت شیخ شرف الدین احمد ابن یحیی منیری فهمیده است غلط فهمی او است
کما سلوح عنقریب و قول او انچه صوفیه کرام در بیان حقیقت محمدی ذکر فرموده
اند بیان واقع است بیخ نجدیت او را بر می کند و قول او نه اینکه حق تعالی را بر سوای
آن قدرت نیست مبنی است بر نفهمیدن او معنی حقیقت محمدیه را قال الصوفیة الکرام قدس
الله اسرارهم لما تجلی الحق ذاته بذاته لذاته وشاهد فیها اسماءه وصفاته مجملةً ومفصلةً

ولیس المراد بالصفات التسعۃ والتسعون بل الامور الکلیۃ والجزئیۃ التی ہی نفس العالم بل الممکنات
بتمامہا وذلک لانہ تعالیٰ لنسبہا ومنشارہا فمشاہدتہ ذاتہ توجب مشاہدۃ اجمالیۃ لہا
فاوجد حقیقۃ جامعۃ لجمیع المراتب الامکانیۃ العلویۃ والسفلیۃ وہی المسماۃ بالحقیقۃ المحمدیۃ
التی ہی حقیقۃ ہذا النوع الانسانی فی الحضرۃ العلمیۃ ولکونہا صورۃ جامعۃ للحقایق کلہا یسمی
بالانسان الکبیر فوجدت حقایق العالم اجمالا اقتضاہیا للمرتبۃ الالہیۃ الجامعۃ للاسماء
فاوجدہم فی تلک الحضرۃ العلمیۃ تفصیلا ایضا فصارت اعیانا ثابتۃ وہی مناط العلم التفصیلی
لہ تعالیٰ قبل الوجود العینی وجمیع الحقایق التی تضمنہا الاعیان الثابتۃ فی الحضرۃ الاحدیۃ
عین الذات ثم جعلہا فی العین مطابقا للوجود العلمی بایجاد العقل الاول وہو ما اشار الیہ
صلی اللہ علیہ وسلم بقولہ اول ما خلق اللہ نوری وہذہ التعینات المتنزعۃ بما ہی حاضرۃ عندہ
تعالیٰ مراۃ لمشاہدۃ عالم الامکان ولیست سوی اعتبارات التعینات مع الوجود المطلق
وہی المسماۃ بالاعیان الثابتۃ ولیست فی الحقیقۃ غیرہ تعالیٰ لانہا الوجود مع اعتبار
تلک التعینات فی العلم وہی المسماۃ بالحقیقۃ المحمدیۃ لجامعیتہا لجمیع المراتب العلویۃ
والسفلیۃ پس حقیقت محمدیہ نزد حضرات صوفیہ عبارت از حقیقت جامعہ جمیع
مراتب امکانیہ علویہ وسفلیہ است و تعدد آن محال بالذات است چہ اگر دو حقیقت
جامعہ جمیع مراتب امکانیہ علویہ وسفلیہ باشند ہریکی ازان ہر دو یا جامع حقیقت
دیگری باشد یا نہ اگر یکی ازان ہر دو جامع حقیقت دیگری نباشد جامع جمیع مراتب امکانیہ
علویہ وسفلیہ نباشد پس حقیقت محمدیہ نباشد وہو خلاف المفروض واگر جامع حقیقت
دیگری باشد آن حقیقت دیگری جامع این حقیقت جامعہ نباشد پس جامع جمیع مراتب
امکانیہ نباشد پس حقیقت محمدیۃ نباشد پس فرض تعدد حقیقت محمدیہ مستلزم آن است
کہ ہیچیک ازان دو حقیقت یا حقایق حقیقت محمدیۃ نباشد این قایل کہ بعد تسلیم اینکہ
آنچہ صوفیہ کرام در بیان حقیقت محمدیہ ذکر فرمودہ اند آن بیان واقع است تجویز تعدد

حقیقت محمدیه میکند بیچاره حقیقت محمدیه نفهمیده است و نیز آن حضرات کرام تصریح کرده
اند که حقیقت محمدیه حقیقت نوع انسانی است و حضرت علیه آیا نوع انسانی را دو حقیقت
میتواند شد تجویز تعدد حقیقت نوع انسانی انسلاخ از انسانیت است و نیز
حقیقت محمدیه عبارت است از تنزل اول و غیب اول و اول احتمال و صلوح
تعدد ندارد و تعدد و آن ممکن نیست این احمق پلید باقتضای سفاهت در هر یک فن
دخل کرده خود را فضیحت میکند و از غایت حماقت بر اقتضاح خود متنبه نمی شود و
قال اللباس الخناس لفسفاس لنسناس اکنون اصغا باید کرد که
سر دفتر عرفا و سر حلقهٔ اولیا جامع علوم باطنی و حاوی فنون ظاهری حضرت شیخ
شرف الدین احمد بن یحیی منیری قدس سره در مکتوب سی و پنجم جلد صد مکتوبات
در بیان بعض حقایق و معارف که متعلق حج است و در این مکتوبات می فرمایند که
مقصود و مراد طالبان از حج خانه خدا وند خانه است نه خانه اما خانه در میان
بهانه انتهی یعنی مقصود از زیارت خانه زیارت و مشاهده صاحب خانه است
و از فضل حق تعالی فایز بدان می شوند چنانچه در مکتوب مندرج است چون عبارت
مکتوب طولی داشت بنا بر آن که ابطال عقاید باطل و اثبات عقاید حق از ان حاصل
بود اکتفا رفت بعد از این هر کرا شوق دامنگیر گردد مکاتیب مذکوره که مشهور و معروف
اند مطالعه کند عبارت آخر این مکتوب این است از خود و از طاعت خود منکر باش
ایمان خود را بنظر زناربین عبادت خود را بت پرستی شمر خود را ... و فرعونی
تصور کن و از دعوی دور باش که بساط عزت ... بیت بساطی است ...
آن بساط رسد همه دعوی بها شد ... همه سرمایه ها ... همه
حسناتش رنگ زلات گرفت همه طاعتش با معاصی برابر آمد ... بیان
است کنک گردد و اگر عالم عالم است جاهل گردد چون در عظمت عزت بی نیازی

او نظر کنی ہمہ موجودات عالم را بینی و چون بسلطنت و قدرت او نگری ہمہ معدومات را موجود یابی اگر خواہد در ہر لحظہ صد ہزار ہمچون محمد صلی اللہ علیہ وسلم بیافریند و ہر نفسی از انفاس ایشان را مقام قاب قوسین دہد در جلال او ذرہ زیادت نگردد و اگر خواہد در ہر نفسی صد ہزار چون فرعون بیافریند تا دعوی انا ربکم الاعلی کنند در جلال و کمال او ذرہ کم نگردد واگر خواہد ہر کافری را کہ بر روئی زمین است غرق دریائی رحمت خود کند از صنعت قہراو ذرۂ کم نگردد و اگر خواہد کہ ہر ولی و نبی کہ در عالم ہست در یک سلسلہ قہر کشد وخالد امخلدا در عذاب الیم بدارد و از صفت رحمت او ذرہ کم نگردد ای برادر انجا کہ قدرت و عظمت علم زند مکونات ومقدورات ومخلوقات را چہ خطر مردی کودک خود را بدبیرستان فرستادہ بود چون شبانگاہ بخانہ باز آمد او را پرسید کہ امروز استادت چہ آموخت گفت ہمین کہ الف ہیچ ندارد والسلام درین کلام حق وحقیقت نظام غور تمام می باید تا دریافت شود کہ امتناع ذاتی ہمچو حضرت خاتم النبیین صلی اللہ علیہ وسلم ثابت میگردد یا امکان ذاتی نہ یکی بلکہ ہزاران دلکھوک وبیشمار و نیز عبارت منقولہ مکتوب صدق اسلوب مطابق کلام حضرت ملک علام جل شانہ است کہ حضرت سید انام علیہ التحیۃ والسلام از حضرت رب الارباب عز اسمہ بطور حدیث قدسی روایت کردہ اند و در صحیح مسلم و دیگر کتب حدیث مذکور است وخواہد آمد انشاء اللہ تعالی و دران حدیث قدسی دفعہ دیگر احادات این ملحدان نیز موجود است واین مکاتبت حقایق اسالیب کہ زیادہ از پانصد سال بران گذشتہ وشایع و ذایع در تمام ہندوستان و دست گردان سالکان طریقت وعالمان شریعت از اولیائی کرام وعلمای عظام است و درین مدت ممتد ہزاران ہزار وبیعد وشمار از ہر دو گروہ حق پژدہ این خطہ را مطالعہ فرمودہ اند لیکن احدی بران گرفت نکردہ و متنفسی در حرف گیری آن نفسی برنیاوردہ ودمی نزدہ

پس گویا اجماع سکوتی از ہر دو طائفہ علیہ بران واقع گشت وازانجا کہ عدو مبین ابلیس لعین
در بنی آدم ہر دم یجری مجری الدم مطابق خبر صدق اثر ہست ونظراین مرید طرید درایذا ہمیشہ
بر ہل من مزید بیشتر ہست تا اینکہ غایۃ لعنۃ آن خبیث پلید در افراد انسان سلب ایمان
وتخلید نیران ہست العیاذ باللہ تعالی وعبارت منقولہ مکتوب معرفت اسلوب در معانی
متحد وموافق اقوال عالم ربانی ہست کہ مورد مطاعن متبعان خطوات شیطانی ہست
پس باندیشہ آنکہ مبادا چنانکہ بعالم عامل مجاہد کامل رحمۃ اللہ علیہ بی ادبی نمودہ اند دربارہ
عارف کامل مکمل زبان درازی کنند وبغضب الٰہی گرفتار شدہ آبروی اعتقاد خود
برباد دادہ خاک مذلت وخسران از نعیم جنان بر سر انداختہ مستحق عذاب الیم نیران گشتہ
ہمسایۂ شیطان شوند ۵ از خدا جوئیم توفیق ادب ٭ بی ادب محروم ماند از لطف رب ٭
بی ادب خود را نہ تنہا داشت بد ٭ بلکہ آتش در ہمہ آفاق زد ٭ بفحوای الدین النصیحۃ ذکر
برخی از احوال برکت اشتمال صاحب مکتوب محبوب پیر سالک ومجذوب ضرور
افتاد باشد کہ بفضل عمیم وہدایت جسیم حضرت کریم رحیم از ہمسایگی وہمخانگی آن لعین رجیم
محفوظ ومصون داشتہ در جوار رحمت ابدی کہ جنۃ الخلد ہست جا دہد مناقب آن
عالی مقام واحوال آن سر آمد اولیاء کرام در بسیاری از کتب وزبر این فن واقع
ومندرج ہست منجملہ انہا دو کتاب بالفعل موجود ہست سفوات التقیا واخیار الاخیار
فی اسرار الابرار تالیف شیخ عبد الحق دہلوی محدث رحمۃ اللہ علیہ در این کتاب
دوم احوال حضرت شیخ شرف الدین احمد قدس سرہ بسیار نوشتہ اند ولیکن
چون نسخہ موجود آن اغلاط بسیار داشت ونسخہای صحیحہ آن در دیار دہلی اکثر یافتہ
میشوند بر نقل عبارت کتاب اول اکتفا رفت شیخ بدر الدین ابن شیخ ابراہیم
سہرندی مؤلف سفوات التقیا کہ از کتب معتبرہ تواریخ این کتاب را استخراج
کردہ در طبقہ اولیاء مائۃ ثامنہ در ذکر احوال حضرت شیخ مینویسد شیخ شرف الدین احمد

ابن یحیی منیری رضی الله عنه از اولیاء مشهورین هندوستان است حنفی مذهب صاحب
دو جلد کتاب مکتوبات است در اصل از منیر بود وقتی که والد بزرگوار وی رحلت فرمود
وی خرد سال بود والده ماجده سلمها اش تربیت نموده و در اندک مدت قرآن را
حفظ کرده در طلب علم درآمد و بجهت تحصیل علم از قصبه منیر برآمد اکثر کتب متداوله پیش
شیخ شرف الدین لوامه که یکی از اعاظم دانشمندان دهلی بود گذرانید چون تحصیل علوم
پیش وی تمام کرد ذوق محبت حق که در باطن وی بود وی را بخدمت سلطان المشایخ
کشید والتماس صحبت کرد سلطان المشایخ فرموده که ترا حواله شیخ نجیب الدین
فردوسی کردم به پیش وی آمد و صحبت او را لازم گرفت در مدت قلیله سلوک را بانجام
رسانید و در بعضی کتب چنین آورده که وی بشوق نظام الدین اولیاء بدهلی آمد
قضا را پیش از آنکه او بدهلی برسد شیخ بریاض رضوان خرامیده بود شیخ نجیب الدین
فردوسی را در آنجا دید چون بملازمت او رسید فرمود که ای درویش سالها است
که منتظر تو نشسته ام امانتی دارم که بتو سپردنی است مرید او شد و نعمتی که برای او
نهاده بود بگرفت شیخ شرف الدین در حفظ آداب شریعت بغایت کوشش داشت
و از آنچه مخالف سنت و جماعت باشد مصون بود شیخ نجیب الدین چون او را
راه طریقت کامل دید تکمیل دیگران و خرقه خلافت باو حواله نمود و رخصت فرمود
از آنجا به بهار رسید و در نواحی بهار روهی بود آنجا حجره برآورده بحق مشغول گشت
گویند او را در چندین سال در بیابان که مابین دهلی و آگره است توقف واقع شد
هم در دشت می بود و عبادت میکرد و بعد از سالها بوطن رسید روزی حضرت
ابو المظفر بلخی خلیفه او که مخاطب یک جلد مکتوبات ویست از وی پرسید هم
می گویند که شیخ چهل سال چیزی نخورده است فرمود چنین است که چیزی نخورده
بلکه طعام نخورده ام اما گاه گاه برگ درخت و گیاه و میوه بیابان از [illegible]

چیزها خورده ام گویند که دوازده سال او را حاجت بول و غایط نشده در این مدت
بوی طعام بدماغ او نرسید و بارها گفتی از روی کسر نفس ریاضتی که من کشیده ام
اگر کوه را بودی آب شدی اما شرف الدین چیزی نشدی بشیخ مظفر مکتوب نوشته
لله در هم [illegible] بیکین قوم را حق داده است و زیر آن گنج کرم بنهاده است شیخ
برادر عزیز ابوالمظفر سلام و دعای کاتب مطالعه کند باید که در کار خود مردانه باشد
و از شداید امور و از کثرت ابتلا و امتحانات گوناگون که در راه سالک است نباید
که در کار قصور و فتور راه یابد ای برادر در عصمت الانبیاء آورده است که کار خداوند
بر یک نمط نیست نتوان دانست که اقبال فتوح حق سبحانه و تعالی از کدام راه
پدید آید از راه شفقت یا از راه محنت یا از راه عطا یا از راه بلا موسی پیغمبر را علیه السلام
بعد از زادن [illegible] افگندند پس در تابوت کردند پس در دریا انداختند پس در
دست دشمن افگندند بعد از ان بدست او فرقان تعلیم دادند و از خوف کشتن در
غربت آوردند و از انجا ده دوازده سال در شبانی انداختند شب تاریک شد
و ابر تیره برآمد و برق جستن گرفت و گرگان در رسیدند و گوسپندان ربودند
و زن او که در حالت زادن بود [illegible] ساخت گرفت هر چند چقماق زد و آتش بر نیامد
چون از همه جهت [illegible] بشکست فتح الغیب پدید آمد تا گفت انی آنست نارا
چون طلب آتش [illegible] رسید [illegible] گفت انی انا ربک فاخلع نعلیک
انک بالوادی المقدس طوی و انا اخترتک فاستمع لما یوحی الی آخره الی آخر المکتوب
[illegible] در زمان سلطان محمد تغلق بود و سلطان بیگی از امرایان
فرمان فرستاد که در باب [illegible] شیخ [illegible] بالکند [illegible] بموجب حکم سلطان خانقاه
[illegible] مشغول [illegible] سلطان [illegible] فرستاد [illegible] حجره خاص [illegible]
[illegible] ساخت و عرض کرد که [illegible]

درویشان است و با ایشان گذرانید گویند که در زمان سلطان فیروز شاه بدهلی تشریف
آورده بود سلطان بادی عقیدت و اخلاص داشت دیه راجگده در وجه معاش
خدام او داد تا مدتی آن دیه در تصرف خدام او بود وقتی بخاطر او رسید که ترک آن دیه
نماید بدین نیت متوجه دهلی شده حاسدان بسلطان رسانیدند که شیخ با وجود دیه
راجگده قناعت نکرده بطمع پیش شما آمده است سلطان از انجا که اعتقاد داشت زجر
انجماعت نموده چون شیخ را دید فرمان از آستین بیرون کشید و گفت که دیه ترک میکنم بادشاه را
از حکم آن چاره نماند که باز اعاده نماید حاسدان منفعل گشته در سنه هفتصد و چهل وفات
یافت او ملبل معارف سرا بوده تاریخ او خرد گشوده **اقول** این سیه روی سفید ریش و این
مسلمان صورت کافر کیش برای اضلال جهال تلبیسات گوناگون و تدلیسات
بوقلمون می نماید و ازین نیرنگیهای او فضیحت و رسوائی او نزد کسانیکه بهره از فهم و دیانت
دارند می افزاید همه نجدیان لیام اعدای حضرت صوفیه کرام و با معتقدان آنحضرات
الد الخصام اند شیخ نجدی و پیر دالش آنحضرات را مبتدع و مشرک می انگارند
و ارشادات آنحضرات را بجوی نمی شمارند این لعین ابلیس برای خدع و تلبیس زبان
ناپاک خود را بمدح و ثنای آنحضرات می آلاید و داستان احوال حضرت شیخ
شرف الدین احمد ابن یحیی منیری قدس سره برای فریب دادن عوام و جهله می
سراید تا خیال سوء اعتقاد طائفه نجدیه نسبت بآنحضرات از اذهان عوام و جهله
برآید و بآن بیچارگان که معانی دقیقه نتوانند فهمید مطابقت کلمات کفر که از
شیخ نجدی با ارشادات حقه آنحضرات بنماید و غالبا او خود هم از جهت غایت غباوت
و غوایت آن کلمات کفر را مطابق آن ارشادات میداند و بحسب فهم کج سخن
بیهوده بر زبان کج خود میراند باید دانست که لغوث صفات کمالیه آنحضرت
صلی الله علیه وسلم برده گویند یکی آنکه بآنحضرت صلی الله علیه وسلم اختصاص ندارد

همچو ایمان و نبوت و رسالت دوم آنکه بآن حضرت صلی الله علیه وسلم مختص ست
و در دیگری یافته نشد و این قسم دوم دو قسم است یکی آن صفات که صالح اشتراک
بین اثنین فصاعدا هستند اما از انقسام بر متعدد ندارند مگر او سبحانه آن صفات
را بدیگری ارزانی نداشته ثبوت آن صفات مستلزم سلب آن صفات
از آنحضرت صلی الله علیه وسلم و ثبوت آن صفات بآنحضرت صلی الله علیه وسلم
مستلزم سلب آن صفات از دیگری نیست نظر بودن آن صفات صالح اشتراک
و تعدد مشارکت دیگران بآنحضرت صلی الله علیه وسلم در همچو صفات ممکن و مقدور هست
کو واقع نیست همچو نیل مرتبه قاب قوسین او ادنی که ابا از اشتراک و تعدد ندارد
ممکن هست که او سبحانه دیگران را نایل مرتبه قرب قاب قوسین او ادنی گرداند چون
این قسم صفات صالح اشتراک بین کثیرین هست مشارکان آنحضرت صلی الله علیه و
سلم در این قسم صفات ممکن اند میتوان گفت که اگر او سبحانه خواهد صد هزار چون آنحضرت
صلی الله علیه وسلم در هر لحظه بیافریند و بهر نفسی از انفاس ایشان را مقام قاب قوسین
و همچو نیل مقام قاب قوسین صالح اشتراک در میان کثیر مخصوصات قسم دوم از
قسم ثانی آن صفات اند که هرگز صلوح اشتراک بین اثنین ندارند فضلا عما فوق
اثنین و ثبوت آن صفات بیکی بی سلب آن صفات از جمیع من عداه ممکن نیست
و اتصاف آنحضرت صلی الله علیه وسلم بآن صفات بی سلب اتصاف هر واحد
ممن عداه صلی الله علیه وسلم بآنها و اتصاف یکی ممن عداه صلی الله علیه وسلم بآن صفات
بی سلب اتصاف آنحضرت صلی الله علیه وسلم بآن صفات امکان عقلی ندارد و جمله
این قسم صفات هست صفت خاتم النبیین و اول ما خلق الله نوره و اول النبیین
خلقا و اول من تنشق عنه الارض و اول الناس خروجا اذا بعثوا و اول من یفیق
من الصعقة و اول من یؤذن له فی السجود و اول شافع و اول مشفع و اول من یجوز علی

الصراط واول من یقرع باب الجنة واول من یفتح له الجنة واول شفیع فی الجنة وقایم مقام
لایقومه بعد غیره یغبطه فیه الاولون والآخرون ونایل درجه لاینبغی العبد من عباد الله الا
ینالها الا رجل واحد وصاحب الشفاعة الکبری وسید الناس یوم القیمة وصاحب
لواء الحمد الذی مامن نبیّ آدم فمن سواه الا تحت لوائه واکرم الاولین والآخرین علی الله
ورحمة للعالمین ومبعوث الی الخلق کافة مشارک آنحضرت صلی الله علیه وسلم درین
قسم صفات محال بالذات وممتنع عقلی است پس بودن دو کس خاتم النبیین ممکن
نیست چه جای آنکه هر یکی از صد هزار کس که در یک یک لحظه آفریده شوند واحد
اخیر کل جماعت انبیا باشد چه هر یکی از آنهمه صد هزار بلکه از آنهمه کسان بیشمار که
در هر یک لحظه آفریده شوند نبی باشد یا هر یک از انها نبی نباشد اگر هر یکی از آنان نبی
باشند وبعضی نبی نباشند محال است که هر یکی از ان همه ها خاتم النبیین باشد چه
کسیکه نبی نباشند خاتم النبیین نتواند شد واگر هر یکی از آنهمه ها نبی باشد هر یکی از
آنهمه آخرین همه انبیا و واحد اخیر جماعت همه انبیا نتواند شد پس هر یکی از آنهمه خاتم
النبیین نتواند شد حاصل که اشتراک وصف خاتم النبیین در دو کس ممکن نیست
فضلا عما فوق اثنین رهنیان دیگر اوصاف مذکوره مشترک بین اثنین نتواند شد
چسان عاقلی بلکه کسیکه بهره از فهم داشته باشد تجویز تواند کرد که صد هزار کس در
هر لحظه که هر واحد ازانها موصوف باشد باینکه انه اول ما خلق الله نوره وانه اول
النبیین خلقا وانه من ینشق عنه الارض واول الناس خروجا اذا العثبوا واول من
یفیق من الصعقة واول من یوذن له فی السجود واول شافع واول مشفع واول من
یجوز علی الصراط واول من یقرع باب الجنة واول من یفتح له الجنة واول شفیع فی
الجنة ممکن الخلق اند اگر یکی ازان صد هزار کس موصوف باین صفات باشد جمیع من
عداه داخل عموم مضاف الیه اول ومفضل علیه باشند پس موصوف بصفات مذکوره

نتوانند بود و براین تقدیر سلب این صفات از آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم ضرورست
پس مشارکت دیگری باآنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم دراین صفات ممکن نیست وقد
سبق مرارًا ان الاول لایتعدد واگر صد ہزار کس در ہر یک لحظہ آفریدہ شوند اگر
کسی ازانان موصوف بقیام مقامیکہ لایقومہ احد غیرہ یغبطہ فیہ الاولون والآخرون
نباشد کسی از آنان مشارک آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم نتواند شد واگریکی ہم ازانان قایم
مقام لایقومہ احد غیرہ یغبطہ فیہ الاولون والآخرون باشد آنحضرت صلی اللہ علیہ و
سلم قایم آن مقام نباشد واز جملہ غابطین باشند نہ مغبوط اولین وآخرین براین تقدیر
مشارکت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم دراین صفت ممکن نیست وہمچنان اگر ان صد ہزار
کس در ہر یک لحظہ آفریدہ شوند نائل درجۃ لاینبغی الا لعبد من عباد اللہ ولا ینالہا
الا رجل واحد نتوانند شد واگریکی از آنان نائل آن درجہ باشد آنحضرت صلی اللہ
علیہ وسلم نائل آن درجہ نتوانند بود براین تقدیر ہم مشارکت یک کس ہم باآنحضرت
صلی اللہ علیہ وسلم درنیل آن درجہ ممکن نتواند بود چہ جای مشارکت صد ہزار کسان
کہ در ہر یک لحظہ آفریدہ شوند باآنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم درنیل آن درجہ ممکن نتواند
بود چہ جای مشارکت صد ہزار کسان کہ در ہر یک لحظہ آفریدہ شوند باآنحضرت صلی
اللہ علیہ وسلم درنیل آن درجہ وہمچنان سوای یک کس دیگری صاحب شفاعت کبری نمیتواند
شد شفاعت کبری صلوح اشتراک بین اثنین ندارد ہر یکی ازان صد ہزار کس
کہ در ہر یک لحظہ آفریدہ شوند صاحب شفاعت کبری وسید الناس یوم القیمہ و
صاحب لوائی کہ جمیع من عداہ یعنی آدم فمن سواہ تحت ان لوا باشند واکرم الاولین
والآخرین علی اللہ ورحمۃ للعالمین قاطبۃ ومبعوث الی الخلق کافۃ نمیتوانند شد واینہمہ
مقدمات بشرح وبسط تمام سابق ازین مکرر مبین ومبرہن شدہ نظر بر شدت
غباوت این قائل حاجت اعالہ آن افتاد پس معنی کلام حضرت شرف الدین احمد

ابن یحیی منیری قدس سره این است که اگر او سبحانه خواهد صد هزاران همچو آنحضرت صلی الله علیه وسلم در قرب ذلفی و نیل مقام قاب قوسین بیافریند که این وصف صالح اشتراک باین کثیرین است در جلال او سبحانه ذره زیادت نگردد و این کلام صادق است چه آفریدن صد هزار کسان که مانند آنحضرت صلی الله علیه وسلم در نیل مقام قاب قوسین باشند موجب زیادت ذره در جلال الٰهی نمیتواند بود حضرت موصوف قدس سره بقوله و هر نفسی از انفاس ایشان را مقام قاب قوسین دهد بوجه تشبیه که از قول او همچو محمد مفهوم می شد تصریح فرمود که مشارکت در این صفت بسبب صلوح اشتراک ممکن است و ذکر آن صفات که صلوح اشتراک ندارند که درمیان نا آورد که مشارک آنحضرت صلی الله علیه وسلم دران صفات امکان ندانست و از جهت همین نکته حضرت موصوف قدس سره نفرمود که اگر خواهد در هر لحظه صد هزار همچون محمد صلی الله علیه وسلم بیافریند و هر نفسی از انفاس ایشان را خاتم النبیین گرداند یا اول النبیین خلقاً گرداند الی غیر ذلک من الصفات التی لاتحتمل الاشتراک و اگر مقصود حضرت موصوف بیان امکان مشارک آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع صفات کمال خواه صالح اشتراک باشند یا نه می بود افزودن قول او و هر نفسی از انفاس ایشان را مقام قاب قوسین دهد ضرورت نداشت بلکه بایستی گفت که صد هزار همچون محمد در جمیع صفات کمال بیافریند و وجه تخصیص مقام قاب قوسین بذکر وجهی نداشت وجه تخصیص آن بذکر همین است که دیگر صفات کمالیه مختصه آنحضرت صلی الله علیه وسلم صالح اشتراک نبوده اند این صفت مختصه صالح اشتراک است و مشارکان آنحضرت صلی الله علیه وسلم در این صفت ممکن اند ذکر این صفت فرموده دیگر صفات مختصه غیر صالحه الاشتراک را ذکر نتوانست کرد ازینجا معلوم شد که این بلید جاهل کلام حضرت موصوف

نتوانست فهمید انگاشتن او این کلام را موید کلام شیخ نجدی ناشی از جهل ناقهی اوست
و معهذا کلہ قول حضرت موصوف اگر خواہد در ہر لحظہ صد ہزار ہچون محمد صلی اللہ علیہ وسلم
بیآفریند و ہر نفسی از انفاس ایشان را مقام قاب قوسین دہد در جلال او ذرہ
زیادت نکرد و قضیہ شرطیہ صادقہ است و برائی صدق قضیہ شرطیہ امکان مقدم
و امکان تالی آن ضرور نیست صدق این شرطیہ مستلزم امکان مقدم و تالی
آن نیست قال اللہ سبحانہ لوارد نا ان نتخذ لہوًا لاتخذ ناہ من لدنا ان کنا
فاعلین و قال سبحانہ لو کان فیہما آلہۃ الا اللہ لفسدتا بالجملہ استدلال بصدق
شرطیہ بر امکان مقدم یا تالی آن سفاہت دیگر ہست این بود جواب اجمالی
ہذیان این نجدی ہنجو و حالیا نظر تفصیلی در ہذیانات بیہودہ او باید نمود و پردہ
از روی زشت عوار و عواری این اعور باید کشود قول او در این کلام حق و حقیقت
نظام غور تمام می باید تا دریافت شود کہ امتناع ذاتی ہچو حضرت خاتم النبیین صلی
اللہ علیہ وسلم ثابت میگردد یا امکان ذاتی نیز کی بلکہ ہزاران دلکوک و بیشمار این
تلبیس عجیب است در قول حضرت شیخ شرف الدین احمد منیری قدس سرہ وصف
خاتم النبیین مذکور نیست مشارک آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم در این وصف کہ
صالح اشتراک نیست ممتنع بالذات است حضرت ممدوح ذکر مشارک آنحضرت
صلی اللہ علیہ وسلم بذکر نام مبارک در وصف نیل مقام قوسین فرمودہ اند این قابل
لباس کہ شاگرد شایستہ وسواس خناس است بجائی نام مبارک وصف خاتم
النبیین مذکور نمودتا در اوہام جہلہ و عوام انداز د کہ امکان مشارک آنحضرت
صلی اللہ علیہ وسلم در وصف خاتم النبیین از کلام حضرت موصوف مستنبط
میشود و حال آنکہ در کلام حضرت موصوف ازین وصف اثری نیست حضرت
موصوف بر ذکر مقام قاب قوسین کہ صالح اشتراک است اکتفا فرمودہ اند

وبا اینهمه از کلام حضرت موصوف امکان ذاتی مشارک آنحضرت صلی الله علیه وسلم
در نیل مقام قاب قوسین هم ثابت نمی شود چه صدق شرطیه مستلزم امکان مقدم
و امکان تالی نیست مثلا اگر کسی گوید که اگر امور غیر متناهیه مرتبه مجتمعه موجود بالفعل
شوند ذره درجلال الٰهی زیادت نگردد و این قضیه شرطیه صادق است و از صدق
آن امکان وجود امور غیر متناهیه مرتبه مجتمعه بالفعل که باتفاق متکلمین وحکما ممتنع
ذاتی است و امکان زیادت جلال الٰهی ثابت نمی شود فهمیدن امکان مساوی
آنحضرت صلی الله علیه وسلم ازین کلام باقتضای غایت حماقت و نافهمی است و قول
او و عبارت منقوله مکتوب صدق اسلوب الی قوله و دران حدیث قدسی در دفع
دیگر الحادات این ملحدان نیز موجود است ناشی است از غایت جهل و نادانی
و شدت تلبیس و بی ایمانی آن حدیث قدسی این است یا عبادی لو ان اولکم و آخرکم
وانسکم وجنکم کانوا علی اتقی قلب رجل ما زاد ذلک فی ملکی شیئا یا عبادی لو ان اولکم
و آخرکم وانسکم وجنکم کانوا علی افجر قلب رجل مانقص ذلک فی ملکی شیئا و کلمه لو در لسان
عرب برائے امتناع مایلیها موضوع است قال سبحانه لو کان فیهما الهة الا الله لفسدتا
فهمیدن امکان مقدم شرطیه که در حدیث قدسی حدیث قدسی مبنی است بر جهل از معنی او و جهل
ازینکه صدق شرطیه تقدیریه مستلزم امکان مقدم و امکان تالی آن نیست
وتفصیل نافهمیهای این قایل و شیخ نجدی وکشف جهالات این جاهلان بجائیکه
این قایل این حدیث قدسی را نقل خواهد کرد خواهد آمد انشاء الله تعالی و قول او و این
مکاتیب حقایق اسالیب الی قوله پس گویا اجماع سکوتی از هر دو طایفه بران واقع
گشت بر نافهمی قایل مبنی و از فرط حماقتش مبنی است چه از قول حضرت صاحب مکتوب
قدس سره امکان مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع اوصاف کمال متوهم
نمی شود بلکه از بودن آن قول قضیه شرطیه امکان مشابه آنحضرت صلی الله علیه وسلم

در ذیل مقام قاب قوسین هم مستنبط نیست چه صدق قضیه شرطیه مستلزم
امکان مقدم وتالی آن نیست کما سبق وصدق شرطیه مذکور محل کلام نیست اولیائی
کرام وعلمای عظام چرا بران کلام میکردند واز اجماع برصدق شرطیه مذکوره مکتوب
فهم امکان مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم در اوصاف کمال ناشی از حماقت و
بلادت است از اجماع برصدق این شرطیه کار شیخ نجدی و اتباعش برنمی آید وچون
همه امت از مجتهدین ومقلدین وصوفیه کرام اهل بدع واهوا اجماع دارند براینکه
آنحضرت صلی الله علیه وسلم موصوف اند بآن صفات کمالیه که صالح اشتراک
بین اثنین نتواند شد واینکه آنحضرت صلی الله علیه وسلم افضل ماسوی الله و
افضل ممکنات اند آن اجماع مستلزم اجماع قطعی است برامتناع ذاتی مساوی
ومشارک آنحضرت صلی الله علیه وسلم درهمه اوصاف کمالیه کما سبق مرار شیخ نجدی
واین اخرق خرق اجماع قطعی نموده در وعید من شذ شذ فی النار درآمدند واز دائرهٔ ایمان برآمدند
وقول او از انجا که عدد مبین الی قوله العیاذ بالله درست است ومصداق آن حال شیخ
نجدی وخیم المآل وحال این سرکرده جهال است که شیطانی در رگ وپی اینها
درآمده ایمان اینها را بغارت برده اینها را در جمله الاخسرین اعمالا الذین ضل سعیهم
فی الحیوة الدنیا وهم یحسبون انهم یحسنون صنعا داخل کرده اینها را مستحق خلود فی النار
گردانید وقول او وعبارت منقوله مکتوب معرفت اسلوب در معانی متحد وموافق اقوال
عالم ربانی است که مورد مطاعن متبعان خطوات شیطانی است مبنی بر جهل وبی ایمانی
است چه از عبارت منقوله امکان ذاتی مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع
کمالات بلکه امکان ذاتی مشابه آنحضرت صلی الله علیه وسلم در ذیل مقام قاب قوسین
هم مستنبط نیست وشیخ نجدی که سرکرده شیاطین الانس بوده است بامکان
ووقوعی کرورها مساویان آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات مصرح است

کما سیأتی عبارت مکتوب را متحد و موافق با اقوال سراپا ضلال و اضلال و آن وخیم
المآل دانستن غایت جهل و ضلال است و قول او پس باندیشه اینکه الی قوله للخوائی الدین
النصیحة دلیل غایت سفاهت او هست ذکر شیخ نجدی که شیطانی مضل و مضل بود
در اثنای ذکر حضرت شیخ شرف الدین احمد ابن یحیی منیری از قبیل ذکر احد الضدین
مع ذکر الضد الآخر است شیخ نجدی جاهلی بود که معنی الفاظ هم درست نمیدانست اعمال او
که باقتضای جهل و سفه اقتدای ائمه مجتهدین گذاشته برای کج خود که از جهت لا علمی
او از مسایل کلامیه و اصول فقه و مسایل فقهیه و فنون عربیت که ازین جهت ترجمه آیات
قرآنی و احادیث نبوی و اثر گونه می کرد و الخود محدث و مفسر بودن خود جهله و عوام را باور
تزدیری آورد روبراستی نداشت عمل میکرد محض لغو و لاطایل بودند تطوعات را الغوی اشکا
و صلوات فرایض او از جهت اعمال کثیره که در نماز می کرد همه فاسد بوده اند و معهذا
او ملحدی بی ایمان بود برای مقبولیت اعمال ایمان شرط است او بارتکاب استخفاف
بشان حضرت افضل الممکنات علیه افضل الصلوات و اهانت ایمه مجتهدین و حضرات
صوفیه طوق لعنت در گردن و خار ارتداد در دامن داشت بطمع جاه عباد الله را
گمراه و دین خلفی را تباه کرده میخواست که همچو اسماعیل صفوی که بذریعه اشاعت
رفض بر ایران زمین تسلط یافت باشاعت نجدیت در نواحی افغانستان و پنجاب
استیلا یابد **قال الاستاد** چون این قایل را که رای ازین و فهم سلامت قرین یعنی نظر ظاهر
بین و عقل خطا آگین او متوجه دقیقه رسی و باریک بینی بلکه مجز زحق جوئی و صواب گزین نیست چند
وساوس درگرفته ؛ در تشخص فهم او تارک وبی فرد رفته اند مداوه و علاج و اصلاح مزاج او ضرور
افتاد **قال الفراش الاطیش من الفراش** چون این کلمات لایعنی بمطالب علمی
تعلق نمیداشت و بیمعنی است در جوابش بیک بیت اکتفا رفت ؎ اتجو عالما برا تقیا
و عند الله فی ذلک انتقام ﴿ **اقول** ذکر این کلمات برای تنبیه بر جهالت و ضلالت و غباوت

وغوایت شیخ نجدی که عالمی در فریب اغوائش عالمی بیعدیل در دام اغواء وتضلیل او
درآمده واز دائرهٔ ایمان برآمده ضرور بود این فرومایه فروپایه باقتضای درایت
یمنی که شاید آنهم ازان او نباشد خوانده بر سر خود بلا آورد ودست استاد علامه چون
این بیت شنید بجوابش قصیده ثلثا غراکه مشتمل ست بر مسائل ودلائل وحال
وخیم شیخ نجدی واین قائل بداهه نظم فرمود وبجواب این بیت بیت خاص انشا نمود
؎ اتمدح جاهلاً اشرّ اشقیاً ✽ تدارکه من الله انتقام ✽ اگرچه آنجا دیجود وآن
نجدی بنکو وآن مایه فهم وآن قدر استعداد علمی ندارد که بر دقایق حقایق وصنائع
وبدائع که در اثبات قصیده ودائع اند وقوف یابد مگر تنشیط خواطر ناظرین که
از عربیت ودیگر فنون بهره یافته اند آن قصیده تمام وکمال درین مقام ثبت کرده
شد وهی هذه ـ

بسم الله الرحمن الرحيم

کلامی فی حشا العادی کلام ✽ نوافذ ماله منها التیام

جوارح قطعت منها قلوب ✽ لاعادی لاجوارحهم وهام

جمع جارح خسته کننده ۱۲

کلامی حاسم للریب قطعا ✽ بدالوتین مزراب الحسام

قاطع ۱۲

براهينى قضاياها قواض ... قلامى فى اصابتها سهام

تزيد قلوب نجديين نجدا ... وتنكى فوق ما ينكى الحسام

فكم سيف له ثلم ونبو ... وما للحق نبو وانثلام

وقمت لجاحدين اشد وقم ... كانّ لوقمهم قلمى وقام

يناجدنى لاجل نجود حق ... بما ناجدت نجدى طغام

جهول يدعى علما وتبدو ... عليه من جهالته علام

يضادنى كما ضاد الرشاد ... المبين الغىّ والنورّ الظلام

فقد يعوى كما تعوى كلاب — وقد يثغو كما تثغو بهام

حمار صات حين اراح ليثا — وكلب هر اذ مر الكرام

ومن ام الزمان ونكره ان — يعارضني عيايا ء عبام

يساجل باقل سحبان نطقا — يساهم في النهى سهما فدام

يجاري ضالع قرما ضليعا — قرما لا يغالبه قزام

يوازن سافل دون نزيل — لقدام له مجد قدام

تزيغ ثعالة ليثا هصورا — يجادل احد لا طير طغام

مراوغ ثعالة لتصيد ليثا ‏ ‏ لها خيف وفي الهلك اقتحام

اذا ما همّ ان يصطاد بازا ‏ ‏ حمام طار حان له الحمام

يروعني وكيف تهاب شاة ‏ ‏ ليوث او عصا فيرا علام

لقد غمر الجهول الغمر غمر ‏ ‏ فغامر في محال لا يرام

هوى ذا الوغم في وغم وغم ‏ ‏ وهم فواد ذا الهم اهتمام

بما عقمت شيخ النجد قيلا ‏ ‏ يعاقمني عيايا عقام

عقام محنة فكر عقيم ‏ ‏ على جهل هو الداء العقام

واورثه ابٌ تمهيد فرش — وصوغ الكذب خوال دمام

فكان ابوه نجاد انجيد — تعنّاه فروش اوخيام

تردّ دحا فيا حتى تردّى — ولم يحمله ظهرا وسهام

فشغل ابيه فرش اوخيام — وشغل الابن فرش وخيام

وفسل صائغون لخول — له فى صوغه بهم اهتمام

صغار القدر اصغره خول — واعمام وكبره عمام

رضيع ارضعته الام جهلا — فليس له من الجهل انفطام

اصم اصمه وقر ووقر — فذان على صماخيه صمام

وخام خيمه خيم شتيم — وشيمته الوشيمة والشتام

لئيم ماله فى اللوم لئيم — وليس له اذا ما ليم لام

زنيم ليس داهية ولكنه — فى الدهى داهية زنام

نشى غلا بخمر لا بخمر — واسكره السخيمة لا سخام

نفى الحمق التحلم عنه قدما — ولم يسلبه حمق اى مدام

ولم يعقل مدام عقله بل — حماقته له خلق مدام

ارى اسّك ابهم مشترك ... ومرتك وابهم مستهام

يحمّره سواد البيض لكن ... يسخّره اللئام له اللئام

حوى مع خمسة جهلا ووهلا ... وشانته الشراسة والعرام

كذاك الدون يحوي حين يزوي ... يعنو اذ يقل ويستضام

فيهزء من شرافته شهوم ... ويضحك من خرافته شهام

هذى هذيان مجنون جنو ... وصبيان تكلمهم بغام

طغى فلغى وانغى وهو الغى ... كغير ليس يلبجه لجام

انغار بالنون والغاء المعجمة افزون گردیدن مار و بزرگ منشی خود بینی ۱۲

أتنشد يا كهام على بيتنا | أفاد كه مشايخك الكهام

أتمدح جاهلا شرا شقيا | تداركه من الله انتقام

وأنكر جاهدا غيا وجهلا | شفاعة من يلوذ به الأنام

وحرم أن يؤم بشد رحل | مزار دونه البيت الحرام

وجوز أن يقول الله كذبا | وقول الكذب منقصة وذام

وتجويز انتقاص الله كفر | وكان له بذا الكفر التزام

وقد جوزت يا مقبوح وصفا | الا له بكل منقصة تذام

فیمکن فی اعتقادک ان یکون ... الاله بحیث یقعد او یقام

ویقترف الفواحش والخطایا ... ویرتکب المظالم والهضام

وینقص شانه شین وطین ... ویغفله وینسیه النیام

ویقبل کلما قبل البرایا ... کان ینتابه سام وسام

ویلحقه التجسم والتجزی ... وذلک کله کفر جسام

تجوز یا عدیم طرق علم ... علی حق له حق الدوام

وذاک وبال اخذ غوا اماما ... فبرت به کما بار الامام

غوى فلختار كفر الجحد دنيا　　فدان له من الحمقى فئام

وسوق نفاقة نفقت فباعوا　　الهدى خسرا وباعوه طغام

وشاعه الى ارض وخام　　وخام سفلة نكصوا فخاموا

وسمى الجهد في الطغوى جهادا　　فصار اليه من جم جمام

بذا الكيد اقتنى مالا كثيرا　　فكان له بذا الكيد اغتنام

ارى عطشى سرابا من بعيد　　فحفوا حوله هيما وحاموا

اضاع العمر في عوم ونوم　　ولم يك منه بالعلم اهتمام

فلم يحصل له صرف ونحو ولا علم الاصول ولا الكلام

وكان له مع الجهل اجتهاد وانكار لما اجتهد الامام

وقد ابدى لآثار وآي معاني غير ما ذكر الامام

وكان بحيث يجهل وضع لفظ فصيّر ما لمعناه اكتتام

فلم يحصل بمعنى اول او بمعنى الختم قط له اعتلام

على قلب تختم عن ختام النبوة فاعتدى وعدا اختتام

فجوّز ان يكون نظائر في الكمال لمن له الفضل العظام

لمن هو اول الانام خلقا | ومن هو للنبيين الختام

فهل قبل ابتدائهم ابتداء | وهل بعد اختتامهم اختتام

محمد ن الشفيع لكل اثم | يعاقبه العقوبة والاثام

ملاذ مفزع هو مفزع | للورى اذ هال افزاع عظام

حباه الله اوصافا ابت ان | يكون لها اشتراك وانقسام

رسالته التي عمت وتمت | كمال للرسول به انصرام

به تم المكارم والمعالي | وهل بعد التمام لها تمام

قسيم لايجوز له قسيم ‌‌ ‌ به تم المحاسن وانقسام

اليس مقامه المحمود اعلى ‌ ‌ ‌ مقام لايقاس به مقام

يظن الواجب النجدي ان ‌ ‌ ‌ السفار لزورة نزر حرام

يظن نداءه لله شركا ‌ ‌ ‌ وان رجا شفاعته اجترام

بوضع الانبياء له غرام ‌ ‌ ‌ اشد جزاه اجرٌ غرام

بفتنته بدا في الناس بغي ‌ ‌ ‌ وبين المسلمين فشا اختصام

بلا جمهور جهال غرور ‌ ‌ ‌ باوهام بها وهموا وهاموا

فاعذر غدرة في الناس عصرا | وان اودى به موت زآم
وخلف خلفه فيهم خلافا | تعذر منه بينهم الوءام
حمى حنفية حنفاء دينا | قويما هم بامر الدين قاموا
فرد واردة الجحد ردا | ارد بكل برهان اقاموا
فقام فقوم القيام قوما | على دين قويم فاستقاموا
تقدم يا جهول الدون قدما | على التقدير في حجج تقام
حشمت بشيخك النجدي حتى | لغوت لغا وليس لك احتشام

لئن كنت احتدمت على غيظا ... فان عليك للنار احتدام

يماثلك ان تعارضني سفاه ... وهل يسطو على البازي يمام

لئن كنت اعتلقت بحبل وهم ... فلي بالعروة الوثقى اعتصام

وحبل الوهم منفصم سخيف ... وما للعروة الوثقى انفصام

تشبث بالحشائش في ورط ... لشيخك في مهالكها اقتحام

فهل يغني حشيشك شيخ نجد ... هوى في غورها معه اللئام

فشيعة شيخك النجدي طرا ... زنادقة وان صلوا وصاموا

ذا ما المرء لم یؤمن بصدق — فلا یجدی الصلوة ولا الصیام

نقص من تنقصه ارتداد — مبوء من یقارفه اثام

تخاصم فی حبیب الله قفوا — لشیخك جهّل لك الخصام

خالف انت بعد الشیخ خلف — فبعد بك اقتدی خلف وخام

وانك واحد من سیئات — جناها شیخك لا اتقی الکرام

فانت عم کقائدك العمی عن — سنا شمس اظلتها الغمام

لومك ناصحا یا کلب فاخسأ — فما تلغو نباح لا کلام

فؤادك كالصخور اصم صلد | فلا يجديك نصح او ملام
ولا يخزيك هجو ان هجوي | فخار فاخرك مستدام
فانت اخس من هجوي فلما | هجونك حق منه لك الوأم
الا غضض يا غضيض الطرف ونظر | متون جد ذلك النبل الهمام
لحاك الهنا انلم تجاوب | اذا ما هذ سمعك في النظام
فديت محمد اخير البرايا | عليه صلوة ربي والسلام

قال الاستاد پس باید دانست که این قائل سه وسوسه موسومه لسبعة دلائل برای اثبات امکان شخص که برابر آنحضرت صلی الله علیه وسلم درکمالات باشد در بعض رسائل آورده است قال المرتد المتقلب بل الکلب الکلب

اقول امکان شخص مذکور بوجوه کثیره مذکور سابق ثابت گشت وانچه این ملحد بیدین بنیابت شیطان لعین در نفی عموم وشمول قدرت رب العالمین یعنی در امتناع ذاتی مساوی که ممکن التساوی بالیقین است دو وجه که موجب سواد الوجه است ذکر نموده تنبیه یافته جرح وقدح از بیخ برکنده شد که بعد ازان اگر از الحاد وفساد اعتقاد ثابت نگردد و نار برعار اختیار نماید بجز خسران دارین وحرمان کونین نصیبش نخواهد بود **اقول** این مرتد بی ایمان واین بدکیش نامسلمان هیچیک وجه امکان مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم ثابت نکرده بلکه چند احتمال باطل از باطن خبث مواطن خود برآورده باقتضای جهالت وضلالت ابدای آن احتمالات را استدلال بر امکان مساوی مذکور انگاشته دست از دین وایمان برداشته نائب مناب رئیس الشیاطین واز جهت ارتداد مردود باسفل السافلین گشت با وجوه ارتداد وضلالت وغوایت وجهالت او سابق ازین تفصیلاً بیان کرده ایم حالا باز اجمالا بران تنبیه میکنم باشد که این مرتد از ارتداد باز آید این قائل اولا معنی وصف خاتم النبیین را تحریف نموده احتمال بودن دو کس که در یکزمان نبی باشند خاتم النبیین برآورده از ایمان واسلام برآمده باوجود اعتراف باینکه لام در النبیین برای استغراق است ندانست که خاتم النبیین همه نبی است که نبوت او از نبوت سائر انبیا متاخر باشد پس اگر فرض کرده شود که دو کس در یکزمان نبی باشند بعد آن زمان نبوت منقطع شود هیچیکی ازان هر دو کس خاتم النبیین نمی تواند شد چه نبوت هیچیکی ازان هر دو نبی مفروض بعد نبوت جمیع من عداه من الانبیا نیست بلکه نبوت هر یکی ازان هر دو مفروض از نبوت بعض من عداه متاخر نیست این تجویز که این قائل برآورده این قائل را از ایمان برآورد واین تجویز را وجه اثبات امکان مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات انگاشتن از غایت غوایت وغباوت ناشی است این قایل که بودن دو نبی که در یکزمان باشند وبعد آن هر دو نبوت منقطع شود خاتم النبیین تجویز میکند اگر دیده دانسته معنی خاتم النبیین برای تلبیس تحریف میکند کافر متعند است واگر باقتضای جهل معنی آن نمیداند

کافر جاہل است وجہل در کفر عذر نمی تواند شد و بر این تقدیر ظاہر است کہ این قایل بہ بودن
آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم خاتم النبیین ایمان ندارد کہ تصدیق بعقد بلی دانستن معنی مجہول ممکن
نیست ثانیاً این قایل می گوید کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم از عموم النبیین در خاتم النبیین
مستثنیٰ است وظاہر است کہ کسیکہ از عموم النبیین مستثنیٰ وخارج است خاتم النبیین
نتواند شد این قول او بنفی صفت خاتم النبیین از آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم میکشد وآن کفر
است این کفر را وجہ اثبات امکان مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم دانستن علاوہ بران است
چہ آن مساوی بر تقدیر وجودش اگر در عموم النبیین داخل باشد بدانست این قائل خاتم النبیین
نتواند شد زیرا کہ بدانست این قایل موصوف بخاتم النبیین از عموم النبیین مستثنیٰ است
پس مساوی آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم نتواند شد زیرا کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ
وسلم خاتم النبیین اند واگر در عموم النبیین داخل نباشد خاتم النبیین نتواند شد چہ کسیکہ در
عموم النبیین نیست خاتم النبیین نمی تواند شد پس تجویز امکان مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ
وسلم در وصف خاتم النبیین حسب قول این قایل مستلزم قول بودن کسیکہ از نبیین نیست
خاتم النبیین است واین قول کفر و سفسطائیت است پس بہر کیف کفر و سوفسطائیت بر این
قائل لازم است وجہل در کفر عذر نمی تواند شد باز این قائل معترف شدہ باینکہ شیخ نجدی
تصریح نکردہ کہ مساوی در جمیع کمالات ممکن ومقدور است این خود اعتراف است بعدم
امکان مساوی فی جمیع الکمالات این را وجہ اثبات امکان مساوی فی جمیع الکمالات
انگاشتن چہ مرتبہ حماقت است ازان بعد این قایل ابدای این احتمال نمود کہ وصف خاتم
النبیین در مساوی مفروض یافتہ نشود مگر در وصفی دیگر معادل وموازن وصف خاتم
النبیین موجود باشد اگر او ابدای این احتمال را وجہ اثبات امکان مساوی آنحضرت
صلی اللہ علیہ وسلم می انگارد باید کہ اول این معنی ثابت کند کہ فلان وصف معادل وہمپایہ
وصف خاتم النبیین است بعد ازان ثابت کند کہ آن وصف در آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم

نموده است بعد ازان امکان بودن آن وصف در دیگری ثابت کند ناگاه این را وجه
اثبات امکان مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم توانست شمرد این احتمال را بی اثبات
امور مذکوره وجه اثبات امکان مساوی دانستن جهل مرکب است ناشی است از جهل
بسیط اینکه مدعی و مثبت را ابدای احتمال بکار نمی آید ابدای احتمال وظیفه مانع است و ما این
احتمال را بوجوه عدیده فیما سبق باطل کرده ایم ابدای این احتمال را هم مساغی نیست و چون منصب
ختم نبوت و رسالت اعلی کمالات خلق است هیچیک کمال از کمالات خلق مساوی یا اعلی
از منصب ختم رسالت و نبوت نیست ابدای این احتمال از راه تنقص شان آن منصب اعلی
است و از راه تنقص شان آن کفر است وانچه این قایل در اثنای ذکر این احتمال از تنظیر
خاتم المرسلین صلی الله علیه وسلم و مساوی مفروض خودش بزید و عمرو و غراب و برازین و تنظیر
وصف خاتم النبیین و وصف مفروض معادل آن به تیر اندازی و بندقه اندازی و منافع غراب
و برازین بر زبان الحاد ترجمان خود آورده کفر بالای کفر است فهو زیادة خیال علی خبال و اقتراف
و بال علی وبال و پس از ابدای این احتمال سراپا ضلال و اضلال این وخیم المآل گفته است که محتمل
است که مراد مساوی و برابری در شرف و عزت باشد گو وجوه و اسباب آن در تساوین
مختلف باشد مآل این قول او ابدای همان احتمال است و اثبات امکان مساوی آنحضرت
صلی الله علیه وسلم در شرف و عزت بدین سان که وجه و سبب شرف و عزت آنحضرت صلی الله
علیه وسلم منصب ختم نبوت و رسالت باشد و وجه و سبب شرف و عزت مساوی مفروض
او وصف دیگر معادل وصف خاتم النبیین باشد بی اثبات آنکه فلان وصف در سببیت
شرف و عزت معادل وصف خاتم النبیین است و بدون اثبات آنکه آن وصف در
آن حضرت صلی الله علیه وسلم موجود نیست و بدون اثبات امکان وجود آن وصف در دیگری
متمشی نیست این قایل نه آن وصف را که سبب مساوات موصوف آن در شرف و عزت با موصوف
خاتم النبیین باشد نشان داد و نه اثبات بودنش سبب آنچنان شرف و عزت که وصف

خاتم النبیین سبب آن است نمود و نه امکان وجود آن وصف در دیگری ثابت کرد و نه موجود نبودن آن وصف دران حضرت صلی اللہ علیہ وسلم اثبات رسانید صرف ابدای این احتمال باطل را استدلال اثبات امکان مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم انگاشت و باقتضای جہل ندانست کہ بذمہ مستدل اثبات مقدمات لازم است ابدای احتمال برای مستدل کافی نیست ومع ہذا البطلان این احتمال از اجلی بدیہیات است چہ او سبحانہ بفضل عظیم خود آن حضرت را صلی اللہ علیہ وسلم بآن شرف وعزت اختصاص بخشیدہ کہ وجوہ واسباب آن صلوح اشتراک بین اثنین ندارد وتجویز آن وجوہ واسباب در دیگری بی نفی آن از آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم ممکن نیست لکونہ صلی اللہ علیہ وسلم اول النبیین خلقا وآخرہم بعثا وملجاء الاولین والآخرین واکرم الاولین والآخرین علی اللہ وغیر ذلک من الصفات کہ تفصیل آن بالا مذکور شدہ است واین قائل بعد از ابدای این احتمال بیان نمود کہ معتبر در تفاضل وتساوی تفاضل وتساوی در کثرت ثواب وقرب رب الارباب است وبنظر وسعت قدرت کاملہ ممکن ومقدور الٰہی است کہ ہر مفضول را کہ در کمالات دیگر سوای کثرت ثواب مفضول است مساوی بلکہ افضل از افضل گرداند وجملہ مومنین درین معنی ممکن التساوی اند ما سابق این قول او را بوجوہ عدیدہ باطل کردہ ایم وبیان کردہ ایم کہ این قول بوجوہ عدیدہ مستلزم کفر او ست حاجت اعادہ آن نیست این است حال وجوہ کثیرہ کہ این قائل در قول خود امکان شخص مذکور بوجوہ کثیرہ مذکور سابق ثابت گشت ذکران می نماید آن خرافات را وجوہ اثبات امکان مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در جمیع کمالات انگاشتن از اقصی غایات جہل مرکب است این قائل از ذکر آن خرافات جز اینکہ ایمان خود را برباد داد وتمہید آن باقتضای نجدیت ونجاوت مورونۂ خود تمہید جای در جہنم وبئس المہاد بنیاد نہاد سودی بر نداشت خسر الدنیا والآخرۃ ذلک ہو الخسران المبین وقول او وانچہ این ملحد بیدین الی آخرہ دلالت دارد کہ این جاہل احمق واہی تا ارذل عمر معنی نفی عموم وشمول قدرت الٰہی نفہمیدہ معنی عموم وشمول قدرت الٰہی

نزد محققین این است که همه ممکنات ذاتیه تحت قدرت الٰهی اند ومقدوریت وامکان باهم
متساوق اند ونزد عامه متکلمین این است که هر ممکن ذاتی که مستند الی الواجب تعالی بالایجاب
نباشد تحت قدرت او سبحانه داخل هست و واجب بالذات وممتنع بالذات تحت قدرت
داخل نیست والا واجب بالذات واجب بالذات وممتنع بالذات ممتنع بالذات نباشد
وهمچنان نزد عامه متکلمین انچه واجب بالغیر بالایجاب وممتنع بالغیر بالایجاب هست تحت
قدرت الٰهی داخل نیست واین قائل جاهل در اقوال سابقه خود باین اعتراف دارد گو در
اوائل خرافات خود گفته است که درین کلیه که هر چه ممتنع بالذات هست تحت قدرت الٰهی
داخل نیست کلام هست وبعد ازان برین حماقت وجهالت خود متنبه شده ازان رجوع
نمود پس اثبات امتناع ذاتی مصداق کدامین مفهوم نفی عموم وشمول قدرت الٰهی نیست
والا همه متکلمین بلکه همه مسلمین که مصادیق اکثر مفهومات را ممتنع میدانند نافی عموم وشمول قدرت
الٰهی باشند مثلاً همه متکلمین بامتناع ذاتی وجود وفعلیت امور غیر متناهیه قائل اند وآنرا بدلائل
ثابت میکنند پس بحسب مقتضای قول این قائل لازم است که همه متکلمین نافی عموم وشمول قدرت
الٰهی باشند وهر کس که بامتناع ذاتی مصداق مفهومی از مفهومات قائل باشد نافی عموم وشمول قدرت
الٰهی باشد مصادیق مفهومات نامتناهی الی حد هیچ مصداق اسود ولا اسود وابیض ولا ابیض کاتب
ولا کاتب بالجمله مصادیق مفهومات متناقضه لا متناهی الی حد ممتنعات ذاتی اند تحت قدرت الٰهی
داخل اند همچنان مصداق مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات که بوجوه عدیده بودن
آن مصداق مساوی ولا مساوی وبودن وجود آن مستلزم عدم آن مبرهن وتبیین شده است
ممتنع ذاتی هست وتحت قدرت الٰهی داخل نیست از داخل نبودن آن که ممتنع ذاتی است
نفی عموم وشمول قدرت الٰهی لازم نمی آید اگر پلیدی نافهم آنرا ممکن ذاتی داند وباز بعدم دخول آن
تحت قدرت الٰهی قائل باشد البته ترا نفی عموم قدرت الٰهی لازم خواهد آمد الا قول بودن آن
ممکن بی غایت وبلادت ونافهمی متصور نیست مقام استعجاب این است که مصادیق مفهومات

غیر متناهیه الی حد که مصادیق مفهومات متناقضه اند نزد این جهله هم ممتنعات ذاتیه از تحت قدرت الٰهی داخل نیستند داخل بودن مصداق مساوی ولامساوی که ادهان جهله ست تحت قدرت الٰهیه چرا جگر این جهله را می شگافد و چرا خار در چشمان ونشتر در رگ جانهای اینان می شکند عدم دخول مصادیق آن مفهومات لا متناهیه تحت قدرت الٰهی قادح عموم وشمول قدرت الٰهی نشد عدم دخول مصداق مساوی ولامساوی تحت قدرت الٰهی چسان قادح عموم وشمول آن تواند شد پس متحقق شد که اثبات امتناع ذاتی مصداق اجتماع النقیضین یا آنچه وجود آن مستلزم عدم آن است مستلزم نفی عموم وشمول قدرت الٰهی نیست آری این قائل در شناعت نفی شمول وعموم قدرت الٰهی ممکنات غیر متناهیه را گرفتار است چه این قائل اعتقاد دارد که اتصاف او سبحانه وتعالی عما یقول الظالمون بجمیع نقایص وقبایح وفواحش که لا متناهی الی حد است ممکن است وسلب آن همه معلول ذات او سبحانه بالایجاب است پس این سلوب غیر متناهیه ممکن اند وتحت قدرت الٰهیه داخل نیستند واین شناعت بر متکلمین قائلین بزیادت صفات کمالیه بر ذات حقه لازم نیست زیرا که آنان بامکان اتصاف او سبحانه بنقایص وقبایح وفواحش قائل نیستند آنچه بر آنان لازم است که صفات کمالیه که ممکن اندستند الیه سبحانه بالایجاب اند وتحت قدرت داخل نیستند وچون سلوب اتصاف او سبحانه بهر یک از نقائص وقبایح وفواحش در اعتقاد این قائل ممکن بالذات ومعلول او سبحانه بالایجاب است لازم است که در اعتقاد او ثبوت آن همه نقایص وقبایح وفواحش غیر متناهیه در مرتبه نفس ذات حقه واجب بالذات باشد زیرا که مرتبه نفس ذات حقه که متقدم بر این سلوب معلوله است از مرتبه نفس الامریه است پس هرگاه که سوالب بسیطه یعنی سلب هر یکی از نقائص وقبایح وفواحش در اعتقاد این قائل در مرتبه نفس ذات حقه صادق نیستند ضرورة تاخر المعلول عن العلة الموجبه بر این قائل اعتقاد صدق همه موجبات که نقائص آن سوالب اند در مرتبه ذات حقه لازم است ضرورة استحاله ارتفاع النقیضین فی مرتبه من المراتب النفس الامریه اعتقاد

صدق آن موجبات غیر متناهیه در مرتبه ذات حقه که براین قایل بحسب اعتقاد او لازم ست بوجوه
غیر متناهیه کفر ست چه اعتقاد صدق هر یکی ازان موجبات غیر متناهیه کفر مستقل ست و معهذا کفری که
اغلظ انحای کفر ست براین قائل لازم است و آن این ست که چون در اعتقاد این قایل
سلوب نقائص و قبایح و فواحش غیر متناهیه از ذات حقه مقدسه ممکنات معلوله ذات حقه اند
و از ذات حقه متاخر اند اعتقاد ثبوت هر یکی ازان نقایص و قبایح و فواحش بذات حقه مقدسه
در مرتبه نفس ذات حقه مقدسه بر او لازم ست ضرورة استحاله ارتفاع النقیضین پس
هر یکی ازان نقائص و قبایح و فواحش که اعتقاد ثبوت هر یکی ازانها بذات حقه در مرتبه نفس
ذات حقه براین قایل لازم ست ممکن بالذات نتواند شد چه ثبوت ممکن بالذات بذات حقه
واجبه در مرتبه نفس ذات حقه واجبه که متقدم بر جمیع ممکنات ذاتیه ست متصور نیست پس
لامحاله هر یکی ازان نقایص و قبایح و فواحش لازم ست که در اعتقاد او واجب بالذات باشد
پس همه نقایص و قبایح و فواحش غیر متناهیه که براین قایل حسب اعتقادش اعتقاد بودن
آنها واجب بالذات لازم ست یا باهم متغایر و مغایر ذات حقه مقدسه باشند پس براین
قایل قول بوجود واجبات ذاتیه غیر متناهیه لازم ست و این اشد انحای اشراک ست
یا باهم متغایر و مغایر ذات حقه مقدسه نباشند بلکه عین ذات حقه مقدسه باشند پس
بر او اعتقاد اتحاد ذات حقه واجبه بنقایص و قبایح و فواحش بالذات و اتحاد نقائص و قبایح
و فواحش از مقولات متباینه اند باهم لازم ست و این اشد انحای کفر و سوفسطائیت است
و چون این قایل سابق ازین گفته است که چون صفت علم و قدرت ممکن بالذات است وجود
و عدم آن هر دو ممکن خواهد بود و هو ظاهر و چون وجود هر دو للذات حضرت الموصوف جل شانه
واجب گشت عدم هر دو از حضرت موصوف تعالی شانه ممتنع خواهد بود و عدم هر دو صفت
مذکوره از ذات مقدس که از شان او علم و قدرت است بعینهما جهل و عجز است کما هو الظاهر
فثبت کونهما ممتنعین لذات حضرت الموصوف تعالی شانه و کون الاتصاف بهما کذلک

فتبین ان الاتصاف بالنقایص ممتنع لذات الواجب تعالی مع کونه فی نفسه ممکنا بالذات
کما فی الصفات الکمالیه وجوب لذات حضرت الموصوف جل شانه وعز اسمه مع کونها ممکنه بالذات
فی نفسها انتهی ازین قول او ثابت است که او اعتقاد دارد بثبوت جهل وعجز در مرتبه ذات
حقه مقدسه سبحانه وتعالی عما یقول الظالمون چه علم وقدرت او از صفات زائده است کما هو
مذهبه مذهب عام المتکلمین پس علم وقدرت او سبحانه از ذات حقه مقدسه در اعتقاد او متاخر
است پس علم وقدرت از نفس ذات حقه مقدسه مسلوب است و در اعتقاد این قایل سلب
قدرت از ذات حقه که از شان او قدرت است عجز است وسلب علم از ذات حقه که از
شان او علم است جهل است پس بر اعتقاد ثبوت عجز وجهل در مرتبه ذات حقه باو سبحانه
لازم است پس اعتقاد او بثبوت عجز در مرتبه ذات حقه اشنع انحای نفی قدرت از ذات حقه
مقدسه او سبحانه است واینمعنی بر عامه متکلمین لازم نمی آید چه نزد آنها فیما بین اتصاف او سبحانه
بصفات کمالیه وسلب اتصاف او بنقایص وقبایح وفواحش معیت ذاتیه نیست مصداق
سلب اتصاف او سبحانه بنقایص وقبایح وفواحش نفس ذات حقه است ومصداق اتصاف
او سبحانه بصفات کمالیه که قیام صفات کمالیه بذات حقه مقدسه است از آن متاخر است وعجز
عبارت است از عدم قدرت از ماده مستعده آن وجهل عبارت است از سلب علم از ماده
مستعده آن وذات حقه مقدسه از استعداد وقوت منزه است ونیز چون این قایل بامکان
وزیادت صفات کمالیه بر ذات مقدسه قائل سلب قدرت وعلم وغیرهما من الصفات الکمالیه
از نفس ذات مقدسه حقه فی مرتبه نفس الذات الحقه در اعتقاد او ضروری است واین قائل
فیما سبق گفته است که عدم علم از حضرت موصوف جل شانه مستلزم جهل است چه سلب
بسیط نزد وجود موضوع مستلزم سلب عدولی است کما لایخفی علی المنطقی انتهی بعبارته
پس چون سلب بسیط قدرت وعلم وغیرهما من الصفات الکمالیه از ذات حقه که موجود
علی الاطلاق است ودر هیچ مرتبه معدوم نتواند شد در اعتقاد این قائل صادق است

براو اعتقاد صدق سلب عدولی علم وقدرت و دیگر صفات کمالیه از ذات حقه در مرتبه نفس
ذات حقه که براو لازم است چه او خود اعتراف دارد باینکه سلب بسیط نزد وجود موضوع
مستلزم سلب عدولی است و در اعتقاد او جهل عبارت از سلب عدولی علم است
وعبارت از سلب عدولی قدرت است وهکذا مقابلات سائر الصفات پس براو اعتقاد
ثبوت جهل وعجز باو سبحانه در مرتبه نفس ذات حقه مقدسه لازم است واین اشد انحای
نفی قدرت او سبحانه است پس مبرهن شد که این جاهل عاجز بنابر اقوال او اعتقاد بعجز وجهل
او سبحانه لازم است واو بنفی قدرت او سبحانه واثبات عجز وجهل مقابلات همه صفات کمالیه بذات او
سبحانه در مرتبه ذات حقه ملحد بیدین ونائب شیطان لعین واز کفره مرتدین بالیقین است ومصیر
این سافل بدین بیدین که مردود باسفل السافلین است در صورت استنکاف و استنکار
از توبه ازین عار وشنار واختیار نار بر عار مصداق خسر الدنیا والآخرة ذلک هو الخسران
المبین است آن دو وجه که برای امتناع ذاتی مساوی حضرت رسول الثقلین شفیع الدارین
علیه ازکی صلوات الله علی مر الملوین مذکور شده برای تسوید هر دو صفحه وجه اینکه الوجهین
در نشاتین کافی وبس اند وانچه این سفید ریش دریش در جرح آن گفته اجتراح کفر والحاد
است وانچه این مقدوح مفتوح کدح در قدح در ان نمود قدح زنا وعناد است که
بآن قدح آخر کار در درک اسفل نار خواهد افتاد وباین فساد اعتقاد وافساد عقاید عام
عاد ومصیر این نجدی نجاد سوی جهنم است وبئس المهاد واین مطالب بتفصیل فیما سبق
مذکور ماند الا چون باسکت لوانه کارافتاد برای صیانت مومنان از گزندش حاجت بتکرار افتاد

قال الاعجز من الهلباجة عسف الخلق الدیباجه المتناهی فی السماجه
الغیر المتناهی فی اللجاجه قوله که یکی از انها عقلی است ودو نقلی است که
هر یک را ذکر کنیم وآن شبهات را از بیخ بر کنیم اما دلیل عقلی این است انتهی وبعد

تمام بحث عقلی گفته وا ما نقلی اقول ذکر لفظ دو نقلی مقابل عقلی بکرر دو جا دلیل عقلی است
براینکه هر دو هر دو دلیل نقلی عقلی نیست وحال آنکه هر دو دلیل که بنقلی موسوم کرده نیز عقلی
است گو مذکور در حضرت قرآن است حق تعالی بدو مقدمهٔ عقلی که عقل بصحت آنها حاکم است
استدلال بر اثبات قدرت خود فرموده یکی آنکه قادر بر اعلی قادر بر ادنی می باشد دویم
آنکه صانعی که مصنوع خود را بقصد واختیار هرچون که خواهد صنع تواند کرد او بقصد
واختیار خود ساخت او را قدرت است بر صنع مثل او واین هر دو مقدمهٔ عقل حکم بصحت
آنها حکم میکند مگر این مکابر قابل خطاب وجواب نیست وقد مر مفصلا بالفرض واگر در قرآن
مجید این هر دو دلیل نمی بود درینوقت اگر کسی استدلال بر آنها میکرد صحیح میشد وعقلی
می بود پس آن هر دو دلیل اگرچه از قرآن است عقلی است حق تعالی هر جا که در مقابلهٔ منکران
قرآن مجید استدلال بر ذات وصفات خود میفرماید عقلی می باشد زیرا که حق تعالی درین
مواضع از آثار وافعال خود استدلال میفرماید وجمیع عقلا را اجماع واطباق است براینکه
دلالت اثر بر موثر دلالت عقلی است پس استدلال بدان عقلی باشد نه نقلی کما زعم
در شرح عقائد عضدیه است قال الاعرابی البعرة تدل علی البعیر واثر الاقدام علی المسیر
فسماء ذات ابراج وارض ذات فجاج کیف لا یدلان علی اللطیف الخبیر ومجرد اینکه
دو دلیل عقلی را عالم ربانی از قرآن مجید نقل کرده نقلی مقابل عقلی نخواهد شد مثلا در اثبات
مسائل حساب وهیئت دلائل هندسی از اقلیدس واز شمیدس واکثر ماد دسبوس
وبالانا اوس نقل میکنند وهمچنان ارباب الهیات واصحاب طبعیات متاخرین
از متقدمین فلاسفه دلائل منقول می سازند با اینهمه هیچ کس از اهل علم این دلائل را از عقلی
برآورده در نقلی داخل نمی سازد آری اگر میگفت که این قائل ... موسوم
بدلائل عقلی در بعض رسائل آورده یکی از وجدان علیه دو دراز ان از قرآن مجید
نقل کرده ومقابله نقلی با عقلی نمی کرد وصورت اطلاق نقلی بر هر دو اخیر باعتبار لغت

خلاف عرف صحیح میشد مثال نقلی مقابل عقلی این است کتب علیکم الصیام که این دلیل
نقلی است بر فرضیت صوم و این نقلی را دلیل سمعی هم می گویند مقابل عقلی پس تحقیق
واضح گشت نزد هر عاقل که صدور این قول از قایل بربی عقلی او دلیلی است باز می گویم بعون
الله تعالی عنقریب دانسته می شود که هر یکی از آنها شجره آنست خوشنما در اصل آن ثابت
و فرع آن در سماست پس خیال محال بیخ افگنی آن که بیخ افگنی حیات ابدی خود است
نهایت نازیبا و بس بدنماست اقول شیخ نجدی که این سرگشته بادیه حیرانی و این آواره
تیه ضلالت و بی ایمانی و این مدهوش گمکرده هوش باده جهالت و نادانی با قتضای فرط
مهربانی با ولقب عالم ربانی لطف فرموده است در بعض رسائل خود بعد ادعای آنکه
وجود مثل پیغمبر صلی الله علیه وسلم داخل است تحت قدرت الله تعالی می گوید که این دعوی
مدلل است بدلیل نقلی و برهان عقلی اما دلیل نقلی پس بیانش اولا آنکه حق عزوجل و علا در
یسین میفرماید اولیس الذی خلق السموات والارض بقادر علی ان یخلق مثلهم بلی وهو الخلاق
العلیم انما امره اذا اراد شیئا ان یقول له کن فیکون پس ضمیر جمع مذکور راجع است بسوی
جمیع بنی آدم زیرا که کریمه مذکوره در مقام بیان معاد واقع است پس هر که در معاد زنده خواهد
شد آن داخل است در کریمه مذکوره و ظاهر است که هر فرد انسانی در معاد زنده شدنی است
پس مثل او بمقتضای کریمه مذکوره داخل تحت قدرت الهیه باشد پس گویا ترکیب دلیل
مذکور بدینوجه شد که نبی صلی الله علیه وسلم در معاد زنده خواهد شد و آن از ضروریات دین
است و هر که در معاد زنده خواهد شد پس وجود مثل او داخل است تحت قدرت الهیه
بمقتضای کریمه مذکوره پس وجود مثل نبی صلی الله علیه وسلم داخل باشد تحت قدرت
الهیه وهو المطلوب و ثانیا آنکه وجود مثل مذکور شیء ممکن است بالذات و هر شیء ممکن بالذات داخل
است تحت قدرت الهیه بقوله تعالی وهو علی کل شیء قدیر و کان الله علی کل شیء مقتدرا چنانچه
خود معترض این دلیل را بیان کرده و آنچه بر آن اعتراض کرده مدفوع است چنانچه عنقریب

خواهد آمد ان شاء الله تعالی وثالثاً آنکه حق جل وعلا در کلام پاک خود در مقام عدیده از وجود
مخلوقات بر احاطه قدرت خود بر امثال آنها استدلال فرموده چنانچه از احیای ارض
وانزال مطر بر احیای موتی در معاد در آیات کثیره استدلال فرموده منها قوله تعالی
وهو الذی انزل من السماء ماء فانشرنا به بلدة میتا کذالک تخرجون واز ایجاد آدم علیه
السلام بی پدر بر امکان ایجاد عیسی علیه السلام بی پدر استدلال فرموده ان مثل عیسی
عند الله کمثل آدم خلقه من تراب ثم قال له کن فیکون وبالجمله استدلال بوجه مذکور در قرآن مجید
شائع ومتعارف است پس بر این تقدیر وجود نبی محمد صلی الله علیه وسلم خود دلیل باشد
بر امکان وجود مثل انسان نظر بر قدرت الهیه پس گویا ترکیب دلیل بر این تقدیر باین
وجه خواهد بود هر گاه که وجود نبی صلی الله علیه وسلم داخل تحت قدرت الهیه باشد وجود مثل
ایشان هم داخل باشد تحت قدرت مذکوره لان حکم المثلین واحد فی الدخول تحت القدرة
وعدمه بمنطوق القرآن وهو المطلوب اما برهان عقلی پس بیانش آنکه وجود مثل مذکور ممتنع بالغیر
است وهر ممتنع بالغیر ممکن است بالذات وهر ممکن بالذات داخل تحت قدرت الهیه
است پس وجود مثل مذکور داخل است تحت قدرت الهیه وهو المطلوب اما مقدمه اولی
پس بیانش آنکه مثل مذکور در نفس الامر معدوم است وهر معدوم یا ممتنع بالذات است
یا ممتنع بالغیر پس مثل مذکور یا ممتنع بالذات است یا ممتنع بالغیر لیکن ممتنع بالذات
نیست پس ممتنع بالغیر است اما صغری وکبری قیاس اول پس احتیاج بیان ندارد واما
قضیه استثنائیه در قیاس ثانی پس بیانش آنکه مثل مذکور عبارت است از فردیکه
مشارک آنجناب باشد در ماهیت واوصاف کمال پس امتناع بالذات یا بالسبب امتناع
مشارکت در ماهیت خواهد بود یا بالسبب امتناع اتصاف باوصاف مذکوره بالنظر
الی نفس الذات وپر ظاهر است که ماهیت آنجناب انسان است واشتراک ماهیت
انسان در الوف الوف افراد ممتنع نیست واتصاف باوصاف مذکوره نظر

بنفس ماہیتہ ہم ممتنع نہ والا اتصاف آنجناب ہم باوصاف مذکورہ ممتنع میشد فان حکم المثلین فی احدہما اثبت فیسلب بالنظر الی نفس الماہیۃ والا لزم عدم اشتراک الماہیۃ بینہما فلزم عدم المماثلۃ ہذا خلف پس وجود مثل مذکور ممتنع بالذات نباشد بلکہ بنظر موانع خارجیہ مثل اخبار الٰہی بعدم وقوع آن یا تعلق ارادہ ازلیہ بعدم آن وامثال ذلک وہمین است معنی ممتنع بالغیر پس وجود مثل مذکور ممتنع بالغیر باشد انتہی کلامہ بالفاظہ وعبارتہ پس معلوم شد کہ شیخ نجدی اطلاق برہان عقلی بریک وجہ استدلالش واطلاق نقلی بر دو وجہ استدلال خود نمودہ است واستاد نقل کلام او نمودہ است اگر اطلاق نقلی بران دو وجہ دلیل بی عقلی است دلیل بی عقلی شیخ نجدی است والا کلام این قائل دلیل بی عقلی او است بہرحال یا شیخ نجدی بی عقل بودہ است یا این مرید او بی عقل است ازین ہر دو باہر کہ شتہ شود سود اسلام است استاد راکہ از شیخ نجدی ناقل است تصحیح نقل می باید با عبارت شیخ نجدی بالفاظہا نقل کردیم ما را تصحیح بودن آن دو وجہ دلیل نقلی ضروری نیست چون این سگ دیوانہ شیخ نجدی مقتدای خود رامی کرد ضرب مثل گوشت خر دندان سگ در اینجا می سزد اما برای اینماح اشتغال این نباح میگوییم کہ حاصل دلیل اول آوارہ شیخ نجدی چنانکہ او تصریحا بیان کردہ این است کہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم در معاد زندہ خواہد شد و ہر کہ در معاد زندہ خواہد شد پس وجود مثل او تحت قدرت الہیہ داخل است بمقتضای آیہ کریمہ پس وجود مثل نبی صلی اللہ علیہ وسلم تحت قدرت الہیہ داخل است وصغری مقدمہ این دلیل ثابت بسمع اند چہ عقل باثبات معاد جسمانی مستقل نیست زیرا کہ معاد جسمانی از سمعیات است کما ہو مصرح فی کتب الکلام و دلیلی کہ اولی مقدمات آن نقلی وسمعی باشد نقلی وسمعی است قال فی شرح المواقف الدلیل اما عقلی بجمیع مقدماتہ قریبۃ کانت او بعیدۃ او نقلی بجمیعہا کذلک او مرکب منہما والاول

هو الدليل العقلي المحض الذي لا يتوقف على السمع اصلا والثاني وهو النقلي المحض لا يتصور اذ صدق
المخبر لا بد منه حتى يفيد الدليل النقلي العلم بالمدلول وانه لا يثبت الا بالعقل وهو ان ينظر
في المعجزة الدالة على صدقه فلو اريد اثباته بالعقل دار او تسلسل والثالث يعني المركب
منهما هو الذي نسميه بالنقلي لتوقفه على النقل في الجملة انتهى ازینجا معلوم شد که این
احمق ناصل دلیل شیخ خود نفهمیده و با وصف نفهمیدن آن دلیل در پی اتمام
آن افتاده ازینجا توان دریافت که بی عقل کیست و این دلیل را عقلی نامیدن
کلا بل نقلی کدام کس است این قائل که ریش در آفتاب سفید کرده است هنوز
معنی دلیل عقلی و دلیل نقلی ندانسته است هر دلیلی که مستند مقدمه از مقدمات آن نقل باشد
دلیل نقلی است و اگر مستند هیچ یک مقدمه از مقدمات آن نقل نباشد آن دلیل عقلی است
می تواند شد که دلیل واحد باعتبار یکی دلیل نقلی باشد و باعتبار دیگر دلیل عقلی باشد مثلاً
اگر کسی دعوی کند که تعلم حکمت مستحسن است و بران دعوی استدلال کند باینکه تعلم حکمت
اکتساب خیر کثیر است و اکتساب خیر کثیر مستحسن است پس اگر مقدمه اولی را مستند کند
بقوله سبحانه ومن یؤت الحکمة فقد اوتی خیرا کثیرا این دلیل نقلی خواهد بود و اگر آنرا مستند
کند به بیان مصالح و منافع که در تعلم حکمت است این دلیل عقلی خواهد بود و همچنان اگر
کسی دعوی کند که شرک بالله بدترین عباد است و بران استدلال کند باینکه شرک
بدترین عقاید است و معتقد بدترین عقاید بدترین عباد است پس اگر مقدمه اولی را مستند کند
بقوله سبحانه ان الشرک لظلم عظیم این دلیل نقلی خواهد بود و اگر آنرا مستند کند به بیان
مفاسد شرک و وجوه بطلان آن عقلا این دلیل عقلی خواهد بود پس چون شیخ نجدی آن
وجوه ثلثه را که اول بیان کرده است مستند بنقل کرده است یعنی در وجه اول مقدمه
قائله که هر شیء ممکن داخل است تحت قدرت الهیه بقوله سبحانه وهو علی کل شیء قدیر وکان الله
علی کل شیء مقتدرا و در وجه ثانی این مقدمه را در هر که در معاد زنده خواهد شد

وجود مثل او داخل است تحت قدرت الٰہیہ بقولہ سبحانہ اولیس الذی خلق السموات والارض بقادر علی ان یخلق مثلہم بلی وہو الخلاق العلیم و در وجہ ثالث استدلال را بوجود مخلوقات براحاطہ قدرت بامثال آنہا بقولہ سبحانہ وہو الذی انزل من السماء ماء الاخرہ و بقولہ تعالی ان مثل عیسی عند اللّٰہ الآیہ مستند کردہ است لاجرم آن وجوہ ثلثہ را دلیل نقلی نام نہاد و چون ہیچیک مقدمہ را از مقدمات وجہ رابع بنقل مستند نکردہ آنرا برہان عقلی نامیدہ است پس طعن این قائل بر تسمیہ دو وجہ ازان وجوہ ثلثہ بدلیل نقلی ناشی از غایت بی عقلی اوست

بسم اللّٰہ الرحمن الرحیم

حامداً و مصلیاً

التماس

یہ کتاب جو آپ کے مطالعہ مین اسوقت ہے اسکا شمار اون نوادرات تصانیف مین ہے جسکے لیے چشم ارباب بصیرت مدتہائے دراز سے مشتاق تھین۔ اور جس کے پاس اس کا کوئی نسخہ تھا مایۂ علم سمجھ کر اُسے گنج مخفی کی طرح نہان رکھتا تھا۔

طبقہ وہابیہ کے جمیع مسائل جنکا تذکرہ معتدبہ کتاب مین کیا گیا ہے اون کی تردید ہر قرن کے متعدد علمائے نے مختلف دیار و امصار مین متعدد رسالون مین مفصلاً فرمائی مگران دو مسئلون کی طرف جب رجوع فرماتے تو مختصر تحریر کے بعد اسی رسالے پر محول کر دیتے فقیر کے دل مین بار بار یہ خیال پیدا ہوتا کہ کاش کوئی نسخہ کاملہ رسالہ امتناع نظیر کا بہم پہونچتا تو اوس کی اشاعت اپنے لیے وسیلہ

آخر رتبہ تا مگر بھلا اس کا ملنا کچھ آسان تو تھا نہین باوجود کوشش بلیغ مدتون ناکامیاب رہا مگر مینے ہمت نہ ہاری اور جد وجہد کا سلسلہ جاری ہی رکھا۔ بالآخر جبکہ شرف حضوری آستانۂ عالیہ حضرت شیخ الاسلام والمسلمین ضیاء الملۃ والدین حضرت اوستاذی واوستاذ الکل فے الکل مولانا العلام حضرت محمد ہدایت اللہ خان متع اللہ المسلمین بطول بقائہ سے جون پور مین مشرف ہوا تو بعد چند سال اظہار اس تمنای دل کا کیا۔

حضرت اوستاذنا العلام مدظلہ بجہت اوس شفقت ومحبت بزرگانہ کے جو اس ہیچمیرز کے حال پر مبذول فرماتے تھے اصل مسودہ مصنف علیہ الرحمۃ کے قلم کا مرقومہ عطا فرما کر اجازت طبع کی دی۔ گو اب میرے پاس اصل مسودہ موجود تھا مگر پھر بھی بہ نظر غایۃ احتیاط دو اور نسخے بہم پہونچائے ایک مولانا برکات احمد صاحب ٹونکی سے ملا۔ اور دوسرا مولانا عبد المقتدر صاحب بدایونی نے مرحمت فرمایا۔

فقیر نے بصرف زر کثیر ومحنت شاقہ طبع کرانا شروع کیا۔ اور صحت طبع مین خاص اہتمام ملحوظ رکھا اچھے اچھے مستعد فضلا اس کے مصحح رہے۔ زائد حصے کی تصحیح خود فقیر نے دوبارہ بکمال عرق ریزی کی ہے۔ تین سال کی پیاپے محنت ومشقت کا نتیجہ ہے جو یہ علمی گنجینہ آج آپ حضرات کی نگاہون کے سامنے ہے۔ جابجا حل لغات بھی بخیال سہولت کر دیے ہین خصوصًا قصیدے کے لغات تو اس طرح حل کیے ہین کہ شاید تھوڑی استعداد

عربی رکھنے والا بھی اس قصیدے سے کافی طور پر متمتع ہو سکتا ہے
اب گذارش یہ ہے کہ اگر باوجود اسقدر اہتمام کے بھی کچھ
نقطے یا مرکز کی غلطی رہ گئی ہو تو ناظرین معاف فرمائینگے
اسلیے کہ وہ ہاتھ جنہیں یہ رسالہ جانے والا ہے
اون کو اسقدر غلطی مطالعہ سے بے لطف
ہونے نہ دے گی واللّٰہ یھدی من یشاء
الی صراط مستقیم واخر دعوانا
ان الحمد للّٰہ رب العالمین
والصلوٰۃ والسلام علی
خیر المرسلین وعلی آلہٖ
وصحبہٖ اجمعین وعلینا
معھم یا ارحم
الراحمین
اٰمین

حررہ بقلمہ فقیر محمد بن عبد اللہ القادری الچشتی عفی عنہما

خاتمہ الحمد للہ کہ رسالہ امتناع النظیر لطف نائش جناب مولانا مولوی شاہ
محمد سلیمان اشرف صاحب باہتمام حافظ عبد الرحمن خان مالک مطبع
جادو پریس محلہ عبیر گر ٹولہ شہر جونپور میں بتاریخ ۲۰ اگست ۱۹۰۶ء
جناب شاہ صاحب ممدوح کے لیے چھپا